

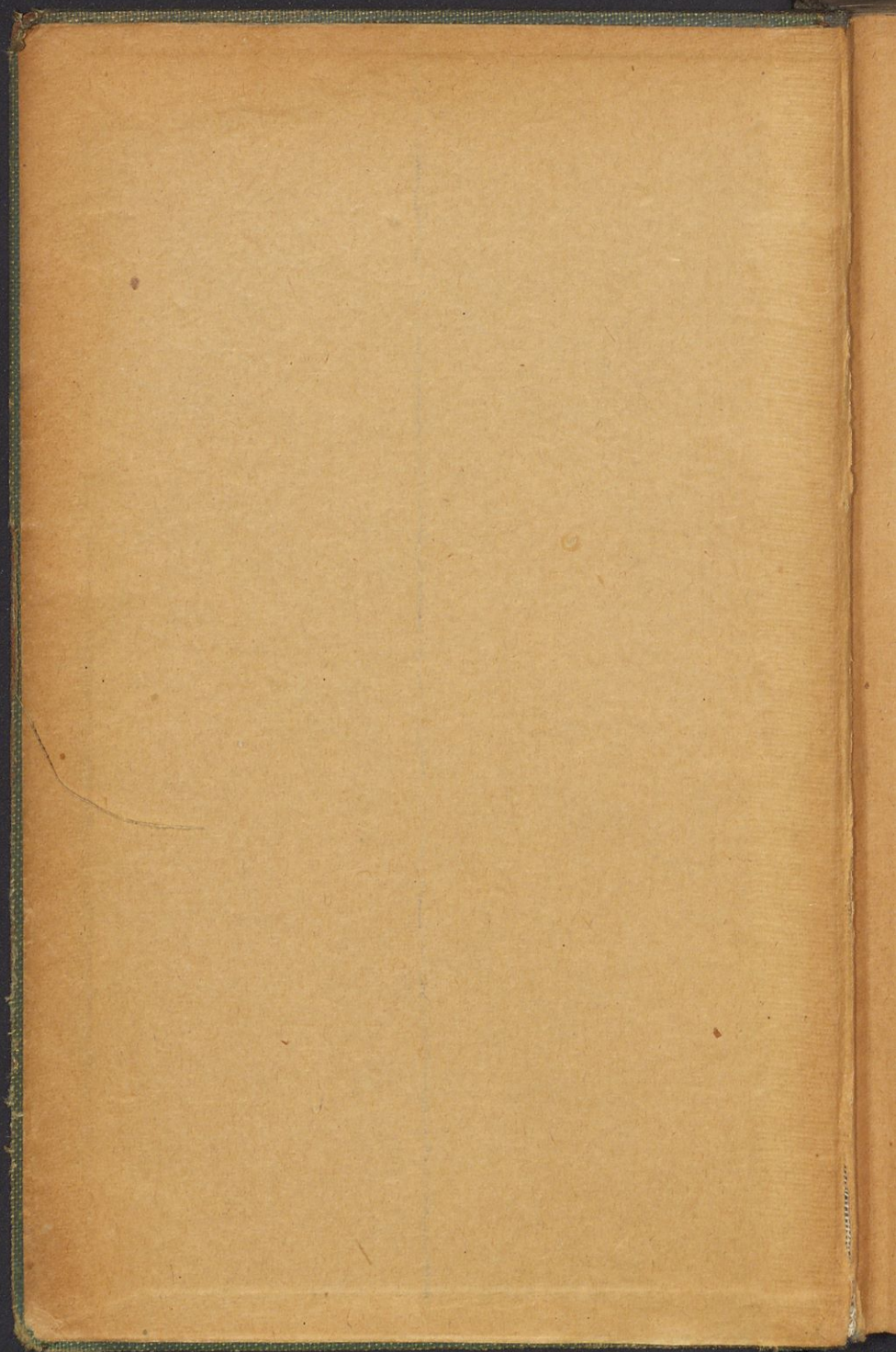

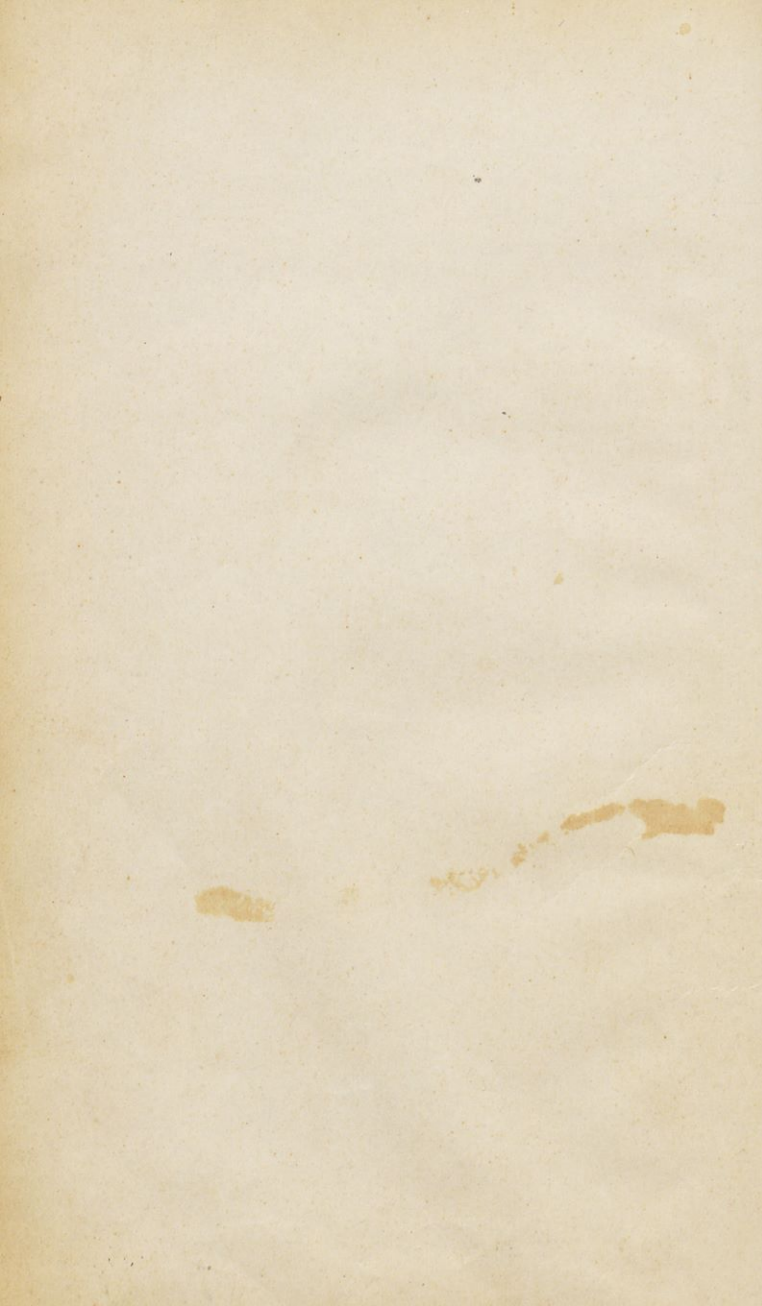
ez Mencinger

IZBRANI SPISI

IV.

DR. JANEZ MENCINGER:

IZBRANI SPISI

IZDALA „MATICA SLOVENSKA“.

UREDIL
DR. JOS. TOMINŠEK.

IV. ZVEZEK.
ABADON.

LJUBLJANA 1927.
NATISNILI J. BLASNIKA NASL. V LJUBLJANI.

42141

030005657

PREDGOVOR.

Spisal Dr. Jos. Tominšek.

I. Spis in natis.

„Abadon“ je izhajal leta 1893. v Ljubljanskem Zvonu kot glavni pripovedni spis v vseh 12 številkah; vsaki številki odgovarja tudi eno poglavje, tako da je bil spis v 12. številki z XII. poglavjem zaključen. Porazdelitev obsežnega spisa na posamezne številke kaže naraščanje snovi; v prvih dveh številkah obsega okroglo 11 strani, v prihodnjih dveh po 18, a od 5. številke dalje redno nekaj nad 20 strani, zadnja številka se dvigne na 27. Moglo bi se sklepati, da je Dr. Mencinger že v početku leta 1893. izročil uredniku rokopis v celoti, uredništvo pa da ga je tekom leta porazdelilo v primernih kosih na posamezne številke. To pa ni tako. Profesor Anton Funtek, ki je bil l. 1893. resnični urednik Ljubljanskega Zvona — kot odgovorni urednik je podpisan vse leto Dr. Tavčar — mi je sporočil, da mu je Dr. M. pošiljal „Abadonov“ rokopis, skrbno spisan in korenito opiljen, v odstavkih za vsak mesec posebe, in sicer vselej takoj v prvih dneh; vsak mesečni prispevek je bil tudi v tistem mesecu natisnjen.

Ali je torej Dr. M. spisoval za vsak mesec svoj delež „Abadona“ sproti? Z namigavanjem na najnovejše pojave in celo z izrecno navedbo istočasnih dogodkov (na primer svetovne razstave v Chicagu str. 259) hoče pisatelj očitno poudariti neposredno aktualnost svojega dela. In res: poznamo Mencingerja iz prejšnjih spisov, kako brzo je zbral svoje moči in kako hitro, sproti z dogodki, je proizvajal svoje plodove, ako je spoznal in se odločil,

da je čas za to; saj je svojega „Cmokavzarja“ pisal tako, da je z njim prehitel spis, proti kateremu je bil naperjen. (Gl. III. zv. naše izdaje str. 165). Vendar: kakor je očitno, da je Dr. M. svoj vsakomesečni prispevek, kjer je to smatral za primerno, usmeril na istočasne pojave in dogodke, prav tako smemo smatrati za nemogoče, da bi bil celotno to delo zlagal sproti neposredno pred natisom, po vrsti vsak mesec leta 1893. Naj je Dr. M. še tako spretno in brzo pisal, kadar se je poprijel pisateljjevanja, a tako obširnega in v osnovi zelo zamotanega dela, kakor je „Abadon“, ki pa se mu končno vsi zapletljaji smotrno razvozljajo, dela, ki ima očitne znake nele dolgoletnega opazovanja in modrega presojanja, ampak tudi resnega študija, bi tudi naš in kak Mencinger ne zmogel brez daljih priprav. Zelo umetni osnutek celega spisa bi se razblinil in se težkoda privedel do pravega končnega zaključka, ko bi ga pisatelj razpletal le sproti.

Položaj si moramo misliti tako: okvirno celoto svojega „Abadona“ je imel M. pred seboj že dovršeno, namreč domačinsko ljubavno epizodo med Veselinom in Cvetano, ter takisto vlogo nadnaravnega duha Abadona, ki razkriva v naslambi na to epizodo tajne človeških nagonov ter odkriva bajevno bodočnost človeštva, zlasti slovenstva; v teh tajnah pa je hotel M. razodeti svoj svetovni nazor o najrazličnejših problemih, ki so našli ali iščejo rešitve v človeških srcih, v idealnem in realnem svetu, v človeštvu, v narodu, v domovini, v rodbini, v posamezniku. Glede teh problemov „Abadon“ ni bil dovršen; zaključen pa sploh ne more biti in zato je Dr. M. mogel vstavljati nove probleme, vzete iz neposredne sodobnosti. Tako je dobil ves spis res vtis neposrednosti; ne moremo pa tajiti, da je prav zato postal „Abadon“ na raznih mestih prenatrpan, razvoj dejanja večkrat težko pregleden in tehnika neuglajena; vzročna zveza dogodkov se rahlja, čim širše se razhaja dejanje, in le sunkoma se spravlja njegov pohod in polet na prvotno usmerjeno stezo.

Da se je Dr. Mencinger že več ko 10 let prej bavil z obsežnim pripovednim spisom, ki je mogel biti le poznejši „Abadon“ — vsaj v svojih početkih — to vemo

zdaj iz pisem njegovih prijateljev.¹ Levec, ki je zbiral oštrudnike za I. letnik Ljubljanskega Zvona, je 6. novembra 1880 pisal Jos. Staretu, da se je oglasil tudi „Dr. M., ki piše satiričen roman“. Dva meseca pozneje pa obžaluje Erjavec napram Levcu (v pismu 30. oktobra 1880): „Kaj Mencinger res ne bode več pisal? Mej imeni, ki mi jih je naštel J.(určič), njegovega ne berem. Pred letom mi je pravil (Mencinger), da se nosi z necim romanom. Treba bi ga bilo večkrat drezati.“ — Ta „satiričen“, oz. „neki“ roman ne more biti zabavna povestica „Mešana gospoda“ (III. zvezek naše izdaje, str. 37), ki je izšla v zadnjih številkah Lj. Zvona 1881, ampak le poznejši „Abadon“. Zasluga Zvonovega urednika A. Funtka je, da je več ko 10 let pozneje, ob tedanji literarni suši „drezal“ Mencingerja, naj se po dolgem molku zopet oglasi. Res se je oglasil; tako smo dobili njegovo največje delo, „Abadona“. — Da ga Dr. M. ni spisoval šele sproti, kakor ga je pošiljal sproti, o tem je bil kajpada tudi tedanji Zvonov urednik prepričan.

Konceptov ali sploh rokopisnih priprav Mencingerjevih ni najti. Po vsej priliki je pisatelj, ko je odpremil rokopis na uredništvo, vse to zavrgel. Da pa je svoj spis do končne oblike privedel z vso točnostjo in preudarjal celó oblikovne malenkosti, spoznamo iz njegovega domačega izvoda letnika 1893. Ljublj. Zvona, kjer je na 52 mestih pripisal kratke opombe, ki mi jih je izpisal prof. Milan Mencinger. Opombe se tičejo neznatnih oblikovnih podrobnosti ali služijo razlagi, oz. ostrejšemu poudarku dotičnega mesta,² Kjer je bilo potrebno,

¹ Glej I. Prijatelj, Razprave Znan. društva za hum. vede, III. str. 195, 199.

² N. pr. str. 15, vrsta 9 sp., namesto „prodano pse“: „cucek“; bolje pa odgovarja prvi izraz. Na str. 155, v. 9. sp., je na koncu odstavka pripisal: „In ali je to napredek?“ Na str. 166, v. 1. sp., je „mrvljiščnjaku“ pripisal inačico „krtinjak“, menda v naslombi na Koseskega „sin krtine“. — Vidi se, kako je Dr. M. izbiral in koval izraze. — Na str. 215, v. 1. sp., označuje puhli patriotizem s pripiskom „lojalitetni cinizem ali zelotizem“. Na str. 249, v. 14. zg., so „moji kritiki“ opremljeni s sarkastično opazko: „moji dobro plačani kritiki“.

so se te opombe uvaževale v naši izdaji, ki je sicer prirejena po načelih, izraženih na str. 4—5 III. zvezka. Zanimivo je, da je pri zapletenosti dejanja svojega „Abadona“ naposled pisatelj sam skoraj izgubil zvezo v razvoju dejanja in je n. pr. k str. 140, 19. vrsta od sp., nad nastopajočo osebo „Samorad“ z vprašanjem pripisal „Plahtalič?“ (Pravilno je „Samorad“!). Narobe pa je na str. 188, 5. vrsta zg., nad „Plahtaličem“ zapisan „Samorad“, kjer je o b o j e mogoče.

II. Naslov in namen.

1. „Ne jaz Nemcigren“. — Janez Mencinger se tu podpisuje s prestavljenimi črkami. Na to imenitno in značilno pretvorbo ga je neposredno napotil najbrž Dr. Tavčar, ki je v svoji „času primerni povesti... 4000, po vzorih Dr. Ničmaha“, na sličen, pa enostavnejši način dve leti prej pretvoril ime Dr. Mahniča v „Ničmaha“ (1891). — Sicer je našel Dr. Mencinger takih pretvorb že prej v knjigah, ki jih je imel v svoji knjižnici. Pretvorbo imena nemškega pisatelja Carl Heun v „H. Clauren“ smo omenili v III. zv. str. 175. Zdaj še dostavimo: V Kortumovem šaljivem epskem spevu „Die Jobsiade“ je ime glavnega junaka J o b (s) narobečitani B o i; tako se je namreč res imenoval tisti izprijeni študent, ki si ga je Kortum izbral za osebni vzorec junaka svoje satire. — Anastazija Gr ü n a epski spev „Der letzte Ritter“ je bil posvečen Grünovemu prijatelju „Joseph Ernfell“; ta Ernfell pa se v resnici imenuje F e l l n e r. To Grünovo delo je Dr. M. dobro poznal; na str. 111. navaja iz njega, in sicer iz kitic 10 in 12 odstavka „Des Herrschers Wiege“ verze, ki trdijo, da je še vsak kralj prelival kri.

2. A b a d o n. — Dr. Mencinger je dobro poznal Sv. pismo; iz njega je prevzel ime „Abadon“ po besedi in po vlogi, ki jo je prisodil glavnemu junaku svojega spisa. Splošno poučilo o Abadonu čitamo v spisu samem. Že na str. 5. se ta junak sam nasplošno predstavi kot nadčloveško bitje: „Meni je ime Abadon, in jaz nisem človek.“ Ko smo nato imeli priliko opazovati njegovo razdirajoče delovanje, nastopi na str. 82. odkrito

v pomenu svojega imena kot Abaddon — „Gonoba“; končno (str. 112—116) razkrije svoj satanski značaj: zaničevanja, zapeljevanja, uničevanja človeštva („Meni je človek ničla“, str. 112), češ, on je tisti Abaddon-Gonoba, o katerem govori „Skrivno razodetje“ sv. Janeza v 9. poglavju, 11. vrsta, zli duh prevare, licemerstva, krivice. To poglavje „Skr. razodetja“ je Dr. M. prenesel na sedanjo dobo, ki da stoji pod vodstvom Abadona: razodetje je izpolnjeno.

V „Skrivnem razodetju“ (Apokalypsis) nastopa od 8. poglavja dalje sedem angelov, ki s svojimi pozavnami po vrsti oznanjajo nastopanje sodnega dne. Pri prvi pozavni gre v propast tretjina zemlje, po drugi tretjina morja, po tretji tretjina rek in studencev, po četrti tretjina solnca, lune, zvezd. Pri teh štirih izvršuje uničenje neposredno Bog sam, pri nadaljnjih pa pošilja duhove pekla. V 9. poglavju zatrobi peti angel. To poglavje si je izbral M. za izvir svojega Abadona.³ Zvezda v 1. vrsti poglavja je po svetopisemski razlagi hudobni angel, brezno v 1. in 3. vrsti pa pekel; kobilice spominjajo na konje, jezdece, vojaštvo. Ime *Abaddon* je vzeto iz 11. vrste; to (hebrejsko) ime je obdržal tudi

³ 9. poglavje, razdeljeno v vrste, se po (Wolfovem) prevodu Sv. pisma glasi tako: „1. In peti angel je zatrobil, in sem videl zvezdo z neba pasti na zemljo in ji je bil dan ključ k žrelu brezna. 2. In je odprla žrelo brezna, in se je vzdignil dim iz žrela kakor dim velike peči, in otemnelo je solnce in zrak od dima iz žrela. 3. In iz dima žrela so prišle kobilice na zemljo in jim je bila dana oblast, kakršno imajo škorpioni zemlje. 4. In jim je bilo zapovedano, da naj ne poškodujejo trave na zemlji, tudi ne nobene zelenjave in nobenega drevesa, ampak le ljudi, kateri nimajo znamenja božjega na svojih čelih. 5. In jim je bilo dano, ne da bi jih pomorili, temveč da bi jih hudo nadlegovali pet mesecev, in njih bolečina je bila kakor bolečina od škorpijona, kadar človeka piči. 6. In tiste dni bodo ljudje iskali smrti in je ne bodo našli, in bodo želeli umreti in smrt bode bežala od njih. 7. In podobe kobilic so bile enake v boj pripravljenim konjem; in na njih glavah so bile kakor krone, zlatu podobne, in njih obličja so bila kakor obličja ljudi. 8. In so imele lase kakor ženske lase, in njih zobje so bili kakor zobje levov; 9. in so imele oklepe kakor železne oklepe, in šum njih perut je bil kakor ropotanje vozov z veliko konji, ki teko v boj. 10. In so imele repe, podobne škorpijonovim, in žela so bila

latinski prevod vulgate⁴). Grški izvirnik ima pri besedi „angel“ spolnik („t o n angelon“), izraža torej določnega angela, ki je vladar brezna-pekla. Kot tak ima tudi določeno ime; to ime pa ni kako konkretno, ampak je abstraktno, po značaju tega „angela“, ki ugonablja; torej: Abaddon-„Uničevalec“ ali po Mencingerjevo: „Gonoba“. V starem testamentu (Job 28, 22; 31, 12. pregov. 15, 11) pomeni izraz Abaddon k r a j pogina, v „Skrivnem razodetju“ pa je Abaddon kralj pekla, grešni angel.⁵

V svoji knjižnici je čital Dr. Mencinger (str. 6) tudi Klopstockovega „Messias“, kjer nastopi isti grešni angel; Klopstock ga piše: „Abaddon“. V XIX. spevu, na sodni dan, privedejo smrtni angeli tudi Abbadona pred večnega sodnika. Skesano prosi grešnik, ki je bil Boga zapustil in postal zapeljivec, naj mu bo dana ali smrt večne pozabnosti ali pa prilika večnega kesa. Sodnik pa mu v imenu večne ljubezni odpusti, ga objame in ga sprejme med otroke svetlobe. Abaddon mu vzklikne (v. 227): „Sodnik se tudi imenuješ. Jaz te hočem imenovati ljubezen“. — Do takega očiščenja Mencinger ni privedel svojega Abadona.

3. „Bajka za starce“.

a) Značaj spisa. — Prijatelji so torej vedeli, da piše Mencinger nekak roman. Da bo „roman“ sati-

v njih repih, in njih oblast, ljudem škodovati, je bila pet mesecev. 11. In so imele nad seboj kralja, angela brezna, ki mu je ime po hebrejsko Abaddon, po grško Apollyon, po latinsko pa se imenuje Exterminans (Pokončevalec). 12. Eno gorje je prešlo, in glej, potem pride še dvoje gorje.“ (Nato zatrobi šesti angel in vzdigne se silna vojska ognjenih konjenikov, ki uniči tretjino človeštva.)

⁴ „Et habebant (locustae) super se regem angelum abyssi, cui nomen hebraice Abaddon, graece autem Apollyon, latine habens nomen Exterminans.“ Podčrtane besede je v razlago dostavil sv. Hieronim. — Grški izvirnik se glasi: „échusin ep' autôn basilêa ton angelon tês abyssu, ónoma autô hebraísti Abaddón, kai en tē hellēnikē ónoma echei Apollyón“.

⁵ Prim. Arndt, Biblia sacra III., p. 964; Wetzter-Welte, s. v.

ričen, je bilo pri Mencingerjevem značaju pričakovati; o snovi sami niso vedeli nič točnega in si o njej pisatelj sam pač dokaj časa ni bil na čistem. Pisateljjevanje zgolj v zabavo in razvedrilo bralcev Mencingerju ni prijalo in bi se mu morda niti prav ne posrečilo; bil je pač izrazit mislec in je hotel i bralca zvabiti k razmišljanju. Imel pa je tudi v vseh vprašanjih, tičočih se človeka kot posameznika in kot družabno bitje, svoje po izkušnjah in študijah utrjene nazore, ki jih je odločno podčrtaval napram vsakomur, če je spoznal, da je treba odpora proti širčim se kvarnim nazorom. Utopljen v študij — ne le čitanje — knjig svoje dokaj bogate knjižnice, stoječ izven neposrednega stika s političnim, literarnim, družabnim vrvenjem, a vendar idejno in po odličnih prijateljih ž njim zvezan, pri tem pa po poklicu in nagnjenju temeljito poučen o dejanju in nehanju ljudi v svojem krogu, v majhnih zastopnikih širšega človeštva, združujoč nadalje v svoji osebi realistični svetovni nazor praktičnega bohinjskega kmeta z zanosom umetnika ter bistrostjo filozofa in — na posled, pa ne nazadnje — z zlatim srcem dobrega človeka: tako je postal Mencinger slovenski pisatelj — modrijan, ne mračen in temoten, ampak vedno svetlih oči in jasnih besedi, tudi trpko sodbo omiljujoč z zdravim nasmehom.

Kdor se hoče samo kratkočasiti ali le toliko čitati, da mine čas, zanj „Abaddon“ ni. Mencinger hoče bralce učiti, z njimi modrovati, zato se obrača do zrelih, mislečih ljudi: za „starcé“ je pisal, kar je spisal; to ni roman, leposloven spis, ki boža čustva in naslaja domišljijo; „bajka“ je, povest, kjer nadnaravne sile vodijo prekonaravni razvoj, dokler ne stopijo na dan, odete v čudežno obleko, večne resnice. — Prvotno je Mencinger morda res nameraval pisati „zgodovinski“ roman, ako smemo tako razumeti in baš na početke „Abadona“ nanašati Levčeve besede v pismu na Kersnika (7. 8. 1881);⁶ Mencingerjev svojski subjektivizem pa bi neprisiljeno (a siliti se ni hotel in ni mogel) ne pripustil zgodovinskemu romanu potrebnega objektivizma. Pi-

⁶ Jakob Kelemina v Ljublj. Zvonu, 1920, str. 396.

satelj je krenil na čisto svoja pola, kjer mu je bilo mogoče, brez utesnitve v spono zunanjih ozirov in realnih ovir, razviti bujnost in pestrost izsledkov, ki so mu nastali ob opazovanju vrvenja na človeškem mravljišču; izbral si je obliko sanj, blodenj, neoviranih po času, prostoru, sredstvih.

Ustvaril je „bajko za starce“.

b) *Nastanek, tehnika, namen spisa* je po vsej priliki tale: Jedro mu je vzgojno-družabni roman; na živih primerih iz „boljših“ hiš, celó iz najboljših, kar jih Slovenci imamo, to je iz vlastelinskih, kakor jih je M. poznal na slovensko-hrvaški meji (Zagorje...), ne samo iz krogov filistrske „mešane gospode“, naj se pokaže napačnost domače in šolske vzgoje, ki v količini in neurejenosti („non multum, sed multa“, str. 158, 277) izgublja svoj pravi smoter: vzgojo volje in srca. Ko pa bi se osvetljevali vzroki te vzgoje — zlasti nepoučenost, površnost staršev in vzgojiteljev ter nezdrave vzgojne razmere — ter se razvijale kvarne posledice take vzgoje za idealni in materialni napredek posameznika in celote, bi se iz kritičnega presojanja sestavil zdrav ustroj domače in človečanske družbe. Nosilec takega preizkusa je bil Mencingerju vlastelinski sin s hrvaškega Zagorja,⁷ Samorad Veselin, v bistvu dober mladenič, ki kakor Goethejev Faust stremlji za človeškim idealom, a zaradi neurejene vzgoje ne dospe do trdne volje ter, neplodno se uglablja, le v umišljotine knjig, stoji v svetu brez trdnih načel, omahuje pri vsaki zapreki, pristopen brez odpora vplivu in vodstvu kakršnekoli krepke osebnosti.

Genialna poteza dr. Mencingerja pa je, da v odstopu tega mladeniča skozi življenje v svojem spisu ni prevzel sam, z lastnimi mu pogovori in nagovori na bralca, ampak da je iz Sv. pisma izbral

⁷ Zaradi večje učinkovitosti si je Mencinger za pozorišče izbral resnične kraje blizu svojega bivališča Krškega: Posavje do Brežic, Sotlo z okolico, posebno Bizeljsko. Veselinov rod izhaja (str. 202) iz Kraljevca, vasi na levem bregu Sotle, znane po svojih sejmi; Klanjec, z razvalino Cesarvarom, omenjen na str. 131, je lep trg onstran levega brega Sotle, tam kjer reka obrne svoj tok proti jugu.

in za svoje namene razširil vlogo Abadona; pa tudi ta mu naj ne nastopa kot resnični Abadon — dočim v „Faustu“ vidimo resničnega Mefisto — ampak Abadon se pripušča v vsem delovanju in govorjenju le kot tvorba nezavestne človeške fantazije, delujoče v blodnih sanjah, realen za blodečega, drugače nebiten. Pri vsem tem pa bralec tja do konca spisa (str. 294) ne ve, da se dejanje razvija le v — blodnjah, ki jih izpoveduje Samorad Veselin v hudi vročinski bolezni. Presenečenega bralca pa pisatelj še overuje, da blodnje niso — izmišljene; kajti zapisovala sta jih zdravnik in Cvetana...

S to potezo si je M. stvoril možnost neoviranega predavanja svojih misli, mogel je poljubno izmenjavati pozorišča, zdaj Zagorje-Bizeljsko, zdaj Monaco, zdaj Pariz, Indija, vrh Triglava; mogel je preskočiti stoletja, n. pr. gledati razmere v 24. stoletju, tedaj poslušati povest o 22. stoletju ter si dati poročati o 19. stol. Mogel je združiti osebe iz daljnih krajev in dob, Veselina n. pr. časovno z lastnim pravnukom (str. 202), krajevno s sošolcem, ki je krčmar v Chicagu (str. 268/9).

To je v glavnem tehnika spisa.

Da Abadonovo vodstvo ne postane mehanično in podajanje njegovih nazorov ne naprosto predavanje, je skrbel M. za napetost dejanja s tem, da je sklopil Veselina z Abadonom v posebno pogodbo. Veselin odstopi Abadonu nekaj ur spanja in se mora odreči vodi, zato pa dobi Abadonovo in njegovih duhov pomoč in more postati neviden; čudodelen obroč okrog vratu mu pokori duhove, a ga tudi veže na Abadona. — V vsem tem je dokaj možnosti za zapletljaj; možnost se poveča, ko odstopi Veselin Abadonu tudi svoje telo in mu ostane le kalup, lev lastnega telesa. Tega aparata se pisatelj spretno poslužuje, da oživi tok dejanja z raznimi konflikti in njih večkrat burno rešitvijo. Da Abadon ne more voditi dejanja absolutno, mu je pisatelj postavil upornike in nasprotnike, proti koncu celo načelnega protivnika, dobrega duha, ki naposled — dasi težko — premaga zapeljivca Abadona. Vendar pisatelj prav do zadnjega vzdržuje fikcijo pogodbe z Abadonom; dasi

se mu Veselin končno odpove, je vendar (prav Mencingerjev *deus ex machina*!) popolnoma rešen šele, ko ga polijejo z vodo — ognjegasci, ki so prišli gasit požar v gostilni „Pri poštemem Kranjcu“ v Chicagu. Tako dosledno pa M. vendar ne vzdržuje Abadona v njegovi pristni vlogi, da ne bi včasih po svoji navadi i sam nastopil pred bralci, bodisi s kako tehnično opazko ali s kako trditvijo.⁸ — V drugi polovici spisa postaja ustroj sploh ohlapnejši; dejanje zastaja, sledijo si dolga razmotrivanja, dialog se večkrat omejuje na kratke bodrilne opazke, v toliko da se na zunaj nit povesti prede še dalje.

Očitno je, da je Mencinger v prvotno ogrodje še naknadno, mnogokaj tudi sproti vložil,⁹ zlasti v poznejših delih, ker se mu je pri sodobnem opazovanju kopičila snov, ki jo je po svoji vesti in volji še hotel predočiti in zabičiti Slovencem. Zato je le nekako prva tretjina spisa res priprosta in lahko čitljiva; nato pa postaja pisava bolj in bolj umstvena, poučna in se bliža na več mestih skozi cele strani obliki razprave. Kar čutno je, kakor bi pisatelj iz bogatega zaklada svoje modrosti in skrbnega srca rad povedal še to in še to, preden svoj spis konča, ker ga mora končati.

c) Snovi za kritiko in za nauke je imel dr. M. v svoji dobi dovolj. Povsod je opazal preokret; stara solidna patriarhalnost je ginila, oznanjalo se je nekaj novega, a še nejasnega; namesto mirnega preokreta se je čutil preobrat, razdor. Posebno pri Slovencih je v osemdesetih letih 19. stoletja izza prejšnje dobe, ko so v slovstvu gospodarili Stritar, Jurčič, Kersnik, Levec, v politiki in gospodarstvu Bleiweis,

⁸ N. pr. str. 39. z opazko, da Monaca ni videl sam; str. 87: „ne bom ponavljal, kaj sta govorčila... Opazal sem gade...“ Str. 129: „Sanjalo se je meni...“ Str. 243. pripoveduje, kako je prišel Samorad v steklenico. Str. 251 označuje Abadonov govor za materializem. Str. 259. opisuje Chicago.

⁹ Zelo očitno je n. pr. sledeče: V 5. šte. (1. maja) istega letnika Lj. Zvona (str. 257) je natisnjena Aškerčeva „Indska legenda“ („Grešnik“). Tri mesece pozneje, v 8. šte. (str. 468) se Mencinger v VIII. poglavju (naša izdaja str. 167) že naša na to legendo!

preostalo in nastopalo epigonstvo dotlej, dokler se niso razmere izčistile in se pripravila pot „mladim“ Slovencem. Dr. M. je bil pazen motrilec te prehodne dobe; razdirajoča tendenca tedaj vplivnih struj in mož mu je prizadevala skrb, še bolj pa materialistično in v bistvu pesimistično naziranje o bodočnosti; hudo ga je bolela zaničljiva sodba mladih o delovanju in zaslugah neposrednih prednikov, optimističnih entuziastov. Zato je n. pr. vzel energično v zaščito Bleiweisa in njegovo dobo (str. 156) in je z vso zgovornostjo priporočal slogo med sodobnima političnima strankama, ki sta si baš tedaj, po I. katoliškem shodu (1892), stali kot dve načelno sovražni falangi nasproti. Z jedko satiro je bičal slovensko — prav slovensko — razcepljenost v te dve stranki, očitajoč grde grehe i eni i drugi. (Str. 158 i. sl.). Vzporedno je kritično pretresaval ostale manjše težnje v našem narodu: šolo, rodbino, ženo, umetnost, vedo — pretirano jezikoslovje —, sodišča...

Svet je tedaj stal že pod mogočnim pritiskom delavstva, socialnega gibanja sploh; Marxove ideje so prodirale tudi k nam, dasi še v pohlevni obliki; Fr. Podgornik je izdal l. 1886 knjižico „Delavski prijatelj“, a baš leta 1893 je začel izhajati socialno-demokratski časnik „Delavec“ in istega leta se je v Avstriji pripravljala pod Taaffejem Steinbachova volilna reforma (gl. Prijatelj, „Kersnik“, str. 528), po kateri naj dobijo volilno pravico tudi doslej politično brezpravni sloji. Mencinger je to gibanje kajpada ves čas pazno zasledoval in je gotovo vsakemu priznal in privoščil njegove pravice kot članu človeške družbe. Odklanjal pa je utopije o nekakem domišljenem raju na zemlji, ki so ga pričakovali dosledni Marxovci v popolni izvršitvi socialističnih idej, v absolutnem komunizmu, ko bo vladala na svetu popolna enakost. Da pokaže, kam bi privedla dosledna in dokončna izvršitev takega izenačenja, je v „Abadonu“ z uporabo pričakovanega tehničnega napredka uprizoril komunistične načrte že kot v praksi udejstvovane. Odvratna podoba take človeške — ne več človeške — družbe zbuja v gledalcu-človeku zono. To negativno kritiko je Mencinger virtuosno izvedel in

ji je dal posebe za Slovence pretresljivo svarilo, kažoč na naš in naše dežele pogin, združen s tako svetovno uredbo: le eden, zadnji Slovenec — seveda jezikoslovec — se je rešil tja v XXIV. stoletje, skrivši se v jamo v gori Bogatinu (str. 138 i. sl.).

Dr. M. je bil poklican za presojevalca in končno pravičnega sodnika razmer; sodil je stvarno, nikoli po naročilu ali programu kake stranke ali struje. Zato je mogel i pohvaliti i obsoditi obe nasprotni stranki. Da je bil tak, nele kot pisatelj, ampak tudi v življenju, nam izpričuje Dr. Vošnjak („Spomini“, II., 258), ki pravi: „Dr. M. se nikoli ni spuščal v razburkane valove politične agitacije, ampak je ves čas s filozofsko mirnostjo in gotovo dostikrat smehljaje se nas gledal, kako smo se pehali med seboj... Tako si je ohranil mir in se je izognil razburjenosti in sovraštvu, združenima z nastopanjem v javnosti.“ — Kakor je ostro grajal prenapetosti Dr. Mahniča, tako ni mogel odobravati n. pr. brezobzirnih in osebnih napadov in zasmehovanj, s katerimi so naprednjaki, med njimi Dr. Tavčar, napadali konservativno-katoliško stranko. S Tavčarjevim strastno strankarskim romanom „4000“, ki je pred enim letom (1891) izšel, neodvisni sodnik Dr. Mencinger v mnogočem ni mogel biti zadovoljen; imamo celó vtis, da se je Dr. M. prav zaradi „4000“ baš tedaj odločil za končno redakcijo in izdajo svojega „Abadona“, ker se mu je zdelo potrebno, da izreče stvarno in čim prej svojo sodbo, pravično na o b e strani.

Kakor nam poroča Dr. Vošnjak (n. n. m.), so bili bralci — i on sam — mnenja, da je „Dr. M. svojo dobo slikal prečrno in s tem napeljeval vodo na mlin tistim pesimistom, ki potem svojo mlačnost v narodnih stvarih in svojo nedelavnost s tem opravičujejo, češ, da se itak nič ne da opraviti.“ Upravičeno pa mu je Dr. M. odvrnil, da baš nasprotno: „on pobija pesimizem in zbuja k poštenemu delu za narod.“ Saj (str. 223) Abadonov pesimizem izrecno zavrača kot „sramoto našega veka“ in (str. 225 i. sl.) proglašá kot neovržno resnico, da človeštvo napreduje in se blaži.

S tem, da je do skrajnih koncev pokazal uspeh in posledice satanskega materializma ter samo tehničnega napredka, a kot edino rešilno za človeštvo iz globokega prepričanja svečano proglasil neobhodnost odkritega, pozitivnega krščanstva („Ali Abadon — ali krščanstvo, druge rešitve nimaš“, str. 291, 71), je postal „Abadon“ Slovencem visoka pesem idealizma in ljubezni, tolažilni poziv k zaupanju v lastno moč, klic na resno, pošteno delo v slogi in medsebojnem sostrpljenju.¹⁰

Ta visoka pesem pa izzveni v končno svarilo ne-preudarnim prevratnikom, a tudi proučarjem, ki bi ne slušali srca (str. 296): „Vstajajo nevešči in hočejo kar vdreti v nebo in mi, glej, kod blodimo s svojo učenostjo brez srca“.

III. Viri.

1. Zbiraje snov za svojega „Abadona“, je Mencinger mnogo čital; nekatere pisatelje navaja sam, o drugih moramo le sklepati, da so mu bili viri. Med neposredne vire ni treba šteti njegovega splošnega, zelo obsežnega znanja n. pr. iz občne in slovenske zgodovine, iz geografije bližnjih (Posavje, Zagorje, Bohinj i. t. d.) in daljnih krajev (poznal jih je po knjigah), slovenskega in splošnega slovstva, Sv. pisma; tudi ne listov dnevnikov in časopisov, iz katerih je zajemal vesti o tekočih dogodkih. O tehničnih stvarih se je mogel poučiti iz zbornika „Buch der Erfindungen“, ki ga je imel v knjižnici.

Bistveno pa je vprašanje, ali in odkod je dobil temelj, vzorec, migljaj ali sličnice za čisto posebno zgradbo in vsebinsko posebnost svojega spisa. Dasi je namreč Dr. M. res samostojen, izviren pisatelj, je vendar v soglasju z njegovo temeljitostjo, da je knjige so-

¹⁰ Berimo njegove proroške besede, naslovljene na „sinka majhnega, mehkega naroda...“ na str. 228 i. sl!

rodnega značaja skušal spoznati. Ker v tem pogledu nisem dobil — najbrž jih tudi ni — nikakih Mencingerjevih beležk, mi je na mojo prošnjo g. Dr. Janko Mencinger v Krškem z vso ustrežljivostjo omogočil pregled vse knjižnice svojega očeta. Knjižnica je ostala nedotaknjena, kakor jo je Dr. M. zapustil, je zelo mnogo-vrstna in dokaj bogata. Preiskal sem jo in pri vsaki knjigi uvaževal, je li mogla biti v kakršnikoli zvezi s spisovanjem „Abadona“.

Zastopani so v knjižnici seveda slovenski in razni slovanski pisatelji ter vsi glavni nemški klasiki in — v prevodih — najglasovitejši pisatelji drugih narodov. Opaža pa se, da prevladujejo humoristi — satiriki ali pa beletristi, ki jim je priljubljena Mencingerjeva tehnika: v povestnem okviru epizodno razmotrivanje, bodisi neposredno iz ust pisatelja samega ali pa s posredovalno osebo. — Zdravemu humorju je ustrezal Viljem Busch v več spisih, in zbirka raznih lahkih humoresk. Vpogled v narodovo dušo in obenem v borbo med prosvetnimi strujami mu je nudil Jokai („Die guten alten Tablarios“)¹¹ ali Eötvös („Der Dorfnotar“) ali že omenjena Kortumova „Jobsiade“, imeniten, sočen spis, ki se ga nikoli ne naveličaš. Takisto Immermannov „Münchhausen“. Tudi „Tisoč in ena noč“ je imel v knjižnici. — Kritičnemu presojevalcu sveta je moral ugajati Weberjev „Demokritus“ v

¹¹ Pri Jokai-u se v marsičem spominjamo na Mencingerja: ista sočnost in plastičnost v pripovedovanju; resnost, združena z očitnim ali prilajenim humorjem, plemenitost in srčna dobrota, kremenita značajnost in stroga pravčnost, globoko umevanje človeške duše; tehnično boljši pripovednik pa je Jokai. Zgoraj navedeni roman je snovno v toliko soroden z „Abadonom“, ker se tudi peča z resnim socialnim problemom, s sporom med patriarhalnimi, zlasti kmečkimi razmerami in med dvigajočo se tovarniško produkcijo; Jokai kaže zlasti na slabe strani tega preokreta za oba prizadeta: za kmeta, ki naivno, nekaj tudi trmasto ne razume nove dobe, a za tovarnarja, ki gleda le na izkoriščanje „lenega“, „neumnega“ kmeta. — Na „Abadona“ nadalje spominja pretresljiv prizor v 4. poglavju II. knjige, kjer nevesta v sanjah natančno vidi, kako se baš v tistih minutah v dvoboju bori ženin za njeno čast.

popolni izdaji. Robato kritiko starega Pariza in francoskega življenja sploh je mogel Mencinger najti v *Rabelais*-ovi „*Gargantua*“, od koder je morda zajel vest o Parizu kot „blatni vasi“ (Lutetia) str. 81.

Taki spisi so prijali Mencingerjevemu nagnjenju.

2. Za posnemanje v načinu pripovedovanja mu je pač najbolje sodil obširen roman v dveh debelih zvezkih: *W. M. Thackeray, „Der Jahrmarkt des Lebens“* (nemški prevod angleškega izvirnika „*Vanity fair*“, leta 1846—1848), humoristično-kritična slika angleških, zlasti šolskih, nadalje družinskih in državnih razmer v prvi polovici 19. stoletja. Seveda je tudi ob tej knjigi Mencinger kvečjemu brusil svojo pisateljsko metodo; kot idealist pa se Mencinger v duši ni mogel nasloniti na pesimista Thackeray.

Naravnost pa je klesal in izpopolnjeval M. svoje zdrave nazore o človeški duši in slovenskem značaju ob klasični, vzorno pobudni knjigi, polni neomajnega optimizma: *Feuchtersleben, „Zur Diätetik der Seele“*. Pisatelj (po poklicu zdravnik [na Dunaju 1806 do 1849] je to knjigo izdal l. 1838, nato se je leto za letom ponatiskovala) je kakor naš Dr. M. sovražil meglenost in frazerstvo novodobnega slovstva, je združeval praktično življenjsko modrost z veselim humorjem in je nastopal „v prid človeštva, države, rojakov (te tri imenuje v dnevniku), kot misleč zdravnik in prijatelj človeštva, v svoji globoki npravstvenosti in pravi vernosti.“ Kjer knjigo odpremo, povsod nahajamo Mencingerjeve nazore. V predgovoru k 2. izdaji pravi: „Moja knjiga je našla mnogo priznanja. Vzrok je v potrebah človeštva sploh in naše dobe posebe ... Utrujeni smo, blazirani, razpadli, nepopolni, imenujemo se *epigoni*, bolehamo na razočaranju, na svetobolju — in iščemo ga, ki bi nas tolažil“. „Moja knjiga naj ne bo učiteljica, ampak tolažnica.“ Uvodoma pravi pisatelj: „Naši pisatelji pišejo na javnem trgu, nič več v samotni sobi; zato dobiš v njihovih delih toliko hrupa, toliko prahu, toliko poulične resničnosti, a gine iz njih tajinstvena globost in jasnost, ki — kot lep čudež — živi v knjigah naših starih“. Ali pozneje: „Le izčrpno izpolnjevanje dolžnosti v usodnih dneh more razgnati preteče oblake“. „Neverjetno, kaj

premore moralna volja.“ „Kdor dvomi, ima li dušo, naj me ne čita“. „Vsemogočna je sila vere: imej svojega brata za dobrega in on je dober; zaupaj napol dobremu — in on b o dober —; prisojaj svojemu gojencu zmožnosti — in razvil jih bo; a smatraj ga za nevzgojljivega — in tak bo ostal.“ — Zlasti poglavje o v o l j i (IV.) bi moral čelo prepisati. Omenim naj še iz poglavja (X.) o resnici in prirodi to: „Le ena nramnost je, in ta je resnica; in le ena poguba, in ta je laž... Kaj nas reši iz laži, ki nas zunaj obdaja? Veselje ob prirodi! Priroda nas vodi v naročje religiji, ki je — globoko umevana in živo občutena — najvišje, najzadnje, kamor more človek dospeti.“

Strokovno-modroslovno štivo, a baš z nasprotnega vidika, je imel Dr. Mencinger (gl. str. 74, 130) v Schopenhauerjevi knjigi „Parerga und Paralipomena“. Za protiutež so mu misli tega pesimista dobro služile. Izmed množice naukov navedemo samo enega iz Schopenhauerjeve knjige (str. 462), ki se zdi, kakor bi bil naperjen proti možem Mencingerjevega kova in njegove starosti: „Star človek uživa poseben duševni mir; s smehljajem zre na brkljarije tega sveta. Povsem razočaran je in da je človeško življenje povsod v bistvu isto, neko bivanje, kojega vrednost se mora vsakikrat ceniti edino po odstotnosti bolečin, ne po prisotnosti užitkov, še manj pa bleska. Glavna poteza višje starosti je razočaranost; izginile so iluzije, ki so dotlej podajale življenju mikavnost, delovanju pobudo; spoznana je ničevnost in praznosta vseh krasot sveta...; izkušnja je pokazala... siromaštvo in praznoto vsega našega bivanja.“ — Diametralno nasprotje napram solnčnemu in sočnemu naziranju Feuchterslebna in Mencingerja!

3. Dočim je v navedenih spisih v označeni meri mogel Dr. M. najti ali podkrepiti ali vsaj izbistriti svoje nazore, je imel v romanu Karla Immermanna, „Die Epigonen“ dovršen, zaokrožen spis iste smeri, kakor je njegov „Abadon“. Obširen Immermannov roman (izšel je leta 1836 v 3 zvezkih) je na zunaj, kakor pri „Abadonu“, zgodovina razvoja nadarjenega mladeniča Hermana; a pravo bistvo romana je razpor med propadajočim plemstvom, epigonstvom,

ter med dvigajočim se meščanstvom, zlasti industrijs-
tvom; nastajajo med obema strankama konflikti, ka-
kor v „Abadonu“ med meščanstvom in delavstvom. —
Tudi zasnova je slična: v „Epigonih“ se v dolgih raz-
motrivanjih rešujejo problemi (Bog, socialstvo, srednji
stan, demagogija, vojska, mir, umetnost, znanost, žen-
stvo, pesimizem...), včasih s poseganjem v mistiko in
čarovništvo, vse pa s trpko zavestjo, da izumira v zad-
njih potomcih — epigonih ena doba, a nova se šele
oznanja. — Mencinger je „Epigone“ dobro preudaril;
„Abadon“ je knjigi vzporednik, a Mencinger je šel
preko nje. „Epigoni“ po katastrofi obtiče v zastoju in
se na koncu razblinijo, „Abadon“ pa nas preko vseh (in
pri njem največ namišljenih) katastrof vede jasno in
odločno do zdrave bodočnosti; v tem pogledu je „Aba-
don“ sličen *Jokai* - jevemu navedenemu romanu, kjer
se tudi slika epigonstvo — propad ene plemiške rodbine,
a nam optimist *Jokai* kaže pravo pot do vstajenja. —
Immermannu in *Mencingerju* je lastna
zelo umetna zamotanost v razvoju nju-
nih spisov; *Immermann* vozal razrešuje z obširnimi,
izumetničenimi razlagami, *Mencinger*
ga je — presekala.¹²

4. Največ zanimanja zbuja vprašanje, od-
kod izvirajo *Mencingerjeve* značilne po-
sebnosti njegovega spisa, da je prvič po-
ložil bistveni del svojega spisa v blodnje, v sanje neza-
vestnega človeka; drugič, da nam uprizarja sliko
sveta v bodočnosti, torej to, kar imenujemo utopijo; in
tretjič: odkod ima čudežno osebo (*Abadona*) in
čudežna sredstva, ki na zunaj opravičujejo čudežne
dogodke.

a) Na tretje vprašanje smo že odgovorili: *Abada-
ona* je posnel iz Sv. pisma; dana je *Abadonu*
satanova moč, velika sicer, a nasproti Bogu in ne-
dolžnosti brez moči, močna le z zlimi sredstvi. Hudič se
boji vode, zato se ji mora *Abadon* odreči; znak sužnosti

Samorod

¹² Tudi *Immermann*, kakor *Mencinger*, dosega nape-
tost dejanja s tem, da se ljubečima stavi nepremostljiva za-
preka za združitev: domneva, da sta brat in sestra.

je veriga, zato jo dobi Samorad okrog vratu. Kakor je Mencinger vedel (str. 7.) iz Chamissovega „Peter Schlemihl“, da je ta v svoji pogodbi z nadnaravnim duhom odstopil svojo senco, tako je Samorad odstopil Abadonu štiri ure spanja: v teh urah pozablja Abadon na svoje prokletstvo, kar spominja na Ahasverjev motiv. Vendar je Mencinger Abadona — prav po svoje — po strani opremil z odsevom humorja; to ni čisto satanski vrug, ampak sarkastičen učitelj.¹³

b) Prva in druga posebnost — zunanji položaj sanj in v tem položaju prikazivanja utopije — sta v sličnih spisih ali ločeni ali združeni. V „Jobsiadi“ umre v prvem delu Jobs in

¹³ Prof. dr. Jakob Kelemina domneva v svoji razpravi „O virih Mencingerjevega Abadona“ (Ljublj. Zvon, 1920, 399), da tvori „za neke partije“ in posamičnosti v „Abadonu“ vzor Ille-jeva noveleta „Der Brillantring“, ki je natisnjena v „Fliegende Blätter“ XV (1852) str. 98 i. sl. — Dr. Mencinger je seveda rad čital „Flieg. Blätter“; je pa li dobil v roke tudi tak star letnik, ne vemo. V njegovi knjižnici ni nobenega starejšega letnika; na kupu raznih listov so se našle le nekatere posamezne številke iz najnovejše dobe, ki jih je najbrž slučajno kupil. Da li je čitalnica v Krškem ob Mencingerjevem prihodu tja (leta 1882) imela shranjen letnik 1852? Težko. Pa bodi to kakorkoli: čeprav je M. morda kdaj bral omenjeno noveleto, na njegovega „Abadona“ ni mogla imeti vpliva; na Mencingerjev spis ne spominja nič drugega, nego da se v njej mednarodni pustolovec imenuje Abadon. Ta pustolovec hipnotizira nekega mladega zaljubljenca in mu pri tej priliki zamenja na prstanu dragocene kamene s ponarejenimi. Navadna kriminalna povest! Po samo ime Abadon Mencingerju ni bilo treba hoditi k njej. — Vsekako zanimiva pa je ugotovitev prof. Kelemine, da se je še kak pisatelj poslužil imena Abadon za junaka.

Zaradi popolnosti naj na tem mestu zabeležimo, da je 20 let po Mencingerjevem „Abadonu“ Rado Murnik v svojem romanu „Hči grofa Blagaja“ (Ljublj. Zvon, 1913, str. 398) prisodil posebno vlogo bivšemu Mencingerjevemu Abadonu, kakor bi se pač razvil v moderni struji. Vitezu Ahacu se sanja, da je v peklju; tam vidi razne hudiče: „Med njimi je tudi Abadon — majhen ko škrat — jako častilakomen možic, toda včasih je res prismojen, ne samo po kožuhu, ampak tudi na duhu. Domišlja si, da pekel ne bi mogel izhajati brez njega. Pri sejah nam dela mnogo zgage in prežvekuje vedno le tisto, kar so povedali že drugi. Sicer pa ni napačen hudič.“

ostane navidezno mrtev v grobu; a zopet oživi in je zdaj vzoren mož, kakor mu je bilo kot detetu prerokovano. Na razvoj dejanja pa ta navidezna smrt ne vpliva nič. — V Grillparzerjevi drami „Der Traum ein Leben“ se nasprotno vse dejanje vrši in na odru predstavlja kot v sanjah; zveza med sanjskim okvirom in med dejanjem samim je le mehanična.

Za način, kako Abadon prevaža Samorada po zraku in mu — nevidnemu — razkazuje dogodek za dogodkom, ki se vrše v dozdevni tajnosti in so večinoma brez notranje zveze, je imel Mencinger pred seboj vzorec v zabavno-zbadljivem Lesage-vev romanu „Le diable boiteux“ (Paris 1707) v nemškem prevodu Reclamove izdaje „Der hinkende Teufel“. Ta „kruljavi hudič“ z imenom Asmodi, eden izmed uvodoma v knjigi naštetih različnih hudičev, po poklicu vrag zapeljevanja in zapravljivosti, razkazuje in razkriva zaljubljenemu študentu iz Alkale, z imenom Don Kleophas Leandro Zambullo, v pestri zmesi, precej spominjajoč na Boccacciov slog, pikantne pa tudi odvratne grehe mestne, posebno plemenitaške družbe. Bil pa je kruljavi hudič izkraja po mogočnejšem sovražniku-čarovniku zaprt v steklenico (kakor nekaj časa Samorad v „Abadonu“), a slučajno ga je rešil Zambullo. — Ob koncu spisa pa izvemo, da se je vse to le sanjalo našemu Zambullu v poldrugodnevnem spanju. Vendar se je nekaj važnih dogodkov res izvršilo v času tega spanja, a izvršilec je bil kruljavi hudič v postavi njegovega rešitelja Zambulla. O kaki utopiji pa pri Lesage-ju ni govora. — Napram temu romanu je Mencingerjeva tehnika finejša, ozadje globlje, dejanje oduševljeno, namen očitno nraavstven. — Je li Mencinger poznal Lesage-jev obširni in utrudljivi roman „Gil Blas“, ta zbornik nakopičenih ljubavnih novelet, ni znano. Za svojega „Abadona“ bi tam ne mogel ničesar pridobiti.

c) „Utopije“ spisov, ki so v domišljiji gradili bodočo ureditev državnosti in človeštva, je Mencingerju nudilo svetovno slovo dovolj. Kolikor toliko mu je bil znan bajni Platonov otok „Atlantis“, sigurno tudi Rousseaujeve ideje (gl. str. 76); kot jurist je poznal Marxa.

Izmed beletrističnih spisov te vrste bi mu nudil največ genialni Thomas Morus, ki je s svojim spisom „De optimo rei publicae statu deque nova insula Utopia“ (Löwen 1516) za vse čase dal takim namišljenim državam grško ime „utopia“ (t. j. „nikjer“). V tem spisu je učeni kancelar Henrika VIII. sestavil v vseh podrobnostih ustavo idealne države, kakor si jo je on naslikal v nasprotju s t e d a n j o despotično dobo; postavil je to državo na otok „Utopia“, od koder je došel poročevalec o njej. Zasebne lastnine na tem otoku ni, ureditev je komunistična, 54 republik tvori skupnost države; vse je uniformno: stanovanja (ki se vsakih 10 let izmenjavajo), obleka (različna le za oba spola), hrana; vsak prebivalec se mora najprej pečati s poljedelstvom; rodbina ima obliko zadruga; vsaka mati mora svojega otroka dojeti; le plemenite zabave so dovoljene, posebno glasba; izmed jezikov se uči v prvi vrsti — grščina (!); poznajo suženjstvo, zločinec se uvrsti med sužnje; ob vojni skrbijo, da se najprej kaznujejo ministri in knezi, ki so vojno povzročili. — Posebnost te utopije pa je, da se njeni nauki sproti (kakor deloma v „Abadonu“) kritikujejo. — Strmeti moramo, da si je Morus upal pod Henrikom VIII. razširjati take nauke. No, pisatelj je svoje življenje res končal na šafotu (1535). — Niti pri tej prvi niti pri drugih utopijah ne bomo zbirali podatkov, v koliko so se v stoletjih in do današnjega dne uresničili načrti svetovnih reformatorjev, ki se čudoma kretajo v obče okrog istih idej; nedvomno pa je, da se razvoj človeštva nagiblje stopnjema k oživotvorjenju teh idej — sporna pa je izvršna oblika. (Prim. str. 225 i. sl.)

V Mencingerjevi knjižnici Morusove „Utopije“ nisem našel; bila pa je lahko pristopna v nemškem prevodu Reclamove izdaje.

Od Morusove „Utopije“ so neposredno ali posredno odvisni vsi poznejši podobni spisi; naštetih so v vsakem večjem naučnem slovníku. Mi se držimo le tistih, ki so pač prišli Mencingerju na mizo in so kolikor toliko soodločevali pri zgradbi njegovega snujočega se spisa.

Dr. Mahnič, ki je, mislim, poznal Morusa, si je izbral utopistično obliko, da je v svoji „Indiji Komandiji“ (v Slovincu, 1884, od 31. januarja do 15. febr.) vzel v pretres in zasmeh vse novostrujarstvo; tudi v tej „Indiji Kom.“, ki je slovenska utopija, vlada komunizem, ni zasebne lastnine, otroci so državna last i. t. d., a Mahnič seveda nikakor ne misli na uresničenje (kakor n. pr. Morus in drugi), ampak mu je vsaka beseda le zasmeh takih idej.¹⁴ Zunanji okvir mu je isti kakor pri Morusu: mi poslušamo poročevalca o bajni državi.

Leta 1888. pa je izdal amerikanski pisatelj Edvard Bellamy, ki je vzrasel v Bostonu sredi delavskega gibanja, svojo knjigo „Looking backward“; zbudila je zaradi svojega stališča v prid delavstva, sploh dela, velikansko senzacijo in se je hitro prevedla. V nemškem prevodu je izšla pri Reclamu z naslovom „Ein Rückblick aus dem Jahre 2000 auf 1887“. Ta nemški prevod se nahaja v Mencingerjevi knjižnici in je našemu pisatelju v marsičem služil kot kašipot; iz tega pa ne sledi, da bi bil Dr. M., spričo svoje samobitnosti, nastopil prav isto pot. — Bellamy je sestavil za leto 2000. z vso resnostjo obliko družabne in državne uprave, kakor bo, vsaj v Ameriki, tega leta. Uprizoritev je dejal, kakor za njim Mencinger, v okvir srčnega romana, ki mu obenem omogočuje — pa naj bo v svoji čudežnosti verjeten ali ne — zvezo med leti 1887 in 2000. Ta okvir se razkrije, kakor v „Abadonu“, šele na koncu. Okvir je tale:¹⁵ V industrijskem Bostonu živi 30 letni mladenič Julijan West, ki je prav na tem, da se zaroči z lepo in bogato Edito Bartlett. Imel pa je

¹⁴ Narodno veseljaštvo n. pr. zasmehuje s pesmico („Slovenec“, 1884, 9. febr.):

„Zdaj pa, bratje, narodno
pijmo, pijmo, spimo,
narodno živimo,
plešimo, norimo!“

¹⁵ Na kratko ga je posnel tudi prof. Kelemina n. n. m. str. 399. sl. — Spis kot vir Mencingerju omenja Dr. Grafenauer, Zgodov. novejš. slov. slovstva II. str. 446.

Julijan slabost, da ni mogel zaspati; zato si je dal zgraditi globoko v tla pod stanovanjem posebno, skrito spalnico, kamor ga je prihajal zvečer odličen zdravnik uspavat v magnetično spanje. Tako se je tudi zgodilo v pondeljek 30. maja 1887 (bil je res pondeljek!); a tega dne mu je zdravnik dal močnejšo dozo, mladenič se ni zbudil, telo mu je otrpnilo, nihče ni vedel zanj in tako je spal — do 10. sept. 2000, celih 117 let. Tedanji lastnik dotičnega prostora, učeni zdravnik Dr. Leete, si je hotel na vrtu zgraditi kemični laboratorij; ko so kopali zemljo, so zadeli ob zid, odkrili podzemsko spalnico Westovo in ga potegnili iz nje še spečega v otrpnelosti. Specialist Dr. Leete ga zbudi in — West je postavljen, kakor od danes na jutri: iz leta 1887 v leto 2000. V družbi Dr. Leeteja in njegove hčerke, tudi Edite, spoznava naprave v letu 2000 in jih primerja s svojodobnimi v letu 1887; zaljubi se v Editu, ki se mu razkrije kot pravnukinja njegove zaročenke Edite v letu 1887. Čudoviti položaj mladeniča, ki je v razvoju preskočil 113 let, povzroča zanimive, tudi pretresljive prizore. Nazadnje prizna West Editi svojo ljubezen, ona njemu svojo, in ta večer gre mladenič mirno spat. Drugo jutro pa se prebudi v — svoji podzemski spalnici iz leta 1887 in pred njim stoji njegov tedanji sluga, opravičujoč se, da ga je tako pozno zbudil: bilo je drugi dan po uspavanju, 31. maja 1887, a vse, kar je West videl o letu 2000, so bile sanje. Sanje pa so ga vendar toliko poučile, da sklene, v srečni zvezi s svojo Editu, delovati v blagor človeštva; kajti uvidel je, kake krivice se gode leta 1887.

V tistem dvojnem življenju sanj so v Bellamyjevi knjigi podrobno, objektivno opisane domnevane razmere leta 2000. Tehnična sredstva so v tem letu visoko razvita: vsaka hiša ima — bi mi rekli — radio-koncerte (11. poglavje), slavnega pridigarja posluša z istimi sredstvi v širnih daljavah 150.000 poslušalcev (26. pogl.). Nравnost je silno visoka; zakoni se sklepajo le iz ljubezni, ki je čista; ženska je enakovredna družica, ni ji treba opravljati nizkega gospodinjskega dela. Zločincev ni, ker je imetje skupno in dobi vsak toliko, kolikor potrebuje (19. pogl.). V Evropi tvorijo veliki narodi industrijske republike, narodi vsega sveta pa medna-

rodno zvezo; mednarodni svet urejuje skupne zadeve, v okviru svojih mej je vsak narod popolnoma avtonomen. Ni denarja, ni carine; potrebno blago se izmenjuje. (Pogl. 13). Vlada ne vpliva nič na časopisje (pogl. 15); ni korupcije (pogl. 17), ni vojaštva, ni vojn, ni strank, ni politike, je pa splošna delovna obveznost od 21. do 45. leta (pogl. 6). Pouk traja do 21. leta (pogl. 21). Pokazalo se je, da je človeška narava v bistvu dobra, ne zlobna. — V zadnji četrtini 19. stoletja je bil nastal v slovstvu globok pesimizem, otožnost v poeziji, cinizem v humorju. Ker so zaničevali samega sebe, so zaničevali tudi Stvarnika, vernost je propadala. Leta 2000. pa je lahko verovati v Boga; ker bi lahko nastopilo na milijone mučenikov, zato ni nobenega — treba. (Pogl. 26).

Ta idealna slika zmerno-komunistično urejene države je Mencingerju brez dvoma dobro služila v splošno informacijo.¹⁶

Ne morem za trdno reči, ali je Dr. Mencinger poznal še Bellamyjevo zelo razširjeno noveleto „Dr. Heidenhoffs Process“ (izšla leta 1884), v nemškem prevodu pri Reclamu „Dr. Heidenhoffs Wunderkur“, ki bi ga mogla zanimati ne toliko zaradi sličice bodočnosti, ki jo prikazuje spis v 12. poglavju, ampak zaradi glavne vsebine same: zdravnik Heidenhoff namreč uspava svoje paciente in jim na njih željo po vestni diagnozi s pomočjo elektrike zamori v možganih izvestne dele, namreč tiste, ki se jih drži spomin na dotične dogodke. S tem sredstvom dosega popolno pozabnost baš tega, kar pacient hoče ali mora pozabiti. Tako zdravljenje odpira kajpada čudovite možnosti za bodočnost.

¹⁶ Bellamyjevo utopijo so pri nas sploh mnogo čitali. Zato se more Ivan Cankar na njo nanašati v svojih lepih pesmi „Intermezzo v nebesih“ (Erotika, 1902, str. 75), koje 4. kitica se glasi:

„O daj mi gledati, gospod,
prelepe tiste dni,
kot nam jih prorokujeta
Tolstoj in Bellamy.“

Za trdno pa smemo vzeti, da je Mencinger, ki se je za „Abadona“ skušal poučiti o nazorih glede nezavestnega delovanja človeškega organizma, dodobra poznal Schopenhauerjeve nazore o sanjah v „Parerga in Paralipomena“, ki temu predmetu posvečujejo celo poglavje (str. 218 i. sl.). Kakor smatra (gl. str. 215 i. sl.) prikazni (duhove) za istinite, tako razlaga Sch. sanje kot poseben realen pojav. Tvornost sanj presega daleko tvornost domišljije; predmeti se pokažejo v sanjah odločno in razločno kakor v istinitosti. Čista objektivnost sanj se spozna tudi iz tega, ker se njih pojavi završujejo večinoma proti našemu pričakovanju, včasih proti naši želji. Na str. 240. pravi: Morejo pa sanje neovirano prekoračiti omejenost nele kraja, ampak tudi časa; tako postanejo proroške. Str. 263: Najintenzivnejši sanjski položaj nastane v hudih boleznih, zlasti vročinskih, ki povzročajo delirij; v teh blodnjah delujejo možgani izredno napeto. V skrajni obolelosti, pri umiranju (str. 277), je to tajinstveno delovanje tako močno, da se umirajoči prikažejo odsotnim prijateljem na različnih krajih. — Taki nauki so mogli Mencingerju služiti v znanstveno pomirjenje, ko je v „Abadonu“ tako obsežno izrabil blodnje Samoradove.¹⁷

Nekakega „Abadona“ en miniature pa je našel in kot seme porabil Mencinger v plastično šegavi in obenem resni Trdinovi bajki št. 39, „Razodetje“,¹⁸ ki je izšla istočasno z Bellamyjevo utopijo. Glavno jedro te bajke je sledeče: Gorjanec Ivan Slobodin (Mencingerjev junak je Veselin)¹⁹ je obubožal, njegova Zalika, se mu zdi, ga prezira; zato spiše svoje spomine, jih

¹⁷ Blodnje so tem bolj zamotane, ker jih Mencinger veže s trenutki, ko prihaja Samorad napol do zavesti, n. pr. str. 76, 130, 222.

¹⁸ Ljublj. Zvon, 1888, str. 82—86. Ponatis: „Bajke in povesti“, IV. zvezek, str. 85—98.

¹⁹ Kakor v prejšnjih spisih, si je Mencinger tudi za „Abadona“ izbral značilna imena za svoje osebe. Samorad Veselin (tudi Veseljenko, in zasmehljivo Vešalin) je dobro označen s svojima imenoma; takisto zapravljivec Tratilek, bankir Padeles (od debela pasti, t. j. falirati, končnica pa kakor v židovskih imenih — eles, n. pr. Jeiteles); oskrbnik Plahtalič (oplahtati = goljufati), slovničar Slovo-

položi v kovčeg ter vzame samokres in gre v Gorjance — se ustrelit. Pristopi pa častitljiv menih, ga pokara, češ, naj ne obupa nad božjo milostjo, in ga pelje v podzemsko votlino z neštevilnimi vrati, vsaka z letnico od 1875 dalje. Pred vrati z letnico 2175 obstoji in Ivanu pravi: „Tu vstopi in videl boš, kaj se bo godilo ob Gorjancih leta 2175, čez tristo let.“ Slobodin vstopi, in odpre se mu krasna pokrajina, to so Gorjanci in Slovenija čez 300 let. Vse govori čisto knjižno slovenščino, polja so bogata, hiše lepe in snažne, nikjer nobene krčme. Nemci so premagani, Ljubljana ima 250.000 prebivalcev. — Šel je Slobodin k predavanju v Narodnem Domu; napovedano je bilo, da bo čital predsednik Janko Slobodin zanimive, tristo let stare spomine svojega pradedca Ivana. In zdaj poslušaj Ivan Slobodin čitanje — svojih lastnih spominov. Predavatelj čita kajpada tudi o Ivanovi ljubezni, a dostavi iz lastnega, da bi Zalika bila Ivana takoj objela, ko bi ji bil resno obljubil zakon, ne pa da je le besedičil o ljubezni, kar je Zalika umela kot poizkus zapeljevanja. Ko pa je Ivan brez sledu izginil, je Zalika skoraj zblaznela. — Ko Ivan sliši to vest, pohiti nazaj ven v Gorjance; toda loti se ga huda dremota in zaspi. Ko se zbudi, vidi okrog sebe gole bregove in se zaveda, da se je povrnil v 19. stoletje. Vendar je nemudoma tekel k Zaliki in je takoj izrekel besedo o zakonu; čez 3 tedne je bila poroka. Postal pa je trden narodnjak z dobro nado v bodočnost.²⁰

goj (slovo = beseda), Rudovar. — V Jobsiadi je našel Mencinger krajevno ime „Ohnewitz“ ((zaradi trapastih prebivalcev), in dva odvetnika: Schluck in Schlauch. — Da je Mencinger imena res izbral s tega vidika, kaže njegova trditev (str. 147), češ, da slovenska zgodovina ne pozna nobene ga „Veselina“, ampak le trpina.

²⁰ Glede presoje sodobnih domačih razmer se je Trdina ujemal z Mencingerjem. O tem priča pismo, ki ga je prav tedaj pisal Trdina Dr. Turnerju 26. 7. 1889 (gl. Ljublj. Zvon 1913, 354) in kjer pravi: „Politično življenje ne daje se odcepiti od društvenega; kjer je to ostrupljeno, boluje in propada tudi ono. Zato ni bilo čudo, da smo doživeli o zadnjih volitvah toliko sramotnih epizod; mesto jednega tabora, imeli smo dva in vsak tabor delil se je zopet na dve sovražni si stranki. Dogodila se je o tej priliki redka novica, da so po-

V teh spisih se torej slika bodočnost kot doba sreče.

Slabo plat prerokovane bodočnosti pa so, izvajajoč posledice pričakovanih uredb, strastno poudarjali spisi, ki so nastali kaj hitro kot kritika Bellamyjeve proslule knjige. Najizrazitejšega je spisal urednik „Chicagoer Freie Presse“, Rihard Michaelis, z naslovom: „Ein Blick in die Zukunft“, izrečno kot odgovor, oz. ugovor na Bellamyjev „Rückblick“. Knjiga je pri Reclamu izšla leta 1890; v Mencingerjevi knjižnici je nisem zapazil, a poznala sta jo i on i Dr. Tavčar skoraj gotovo.²¹ — Svoje stališče napram Bellamyju je opredelil Michaelis že v uvodu, češ, vse Bellamyjeve reforme se končno stekajo v goli komunizem. Ta pa se je pokazal povsod, kjer se je skušal uvesti brez verske podlage, kot zmota. Dandanes ga dobiš kot ustavno obliko le pri divjakih in ljudožerih. V obliki paradije skuša nato pisatelj dovesti ad absurdum Bellamyjeve teorije; opira se na splošni zakon razlikovitosti v stvarstvu. „Neenakost je zakon prirode; protinaravno in nesmiselno je, če hočeš uvesti brezpogojno enakost.“ Sličnost — dal — enakost ne. Posledica komunizma je odprava zakona in družine, prepoved verskih obredov. Najhujši udarec za človeštvo bi bila odtegnitev otroka materni vzgoji; človeštvo bi zapadlo barbarstvu.

Med objavo svojega „Abadóna“ je mogel Mencinger še porabiti v svoji knjižnici D. Haekovo knjigo „Demokrat der Jüngere“ (izšla leta 1893), ki v 39. poglavju z naslovom „Der neue Chiliasmus“ podaja strokovni pregled zgodovine utopizma, v obliki resne

gazili disciplino celo farji... Še huje mesarili so se posvetni domoljubi najprej z bonci, potem pa med sabo... Grešilo se je smrtno na jedni in na drugi strani jednako. Ta volitev nas je poučila, da smo Slovenci na Kranjskem še vedno oni isti politični otroci, kakor smo bili l. 1848, s tem razločkom, da smo izgubili povsem idealni polet, s kojim smo se odlikovali tisto leto.“

²¹ V Tavčarjevi „4000“ opravlja vseučiliški profesor službo zvonarja v stolnici, pri Michaelisu pa je prejšnji vseuč. profesor zgodovine postal — pedél. — Migljaje za spis „4000“ je dajal Tavčarju Mencinger (Gl. Prijatelj, Dr. Tavčarja zbrani spisi, IV. 497).

razprave. Oprt na dotedanja slovstvena dela, stvarno presoja pisatelj kvarne posledice komunizma — kajti vanj prehaja naposled vsaka utopija — ko bi njega uvedba sploh bila trajno mogoča. Kot zunanje sredstvo komunizma služi silni napredek tehničnih ved; vendar opozarja pisatelj, da tak napredek nikakor ne zboljša delavcu položaja v toliki meri, kakor se misli. Ko bi človeštvo sestalo iz enakih avtomatov, ki bi jih bilo treba le naviti, bi res delovali vsi z enako zmožnostjo in voljo in bi izhajali iz iste retorte. Človek pa bi bil bolj omejen nego v najhujšem suženjstvu. Vladalo bi klikovstvo in brutalnost številke, nikdar pa prava skupnost. — Končuje pa Haek svoja izvajanja z zaupnim pogledom v bodočnost (str. 621): „Prava svoboda ne pozna javnih postranskih interesov, ne pozna nobenega stanu, ona pozna le narod in narodne interese. Pojem naroda pa se je dandanes tako razširil kakor pojem mesta: mesto je celota, narod so vsi.“

Drastično izkoriščanje možnih uredb in nazorov bodoče utopije, nalašč prikrojene enkrat nazorom napredne, drugikrat konservativne stranke, pa je imel Dr. M. neposredno pred seboj v Dr. Mahničevi „Indiji Komandiji“, zlasti pa v parodiji te „Indije Komandije“, v Tavčarjevi satiri „4000“, ki se ji očitno pozna zveza z Mencingerjem, v ideji najbrž njenim začetnikom. V drugi zvezi smo oba spisa navedli že zgoraj. — Napram Mencingerju so pri Tavčarju („Dr. Nevesekdo“) vse trditve za nekaj potenc stopnjevane. Junak v „4000“ je Tavčar sam; zaspal je in so ga 2000 let imele v sebi moči zemlje, a leta 4000. ga je zbudil angel Azrael in mu je nato razkazoval tedanji svet, ko so bile uresničene vse želje Dr. Ničmaha-Mahniča: Kranjsko je papeška provincija. Polja so žalostna, v Šampanji je vse golo, kakor je bilo nekdaj v Sahari; ljubezen je neznana, za ženitev so naborne komisije, vso vzgojo otrok prevzame država; slovenski jezik je pravzaprav izginil: olikanci govore latinski, nižje ljudstvo govori star, pozabljen jezik, a vsaki dve uri — drugače; slovenski narod pa je že davno poginil. Levstika še zdaj boli glava od slovniških napak, ki jih je moral slišati pred 2000 leti i. t. d.

Take poteze porablja tudi Mencinger, a ne po Tavčarjevo v svrhu polemike in zasmehovanja, ampak z vso resnostjo in prepričanostjo blagega narodo- in človekoljuba, ki ga vodi srčni nagon ozdravljenja, poboljšanja, osrečitve. Zato izzveni „Abadon“ v blago simfonijo spravljalivosti človeštva med seboj in z Bogom ter v poziv na plodno delo; doktorja Nevesekdo pa reši iz nevarnosti, ki mu je pretila leta 4000., angel Azrael in ga postavi nazaj v 19. stoletje — boj nadaljevat.

„Abadon“ na ruševinah načelno gradi, „4000“ načelno razdira; „Abadon“ je v stvari odklonilna kritika sospisa „4000“. Četrto stoletja pozneje pa bi bil tudi Dr. Tavčar pisal „Abadona“ in ne „4000“.

* * *

Da ne bo napačnega sklepanja, poudarimo še enkrat: kar smo govorili o virih, se ne sme razlagati tako, da je Mencinger šele iz njih gradil svojega „Abadona“; M. je bil tako samobiten tvorec, da so mu viri služili kvečjemu v podkrepi lastnih misli. „Abadon“ je dolga leta rasel ž njim in v njem; na posled jedorasel v to, kar je zdaj in kar bo ostal: evangelij pravega slovenstva.

„Abadona“ je treba čitati, večkrat čitati. Razlagati²² ga nje govim bralcem ni treba; o njem veljajo besede, s katerimi je Briand odklonil zahtevo, naj neki svoj govor razloži: „Quand on interprète, on affaiblit“.²³

²² Ker bi obseg knjige preveč narasel, smo morali opustiti podrobne opombe. Za idejno umevanje spisa (o tem gl. naš predgovor v III. zvezku, str. 20. i. sl.) jih splošno omikani bralec ne potrebuje. Takisto vedo bralci sami, vkoliko so se Mencingerjeve napovedbe že izpolnile ali se izpolnjujejo. — Novih utopističnih spisov, posebno z ozirom na čudoviti napredek tehničnih ved, nam je prinesla nova doba lepo število in nekaj senzacionalnih; pustimo jih v svoji zbirki; kajti nam Slovencem še dolgo ne bodo prekoračili „Abadona“. Zakaj? Zato, ker je „Abadonu“ glavno duševna, ne pa tehnična stran.

²³ L'Europe Nouvelle, No. 460 (4. 12. 1926) p. 1652.

Abadon. L2.1893

Bajka za starce.

Pripoveduje **Nejaz Nemcigren.**

I.

Ondi, kjer se lena voda zelene Krke druži z bodrimi valovi bistre Save, sedita v ozkem, lahnem čolnu dva gospoda.

Gospod, ki sedi na krmi ter vesla varno in spretno, je mož velike rasti in krepkega života. Opravljen je ukusno in lično. Na obrazu se mu bere priletnost, toda brez tistih črt, ki značijo strasti ali pešanje telesnih moči. Rjave oči so mu duhovite in prijazne, vendar ne kažejo in ne pridobivajo sočutja.

Sredi čolna na prečni deski pa sedi gospod, ki je lepa podoba zdrave mladosti, visok, vitek, črnolas. Na okroglem, bledem, prikupljivem obličju mu je sicer razlita nekova bolestna rdečica; vendar kaže vse, da se je mladeniču, ki ima blizu petindvajset let, življenje dosedaj snovalo in sanjalo brez duševnih težav in brez gmotnih skrbi. Zaupne modre oči mu zvedavo in nestanovitno gledajo izpod gladkega čela. — Opis naj zadošča, ako še pristavim, kar se tiče mladeničeve obleke, da ni imel druge oprave nego plavalne hlačice. Ob tem nedostatku se blagovoljni bralec ne spotikaj... Na drugi ali tretji strani te povesti bo moj junak oblečen že prav spodobno in sijajno.

Stari gospod izpregovori:

„Prav kakor kaplja na bilki je viselo vaše življenje, ko sem prihitel s čolničem in vas otel iz vrtinca. Izvolite torej priznati, da imam nekaj pravice do vaše osebe.“

„„Oprostite, da vas v svoji osuplosti in razburici nisem še zahvalil, kakor mi je sveta dolžnost.““

„Nič ne dé; saj ste se jedva odsopli.“

„„Vendar mi je prva dolžnost, vam izreči zahvalo, neznani rešitelj; in druga dolžnost mi bode, da vam povrnem veliko dobroto, kolikor mi je možno. Kako se bode razveselila ljuba moja mati, ako ji smem predstaviti vas, ki ste ji oteli življenje edinega otroka!““

„Kaj ne, gospodič, voda ima svojo moč? Istinito, ne samo ohladila, temveč tudi obnovila vas je. Prav pozabili ste, kako ste pred pol ure drugače mislili o življenju in da se niste kar nič spominjali ljube svoje matere.“

„„Oprostite, gospod; toda vašega očitanja ne umejem.““

„Nikar praznih besed, gospodič! Brez šale in varanja govoriva iz oči v oči! Videl sem, kje ste se slačili; opazoval sem, da vrlo plavate in da dobro poznate sovodje Krke in Save; tajiti ne morete, da ste plavali, premagujoč valove, naravnost v najsilnejši vrtinec, iz katerega se človek ne more oteti. Po pravilih rednih možgan morava torej soditi, da vašega utopa v tem vrtincu ni učinil slučaj nego preišljen namen. In še to: obleko ste pustili na očitnem prostoru blizu hojenega pota, da bi mislili ljudje in posebe vaša mati: Ponesrečil se je pri kopanju!... Oj, vi pristni vzornik svojega veka: celo umirajoč varate.“

„„Res je, gospod; brezupnost mi je omamila glavo in v slepi strasti sem se hotel končati.““

„Bodisi. Za vzroke se ne bom prepiral. Nekova doslednost je bila v vaši omami; sicer pa tisti, ki se z ognjem šali, ne sme tožiti, če se mu hiša zapali nad glavo.“

„„Ne zamerite, neznani gospod; pri meni ni bilo šale. Oh, ko bi vedeli...““

„Nagibe, seveda!“ seže stari gospod mladeniču v besedo. „Dobro jih vem in poznam; stari so koli-

kor človeški rod. Tisto prekletje, ki je vžgano v človeški zarod kakor nekovo Kajnovno znamenje: ljubezen! Tista pošast, ki pod krinko divne lepote nase vabi in priklepa mladost in starost, ki zbuja neizkušencem najnežnejša čustva, ki v duhobolnih pesnikih poraja čarobne, večnosti vredne poezije! In ta nakazen, kako nesrečno deluje! Mladeniča zavaja v pogubo, mami moža, osmešuje starčka, izpreminja varčnost in poštenost pridnega obrtnika v potratnost in hudodelstvo, tihega učenjaka modrost v bedastočo, samujočega pobožnika molitev in trdno vero v pohujšanje in krivoverstvo; ona, nikjer vidna, povsod pridna, razdira zakonski mir, ugonablja blaginjo srečnih družin in se vzpenja celo do prestolov, zatirajoč pravico, slepeč državnike in kakor požar vnemajoč vojne in prelivanje krvi bednih narodov. Ta velesila, ki posameznika neusmiljeno premaga, ako neprestano ne beži pred njo, je omamila tudi tebe, ker si ji nepremišljeno pogledal v vabeči obraz. Vendar ne žaluj — taka usoda je pred teboj in bo za teboj zadela milijone zemljanov, ki vsi kakor véšče letate v plamen, da vas upepli! Vsak, kdor ne beži, kdor vedno ne zatajuje svojega telesa, mora biti suženj tej ljubezni, in to vse samo zato, da ta človeški zarod ne izumre in da ne prestanete prelepe zemlje, vredne boljših gospodarjev, teptati in jo polniti s slavnimi svojimi bedastočami in še slavnějšími grozodejstvi! Oj bede človeške! Kako pa tudi prevzetujete v svoji zaslepljenosti! Kako že poje psalmist o človeku:

„Le malo njega si ponižal pod Seboj,
ovenčal s slavo si ga in s čaščenjem,
da gospoduje človek Tvoj
nad Tvojih rok stvarjenjem.“*)

„In kaj je vaše gospodovanje? Zgolj metež ste, ki v njem gomazé brezštevilne strasti in bede: kaos, ki v njem brodita eros in anteros — ljubezen in

*) Psalm VIII. v Velesovem preveodu.

črt. „Ljubeč roditi, črteč moriti,“ to sta tečaja, ob katera se suče delo in nedelo zemljanov! Izjeme so, toda teh je le malo. Vi, mladenič, pa niste izjema nego samo atomček iz tega kaosa, ne najslabši, vendar tolikanj vreden, da sem iztegnil roko v vašo rešitev.“

Stari gospod umolkne, kakor bi si hotel odpočiti; zakaj govoril je s prestanki in strastno.

Mladi gospod pa komaj premaguje veliko muko. Srce se mu krči zaradi tega preklinjanja ljubezni in človeštva; zdrobil bi bil vodnika, toda v njega oblasti je kakor uklenjen in ne more se braniti, ako se mu oni tako roga v obraz. Ohrabri se in reče:

„Nimam časti, da bi vas poznal, gospod. Samo to vem, da ste me oteli. Dvojim pa, da imate pravico do takih besed. Pripeti se časih tako, da človek ne more več živeti; jaz bi moral skočiti nazaj v vrtinec, ako še delj tako žalite moje osebno razmerje. Druge obrambe nimam.“

„Počasi, gospod,“ odgovori starec mirno in hladno; „jaz vas poznam že dolgo; tudi vi bi mene lahko poznali, pa niste pazili name. Kar sem govoril, sem govoril po svojem prepričanju. Zahtevam pa, da spoštujete moje prepričanje, pridobljeno po opazovanju mojih prostih oči. Vaše neizkušene zaljubljene oči pač vidijo drugače; a slobodno imejte svojo drugačno sodbo. Slobodno vam je tudi poskusiti, je-li iz Save ali iz Krke krajši pot do dna pekla; drugič ne iztegnem roke za vami. — Toda čemu prazne besede? Vsakdanja izkušnja uči, da tisti, kogar otmó, kadar hoče baš uničiti svoje življenje, ne poskusi drugič potovanja v deželo, iz katere se ne vrne noben potnik; marveč goreče se oklene življenja in sladke navade človekovanja... Torej zagrinjalo čez to, kar je bilo, in rajši odgrniva bodočnost, ki se ji itak ne morete umakniti. Omenil sem že, da sem pridobil nekaj pravic do vaše osebe. Ali mi to še priznavate?“

„Gotovo, gospod! Zagotavljam vas iznova svoje neomejene hvaležnosti.“

„Zopet prazne besede! Malopriden dobrotnik, ki izkazuje dobrote zato, da bi ga osrečenci hvalili! Slab poznavatelj ljudi, ki pričakuje iskrene hvaležnosti za storjene dobrote! Odklanjam in odpuščam vsako hvaležnost, mladi človek.“

„V vaši oblasti sem, gospod, in vam na razpolago.“

„Res ste v moji oblasti; vendar svobodni ste bolj, nego si mislite. Ali nisva pravkar poudarjala, da se lahko celo zopet utopite, ako vas je volja? Dogovoriva torej trdo, moško pogodbo, kako mi — dovoli, da te tičem — pošteno odslužiš to življenje, ki za nje moraš zahvaliti mene.“

„Pripravljen sem, gospod.“

„Ne, nisi pripravljen! Ko bi bil čoln bliže brega, bi skočil na zemljo, preden izrečem prvo besedo najine pogodbe. Umevno je, da ti je tesno pri srcu: nekoliko te zebe — obleke nimaš, solnce gre za goro — in čoln plava v krajino, tebi manj znano. Res, da se me nekamo bojiš; toda vse to ni tako mučno, kakor bi ti bilo sedaj neznosno, ako bi bil tam, kamor si bil namenjen, ko sem te potegnil iz vrtinca.“

„Prosim, gospod, usmiljenja; saj vidite, da se kar tresem.“

„Mene sicer nikoli ne zebe; vendar izpijem požirek iz te tebi znane steklenice. Potegni tudi ti krepak požirek, da te mine mrazota.“

Gospod vzame čutarico iz žepa in jo ponudi mladeniču; ta jo slastno nastavi na usta.

„To greje, gospod! Lepa hvala za izvrstno okrepilo.“

„Taka tvoja gorečnost mi je pogodu. Treba dalje, da se seznaniva. Ti si stari moj znanec Samorad Veselin. Meni pa je ime Abadon, in jaz nisem človek.“

Stari gospod se pri zadnjih, zateglo izgovorjenih besedah sklone proti mladeniču in temu se zazdi, kakor bi ga oni kar prebodel s svojim žarečim pogledom. Nezavesten pade v čoln. Omotil ga je nekaj

požirek neznane, otrovne pijače, nekaj pa gospodova izpoved. Zdajci priplava sedem velikih somov pred čoln in vsi se uvrsté predenj. Abadon jim vrže dolg motvoz, tega somi primejo in nato vlečejo ladjico gladko in hitro po Savi navzgor proti Brežicam in Krškemu mestu. Zajedno prifrfoata dve vjeri* in prineseta Samorodovo obleko na čoln; obleka se precej sama ob sebi obleče na telo omedlelega mladeniča.

Abadon položi roko Samorodu na čelo; ta se takoj zavé ter osuplo vpraša:

„„Odkod ta izpremembra? Oblečen sem, in čoln se sam pelje.““

„Majhna reč,“ odgovori Abadon. „Po obleko sem se peljal in te opravil, ko si bil nezavesten. Čoln mi vlečejo somi, ki sem jih naučil vožnje, kakor vi vole in konje. — Toda nadaljujva svojo reč. Gotovo so vas v srednjih šolah nadlegovali s Klopstockovo Mesijado in nemara ti je v spominu ostal skesani peklenščák Abbadona?“

„„Še se ga spominjam, res. Prav sočuten značaj mi je bil Abadon. V devetnajstem spevu Mesijade, če se ne motim, se preslavlja, kako je bil zopet sprejet med nebeške krilatce. Miri in greje se mi srce, ako ste vi tisto blago nadzemeljsko bitje.““

„Bodisi. Vendar, ako bi bil Sveto pismo bral tako pazno, kakor si dolgočasnega Klopstocka, bi bil ondi našel tudi mojo malenkost. V devetem poglavju Janeza blagovestnika Apokalipse bereš, da sem krilatec iz brezdna in kralj kobilic, morečih človeški rod. — V nebesih ne čitajo Klopstocka, zato je ostalo vse pri stari Apokalipsi, in Klopstockov Abadon ostane še dolgo zgolj *licentia poetica*.“

„„Torej ne vem, kako naj vas zovem.““

„Gotovo svojega rešitelja! Sedaj zopet dihaš zrak izpod neba, mlad si in zdrav, imovit in izobražen. Odprta so ti vrata v veselo, svobodno življenje.

* Vir, sova uharica.

To je dokaj. Nemara pa tudi tvoja Cvetana tebi ni izgubljena.“

„„Oh, gospod, izgubljena je, prav sedaj poročena z drugim!““

„Res je poročena; ali to je tudi vse. Pred dobro uro nisi mislil, da bodeš sedaj še živ. Preden poteče druga ura, se utegne zopet kaj pripetiti, česar tudi nisi pričakoval.“

„„Je li možno, gospod, da si otmem Cvetano?““

„Zakaj bi bilo nemožno? Toda o tem ne govorim, dokler ni sklenjena pogodba med nama.“

„„Kar narekujete, gospod! Vse storim, kar ukazete, da si le zopet pridobim Cvetano.““

„To ne gre tako, Samorade moj! Ukaz ni pogodba. Sicer pa vedi, da se tudi zél duh lahko prilagodi šegam in potrebsčinam sedanje dobe in da jaz nisem toliko hudobec, kakor morda sumnjaš.“

„„Lepa hvala, gospod, osrečujete me.““

„Duše tvoje ne zahtevam, saj bi jo bil ravnokar dobil zastonj. Tudi so človeške duše sedanji čas prav poceni. Tako silijo v pekel, da bi jih tam doli odvrčali, ako bi smeli. Celo tvoje sence ne iščem, dasi bi nje nedostatek tebi delal manj sitnosti nego Petru Schlemihlu v znani Chamissovi bajki. Toda oslepariti se tudi ne dam, kakor je mojega tovariša prevaril poljski pan Twardowski in še marsikdo drug. Ti daš nekaj meni, jaz nekaj tebi. Nečem pa, da bi dal ti več, nego dam jaz. Ustopil mi bodeš nekaj vsakdanjega spanja.“

„„Spanja? Kako se bode to vršilo?““

„Prav lahko. Vi ljudje toliko jadikujete o kratkosti svojega življenja; vendar še od tega prespite skoro polovico. Koliko več bi živeli, koliko si prihranili dni in let; koliko več bi si v sedanji dobi — urnega delovanja brez počitka, v dobi brezobzirnega tekmovanja brez prestanka — nakopičili bogastva in zaslug, ako bi manj spali! Ti spiš na dan po debelih devet ur. Zadošča ti pet ur, štiri pa prepustiš meni.“

„„Malo spanja bode, gospod!““

„Dosti ga bode, samo da se navadiš. Ako ne moreš, pa pozneje predrugačiva. Tvoj oče je v tvojih in poznejših letih tudi potreboval samo po pet ur spanja na dan, in to je sedaj tebi v veliko korist. Tudi tvoj dobiček je očividен. Vsak dan živiš štiri ure delj; in karkoli počenjaš pametnega v teh štirih urah, vse je bolje nego spanje — začasna smrt med življenjem.“

„„Če smem vprašati, čemu vam bode spanje?“ “

„Odpusti mi odgovor na to vprašanje. Čas poznaš. Da bi poznal večnost, nedostaje ti duševnih zmožnosti. Torej tudi ne moreš preceniti, koliko je zame vredno spanje, bodisi kratko: pretrgljaj večnosti, pozaba samega sebe, prestanek neprestanega trpljenja.“

„„In kaj mi izvolite podeliti za spanje?“ “

„V odplačilo za spanje te hočem obsipati z dobrotami. Neviden in neslišen bodeš, kadar in dokler hočeš. Stopal boš, kamor te je volja, na zemljo in nad zemljo. Videl boš vso sedanost, videl nekdanost in bodočnost. Da ima hudič neizmerno denarja in da čuva vse zaklade, to je znana reč. Povrh ti bodem služil vseh dvajset ur na dan, kar jih ne bom prespal.“

„„To bo preveč, gospod.“ “

„Nič preveč. Saj si boš sam izbiral in rabil mene in mojih dobrot le toliko, kolikor boš sam želel. Moja služba pa ne bo šala. Z mojo pomočjo lahko tekmuješ z najbogatejšim židom in kmalu dosežeš plemstvo in odlične rede v mnogih državah; kupiš sijajne palače, plodovita velika posestva in neusahne rudokope. Slavljen podpornik boš pesnikom in umetnikom, veljavno ime si pridobiš med učenjaki, dobrotnik boš narodu in državi ter vrednim in nevrednim bližnjikom. Sploh, kadarkoli se bodo imenovali prvaki tega planeta, bode takisto imenovano tvoje ime.“

„„Take slave, gospod, ne želim. Vsega imam dovolj za življenje; želim si samo srečne, večne zveze z ljubljeno Cvetano.“ “

„No, bomo videli. Slast pride med jedjo. In Cvetana! Morebiti dobiš to, morebiti drugo. Sedaj ti ena bega glavo, potlej jih boš hladnosrčno izbiral, lepe, bogate in omikane, pametne in neumne. — Toda pustiva to. Torej velja štiri ure spanja na dan?“

„„Velja, gospod.““

„Prav. Vsaka pogodba pa ima, kakor morda veš, postranske zaveze. Tudi najina ni brez njih. Vode se bodeš moral ogibati; ne smeš je piti, ne umivati se v nji. Če prideš z vodo v dotiko, najina pogodba opeša ali celo izgubi svojo moč. Z vodo dojdeš v veliko nevarnost ali nesrečo in jaz bi te ne mogel več oteti iz nje. Zatorej ti vodo ostro prepovedujem.“

„„Milo prosim, gospod, dovolite mi vodo, brez katere človek skoraj ne more biti! Rad se odrečem mnogi drugi vaši blagosti, da mi vsaj privolite nekoliko vode.““

„Biti mora tako in ne drugače. Voda ima nekaj posebnega, česar ti ne umeješ. Jakši sem nego vse zemeljske sile in mogočnejši nego vse, kar je rojeno in smrti podložno; vendar nisem svoboden; vezan sem na večne svoje zakone, in prav zaradi teh ti ne pripuščam vode. Pil boš pivo, vino in sok od zelišč in sadov, ki jim sedaj še imena ne veš; umival pa se boš kakor sloveče krasotice v mleku in vinu. Ščasoma boš vode prav lahko pogrešal.“

„„Bodisi, gospod. Tudi ta pogoj je sprejet. Izvolite mi še povedati, do kdaj naj bi veljala najina pogodba?““

„Pametno vprašanje, ki se mu spodobi iskren odgovor. Naj velja prvič samo za štirinajst dni. Če se privadiš, če ti bo moja pomoč delj ugajala, če me bodeš delj potreboval, pa pozneje pogodbo podaljšava na gotov ali nedoločen čas. Samo tega te opominjam, da tvoje življenje ni v moji oblasti, da ne vem meje tvojemu nazemeljskemu bivanju in da višja oblast, ki je nad nama, lahko prekriža in uniči najino pogodbo.“

Po teh besedah stopi Abadon pred mladeniča in seže z drobno, lično roko v mladeničevo desnico, ki jo prikupno strese in stisne.

Abadonova roka je bila nenavadno gorka in njega nohtje so pustili na mladeničevi desnici viden sled, kakor bi se bili vžgali v kožo. Abadon pa osuplega mladeniča potolaži, da to znamenje njune zveze vidita samo ona dva in duhovi, ki jima morajo streči. Nato potegne iz žepa tanek, kovan obroč in ga pomoli Samoradu, rekoč: „S tem obročem si neviden, neslišen in netehten, kadar hočeš in dokler hočeš; slušal bo tvoje ukaze in te nosil, kamor porečeš; odpiral bo gore in zaklade, pa tudi misli in usta ljudi, da bodo vpričo tebe govorili čisto resnico; z njega pomočjo boš videl v vsako daljo skozi temo in zid; kadar pa pokličeš mene, precej pritečem, najsi mi je priti od druge zvezde. To ti je menda dovolj za nocoj. Druga čudna svojstva tega obroča ti povem pozneje.“

Nato Abadon obroč raztegne kakor gumilastiko in ga dene strmečemu mladeniču okoli vratu. Obroč sede na vrat, kakor bi bil vlit, in se ne premakne in ne odtegne od kože. Mladeničevo zadrego pomiri Abadon, rekši, da je ta obroč vsakemu tretjemu človeku neviden; kože pa se zato drži tako trdno, da se ne izgubi in da Samoradu ne bode nadloga, temveč dragocen čaroben pomočnik.

Vtem pripluje čoln h kraju in obtiči na bregu. Gospoda stopita na breg. Abadon potegne čoln za seboj, preobrazi ga v veliko volneno ogrinjačo in ko se ž njo ogrne, poda Samoradu desnico ter prijazno reče:

„Sedaj ležem spat — prvikrat v večnosti. Te štiri ure naj mi bodo spanje — brez sanj; tebi pa naj pokažejo spretnost in urnost mojih služnih duhov, ki bodo vestno slušali tvoja povelja. Svarim te, ravnaj premišljeno in varuj se vsakega strastnega ali po zakonih prepovedanega dejanja. Baš sedaj, ko so ti podeljene tolike kreposti, ko se ti lahko izpolni malone vsaka želja, bodi oprezen in preudaren ter

krôti svojo voljo; sicer zabredeš v nadloge, v katerih se boš brezupno kesal in zaman žaloval po zaigrani sreči, ki se ne vrne nikoli.“

* * *

Abadon izgovori in izgine, nevidno kam. Samorad Veselin ostane tako sam na Savskem produ med Brežicami in Krškim in se počasi predramlja in predrami iz vtiskov omotnega sestanka. Zdi se mu vse kakor môrna sanja; vendar, da je bilo vse resnica, pričajo vžgana znamenja na desnici in h koži prirasli lanec na vratu. Naglo je osnovan ukrep, napotiti se proti domu, vrniti se k ljubi materi, odreči se vsi zvezi z Abadonom in s peklenskimi sužnji, pozabiti Cvetano in začeti novo koristno življenje.

Proti izvedbi tega sklepa pa se dvignejo neprelazne zapreke. Sava narašča v povodnji, za ozkim prodom se razprostira nepredorna vrbina, grmovje mladih vrb in topoli, gosto pomešano s češminjem in glogom, in to vse je zvezano in prepreženo z dolgo, krepko srobotino in viniko. Samorad je kot priden lovec poznal vrbino in vedel, da bi bil brezuspešen vsak poskus predreti skozi tako pragrmovje. In kam se naj obrne? Poznal je precej Savske bregove; toda kraj, kjer je stal, mu je bil popolnoma neznan. Videl je samo široko, očito rastočo Savo, breg pod nogami, ki se je ožil čim dalje bolj, gosto zapleteno vrbino za seboj, a zgoraj in spodaj ob veliki strugi Save še postranske struge, ki so bile tudi ograjene s takšno vrbino. Spoznal je, da iz tega prostorčka ni mogoče uiti, in lotila se ga je brezupna slutnja, da ga je Abadon namenoma zavedel v to zagato.

V tem obupu mu nasprotne misli zmedeno rojé po glavi. Morda bode slučajno otet, če je blizu človeška naselbina ali če se pripelje čoln ali plav doli po Savi. Na ves glas kliče na pomoč, toda njegov glas se utaplja v šumečih valovih. Morda umre od gladu, do omaganja čakajoč pomoči na bregu ali na vejah krepke topoli; morebiti ga odnesó in utope

valovi rastoče povodnji. Zgolj smrtni strah brez rešilne misli! —

Ko mu tako brezupnost in kesanje pretresata dušo, mraz pa utrujeno, lačno telo, se ozre na zvezdo večernico in na visoko, nemo nebo in zaželi si, da bi po dolgem času zopet molil zaupno in goreče, kakor nekdej v detinskih letih ob večernem zvonjenju v materinem naročju, in da bi od Boga izprosil pomoči, ki mu je ne more prinesiti zemeljska sila.

Solzeč se in ihteč, sklene roke, kakor ga je naučila pobožna mati. V tem hipu zadene ob čutarico v naprsnem žepu gorenje suknje; potegne jo iz žepa, odmaši jo in nastavi na usta. Notranji glas mu pravi: „Ne pij, to je peklenski dar, tista čutara, iz katere požirek te je nedavno omamil do omedlevice. Ne vdaj se Abadonu! Rešitev morda že dohaja.“

In prav takrat ugleda Samorad v megleni dalji čoln, v katerem veslata dva ribiča proti njemu doli po Savi.

Odgovarja pa drug notranji glas: „Čutara je moja, ne Abadonova; če me zebe po vsem životu, zakaj bi se ne ogrel s požirkom? Prej me je ta pijača ogrela, zakaj bi mi sedaj škodovala?“

Sla in hladni um sta premagala opomin vesti: Samorad, ribiča na ves glas prizvavši, krepko potegne iz steklenice... Zazdi se mu, kakor bi bil živ ogenj vlil v vse ude. Ribiča se odzoveta glasno in dobrovoljno ter naravnata čoln proti bregu. Samorad pa vzdikne:

„Blaga, rešna kapljica, zopet si mi oživila srčnost! Obroč, izkaži svojo moč! Služni duhovi, služite! Nesite me na Cvetanin dom! Prej pa podajte tema čolnarjema vsakemu kilogram cekinov!“

Toliko da izgovori, že se dvigne v zrak. Ribiča pa uzreta vsak na svojem sedežu skledico, polno svetlih zlatov. Ko naglo odrineta od brega, začuje Samorad, počasi se dvigajoč, nastopni pogovor iz bežečega čolna:

„Najubožnejši ljudje so ribiči in jaz sem vseh ribičev največji siromak; vendar se ne dotaknem tega bogastva. To je hudičev dar. Ali si videl, kako je zažarelo okoli tiste pošasti, ko sem jo krščanski pozdravil „Hvaljen bodi Jezus Kristus?“ Kako naju je gledal mož s krvavimi očmi iz zabuhlega rdečega obraza?“

In prvi ribič dvigne veslo iz vode in pomete skledico z zlatom raz svoj sedež v globoko Savo.

„Ako ti ne maraš tega zaklada,“ odgovori drugi ribič, jaz tudi prebijem brez njega. To je povodnji mož, ki nikdar ne prinese sreče. Glej, kako raste in se vzpenja v zrak! Beživa, hitiva!“

Drugi ribič potegne veslo iz vode in brsne bogato skledico daleč od sebe. Cekine požre savsko dno, lesena skledica pa se ziblje na pluskajočih valovih.

„Škoda skledice, ki je tako lepo ostružena,“ pristavi drugi ribič.

Ribiča molče veslata dalje, Samorada pa neso nevidne roke lahno in varno proti vzhodu.

II.

Blizu tiste rečice Sotle, ki že tisoč let politično loči Slovence od Hrvatov, na nizkem obrežju, polagoma rastočem iz ravnine, stoji prostoren, četverokoten, visokozidan ógrad s stolpiči na vsakem oglu. Sredi južne stene je tik ceste širok vhod, ki ga zapirajo stara železna vrata; pri vratih znotraj sloni vratarjeva hišica z oknom na cesto. V sprednji polovici rečenega ógrada se razprostira belo posuto dvorišče; na obeh straneh te polovice se vrste gospodarska poslopja, hlevi, skednji, kleti in žitnice ter stanovanja za družinčad. Na sredi, na vse strani prosto, pa stoji gosposko poslopje s plemenitaškim grbom nad vežnimi vrati, stara, vendar ukusna stavba z visokimi okni in z nadstropjem. V ozadju obzidanega četverokotnika pa je skrbno obdelan sadovnjak z novim cvetličnjakom.

To je Cvetanin dvorec.

Spredaj in zadaj se razgrinja ravno polje s plodnimi njivami in travniki. To polje obrobajo na levi in desni strani zložna brda, obsajena s plemenito vinsko trto. Pod temi griči so majhne vasi z večinoma lesenimi hišami, ki imajo rdeče pobarvane stene in slamnate strehe. Po brdih so vsejani vinski hrami in bele zidanice brez števila in reda; ondi se časti Vinko Lozič, ki so ga stari pogani imenovali boga Bakha. Manj številne se nam pa zde cerkve, katerih med tem maloimovitim prebivalstvom ni toliko in tako očitih, kakor so ob gorenji Savi in ob Savinji. Gori ob Sotli in doli ob Savi vidimo ponosne gradove z velikimi pristavami, v širni dalji pa gleda z zelenih kranjskih, štajerskih in hrvaških gora iz hrastove in bukove šume tu bela cerkvica, ki jo je nekdanj sezidal pobožni kmet, ondi siva razvalina gradu, ki ga je dal postaviti srednjeveški vitez kmetom za strahovanje. Po sredi te ravni se vije proti Savi motna, ribovita rečica Sotla v globoki, brezskalni strugi.

Veselo, blagosrčno in kakor po vseh vinskih krajih lahkoživno in srednjeimovito ljudstvo prebiva na obeh bregih rečice Sotle. Ista nošnja in šega, ista govorica, iste pravljice in pesmi domujejo tu in tam; može in ženijo, bratijo in botrinjijo se z desne na levo in z leve na desno stran; vendar koliko razliko, koliko pregrado je med obema bregoma ustanovila tisočletna zgodovina, toli sovražna enemu in istemu narodu, stanujočemu na obeh bregovih, narodu, ki bi bil po svojih vrlinah vreden večje sreče in slave!... Da, če gledaš deželico ob dolenji Sotli ali od severnih Bizeljskih ali od južnih Zagorskih gor, — od veselja ti utriplje srce, da je tudi ta rajska zemlja „Lijepa naša domovina“; zajedno pa ti zaigra solza v očesu, ko se spomniš iz zgodovine, da prav ta blagi, a premehki narod ni bil samo „stare slave djedovina“, nego tolikrat to, kar Nemci imenujejo „Völkerdünge“; da je drugim narodom mladil kri in mozeg, da je hodil za stranskimi mogotci, verno in potrpežljivo jim

služeč, in da se je mnog sin, ki bi bil med nami „naša dika“, ujel v zlato mrežo, da je prodal tujcem um in srce ter potem pozabil svoje matere in preganjal rodne brate...

Toda nazaj k naši povesti!

Abaddonovi služni duhovi so Samorada Veselina hipoma prenesli od Savske brežine v Cvetanin dom in ga tam rahlo postavili na cesto pred vratarjevo hišico. Samorad je skozi gosto zamreženo okno spoznal svojega znanca, starega vratarja Miška, ki je v medlo razsvetljeni, nizki sobi sam samcat sedel za debelotesano hrastovo mizo. Pred sabo je imel stare mere bokal starega vina, krožnik z obilimi kosi tolstega kopuna in skledo rumenih krapov, kakršnim pravijo okoli Kranja „bob“. Vrtarar Miško je baš pri delu, ki krepí telo: steklenico je izpraznil do polovice, eden krap cmoka med zobmi, drugega drži v roki, tretjega meri z očmi.

Vtem potrka Samorad na okno. Miško se oblastno odzove, ne da bi obrnil oči od sklede.

„Pozvoni, kdor hoče v hišo!“

Samorad se sklóni pod okno in zakliče:

„„Čujte, Miško! Jaz sem, Veselin!““

Potlej je bilo pa takoj vse drugače in Samorad je v malo trenutkih sedel za mizo pri vratarju, ki je znanemu gospodu celo ponudil kupico vina. Tako ga je razveselila Samoradova priljudnost.

„Prišlo je, česar se nismo nadejali,“ povzame Miško besedo. „Kolikokrat sem vam šel odpirat na tako trkanje, danes pa sem vas pozabil hitreje nego prodano pse“.

„„Prav žalostno, res,““ odgovori Samorad. „„Vendar, kakor sedaj vse kaže, me bode te morali še bolj pozabiti. Je li bila poroka vsa v redu?““

„Vse je bilo v najlepšem redu, gospod. Nevesta se je nekoliko solzila, če dovolite. Pravijo pa, da je sedaj taka navada pri gospodi.“

„„Dosti povoda je imela se solziti!““ vzdihne Samorad. „„Kaj pa ženin? Kako se je nosil?““

„Veselega, žarečega obraza je bil, če dovolite, kakor ga še nikdar nisem videl. Ko smo vozili od poroke, so se mu od streljanja splašili konji in skočili v stran. Gospod je padel z voza in si je pohabil nogo; vendar ne hudo. Posadili so ga zopet v kočijo in ga potem prenesli iz kočije v naslanjač k obedni mizi. Tam, če dovolite, že dve uri je in pije, kriči in poje. To pa, če dovolite, vendar pomeni nekaj hudega, ako se ženin zvrne na vožnji od poroke. Bog nas varuj nesreče!“

„„Ubila ga strela!““ zamrmra Samorad.

„Nemojte, gospod, tako govoriti! Želim vam vso srečo. Želel sem vam in želeli so vam vsi, ki vas poznajo, gospodično Cvetano za nevesto. Toda Bog je drugače odločil. Bog varuj, da bi želel nesrečo novemu svojemu gospodarju.“

„„Pošteni ste, Miško, in vedno vas čislam. Ali me še kdaj izpustite skozi železna vrata, če potrkam kakor nekdanj?““

„Morebiti vas bom, če dovolite, morebiti ne; kakor bo božja volja in povelje novega gospodarja. Dá, gospod, starih časov ne bo več, če dovolite. Veliko se še izpremeni, zlasti za nas siromake.“

„„Vsaj kako moje pisemce boste stisnili gospé v roko? Ali tudi ne?““

„Kaj bi gospé dražili rahlo srce? Kaj bi jo spominjali tega, kar mora pozabiti! Če dovolite, gospod Veselin, pojdite v širni svet; mladi ste, bogati ste in lep gospod, da nimate vrstnika v vsem Zagorju; vam cvete še mnogo gospodičen. Težko se poslavljam od vas, če dovolite; toda videli ne bodete veselejšega človeka od mene, kadar se vrnete v naše kraje z ljubo ženko pod pazduho. Meni se vse tako zdi, če dovolite, da to skoro učakamo.“

Stari Miško je to povedal prav goreče in potrdil z globokim požirkom iz kozarca.

„„Ljubi Miško,““ pravi Samorad, ravnaje se na odhod, „„prav rad sem vas imel in tudi vi, mislim, mene niste nikoli črnili in tožili pri Cvetani. Zato vam sezam prijateljsko v roko. V spo-

min pa vzemite tole urico, ki sem jo ravnokar dobil nalašč za vas.“

„Nikar, gospod! Ta ura je zame predragocena. Če dovolite, meni se spodobi samo kaka malenkost.“

„Ne, Miško, dragó vas cenim. Zatorej, le obdržite jo.“

Naposled je Samorad Mišku vendar vsilil uro, ki je bila res dragocena. Prinesli so mu jo bili nevidoma služni duhovi.

Samorad stopi iz vratarjeve sobe na temno dvorišče. Nikogar ni ondi. Samo domači pes veselo zalaja in skoči k znanemu gospodu; toda žalostno cvili in išče potem sledu, ko se dá Samorad neviden in netehten prenesti v svetlo svatovsko dvorano.

Nepovabljeni svat tam seveda precej zapazi, da zanj niso pogrnili mize, niti mu pripravili sedeža. Séde torej na peč in prav hvaležen je pečarju za ta prijetni sedež, s katerega ga pač ne spodi nihče. Ondi je tudi najugodnejši prostor za opazovanje vsega pirujočega omizja. Tega opazovanja se Samorad precej loti, skrbno pazeč, da nikakor ne izda nevidne svoje navzočnosti.

Samoradu nasproti sedi Cvetana, v nevestini opravi še bolj cvetoča. To je res krasna ženska v cvetju edenindvajsetega leta. Opazovalcu sveta zadošča, če povem, da je bil Cvetanin oče plemenit Hrvat iz Zagorja, mati pa Slovenka z Ljubljanskega polja. Bralcem bolj teoretičnega značaja bi pa bilo treba sliko lepe neveste izobraziti z navdušenimi besedami, in — kakor zemljemerec zemljo na parcele — enotno krasoto razkosati na posamezne podrobnosti. Tega pa ne morem, ker se mi ta obrazek preveč smili.

* * *

Spominjam se, da sem nekdam bral Anakreon-tovo osemindvajseto odo, kjer pesnik obrazniku narekuje, kako naj mu upodobi lepo deklico. Tudi ne morem pozabiti, kako je sloveči Ariosto v desetem spevu svoje epopeje „Orlando Furioso“

sesnoval lepoto nesrečne Olimpije; takisto se domišljam vseh lepot, ki so jih realisti srednjega veka pri lepi ženski našteli trikrat sedem in pozneje celo trideset. Bral sem veliko takih opisov, čudil se mnogim takovim slikam — ako bi pa sedaj vse te opise in slike predložil Samoradu, tedaj bi on izvestno trdil, da so vse dosedanje lepote edino senca proti lepoti Cvetanini. Bil je ves zamaknjen v obličje ljubljene device; želel si je kar stotero oči, da bi stotero užival njene stotere krasote, in rekel je sam v sebi: „Ni mi žal, da sem nádejo, da še kdaj to krasotico imenujem svojo, kupil od peklenškega vraga!“

Tako mladina. Mi stari možje pa sodimo hladneje. Čim lepše je cvetje, tem prej se ospe. Pridejo skrbi in težave zakonskega življenja, prevare in strasti, ki naglo izpodjedó cvetje ženskega lica. Kolikokrat se nam je pripetilo, da smo v spominu ohranili podobo lepega ženskega obraza iz davnih let; toda žalostno smo bili presenečeni, ko smo v poznih letih zopet srečali znanko mladih dni in na nji zapazili ne ostankov nego razvaline nekđaj obožavane lepote. O takih prilikah modrujemo izkušeni starci, da je prave vrednosti edinole duševna lepota. Kar se tiče Cvetane, moramo pa za sedaj še samo domnevati, da se pri nji uresniči stari rek: v lepem telesu biva tudi lepa duša. Res sije z njenega zornega obličja prav prikupno žar ljubeznivosti in deviške čistosti in smili se nam ta obrazek, ko z njega beremo tožno vdanost v sedanjo usodo, ki bi se ji ne bila podala, da je imela več krepke volje in je bolje poznala priliznjeni, zvičajni svet.

* * *

Kolikor sem se preveč pečal z nevesto, toliko manj se naj bavim z ženinom; posebno, ker celo mlade bralke ne zahtevajo, da bi govorili tudi o moški lepoti.

Zraven neveste je torej sedel ali pravše — zaradi noge, pohabljené na vožnji od poroke — bil

posajén ženin Peter Pavlič, Cvetanin bivši varuh. Mož ima petinpetdeset let; marsikdo bi mu jih prisodil menj. Rasti je srednje in je rejen — malone predobro. Na kratkem vratu mu tiči okrogla glava rdeče polti. Tolste ustnice mu pokrivajo gosti resasti brki, ki so danes lepo črni. Okrogli nos nad njimi se žari kakor puranov podbradek in je z vseh pogledov preobil. Oči so črne, majhne in lokave. Široko, gladko čelo pokriva lasulja, ki je danes izjemoma črna, namesto vsakdanje rjave. Odeva ga nov frak po najnovejšem šivu, ki je nemara zato preozek, da se lože na telovniku izkazuje debela zlata verižica njegove ure. Roke so krepke, kakor da so vajene težkega dela, in na debelih zarjavelih prstih se baha premnogo dragocenih prstanov — neolikana razstavica moževih dragotin. Gospod ni povsem napačen in bi prijal ne preostremu poznavalcu ljudi ne baš za prijatelja, vendar za soseda pri tisti mizi v kavarni, kjer imajo dokaj časnikov. Prav prikladen bi bil za očeta dorasle edinice ali še bolj za strica brez žene in otrok. Izvestno pa se je motil o dobi in o svojih krepostih ter izgrešil svoj poziv, ko je stopil med ženine, in to pred mlado nevesto.

Preveč nasprotja je med novoporočeno dvojico: ona kakor nežna roža, ki jo je oživelو majnikovo solnce; on kakor bohotna georgina, ki jo je opalila listopadova slana!

Sploh je v veliki, bogato opravljeni dvorani opazovati stari in novi čas, stari in novi ukus ali neukus. Ob stenah vise starinske slike in nove preproge. Izpod stropa se leskečejo bliskovne svetilke; na mizi blišče voščene sveče, nemara samo zato, da se zopet kdaj razstavljajo in postavljajo starodavni srebrni svečniki. Stare gospe in gospodične, tete in ujne, bratranke in sestranske, zalve in svasti ¹⁾ imajo težka, svilena krila, prikrojena po

¹⁾ Zalva je soprogoва sestra, svasti(i) pa sprogina sestra.

novi šegi; v njih se sučejo po svoji stari navadi. Razobesile in razpele so nase staro zlatnino in stare bisere, da bi si mladile stara lica ali vsaj koga opominjale, da so bile nekdanj mlade in zale. Dve cvetoči mladi gospodični sta tudi zašli v to družbo, morda samo zaradi različja; tam stare tete, druga drugo zavistno opazujé in puščice svojih jezikov mazaje z medom; tukaj živahna, iskrena šaljivost, izvirajoča iz zavesti zlate mladosti in iz kipečega srca. Te mladi samici sta imeli za zabavo odločenega edinega mladega moškega iz vse družbe; ta je bil selski kapelan; sicer dober govornik na leci in med moškimi, ali tukaj mu je delalo dokaj preglavice, da je moral na desno in na levo odgovarjati bistrima gospodičnima, ki sta v gospodovem neznanju tiste umetnosti, kako se je laskati mladim gospodičnam, ne toliko iskali kolikor nahajali največ zabave. Ostala moška gospoda so bili, ker se plemenita rodbina nevestinega očetnega kolena ni udeležila. svatovanja, ženinovi sorodniki in znanci iz bližnje okolice, same šetajoče se denarne vreče, možje, ki so si nekdanj s trgovino in še bolj s posojevanjem na neznosne obresti, in sploh s tem, da so zase izkoriščali stiske in nadloge rojaka-kmeta, nagrabili lep imetek. Omiike in olike niso imeli in so jo sploh mrzili ter se ogibali občevanja z ljudmi, ki imajo manj v blagajni, tem več pa v glavi in v dostojanstvu nego oni. Njih vzori so se sukali okoli zlatega teleta, vsa njih politika pa okoli načela, da se mora slepo služiti in poslušno glasovati za gospode, ki lahko kaj dovolijo ali kaj prepovedo in kateri utegnejo kaj spregledati in prizanesti, ako si se včeraj ali danes preočito drgnil ob paragrafe kazenskega zakonika. Ugleda in veljave jim ni bilo med narodom. V lice se jim je kmet klanjal in hvalil njih dobrotnost; za hrbtom pa jih je grozovito črtil in klel ter se rad spominjal one pravlјice, da je dobro umreti tisti dan, kadar umre takov volčji bratoderec.

Izjema je bil domači župnik, ki najodličnejšim svojim župljanom ni mogel odreči svoje prisotnosti. Sedel je med nevesto in nje prekosavko zalvo in je bil kos svoji težavni nalogi. Znal je zanimati malobesedno, nekaj zamišljeno, nekaj razmišljeno nevesto, pa tudi zamerljivo, zbadljivo postarno gospo, ki je priljudno-ošabno gledala na manj imovite vrstnice. Te pa so si za vračilo šepetale, da ima ta gospa dve srci, od katerih bije eno za nje zakonskega moža.

Da je bil gospod župnik stoloravnatelj, se umeje samo po sebi. To naporno opravilo je vršil ljubeznivo in preudarno; rekel je marsiktero primerno napitnico, imenoval vsakemu svatu pravo drugarico in je povsem čuval društveni red z modrimi prigovori in blagovoljnimi opazkami, kar pri tem društvu, kjer je bilo toliko razlike med zunanjim in notranjim človekom, ni bil lahek posel.

* * *

Morda pa je bilo vse svatovanje zanimivejše in zbrana gospoda vredna večjega spoštovanja! Popisujem namreč samo opazovanje in vtiske, kakor si jih je po svojih nazorih in v svojem srdcu uredil in zapomnil svat, nevidno sedeč na peči. Srd pa sodi vse pristransko, kakor vidimo to tudi pri ljubezni.

Samorad je pač spoznal, da je med povabljeni že minulo največje delo: tlačiti si želodec s preobilimi jedili, da dela prebavljanje marsikomu težko glavo, ki ji ne ohladi vročine nobeno vino, da vlada nekaka zagata v dvoraninem vzduhu in v večini možgan in da se sploh zbuja želja po svobodnem gibanju in po razvedritvi. Posebno slastno pa je opazoval, da si gospod ženin gasi žejo čez mero in da svoje bizeljske starine proti drugim vinom ne hvali samo do nebes nego tudi dejansko preveč obožava.

Prišel je trenutek, ko so bili vsi enako utrujeni in so vsi hkratu umolknil, razen dveh mater.

Ženin hoče pogledati na uro, toda malone omedli, ko vidi, da mu na zlati verižici visi pristna rdeča — čebula.

Samorad, ki se ni nadejal take zamene, je iztežka zadržal glasen smeh. Prijala mu je ženinova zmeda in, da se med gospodo zbudi živahnejša zabava, ukaže svojim služnim duhovom, naj naredo, da bodo svatje govorili, kar mislijo. Zdajci so vsi obrazi izpremenjeni. Ženin, ves togoten, skuša vstati; toda posreči se mu samo napol. S tresočim glasom zakriči svatom:

„Ta šala je predebela. Kdor mi je uro izmaknil, daj jo nazaj! Saj niste sami tatje?“

Vsem šine kri v glavo. Svoji jezi pa dá najprej duška visok, suh gospod iz soseske, ki sedi ženinu nasproti. Bil je imovit trgovec, prvak v oderuštvu in svetohlinstvu. Ta burno vstane in zarohni na ženina:

„Kaj? Mi tatje? Ti si največji lopov v treh deželah! Dokler si bil varuh, si kradel svoji varovanki vino iz kleti in les iz šume. Od nje dolžnikov si prejemal obresti po deset od sto in še dobrote povrhu; zaračunjal pa si jih samo po pet od sto. Sedaj pa jo hočeš ukaniti za vse, kar ima. Zrasli bi ti rogovi na čepinji, višji nego najvišji hrast, ki si ga ukradel iz njenih gozdov!“

Toliko da izrohni ta, ga zavrne ženinov bratranec, krepak, tršat mož, ki se je o njem govorilo, da je bila podlaga njegove blaginje kriva prisega:

„Molči ti! Moj kumek Peter Pavlič je svetnik proti tebi, čeprav si tako bogomolen. Veš, zakaj moliš sedaj tako licemersko? Od svojih pomagačev, razbojnikov, si iztržil sveto monštranco, ki so jo ukradli v cerkvi sv. Marije Bistriške! In sedaj bi si pred ljudmi, ki to vedo, rad opral svojo črno dušo!“

Gospod župnik je klical, miril, toda zaman; zakaj, bilo je tako, kakor v nekaterem novodobnem parlamentu. Zato je pobegnil iz družbe pobeljenih grobov; ž njim je odšla tudi nevesta v stransko sobo.

Glasno vikaje in kričé, so se v boj mešale tudi ženske, ne oziraje se na nedolžni gospodični, ki nista vedeli, kam bi utekli. Ubožici sta morali čuti nove besede, ki jim še pojma nista znali, in mnogo spoštovana gospa je drugi spoštovani gospé, in obratno, pripovedovala resnice, ki jih gospodični nista smeli verjeti, ako naj spoštujeta očeta in mater po četrti božji zapovedi.

V tej sóblazni — ko so nekateri že prijemali za stole in je marsikatera pripeta ženska kita zdrknila pod noge, je bil ženin puščen še dokaj pri miru, tako da ga je ob tej občí, očiti izpovedi obhajala samoljubna zavest, do katere se v svoji skromnosti prej ni vzel: da je on, Peter Pavlič, med vsemi pravzaprav še najpoštenejša duša, sicer pa med ljudmi, proti katerim je treba biti opreznemu. Zato migne strežniku, naj mu poda ročno blagajnico, ležečo na mizici pri nasprotni steni. Ženin pritisne blagajnico k sebi, popije, da se bolj umiri, čašo kave, ki mu jo je bila prej pripravila nevesta sama, in potem, ko mu vest le ne da miru, skrbno odklene skrinjico, ker se mora uveriti, da vsaj tukaj ni prišlo nič v oblast dolgim prstom.

Blagajničica se odpre, a ženin zakliče bolestno: „Tukaj notri sta bila dva kilograma zlatih cekinov, nevesti za jutрино namenjenih; sedaj so pa same svinčene kroglice.“

Obupno prevrne skrinjico, da se kroglice takalé po mizi med krožniki, skledami in steklenicami in na vseh straneh padajo na tla.

Kar se zablisne — in kroglice se izpreobrazijo v svetle rumene cekine. Namah utihne ves prepír in stari in mladi upro oči na zlatnino, pozabivši vse obreke in ogrde. Zamaknejo se v ta pogled, kakor bi gledal svetnik v odprto nebo; toda njih oči niso pobožne, nego oči gladkega volka, ki ugleda jagnje pred seboj.

* * *

Pustimo jih nekoliko tako začarane in stopimo v stransko sobo. Tam se je Cvatana, ko je ušla

kletvi, kleveti in ropotu svojih svatov, zgrudila v naslanjač in se glasno razjokala. Slaba tolažba so solze; vendar za ta nesrečni dan, za to usodno uro ni našla boljšega tolažila. Ali tudi ta kratka uteha se ji je zagrenila. Ko namreč Samorad vidi, da Cvetana odhaja iz dvorane, zleze tudi on s sedeža. Zunaj dvorane se izpremeni v navadnega človeka, stopi v Cvetanino sobo, kakor mu je bila to prej več mesecev navada in pravica, in se prikloni, da bi ji poljubil roko. Cvetana pa se ga ustraši, se umakne in zašepeta polglasno: „Beži in teci! Ako te tukaj najdejo, ubijejo tebe in mene.“

„„Ne boj se, ljuba Cvetana!““ odgovori Samorad zaupno. „„Take pomočnike imam s seboj, da se mi ni bati nikogar in da tudi tebe zdajci odvedem, ako hočeš!““

„Za Boga svetega!“ odgovori Cvetana boječe; „ali ne veš, kaj je bilo danes? Ali me hočeš pahniti v nesrečo in sramoto? Beži, nesrečnik, beži!“

Rekši stopa naglo proti dvorani. Samorad se strastno postavi proti nji in jo zaman poskuša udržati za roko, proseč samo še trenutek in veleč svojim duhovom, naj njega in njo odneso na dom njegove matere.

Ali duhovi se ne ganejo; in ko Cvetana vsa objokana in preplašena odpira vrata iz sobe v dvorano, prisopiha hlevnik Jaka, ki danes navzlic pohlevni vonjavi nosi črno suknjo in bele rokavice, ter zakliče, da se razlega po vsej dvorani:

„Gospod Veselin je v Savi utonil!“

Učinek teh besed — na ženina, ki je bil doslej zamaknjen v zlato in še bolj navdan strahu, da bi kdo iz poštene družbe ne popravil števila cekinov na svojo korist — sta bila žalost in zajedno veselje. Vest se je oglasila: „Jaz sem kriv njegove smrti;“ sebičnost je rekla: „Ljubovnik je izginil, ne bo ga več nazaj, begat moj zakon.“... Od toliko ganitev, ki so podile druga drugo, skoraj omoten, nagne glavo nazaj v naslonjač. Zdajci ugleda Cvetano, ki stoji razvneto in plaha med durimi njemu nasproti;

tikoma za njo pa stoji Samoradova podoba, ki ga meri s togotnimi očmi.

Ta prizor je staremu možu strela z jasnega neba. Zgrudi se in pade težko na tla.

Samorad opazuje z vražjo slastjo grozno zmedo, ki zdajci zavlada po dvorani. Cvetana priskoči k ženinu, kjer je že preveč rok, ki na vse načine skušajo zopet zbuditi ugaslo življenje. Nekateri tekajo in begajo na vse strani; drugi kličejo zdravnika, ki ga ni blizu; tretji glasno žalujejo; četrti trdijo resnega obraza, da je prezigodaj preminil ta zgledni poštenjak, in zopet drugi skrivaj pobirajo cekine s tal.

Ko ni več upa in je splošna sodba, da je moža zadela srčna kap, stopi Samorad izmed duri, zakliče Cvetani: „Zdravo, vdova! Da se vidiva jutri!“ in svatom: „Radost mi je, ostaviti vas, prepoštena gospoda!“ ter se rogaje poklanja do izhoda, kjer izgine izpred oči, ne da bi ga zadeli kozarci in krožniki, ki jih razjarjeni svatje lučajo za njim.

Ko zopet diha čisti zrak pod milim nebom, se mu zazdi, da mu samemu vrvi v glavi večja zmešnjava, nego je v svatovski dvorani, in si želi miru, da se odpočijejo živci in da se more zavedati tega, kar se je dogodilo v malo urah. Toda obide ga skrb za staro, bolehalo mater, ki bi se opasno prestrašila, ako izve neresnično novico o njegovi smrti v Savi. Ukaže se torej prenesti v materino hišo. Tam bi ga morali duhovi spustiti skozi dimnik v hišo; toda posade ga na cesto kakih trideset korakov od hiše in na uho mu zašepeče glas nevidne osebe:

„Dalje ne moremo, ker vidimo ondi cerkev; ne smemo pa stopiti na prostor, ki je od cerkve pod sto metrov.“

Togotno odgovori Samorad: „Ali ste malovredni hudiči! Tudi pri Cvetani mi niste mogli pomagati.“

„Tudi tam nismo smeli pomagati, gospod,“ reče glas iz zraka. „Cvetana je bila danes blagoslovljena in ne dotaknemo se je, dokler ostane brez greha.“

Samorad se torej napoti k domači hiši. Gre mu prva in druga stopinja, ne pa tretja. Nekaj ga prime za obroč na vratu in ga drži tako tesno, da bi se zadušil, ako se ne umakne nazaj.

Obstane torej v nočni tmimi na cesti. Nestrpno opazuje, kaj se vidi in čuje iz materinega gradiča, ki je neobičajno razsvetljen pri tleh in v nadstropju. Dobro čuje glasen jok stare hišne dekle, ki mu je bila nekdanj pestunja, in tožbe drugih znanih ženskih glasov. Iz posameznih govoric posname, da so pri materi že izvedeli novico o njega smrti v Savi; iz občega nerednega beganja, iz odpiranja in zapiranja vrat in shramb pa sluti, da se je pripetila velika nesreča. Dvigne se toliko v zrak, da vidi naravnost skozi odprta okna v nadstropje in navadne materine sobe. Verjeti ne more, kar vidi... toda oči ga ne varajo. Ugleda blede mater na neodgrnjeni postelji, negibno in udrtih, zatisnjenih oči! Hišne ženske pa pripravljajo posobje, krila in odeje, da polože — mrtvo gospo dostojno na mrtvaški oder...

Samorad se spusti nazaj na cesto. Brezupno kliče domače ljudi po imenu na vse grlo in vpije proti gradiču, da še živi in da pridi kdo do ceste. Toda nihče se ne zmeni za njegov klic, dasi bi se moral v gradiču slišati prav dobro. Kar pripelje nekdo od hiše na cesto voziček, natlačen z gnjatmi, s slanino in hlebi: izvestno v obči zmedi ukradeno blago. Voznik zapazi Samorada in uteče glasno kričé v gradič. Tam nastane velik hrup. Domači hlapci se zbirajo in pomenkujejo, češ: mladi gospod Veselin „hodi nazaj“, da je videl, kako je materi od žalosti počilo srce, ker je umrl take smrti; da se je izpremenil v volkodlaka, da je takisto usmrtil gospoda Pavliča in da gre sedaj na svoje domače služabnike, pit človeško kri.

Zdajci se večina vrata odpro in tolpa hlapcev, oboroženih s puškami, sekirami in z dolgimi poostrenimi koli, zakorači proti Samoradovemu stališču. Ta je pač poznal narodno vražo, da se volkodlak umiri le tedaj, ako mu srce prebodejo s

kolom; vedel pa ni, da je pri preprostih ljudeh vraža močnejša od vere in da je vraža slepa za slehrno prepričanje. Ostane torej na cesti in vabi ljudi k sebi, trdeč, da je živ in zdrav. Hlapci pri-skočijo na cesto in obstopijo Samorada, ki milo prosi, naj mirujejo, naj ga potipljejo, naj se pre-pričajo, da je živ človek. Toda drhal, pijana od vina in od tiste besne hrabrosti, ki izvira iz strahu, je slepa in gluha za vsako pametno besedo. Vsi vidijo volkodlaka, nihče živega človeka. Vržejo ga vznak in ga pritisnejo k tlom, da se ne more ganiti. Stari korenjaški hišnik pa dvigne oster kol, da bi ga na vso moč zasadil volkodlaku v srce. Samorad zameži v tej prepasti — toda ko zopet izpregleda, ležé okoli njega hlapci nemi in omamljeni.

Preden j pa stopi Abadon ter ga krepko postavi na noge in nagovori:

„No, človeče, dobro delaš! Moj današnji trud s teboj se mi je za danes izplačal. Mater — pardon „ljubo mater,“ kakor si rekel pred štirimi urami, si spravil na oni svet za nekaj let prezgodaj, ker se ti ni zdelo vredno, da bi ji daroval nekaj minut in ji sporočil svojo rešitev, preden se je tvoja kočija brez tebe vrnila z Brežiškega broda. Usmrtil si topega ženina, ki bi bil itak kaki dve uri pozneje umrl v postelji za nenavadnim, vendar nesumljivim slučajem. Svoji nedolžni Cvetani si vzel pošteno ime in ji prizadel madež, kakršnega pri tvojih znan-cih in sosedih, ki si jih povrhu vsega osramotil, ne opere potok solza in ne ogladi pokora vsega živ-ljenja! In naposled bi sedaj ležal na cesti s prebo-denim srcem, da sem se zbudil trenotek pozneje in da ni hlapec, ki je nosil blagoslovljeno vodo, iz bojznosti zaostal za svojimi tovariši.“

„Oprostite, rešitelj moj!“ mu seže Samorad v besedo.

„Tiho sedaj!“ nadaljuje Abadon trdo. „Tako si slušal moja svarila, da si sam sebi zaigral v domo-vini celo prostorček, ki bi bil nanj nocoj položil trudno glavo k potrebnemu počitku.“

Zdajci se približa zemlji velikanski zrakoplovni balon. Abadon migne Samoradu in oba stopita v ladjico, ki je s konopci pripeta pod zrakoplov. Ta ladjica je prostorna soba z vsemi udobnostimi sijajne spalnice. — Zrakoplov se lahko dvigne v daljno višavo. Spodaj se razprostira črna tema, zgoraj pa se leskečejo zvezde v čudoviti, Samoradu doslej neznani svetlobi.

Abadon veli Samoradu, naj razpolaga s spalnico; njegovih pet ur spanja naj mu bo brez spominov na današnji dan in brez težkih sanj. Ko prisveti jutranje solnce, se bo Samorad zbudil v zračnih višavah nad Sredozemskim morjem.

✕

III.

Samorad se po mirnem spanju prekratkih ur predrami, malo okrepčan in zelo še željen spanja. Tema je še v zrakoplovni ladjici in zvezdice sijajo takisto gosto in divno svetlo kakor pred petimi urami. V skoro nedogledni dalji se vnema žareča iskra in iz nje rasto na vse strani okoli temnordeči in rumeni trakovi „rožoprstne“ zarje. Iskra se širi in beli in skoro zaplava polna solnčna obla v divni veličavi nad neprozorno meglo, v koje valih miglja odblesk zore in solnčni sijaj.

„„Kako krasen je ta razgled!““ vzklikne Samorad.

„Vsakdanja reč,“ odgovori Abadon, „ki bi je moral biti vendar že vajen. Ako pa te ta pogled tolikanj zanimlje, utegneš ga uživati do sita. Treba samo, da ostaneva proti solncu na sedanji črti in da se edino zemlja pod nama suče dalje po svojem tiru.“

„„Ali je to možno?““

„Zgolj igrača!“ izusti Abadon ter migne z roko.

Zrakoplov se dvigne in solnce je visoko na obzorju; nato se zrakoplov spusti nizdoli in opazovalca sta zopet v popolni temi.

„„Nepresežna je vaša moč, rešitelj moj!““
izpregovori Samorad.

Abadon odgovori resno:

„Za moje obzorje je ta moč neznatno majhna; zakaj nad menoj vlada z železno roko višja moč, ki se ji moram trepetajoč pokoriti. Za tvoje obzorje je pa moja moč tolika, da je ne preumiš: to ti je knjiga s sedmimi pečati! Ako bi smel, bi se lahko nekoliko poigral z zemeljsko óblico ali se malce pošalil, na primer, da eden dan zaprem solnčnim žarkom pristop na zemljo.

„„Ali bi bil to strah in polom!““ pristavi Samorad.

„Nič vztrajnega,“ nadaljuje Abadon. „Tistega mračnega dne bi gospodarji zemeljskih stvari v strahu in preplahu obupavali in divjali, se kesali in molili ter z dobrimi sklepi mostili vsak svojo pot v pekel; drugi dan bi pa svoje zle navade zopet nastavili tam, kjer so jih predvčeraj ostavili. Takšen je človek.

„Sicer pa ta svet tudi ni osnovan kdove kako trdno. Videl bom še druge in zopet druge preosnove teh na videz samogibnih in za milijone vekov namenjenih solnčnih skupin v brezkončnosti prostora. Videl jih boš tudi ti, kadar jih boš nekoč gledal brez obmane, s katero sedaj telesnost odeva tvojo dušo. Nekoč boš gledal naprej in nazaj; sedaj vidiš samo nekoliko sedanjosti ali, pravše, nekoliko navideznosti iz sedanjosti. Vara te celo to zvezdnato nebo, ki se mu toliko diviš. Marsikatera zvezda, katere luč ti danes miglja tako žarko, je ugasnila že pred tisoč leti in se razdrobila; in koliko novih svetov kroži po brezmejni prostranini, katerih luč dosedaj ni dospela do svetovne drobtinice, ki jo imenujete zemljo. — Toda pustiva svetovje; megla pod nama se niža in razpršuje in iz nje že strme jutranjejasni vrhovi italijanskih gora kakor otoki iz morske gladine. Sedaj se nosiva uprav nad ognjenikom Vesuvijem.“

Samorad, ki je motril robove, v dalji storžeče iz megle, kar osupne, ko ugleda pod seboj veliko okroglo goro v čistem solnčnem siju in na nje vrhu očrtek ognjenikovega žrela. Tudi giblje se nekaj na gori. Proti vrhu je namreč vodil siromašno oblečen, suh mož mršavega osla in na oslu je sedel dolgopet gospod, ki po noši in obrazovnih potezah ni mogel biti drug nego sin ošabnega Albijona.

„Glej, osel“ vzklikne Abadon. „Vedno gledam rad to žival, neumorno, potrpežljivo, z malenkostjo zadovoljno; in kako je ta žival ponižna! Oslica je nekoč nosila Boga; oslica se je razgovarjala z Bileamom, prorokom; in petsto let že slovi osel modrijana Buridana: pa osel in oslica sta ostala ponižna, kakor sta bila prej. In če krmiš osla iz zlatih jasel, nikoli se ne prevzame, nego delal bo in delal; in ko mu privoščiš počitka, bo med plevelom in osatom modroval svoje oslovstvo. Kako drugače prevzetujejo osli v človeških podobah, zlasti tisti, ki zobljejo iz zlatih korit.“

„Tisti uborni Italijan, ki osla vodi, pa je tudi priličen svojemu sivcu,“ pridene Samorad.

„Nekoliko pač,“ odgovori Abadon, „ali samo nekoliko. Osel je tudi odločno trmast in dolgo kuha svojo jezo. Tudi nekam bolj samopašno štedi s svojim življenjem in ne gre kar na povelje v boj na življenje in smrt kakor njega bolj čislani sorodnik, konj in konjev človeški jahalec. V prebivalcih Italije, v teh zmernih, štedljivih, neumornih in vztrajnih ljudeh pa tiči tvorivo kakor za voščene tako za koščene značaje, za topoglavce in veleume, razbojnike in svetnike, za težake in umetnike, za nizko in vzvišeno delovanje. Ti kot človek se moraš čuditi temu narodu in ga, kot sin manj številnega sosednjega naroda, obstražno opazovati; saj te uči knjiga, da v zadnjih dvajsetih stoletjih zemeljske zgodovine ni nobena druga dežela na tako majhnem prostoru porodila toliko dušnih prvakov v vseh strokah človeške izomike in toliko velikanov, ki so nam ostavili neizbrisne sledove svojega posezanja v človeško

zgodovino. Zanimiva je ta dežela, bodisi v svojih lepotah bodisi v svojih razvalinah. Tukaj je rajski vrt vse Evrope; tukaj in nikjer drugje v Evropi sta Stvarnik in njega posnemalec, umetnik, razgrnila in priredila toliko krasot in čudotvorov; da je ta dežela v resnici gledališče vse Evrope, ki ga želi videti vsakdo in kamor hiti vsakdo, kdor le utegne. In to razkazovališče prirodnih lepot in človeških umetnin, nakopičenih iz mnogih stoletij, preseza vsako pričakovanje in vso bujno domišljijo inostranskih občudovalcev.

„Uprav najina bližina je sloveč kotiček sveta. Napoli z divno okolico, ki o njej pravi sam Italijan, da lahko umreš, ako si videl Napoli. Tukaj se čuva grob Vergilijev, pesnika izmed najodličnejših, kar jih pozna zgodovina. Ta pesnik je v svoji pesmi „Georgicon“ s prav starorimljanskim ponosom opeval slavo Italije. Ko pa bi on sedaj vstal iz groba, bi moral priznati, da lepota in slava sedanje Italije visoko preseza Italijo njegovih dni. — Prav pod nama, izpod osemnajststoletne kamenite odeje, vstaja Herculaneum, radovališče vseh tedanjih bogatašev: lepo mesto, čigar razuzdanost in mehkužnost je bljuvajoči Vesuvij zagrnil s pepelom in z raztopljenimi rudninami. Želel bi, da pridni preiskovalci tam izkopljejo veliko knjižnico rimskih in grških klasikov na radost učenjakov in na žalost dijakov; in še bolj bi želel, da iztaknejo vse zaklade bogastva, ki so tam zakopani, in sicer toliko, da se ž njimi pobota vsa dolgovna svota, ki je Italijo stala sedanja združitev različnih držav in pod eno povelje in eno uniformo.

„Časa imava zadosti, da površno ogledava to zemljo. Moj zrakoplov se giblje po bliskovo hitro in, kar hočeva videti, je pod nama, da le izraziva željo. — Pod sabo glej Hanibalovo Kapuo; tam je vedeževala kumejska Sibila. Tukaj kipi do najine ladjice gora Etna, tu doli sta izgubili Scila in Haribdis nekdanjo svojo strahotnost. Tukaj sanja o stari slavi Ravena in še vedno slovi učena Bologna.

Benetek ne vidi nihče tako lepo z Markovega stolpa, kakor jih gledava sedaj midva. Ondi se razgrinja Toskanska poljana; tukaj sloni ob bregu ponosna Genova s prekrasno Riviero. Sedaj plavava nad Boromejskimi otoki, ki so biser jezera Lago maggiore, in tam zadi se kopičijo orjaški snezniki. V tem kotu pod gorami tiči ubožna deželica Rezija, kjer umirajo tvoji rojaki, ki so se v boljših časih razprostirali daleč doli po Beneški ravnini.“

„To je divno, skoraj omotično!“ zakliče Samorad. „Potreboval bi dokaj mesecev, da bi si v dušo vtisnil pravo podobo in znamenitost te dežele.“

„Kaj mesecev!“ odgovori Abadon; „paznost in trud vsega življenja ne zadošča, da premotriš vse, kolikor se je nabralo v stoletjih plodov umetnosti in učenosti. Če te to zadovoljuje, vidiš vendar samo bežečo sedanjost. Jaz pa vidim poleg tega nekdanjost in bodočnost, in to z drugačnimi očmi nego ti. Pa tudi tebi je možno gledati in opazovati tako kakor jaz. Če hočeš, dogovoriva novo pogodbo, da mi za nekaj časa prepustiš svoje telo. S tem bi bil tvoj duh rešen teže in spone telesnosti ter sloboden proti mejam prostora in proti meri časa. Ti bi za čas pogodbe imel nekako v najemu dušne velemoči breztelesnih bitij, kakršna sem jaz in kakršna so drugi duhovi. Videl boš z duševnimi očmi izvor in posledek vsaki sedanji reči ter spoznal, da je zgodovinska sedanjost sploh le sad in razvitek nekdanjosti. Spoznal boš, kako se v ravnotežju vznášata človeška zlobnost in beda, kako se vračujejo in maščujejo vse krivice, zmote in zamude posameznikov in celih narodov; in uveril se boš, da je svetovna zgodovina res svetovna sodba. To bi koristilo ne samo tvojemu razumu, da se iznebiš marsikaterega ukoreninjenega predsodka, temveč tudi tvojemu srcu, da bedni položaj svojega bližnjika sodiš bolj usmiljeno, nego je navada tvojim vrstnikom.“

Nato poda Abadon Samoradu naočnike s steklom, navidez neprozornim, in nadaljuje:

„Da nekoliko pojmiš, kako se gleda z breztelesnimi očmi, natakni te naočnike in videl boš marsikaj živo pred seboj, kar te je nekdaj zanimalo. Tukaj sta prvič dve imenitni ženski, po času dvestisoč let narazen, obe prelepi, obe Lukreciji: starejša, ki si bôde nož v prsi, je mučenka za zvestobo in sramežljivost; mlajša, ki meša strup v pijačo, ta je navzlic vsej omiki in duhovitosti razvpita nakazen v vseh nenravnostih. — Sedaj sta nastopila dva moža. Starejši, ki se razgleduje tako samozavestno in samoljubno v skrbnolični togi, to je slavni Cicero; za petsto let mlajši mož, ki skromno gleda k tlom, v preprosti haljini, to je sveti Benedikt iz Nursije. Prvi je neizmerno pridno pilil svoje govore in razprave ter oblačil grško modrost in učenost v prelepo latinščino. A za to, da ga svet še imenuje, da se čudi njegovemu jeziku in preučuje njegova dela, mora zahvaljati samo drugega in njegove učence, ki so varno hranili in zvesto prepisovali stare klasike. Red pa, ki ga je ustanovil tihi Benedikt Nursijan, je za prosveto zapadne Evrope gotovo toliko važen ko ves slavni Cicero.

„Sedaj se predstavljajo štirje pesniki iz Italije, ki so vsi dosegli svetovno slavo. Prvi je Horacij, ki je znal ob petju živeti modro in dobro kakor malokateri pesnik. Drugi je Ovidij, ki je hotel poleg petja tudi pesniško živeti; zato ga je tedanja cenzura pregnala v tedanjo Sibirijo pri mrzlem Črnem morju. Tretji je Dante, ki je v nehvaležni domovini izgubil vse „darove Pluta“ in bridko tožil, kako žalostno je stopati gori in doli po gladkih stopnicah hladnosrčnih mogotcev. Najmlajši je Tasso, mož, ki se baje ni nikdar smejal, ki je goreče ljubil ledeno devico, ki je moral prvo hvalo in slavo svoje epopeje poslušati skozi omrežje temne ječe. Naposled so ga hoteli na Kapitolu slovesno venčati; toda blaga usoda je odločila, da se pesniku, ki ni pel za svoje

vrstnike, temveč za vse pozne rodove, spodobi lovorika na grob in ne na glavo.

„Tam na strani stojita moža, ki jima je višja usoda posodila svoje zemljo ravnajoče žezlo. Starejši, ki si popravlja gube na svoji togi in lovoriko, krijočo mu plešo na glavi, to je Julij Cezar; drugi, majhen mož z napol zapeto suknjo in z obnošenim klobukom, je Napoleon Bonaparte. Oba sta bila genialna preosnovatelja svoje dobe; a prvi je bil srečnejši: bodalca zarotnikov so ga podrla, ko je bil na vrhuncu svoje moči in slave. Napoleon je bil pahnjen z višave in je potem premišljal svojo izgubljeno slavo na samotnem otoku sredi oceana, kakor bi hodil sam sebi za pogrebom. — Glej krdelo drugih Italijanov, ki so bili v roki zemeljske usode človeštvu ali blagoslov ali šiba...“

„Preveč je, gospod,“ seže Samorad Abadonu v besedo. „„Podoba podi podobo in sučejo se mi v domišljiji tako, da vsak poznejši prizor izbriše sled prejšnjega. Dovolite, da si nekoliko odpočijem. Nato pa, prosim, pokažite še tisto večno mesto, kamor drže vse ceste.““

„No, Rim,“ odgovori Abadon počasi. „To mesto mi ni posebno priraslo k srcu. Imel sem nekdam tam ogromno veliko služabnikov. Tudi sedaj štejem v Rimu več častilcev in tlačanov, nego bi marsikdo sodil; služijo mi v vseh stanovih vedoma in nevedoma; celo pod talarjem in nunsko pečo gorí marsikatero srce zame, ko usta pošiljajo molitve k nebu. Vendar — saj veš, kakšno je razmerje in kdo sem jaz — moja moč je tu doli omejena. V tem mestu stoluje moj največji zemeljski sovražnik, ki ž njim bijem neprestan boj. Čestokrat ga stiskam in premagujem, naposled pa zmaga on.“

„Tukaj pod sabo imava torej Rim; ti pa pazno ogleduj, kar se razodeva tvojim duševnim očem. — Okoli kalne Tibere se prostirajo pašniki in na tistih sedmih brdih stoji šuma, tu in tam presekana. Delajo se neznatni okopi okoli koč, stesanih od debelih brun. Tu umira krepak mladenič v krvi in

prahu, a noga čvrstega mladeniča mu stoji na prsih. To je Rim za svojega početka: oškropljen z bratomorno krvjo; in to Kajnovno znamenje je Rimu ostalo. Nikjer ni pila zemlja toliko bratovske, toliko nedolžne krvi kakor na tem prostoru... Preskočiva tisoč let in poglejva Rim v njegovi veličavi in krasoti za rimskih cesarjev! Tukaj gledaš izprevod, kakršnega je zmozel samo Rim, prvo mesto tedanjega sveta: triumf cesarja Avrelijana nad kraljico Zenobijo. Ta lepa, grško izobrazena, duhovita in srečna žena je v palmovi zelenici Sirijske puščave ustanovila čarobnolepoto mesto, Palmiro, in je modro carovala bogatim deželam. Sedaj je na sramotnem vozu, uklenjena v zlaténe verige, podana sramotanju in ogrdi pijane drhali, in pričakuje nečastno smrt po krvnikovem meču. Tam se pelje ponosni triumfator Avrelijan v cesarskem sijaju in vnuki pozabljenih Katonov in Brutov se mu klanjajo, kakor da časté božje bitje. Ali nad vso to nečimerno bliščobo visi tančica bojazni pred nekovim neznanim prevratom. Prav ta cesar je dal „večno mesto“, dosedaj varovano s tisoč in tisoč štiti hrabrih junakov, ograditi z močnim zidom, dolgim nad tri milje, kakor bi slutil, da se dvigajo mladeniški narodi v daljnem vztoku na zmagovito preseljevanje v čarobno Italijo. — A večjega sovražnika je gojilo mesto med svojim ozidjem. Glej ondi v temnih katakombah tihe, preganjane, a neustrahovane može, vnete oznanjevalce nove vere ljubezni, kako podkopujejo stebre trohnečemu Rimu. Naposled se je utrgal brez rok tisti kamen preroka Danijela. Kamen je zadel ob „ilovoželeznonogega“ velikana; velikan je padel in se razdrobil; kamen pa je vzrasel v veliko goro. Bujno je zacvelo krščanstvo, porošeno s krvjo svojih mučenikov, in je preobraslo stari svet in vse velikanove razvaline...

„Preskočiva tisoč in okoli sto let. Glej nov prizor! Mesto je manjše in skromno. Izpremenila se je stara slava v bajke, stari gradovi v razvaline in svetišča odstavljenih bogov v cerkve nevidnega

Boga. Samo ljudje so ostali zlobni, brezpametni in bedni kakor nekdanj. Tam vidiš moža silovito ubitega. Razdivjana, nahujskana drhal vlači njegovo truplo po cestnem blatu. Sedaj so truplo sežgali na grmadi in raztrosili pepel po vetru. Ta mož je Nikolaj Lavrenčič Gabrini („Cola di Rienzi“). On je prosto ljudstvo, čigar sin je bil, otel nasilstva mogočnih, nenasitnih plemenitašev; potem je modro in pravično vladal in skušal obnoviti moč in slavo nekdanje rimske ljudovlade. Rimljanom, rojakom, pa se je naposled zazdelo, da je njegovo vladanje prezelezno. Naveličali so se reda in svobode; svojemu možu so vzeli vladu in življenje; sužnosti vajene tilnike pa so zopet sklonili pod jarem, ki ga jih je bil otel sam Cola di Rienzi...

„Nov prizor! To je današnji Rim, ki po svojih stavbah in nepreglednih zakladih učenosti in vseh možnih umetnosti daleč preseza Rim nekdanjih cesarjev. Tukaj ti je najočitejša cerkev sv. Petra, ta najznamenitejša, najveličastnejša stavba vse vaše zemlje. Kupolo, ki tako ponosno kipi proti nebu, je v drznoveličanstvenih razmerah zgradil Michelangelo Buonarrotti, veleum v stavbarstvu, kiparstvu in slikarstvu ter zajedno sloveč pesnik in preblag značaj. Ne poznam takšnega velikana v zgodovini! — Vendar se je morebiti tudi v tvojem skromnem narodu porodil sinko, ki bi bil dosegel tega duševnega prvaka. A tvojemu rojaku Rojenice niso bile naklonjene. Ni imel tako imovitih roditeljev, tako vsestranske izobraženosti in takih duhovitih družabnikov kakor sloveči Italijan; tudi ne tako bogatih podpornikov, nepristransko vnetih za umetnost, kakršni so vzajemno tekmovali v prvi polovici šestnajstega stoletja v dični, bogati Italiji... Poglej naposled Rim, kakršen bo meni ugajal najbolj.“

„To je grozno!“ zakliče Samorad.

„Nič groznega,“ odgovori Abadon hladno. „Vrši se samo zakon prirode! Na tej zemlji mora, kakor vsak narod, tako vsaka pokrajina dospeti do možnosti popolnega razvitka. To vse se godi počasi in z

najpreprostejšimi pomočki. Nemci želé, da bi se ves svet sukal okoli Berlina. Ta želja se jim izpolni tako točno, da bo tičal severni tečaj zemeljske osi prav na mestu, kjer sedaj stoji Berlin. Ko se bo zemlja tako sukala okoli Berlina, bo ležal nad Rimom težák, debel ledenik, ki z mrzlo odejo zaduši vso evropsko kulturo. Toda ledena skorja bo počasi lezla z višav v novo severno morje in bo tiščala, trla, drobila in gladila vse te velikanske kupole, stebre in kipe, vse te krasne palače in gradove z jeklenimi oklepi, ki si jih videl trenutek prej. Ko se pozneje zemeljska os premakne drugam in vzkali novo življenje v zopet otaleli Evropi — ali kakor že se bo tedaj imenovala — onda bo nov učenjak določil stališče nekdanjega Rima in zapisal v svojo knjigo, da na prostoru sedmih brd, ki so nekdanj slovela tisoč in tisoč let, ni našel drugega nego ravn strjene naplavnine in nekaj skalnatih obronkov raztalelega ledenika. — Ali morebiti želiš videti Italijo, kakršna bo po hodoči ledeni dobi?“

„Hvala, gospod. Če gledam to ledeno grobje in mislim, kaj vse krije pod seboj, me mine vsa želja izvedeti, kaj pride pozneje.““

„Tudi prav,“ nadaljuje Abadon. „Te prizore, zapomni: posamezne prizore, iztrgane brez zveze iz nekdanje, sedanje in bodoče Italije, sem ti razgrnil zato, da nekoliko čutiš, koliko koristnejši je za resnico in za razbistrovanje okornega človeškega uma samovid nego mrtva, ponajveč nedostatno in pristransko pisana knjiga. Tako motrim jaz zemlje in njenih prebivalcev obraz in zgodovino; in meni se vidi vse istočasno, vse v zvezi, ker me ne ovirata čas in prostor; in vzrok mi je tako jasen kakor učinek. Mlad si še in potreben mnovega uka, ker je tvoja dosedanja veda zgolj neurejena zbirka odlomkov brez notranje zveze in kopica človeških izmišljotin, ki jih iz navade jemljete za resnico. Ne vem, doklej bo trajala najina pogodba; ali sedaj ti je dana prilika, da se za nekaj časa iznebiš bremena svojega telesa. Kadar ne boš več vezan na prostor

in čas ter na potrebe in želje svoje materijelne polovice, onda boš vse človeške vede, vse zemeljsko in zgodovinsko razmerje gledal sestavno, istinito in na svoje oči ter boš dobil za vse življenje zadosti take vednosti, ki te ne bo varala, in takih izkušenj, ki te ne bodo bolele.“

„„Iz srca rad to poskusim,““ izpregovori Samorad razvnet in ne spoznavši, da je to Abadonovo teženje za višjo omiko zaničevanega človeka vendar nekoliko sumljivo.

Nato Abadon: „Torej dobro! Možbeseda. Ugoden čas za to pogodbo izbereva pozneje. Sedaj pa ostaviva Italijo in ne opazujva samo. Treba bo delati in baš pod nama je temu jako pripraven prostor. To je zabavišče in igrališče Monako, meni najprijetnejši prostorček v Evropi. Tukaj posebna vrsta ljudi vedno sili pod mojo oblast; olikano sleparstvo in najbolj bedasta straš delujeta složno zame, ne da bi mi trebalo vabiti ali nastavljati mrež.“

Ladjica se zadene zemlje. Popotnika izstopita in Abadon zvije ladjo in zrakoplov, da vse ni večje od navadnega robca. Potem stopita v ličen nov dvorec na strmem bregu tik morja, kjer ju sprejmejo bogato oblečeni strežniki, kakor bi ju bili baš pričakovali.

* * *

Kadar začujem ime Monako, se spomnim Rusije. Obe državi sta absolutni monarhiji: in to sta najmanjša in največja država v Evropi, kakor bi hoteli dokazati, kako resničen je rek „Les extrêmes se touchent“. Najti je tudi razliko: Monako ima razvpito igralnico; taki pa prostrana Rusija nima mesta. Ako bi tudi Rusija dopustila tako igrališče, bi vendar ta razlika ne prestala: tedaj bi vse evropsko, oziroma židovsko časopisje — ki se rado nazivlje šesta velesila — enoglasno napadlo veliko Rusijo, oponašajoč ji, da je sramota za dvanajsto stoletje, če dopušča v svojih prostraninah tako ostudno varališče in tako premišljeno morišče, in klicalo bi novo križarsko vojsko na barbarsko Rusijo. Monako

pa je majhna državica in se celo proti migljaju ne more braniti; zatorej ji šesta velesila izkazuje milo plemenitodušje in — molči.

* * *

Samorad sedi z Abadonom pod verando krasnega dvorca na skalnem bregu visoko nad morjem in pase zajedno želodec in oči. Za želodec je skrbel francoski kuhar. Pravi francoski kuhar je ponosen umetnik, ki uvažuje, da bi svetovna zgodovina imela drugačno lice, ako bi francosko - izobraženi kuhar ne znal možem, ki varé človeško zgodovino, o pravem času zvariti prave jedi. Tak kuhar tudi poudarja, da so Nemci premagali francoskega vojaka, nikdar pa ne francoskega kuharja, in da celo najpristnejši Nemci, naj je njih zibelka tekla ob Savi ali Vltavi ali ob Rdečem morju, kadar si napravijo sijajno pojedino, krepčajo svojo nemško telesnost z izdelki francoskega kuharja in da njih pratevtonska nprav kar nič ne razdivja, zato ker ima jedilni „menu“ samo francoska nazivanja.

Takšen kuhar je stregel Samoradu. Če nemški jezik nima besed za naznamenovanje francoske kuharske umetnosti, kamoli naj jaz povem v slovenščini, kaj se je jedlo in pilo. Samo toliko vem, da sta Samoradov zadovoljni obraz in vidna slast pričala, kolik umetnik je bil kuhar.

Enako trda mi gre s popisom Samoradove očesne paše. Če rečem, da se nad njim razpenja južno nebo v jutranji krasoti, da se pred njim razgrinja brezkončno morje in zadi za njim zeleno gorovje, ne povem več nego toliko, kolikor vsak prvošolec lahko posname iz svojega zemljevida. Več pa ne morem povedati, ker se tudi moje znanje tega mesta opira samo na mrtvo črko. Naj torej zabeležim samo Samoradove vtiske ali njegova čustva; tudi to je nekaj za človeka, ki zna presoјati. —

Samorad je modroval blizu takole: To okolico sta skupno utelesila pesnik in modrijan; pesnikova živa domišljija je ustvarjala, modrijanova umna

roka pa je razpostavljala, da ni nikjer preveč, nikjer premalo, nikjer predivno, nikjer prepusto. Ako bi mogel pozabiti svoje skrbi in želje neutolažnega srca, bi izrekel samo to prošnjo: „Življenje mi zastani, da se nagledam, naužijem teh radosti.“ —

Samorad se umakne v svoje sobe. Tam mu pri-
nese mlad strežnik kopico časnikov in ga vpraša v
čisti slovenščini, ali si želi gospod še drugega raz-
vedrila.

Samorad se prijetno iznenadi, da je slovenščina
pridrla celo v Monako; strežnik pa mu izpove, da je
nekdanji Samoradov sošolec Živko Tratilek in da je
nadvse srečen, ker bo stregel blagemu gospodu Ve-
selinu. Ta mu poda roko in mu zabiči, da med njima
za sedaj ni drugačnega razmerja razen dijaško-tova-
riškega, in nadaljuje:

„Kako moreš govoriti o sreči, nesrečnik?
Nekdaj si se ustil, da boš izbiral med ministrskimi
portfelji in škofovskimi mitrami, ki ti bodo na po-
nudbo; sedaj si pa vtaknjen v strežniško livrejo.“

„To bi samo po sebi ne bilo tako hudo,“ odgo-
vori Živko Tratilek. „Tudi minister služi in streže,
samo da se njegova oprava ne zove livréja. V svoji
službi se tudi lahko gibljem prosteje nego škof pod
mitro. Vendar me je sram te livreje, ki mi očita noč
in dan, da sem zapravil svojo bodočnost.“

„Žal ti je torej! Kesanje je začetek dobrih
sklepov. Ali so te morda tuja vrata že dosti izučila
in utrdila, da bi mogel nadaljevati tam, kjer si nehal,
in ne nadaljevati tako, kakor si začel? Živo se spo-
minjam, kako premeteno si vedel vselej najti pravo
gostilno za dijake; kako premišljeno in dostojno si
igral vsako igro, da si bil res „magister omnium
ludorum“, kakor smo te nazivali; kako si bil ne-
umorna duša vsaki dijaški zabavi; kako si se pre-
brisano in srčno ogibal nadležnih Manihejcev in
kako predrzno si lovil ob koncu semestra podpisov
zase in za druge pri profesorjih, ki si jih jedva po-
znal po obrazu. Naposled te vzame noč in nismo te
videli ne v kavarni ne v društvu — na vseučilišču

te itak nihče ni iskal — in brali so opeharjeni Ma-
nihejci v časopisih, da si za naglo boleznijo legel
pod travo. Pogrešali smo delj časa tvoje veselosti
in tvojega prirodnega humorja; končno pa nam je
bil tvoj spomin svarilen zgled, kako se ne zlorablaj
dijaška svoboda.“ “

„Žal, bilo je tako. V gimnaziji sem bil pri rodi-
teljih kakor v škatlici. Ko sem prišel na Dunaj, je
bila škatlica razbita in mene je omamila nova, ne-
znana svoboda. Letal sem kakor večča v luč, dokler
si nisem osmodil peruti ter bil vržen na smetišče;
in tam sem sedaj...“

„Ali bi se mogel ohrabriti, da se zopet vrneš
h knjigam?“ “

„Ohrabil bi se; ali s čim, ko nimam beliča pod
palcem?“

„Če ni drugega zadržka, z beliči pomorem jaz.
Tukaj ti je pettisoč frankov. To ti zadošča, če boš
količkaj priden in varčen. Ako ne boš, padeš seveda
zopet na smetišče in dopolniš podobo svarilnega
zgleda. Po denarjih ne bom jokal, pač pa po tebi.
— Sedaj pa čim prej ostavi to nepristojno službo;
sleci livréjo in obleci novega človeka ter glej, da
skoro kaj začujem o tebi, kar bo v čast tebi in na-
rodu, ki potrebuje tako bistrih glav, kakršna je
tvoja.“ “

Samorad našteje pettisoč frankov. Živku Tra-
tilaku se porosé oči in roko hoče poljubiti nepri-
čakovanemu dobrotniku. Objameta se in poljubita;
Samorad mu za slovo pridene še tisoč frankov,
strežnik-prijatelj pa odstopi.

*

Samorad Veselin se zamisli v tisto sebehvalno
zadoščenje, ki ga čutimo tako radi, kadar smo de-
janski dokazali ljubezen do bednega bližnjika. Pri-
znal si je sicer, da je bil dobroten samo s tistim de-
narjem, ki so mu ga na povelje v roko stisnili služni
duhovi; vendar dobrotna misel je bila njegova —
in to je tudi nekaj... Obhajal ga je mili spomin

na prijetna leta dijaškega življenja in živo so mu stopili pred oči dvojni nesrečni dijaki. Prvi so tisti, ki nravno propadejo za vetrnjaštvom, brezznačajnostjo in razuzdanostjo ter pridejo naposled, namesto v svetišče, na smetišče. Ti so zločinci zoper zdravo pamet in človečanske vzore. Drugi pa z žilavim naporom premagujejo vsakdanjo bedo in vsakdanje izkušnje ter izobražujejo svojega duha in bogaté svojo vedo na kvar rahlega života... Od svojih prihodnjih let nekako izposojujejo, da si ohranijo mladost: to so tisti vse časti vredni, marljivi, značajni mladeniči, ki so jim Rojenice v zibel položile za hojo skozi življenje — beraško palico. Tak predujem od negotove starosti, da se ohrani stiskana mladost, pa zahteva hudih, visokih obresti. Neizprosna Morana poterja te obresti in, kdor jih ne zmore, temu vzame mladost in zajedno tisto starost, ki si jo je dijak slikal tako idealno, v mladostnih zlatih upih tolažeč svoje vsakdanje siromaštvo. Koliko blagih mladeničev z nebeškimi darovi duha je vzelo nebo k sebi! Bogato nebo jih ne potrebuje, toda potreboval bi jih in bridko jih pogreša ubogi narod!

*

Teh mladeničev usodo je premišljal Samorad in ugibal, kako naj pomaga temeljito in za leta in leta stanovito, ko razpolaga z nepresežnim bogastvom. Kar nekdo pretrga njegove osnove.

V sobo stopi suh, postaren gospod, pustega obraza in olikanega vedenja. Po običajnih ogovorih in drugih malenkostih dovoli Samorad zgovornemu prišlec, da pove svoje čudne dogodbe in svojo važno željo.

Suhi gospod pripoveduje:

„Očin dom mi je bil na lepi kmetiji ob koroški meji. Mater sem izgubil, ko sem bil še v zibelki. Otec so mi umrli, ko sem bil v šestem letu, in so ostavili dobro kmetijo, mlado vdovo in tri dečke: jaz sem bil od njih prve žene, onadva od druge.

Očetova vdova me je črtila, kakor more črtiti le mačeha. Nekoč smo vsi trije dečki zboleli za črnimi kozami. Žena je dobila pri sloveči konjederki mazilo, ki baje gotovo pomaga. Namazala je s tistim mazilom svoja otroka, meni seveda ni privoščila tega leka. Onadva sta umrla, jaz sem ozdravel! Mačeha se je omožila in dobil sem k pisani materi še hujšega očuha. Meni, raztrganemu, lačnemu pastorku se je hudo godilo v domači hiši; toda rešila me je dogodbica, ki je bila odločilna za moje bodoče življenje.

„Dovolite, da jo povem. Naš sosed, mojega rajnega očeta bratranec, mi je povedal, da mu nekdo krade buče z njive. Jaz, dokaj bister deček, mu rečem, naj vtakne nekaj bucik v buče na njivi. Za nekaj dni pogine moji mačehi svinja, ki jo je pitala za praznike. Ko svinjo razparajo, najdejo, da je poginila za požrtimi iglicami in bucikami. Sosed ni držal jezika za zobmi. Zato sem bil jaz potem grozovito tepen; ušel sem z doma in sosed, moj sorodnik, me je vzel k sebi. Tam se mi je godilo prav dobro, ker niso imeli svojih otrok. Ali ta sreča je bila kratka; osramočena mačeha se je zaklela, da mojemu krušnemu očetu povrne dogodbo z bučami, bucikami in s svinjo, in je ta hudobni naklep skoro izvršila. Moj rednik je imel na Koroškem dobro trgovino z živino, žitom in s slanino; zato ga večkrat po ves teden ni bilo domov. Nekoč, ko je takisto odpotoval za trgovino, pošlje mačeha neznanega Korošca na njegov dom. Ta človek, ki ga nismo videli ne prej ne pozneje, pripoveduje moji krušni materi, da ima njen mož nekje v Korotanu šestletnega sina, za katerega je doslej vestno skrbel. Že pol leta pa ni poslal niti pripeljal ničesar. Zato je prišel Korošec vprašat, kako in kaj. ... Na ta pomenek je Korošec odpeljal dokaj platna, sukna, moke, sočivja in suhega mesa za koroškega otroka; a odnesel je od hiše tudi zakonski mir, ki je vladal v nji zgledno nad dvajset let. Toliko da je prišel moj krušni oče domov, že mu je bila ustavljena vsa trgovina na koroško stran.

Mož se je pač rotil in zaklinjal, da nima nikjer nezakonskega otroka; toda ker nikakor ni mogel izpričati, da se v dvajsetih letih svojega zakona ni nikoli pečal z nobeno žensko tam v prostranem Korotanu, zato ni bilo ne konca ne kraja zbadljivim vprašanjem in glasnemu očitovanju. Ko se mu je vedno oponašalo, da bi bilo bolje, če ima na domu svojega sina s Koroškega nego mene, tujega paglavca, me naposled naloži na voz in me odpelje v mesto k sorodnemu gospodu župniku, ki je tam užival svojo penzijo.

„Tedaj sem se za vse žive dni poslovil od domoče vasi, od priljubljenih lav in pašnikov. Pri sorodnem starem gospodu se mi je godilo prav dobro; samo kuharica, ki je služila gospodu nad tri-deset let, me je pisano gledala. Pri gospodu sem stanoval, ž njim jedel in pil ter ga vodil na izprehode. Gospod je bil sicer napol slep, a duh mu je bil vedno bister; lepo me je učil in svaril ter gledal na to, da sem v gimnaziji dobro napredoval. Za vsako dobro izpričevalo sem dobil lepo darilo in sem videl na svoje oči oporoko, kjer je izrekel, da pripade po njegovi smrti vsa njegova ostalina meni, razen nekaterih neznatnih volil. Gospod je zbolel in dolgo bolehal; naposled se mu je um omračil. Ko neko noč bedim pri njegovi postelji, pridejo tuji ljudje in pobero, odneso in nalože na vozove vse, kar se je dalo premakniti. Tako so izginila tudi vsa darila, ki sem jih prejel od gospoda za svoja dobra izpričevala. Tisto noč je gospod umrl, ali od gladu ali od nedostatne postrežbe. Ko sem mu zatisnil oči, sem ostal samcat in bil vržen od obile mize in tople peči na mrzlo, trdo cesto. Dedovine za gospodom ni bilo; kuharica, ki je vse poplenila, je celo trdila, da ji je gospod ostal dolžan nekaj stotin zaslužka.

„Usmilili so se me blagi profesorji; dobil sem dobro plačane ure ter se z vedno dobrim uspehom preril do osme šole in blizu do zrelostnega izpita. Kar me zopet zadene nesreča kakor strela z jasnega neba. Izprehajal sem se o mraku za reko. Ljudje

kličejo, da je nekdo padel v vodo in da se utaplja. Ko to slišim, se zakadim v reko in po težkem naporu priplovem k bregu z možem, ki je bil napol že na onem svetu. Ljudje so se radostno drevili k vodi in so me hvalili na vso moč. Pogledam rešencu natančno v obraz in vidim, da sem otel moža, ki se ga je vsakdo ogibal zaradi njegovega podlega značaja. V svoji ošabnosti in mladinski nepremišljenosti vzkliknem: „Ko bi bil vedel, da je v vodo padel ta slepar in nemčur, bi ne bil zanj tvegaj svojega življenja.“ — Vsi, ki so to čuli, so rekli, da sem prav govoril. Toda tedaj so bili ostri časi za dijake in mestni redarji so si zapomnili moj rek. Rešenec me je tožil zaradi žaljenega poštenja, jaz pa sem bil obsojen — in tik pred zrelostnim izpitom so me spodili iz gimnazije...

„Zopet sem bil pahnjen na cesto in sem šel po svetu; v žepu pa nisem imel drugega nego obično darilo petindvajsetih goldinarjev za rešitev življenja. Ker sem bil dober pevec, dober besednik, lep krepak človek, gibčen in jak telovadec, sem mislil, da mi pri gledališču vzrasto lavorike. Pridružim se neki glumaški družbi in precej prvi večer sem moral stopiti na oder. Naloga mi je bila, da nekega igralca spravim s pozorišča. Glumač, ki je bil tisti večer reditelj, mi je izza kulis pokazal igralca, ki naj bi začutil mojo pest. Reče mi blagovoljno: „Ne kaži bojazljivosti prvega nastopa; krepko primi moža in ga dostojno ponesi za kulise.“ Stopal sem čez oder kakor nekdanj Julij Cezar, ko je šel čez potok Rubikon. Primem pokazanega igralca za rame. Ta mi zašepeče na uho, naj primem drugega. Jaz pa — v popolni zavesti svoje umetniške naloge — zgrabim moža čez pas in, čim bolj se brani, tem krepkeje ga nesem raz oder. Občinstvo je ploskalo, kričalo, žvižgalo — in zavesa se je morala spustiti. Še tisto uro sva bila iz glumaške družbe izbacnjena jaz in tisti glumač, ki je bil meni, menda nalašč, zaznamoval napačnega igralca.

„Oni večer, ko sem nastopil tako vrlo, je bil v tistem malem mestu med poslušalci naše usodne glume učen čudak kemik ali alhimist. Ta se je zame zanimal, me je dal pred se poklicati in me je izprašal, kaj vem in znam; naposled me je vzel v službo. Drugega opravila nisem imel nego molčati kakor zid, pri učenjakovem delovanju včasih pomagati in pustiti, da je mož na meni poizkušal učinke svojih čudovitih kapljic in zvar, ki jih je izumljal za izboljševanje in podaljševanje človeškega življenja. Nekamo čudno sem gledal, ko mi je povedal, da me bo rabil za take poizkušnje, za kakršne rabijo drugi učenjaki žabe, domače zajce in cucke; toda sila kola lomi. Vendar mi ni bilo nikoli žal, da sem našel tega gospoda. Živel sem prav bohotno in imel dosti denarja in prostega časa; povsod se je ponujalo razveseljevanje živahnemu, čvrstemu mladeniču. Naučil in navadil sem se opreznosti po tolikih nesrečah, ki sem jih prebil, in sem se vedno ravnal po nauku: „Ogenj mladosti bodi tak, da žerjavica ostane za starost.“ Po gospodovem navodilu sem se veliko učil, posebno francoščine, ki je bila učenjakov materin jezik. Rad je z menoj govoril tudi angleški jezik, ki mu je bil popolnoma večšč. Bil vam je tudi sila učen in izumljiv. Za njegovimi kapljicami, kakršne so pač bile, sem videl tako bistro, da sem poznal človeka do milje daleč; samo vohaje sem razložil jeklo od železa; slišal sem pretok sokov v zeli; zapomnil sem si kaj hitro brez truda in za več dni celo polo tesno napisanih številčk in neznanih besed; po več dni zaporedoma in ne da bi mi opešale moči, sem prebil brez hrane ali spanja. Bil sem pa tudi, kakršna je pač bila kapljica, ure ali dneve zaporedoma slep ali gluhi; nisem čutil, nisem se ganil, a zraven sem bil zavesten ali nezavesten, sivolas in zopet črno las, slaboten kakor starček in zdajci zopet čvrst kakor po navadi. Mož me je strogo opazoval in je po izkušnjah na meni popravljal svoje skrivnostne leke. Ta čudak je znal tudi z električno vročino in uporabljajoč nekovo drugo snov, ki pa

mi je ostala vedno tajna, iz preprostega lipovega oglja topiti čiste demantove kristale, kakor grah debele. — S tem gospodom sem se z Dunaja, kjer sva bila okoli tri leta, preselil v njega rojstno mesto, v Pariz. Tam je moj gospod prodajal svoje demante in skrivnostne leke ter v malo letih neizmerno obogatel.

„V Parizu sem se s posredovanjem tega gospoda seznanil z indijskim knezom, sorodnikom glasovitega indijskega upornika Nana-Sahiba. Moj novi znanec je bil izboren poznavalec demantov, ki jih je imel toliko, da so bili vredni več milijonov frankov. Prijal sem mu po svojih vednostih, po bistrem umu in po premišljeni odločnosti. Ščasoma sva se popolnoma sprijaznila; jaz kot sin naroda, ki igra v zgodovini bolj trpečo nalogo, on kot plemenit sin velikega naroda, ki so mu Angleži baš tedaj (bilo je leta 1859.) zmagovito stopili na tilnik. Knez je črtil Angleže iz vse svoje duše; moj gospod kemik pa, iskren, ognjevit Francoz, je tekmoval z indijskim knezom v tem globokem sovraštvu. Naredil je knezu ogromno vrednoto demantov, da bi mogel ugonobiti angleško gospostvo v Indiji in s tem vso preveliko moč neznosno ošabne Anglije. Naposled popusti indijski knez svojo obitelj v Parizu in se napoti skrivaj in po ovinkih v Indijo, da bi tam podpihnil in vnel upor svojih nesrečnih rojakov. Jaz, mlad in željan poskusiti kaj imenitnega, sem se knezu pridružil in sem mu bil tajnik in blagajnik.

„Neosumljena dospeva v Belučistan. Tam najde knez v velikem mestu Kelatu mnogo indijskih velikašev, ki jih s svojimi demanti in z mojo zgovornostjo pridobi za namerjani upor. Tiho in ostražno se zberemo v Himalajskem prigorju tik angleške posesti; ko se čutimo dosti močne, udarimo oprezno in krepko čez mejo proti mestu Delhiju, kjer je bilo središče najhujših črtilcev angleške oblasti. Ali tudi Angleži so se na tihem pripravljali, kakor bi jim bil kdo izdal naš načrt. Za malo tednov smo bili kakor miš v samopadki in nismo mogli ne naprej ne nazaj.

Okoli in okoli se je zbirala in proti nam pomikala močna angleška vojska. Moj knez je slutil, da ne bo nikdar več videl žene in dece v Parizu. Brezupen ukaže, naj mu izkopljejo globoko jamo v skalovitem zatišju ne daleč od našega tabora; jaz pa sem moral natančno načrtati svet in lego tiste jame. Potem so knezovi sužnji prinesli in tam zakopali železni zaboj, v katerem je bilo več milijonov frankov vrednosti zlatnine, biserov in dragih kamnov. — knezov poslednji imetek. Zakopali smo zaklad varno in nesumnjivo. Ko pridejo nosači in kopači nazaj v tabor, jih da knez usmrtiti. Tako sva vedela za zaklad samo jaz in knez. Naročil mi je, naj ostanem v taboru, a pozneje, v mirnem času, izkopljem zaklad ter ga prepeljem v Pariz k njegovi obitelji. Ako je ne najdem več, bodi zaklad moj, a porabim ga naj za prospeh svobode in omike. Nato je knez s svojimi tovariši udaril na angleške prednje straže, da bi našel častno smrt v boju za svobodo. Angleži so ga ujeli živega in ga potem usmrtili, kakor jim je bila tedaj navada: ujetnike so povezali pred topove in jih razstrelili na drobne kosce. — Mene najdejo zmage pijani Angleži v zapuščenem taboru, mi vzamejo vse dragocenosti, kar so jih našli pri meni, ter me vtaknejo v ječo in potem v vojaško suknjo.

„Deset let sem jim robotal in prebil, sam Bog ve kaj. Naposled se mi posreči, da uidem in se vrnem v Pariz. Ondi izvem žalostno novico, da je moj blagi učenjak že davno umrl. Verjetne priče so mi povedale, da je bil njegove smrti kriv moj naslednik v službi, ker ni znal molčati. Trgovci z biseri so izvedeli, da kemik dela po vednostnem potu demante. Zato so se proti njemu zarotili in so ga dali zavrtno umoriti, da ne obubožajo in da se ž njim vred pokoplje skrivnost... Ko bi bil kemik vedel, da ga čaka taka smrt, bi me gotovo ne bil pustil v Indijo; jaz pa bi sedaj sam znal delati demante. O ženi in otrocih indijskega kneza sem izvedel, da so se v Parizu otrovali vsi zajedno, ko

so dobili poročilo, kako se je končal upor in kako je umrl ljubljeni knez.

„Tako mi je pripadlo ogromno imetje; samo seči nisem mogel po njem in dolgo sem se boril z lakoto in boleznijo. Naposled sem dobil službo pri ruskem knezu in sem se preselil v Monako, ko je knez kupil ta dvorec, kjer imam sedaj čast govoriti z vami, blagi gospod.

„To je vsa moja zgodovina in v nji smem, ako me zaupanje do vas ne vara, vprav danes zabeležiti usoden dan in srečen obrat. Tisti milijoni, ki leže meni zakopani v dolinici pod Himalajo, mi vedno po glavi roje. Čas je sedaj miren, Angleži strogo vzdržujejo red in občo varnost, po severni Indiji so razpete železnice; do zaklada ni daleč in pot je varen kakor nikoli prej. Vi, blagi gospod, vi ste moj rojak in kakor mi je ravnokar povedal odšli strežnik, milosrčen mož v presrečnem denarstvenem položaju. Kako lahko bi mi založili nekaj stotinjakov, da si izberem zanesljivih pomočnikov, da izkopljem zaklad in ga naposled hvaležno položim pred vas. Star sem in slaboten. Kolika izguba bi bila, ako skrivnost o zakladu leže z mano za vso večnost v grob. V vaši roki je sedaj ključ do mnogo milijonov; meni odri- nete nekaj malega, da prebijem tisto mrvico dni, kar mi jih je morebiti še prisojenih, in potem ponesem vso skrivnost s seboj v grob. Vi boste razpolagali z nepreštevnim bogastvom na korist svojega ljubljene- nega naroda, podpirali občekoristna podjetja, oživ- ljali blagodejna društva, pomagali na noge učenosti in umetnosti ter si zaslužili čast in hvalo osrečeva- nega naroda kakor nihče pred vami.“

* * *

Suhi gospod umolkne, kakor bi bil utrujen. Samorad je pazno poslušal povest, ki se mu je videla nekako vztočno-basniška. Ko pa je končno pogledal pripovedovalcu v žareče oči in razvneti obraz, je vendar verjel, kar je slišal. Odslovil je gospoda, češ, da založi potrebne novce in sam ž njim odjadra v

jutrove dežele, kakor hitro mu dopuste okoliščine. Res se mu je zazdelo, da bi bilo koristno za nekaj mesecev odpotovati v inozemstvo, da le prej nekoliko uredi svoje domače stvari, kolikor je treba zaradi materine smrti, in da se prej dogovori s Cvetano zaradi njune poroke, ki je sedaj ne ovira nobena zapreka.

Že se je namenil, da se veli prenesti domov, kar začuje Abadonov malomarni glas:

„Kako ti je, mladi prijatelj?“

„„Toži se mi, gospod,““ odgovori Samorad. „„Tako begava po svetu, da sam ne morem dospeti svojih nog. Tukaj sva v zemeljskem raju; a moj duh roma daleč tja do doma; in ko se mi tukaj ponuja vsa naslada, mi duša krvavi.““

„Uteši se, prijatelj! Tvoja dušna rana — če jo prav pogledam — ni globoka. Sicer pa ravnaj z dušno rano kakor s telesno. Ne rezati, ne širiti; nego obveži jo in čas jo zaceli. Najboljša obveza je dušna razvedritev. Oglej si svet in ljudi! Hipoma si na Blejskem jezeru ali pri Niagarskem slapu, pod Cejlonskimi palmami ali pri belih medvedih na Novi Zemlji. Sedaj je na vašem planetu tukaj jutro, tam večer, tu poldne, tam polnoč. Vsak dnevni čas ima svojo zabavo. Zajedno imaš ples, gledališče, igre, glasbo, vojaške vaje, pobijanja, ženitovanja. Samo izberi si — in pred seboj imaš, česar želiš, in če ti ne ugaja Avstralija, prestopiš v severno Ameriko hitreje, nego bi mignil.“

„„Hvala, rešitelj moj, da ste me opozorili na vse to. Ali moj duh, moji živci ne prebijejo tega preobilja samih nenavadnih vtisov in zabav.““

„Le potrpi! Človeški duh se navadi in živci prebijejo vse. Spomni se, kako nejevoljen si se učil klavirja. Glas za glasom si pobiral in težavno ti je bilo gledati nekaj na note, nekaj na tipke. Sedaj pa ubrano zvene glasovi in ti ne vprašaš po njih številu in bežečem razvrščevanju; in vendar čuješ v burni igri vsak glas posebe in hkrati ubrano skladje vseh glasov. — Poglej veliko sliko! Vse podobe so na

eni ploskvi; a vendar natanko razločiš po umetnikovi perspektivi, kaj bodi spredi, kaj zadi, kaj zgoraj, kaj spodaj. Kar ti je sedaj težava, ti bo pozneje zabava. Svet boš opazoval kakor jaz: sedanost, ki se vrši okoli tebe, bo ubrana skladba, igrana z mnogoštevilnimi glasbili; in zemeljska zgodovina od dne, ko so vzrasle gore in so se morjem postavili mejniki, do dne, ko se zemlja prevali solncu v plameneči naročaj, ti bo velika slika s perspektivno risanimi prizori, vendar vsa v enotni razporedbi.“

„Gospod, omotico mi lijete v glavo! Učite me gledati v solnce; a moje oči so take, da moram zamižati, če jih zadene solnčni žarek. Zatorej mi zadošča prav malo; hrepenim samo po miru in pokoju.“

„Prijatelj, pokoj je najhujši dušni sovražnik! Iz pokoja se rodi dolgočasje. Dolgočasje pa je tolikanj neznosno, da človeka žene v obup ali v topoglavost. Pokoj je samo za telo. Duša ne potrebuje pokoja in ga celo v spanju ne mara. Na delo torej, na gibanje duše, ki ne sme nikoli mirovati! Duša je neumrjoča hči večnosti, a telo je minljivi sin časa.“

V tem hipu se vrne suhi gospod oskrbnik v sobo ter prinese Samoradu kopico receptov francoskega alkimista za razne slučaje, kakor jih je bil omenil. Nato ga Abadon vpraša, ali ima pri sebi črtež o legi zakopanega zaklada; ko oskrbnik pritrdi, Abadon nadaljuje:

„Dneva je še veliko in pot v Hindostan na mojem zrakoplovu ena stopinja. Peljimo se torej po zaklad. Vi, gospod oskrbnik, ga boste pokazali; moji služabniki pa ga izkopljejo in preneso semkaj. Moj prijatelj Veselin bo gledal ob Himalajskih snežnikih žarenje zahajajočega solnca, ki je čarobnejše, nego je bila davi jutranja zarja na morju. Vi, gospod Veselin, pri tej priliki tudi obogatite za koristno izkušnjo.“

Vsi trije stopijo na plani dvorec. Zrakoplov se spusti pred nje in preden sedejo v ladjici, že obstanejo nad reko Gango. Abadon razgrne zemljevid in

veli oskrbniku, naj poišče tisto skalovito dolinico pod Himalajo. Suhi gospod je očitó zmeden in ne more najti zaželjene dolinice, naj še tako preučuje zemljevid in svoj črtež in naj še tako ladjajo od kraja do kraja, od dolinice do dolinice. Že so se raztezale mrakove tenje po zemlji in so se rjoveči tigri napotovali po večerjo, ko se naposled razbistri suhemu gospodu oko in možje stopijo na zemljo v skalnatem, koritastem zakotju. Tam meri gospod od skale do skale, a naposled žalostno izreče:

„Zaklada ne morem več najti. Potres ali utrgan oblak je preobrníł ves ta svet.“

„Sedaj bom pa jaz govoril!“ povzame Abadon resno in trdo. „Ti slepar sleparski! Ti si mojemu prijatelju Veselinu toliko rojak kakor kitajskemu carju. Latinskih šol nisi nikoli videl od znotraj in kar znaš slovenščine, si se je naučil v Ljubljani pri trgovini, ki te je zanesla celo v Kalkuto! Naposled ti je bilo sleparjenje tvoj vsakdanji obrt, ki ga sedaj v Monaku izvršuješ s tem, da vabiš v igralnici neizkušene ptičke na limanice. Da pa si hotel danes radovernost mojega neizkušenega prijatelja zlorabiti tako nečuvono, to je vredno plačila. Ná pest angleških zlatov! V tej dolini, kjer ne najdeš žive duše, jej ali pij zlato, da se ga vendar že nasitiš, in spominjaj se svojega alkimista in indijskega kneza, ki se jima o tebi še sanjalo ni! Za tri dni pridem po te, če te kaj ostane od tigrov in indijskih gadov!“

Abadon in Samorad dolgo molčita; naposled izpregovori Abadon poudarno:

„Zapomni si to! Tako kaznujem prelom vsake pogodbel!“

IV.

Bil je lep popoldan, ko sta Abadon in Samorad zopet dospela v Monako. Potrpežljivi bralec se ne spotikaj ob tem. Solnce namreč ob Himalajskem gorovju zahaja malone pet ur prej nego ob francoskih bregovih Sredozemskega morja; naša potnika

pa nista rabila nad deset minut iz Hindostana nazaj v Monako.

Samorad se izprehaja po krasnem perivoju ob svojem dvorcu, da bi si razvedril duha. Toda zaman: vsi divni prostori med cveticami in neznanim drevjem bujnega juga, ves čarobni razgled na brezkončno morje in na zelene bregove za morjem mu ne more obuditi zanimanja in radosti. Vtopil se je v mučne misli, vedno je nekaj pogrešal, vedno se želel nečesa iznebiti...

„Ko bi bila sedaj Cvetana ob meni, kako drugače bi gledal ta divni svet. Sinoči sem ji obetal, da bom še danes govoril z njo. Ona sameva doma, v skrbih zame in za svojo bodočnost, jaz pa se trapim in radujem po tujih krajih in vse radovanje se mi izpreminja v domotožje in v neznosen dolgčas. Tukaj se držim Abadona, kakor bi bil priklenjen nanj. Ali se ga ne morem iznebiti? Saj ne potrebujem več njegove pomoči: živ sem in sam svoj gospod, Cvetana je prosta in zopet moja nevesta; oba sva mlada in zdrava ter imava dosti bogastva za vse potrebe življenja in za vse potrate svojega stanu. Pač imam pogodbo z Abadonom, toda ničesar več nego pogodbo. Tiste štiri ure spanja mu bom vestno prepuščal, dokler ne izteče najina doba, nasproti pa od njega ne bom zahteval ničesar. — Toda če prideva s pogodbo navzkriž, kaj potem? Neusmiljeno je ravnal z zakladokopom, ne vem, zakaj. Ali rekel mi je, naj si to zapomnim. Kako bo ravnal z menoj? Kdo bo sodnik med nama?“

Te Samoradove misli ustavi Abadon, ki pristopi, kakor bi se bil vzel iz tal. Samorad osupne in obstane. Abadon vpraša dobrovoljno:

„Kako ti je, mladi prijatelj?“ in nadaljuje, ne da bi počakal odgovora:

„Motil sem te v premišljevanju in spravil bi te nemara v zadrego, da te vprašam, kaj si mislil. Uprav sedaj kanim kratkočasen izprehod na lepe prostorčke od Gvadalkvivira do Neve. Tvoje želje pa bržkone merijo na drugo stran in spominjaš se

morebiti, da si sinoči neki dragi osebi obetal za danes prijeten sestanek. Ne zadržujem te, temveč ukloniti se mi je tvoji želji. Tako veli najina pogodba.“

Samorada osuplost nekoliko mine. Odgovori torej:

„„Ne šalite se, gospod. Čutim, da sem vam sluga in samo strahoma se drznem kaj prositi, kamoli ukazovati. Res želim pogledati na svoj dom in govoriti s Cvetano. Prosim, dovolite mi torej, da odpotujem iz Monaka. Nato bi želel ostati doma in vam biti bolj hvaležen negoli s prošnjami nadležen. Dolžnosti svoje pogodbe hočem vestno izpolnjevati; ako bi pa kaj pregrešil, ravnajte z menoj usmiljeno — prosim vas s sklenjenimi rokami.““

Toliko da Samorad izgovori, že se spusti predenj znani zrakoplov in Abadon veli: „Tvoja odkritosrčnost mi ugaja. Sam se popeljem s teboj na tvoj dom in če potem želiš ostati doma in pri Cvetani, te ne bom oviral. Tudi se ne boj, da bi ostro in trdo tolmačil najino pogodbo.“

Sedeta v ladjico in ko ta po nekaterih trenutkih obstane, izpregovori Abadon:

„Tu pod nama se vali zelena Sava, blizu tam se sveti Cvetanin dvorec in tam glej ljudi, ki hodijo kropit tvojo mater. Spusti se na zemljo, pazi, da se nevidnosti ne iznebiš prezgodaj, in bodi opreznější nego si bil sinoči; jaz bom v zraku pazno gledal na tvoje korake in posegel, kjer bi bilo treba.“

Samorad čuti pod seboj tla ljube domače zemlje, radosten, kakršen danes ni bil ne v krasni Italiji ne v veličastni Indiji. Milo se mu stori, ko začuje od stolpa bližnje župne cerkve žalno zvonjenje za mrličema, svojo materjo in gospodom Petrom Pavličem, ki ju jutri polože k zemeljskemu počitku. Še bolj pa ga boli, da tudi danes ne more stopiti v materino hišo in da se ne sme dotakniti ugaslih oči, da mu je zabranjeno, materi poslednjič poljubiti hladno roko. Zgrudi se na klop pod velikim orehom tik ceste nasproti domačemu dvorcu in se glasno

razjoka... Kropilci stopajo mimo njega, toda ne vidijo in ne slišijo ga; on v svoji žalosti pa se tudi ne méni za dohajajoče in odhajajoče okoličane.

Od hiše proti orehu stopa znan kočar z Bizeljskih goric, Ivan Jaroslavič, s svojo zakonsko družico Baro. Mož ima majhen dom z vinogradičem tik velike gorice Veselinove in je priden težak in navaden pomagač, kadar imajo Veselinovi dela pri vinogradu. S tem dobrovoljnim možem je Samorad vselej rad občeval; zato se napoti za zakonsko dvojico, da nekoliko poizve, kaj modrujejo ljudje o nenavadnih dogodkih včerajšnjega dne.

Njiju pogovori Samoradu niso posebno povoljni; kajti uprav o tem ni govorjenja, kar bi najrajše čul; a vendar ga tolažijo, ker zlasti Bara, zgovorna ženica, ne more prehvaliti stare gospe in gospoda Veselina, ki bo tudi tako dobroten, kakor je bila rajna gospa. Posnel je Samorad iz njiju besed, da sta v hudi denarni stiski; jutri bo sodna prodaja moževega doma, a njiju upnik, vinski trgovec — tovarnik z gorenjske strani, se ne dá več preprositi; pomagano bi jima bilo z dvesto goldinarčki in to svotico bi bila gotovo izprosila ter potem odslužila, da gospa Veselinova ni umrla in da mladi gospod ni odpotoval v inozemstvo.

Samoradu se mož zasmili... Znamenje tega usmiljenja je — denarna listnica, ki leži sredi ceste pred zakonsko dvojico. Žena jo naglo pobere in odpre ter našteje v nji deset novih, gladkih stotakov.

„Sedaj nama je pomagano. Sam Bog me je uslišal!“ zakliče Bara vesela.

„Za pol je že pomagano,“ pristavi mož, „za drugo polovico bo pa tovarnik odložil.“

„Ali si bedast? Tisoč goldinarjev imava. To je vendar dovolj!“ odgovori žena nejevoljno.

„Ne umeješ me, ljuba Bara! Denar ni najin. Kdor je izgubil teh tisoč goldinarjev, mora nama izplačati sto goldinarjev najdenine. Tako imava sto goldinarjev ali polovico dolga.“

„Dede, ti si pa zaresno bedak! Ali misliš, da bom iskala človeka, ki ne zna varovati svoje listnice? Mari on količkaj pričakuje, da dobi nazaj denar, ki ga je izgubil na tej cesti in za belega dne? Sploh, kaj to tebe peče? Saj sem jaz našla denar in ne ti!“

„Miruj, ljuba Bara! Jaz nisem našel denarja in se ga ne dotaknem. Stori ž njim, kar ti je drago; samo to ti povem, da ni prav in da ti ne prinese božjega blagoslova, če ga zamolčiš in obdržiš.“

Nato spravi Bara bankovce v nedrije in zaluči prazno listnico v grm poleg ceste, huda pa je na moža tako, da mu umolkne jezik in tudi vest.

Stopila sta kakih sto korakov dalje; kar jima pride naproti njun gorenjski upnik. Potoži jima ves prepaden, da mu je nedavno baš na tej cesti prešla listnica iz žepa, v kateri je bilo natančno tisoč goldinarjev. Žena Bara ga miluje s prav prisrčnimi besedami; od njegove nesreče preide na nesrečno prodajo, ki preti jutri ter požene njo, moža in deco po svetu ob beraški palici. Gorenjski mož pa se ne da preprositi in reče med drugim: „Nič ne odjenjam in vse poterjam brez usmiljenja, kar imam v tem kraju. — Tukaj ste hudobni ljudje. Pravkar so mi pravili, da sta mojega prijatelja Petra Pavliča, ki sem ž njim barantal toliko let, otrovala žena in njen ljubček na večer po poroki. Kaj takega se zgodi samo pri vas! Tisto kleto nevesto prav sedaj tirajo uklenjeno v zapor. Dobro se mi je zdelo, ko sem gledal, kako so jo devali na voz... Daleč je prišlo s poštnjem v vašem kraju! Pa saj niste bili nikoli nič prida; sami bahači ste in zapravljivci! Kaj stojita in zijata vame? Pomagajta mi iskati izgubljenega denarja! Če ga najdemo, odpustim vama ves dolg in vaju napojim, da bosta sita ves teden.“

Nato pravi Bara: „Ti, dede, hiti domov in opravi živad; jaz grem s tem očetom iskat izgubljenih denarjev.“

Mož se obrne po cesti naprej; toda trebalo je ostrega pogleda njegove ženice, da ni nekaj izpregovoril.

Ko stopi nekaj korakov dalje, zakliče gorenjski tovornik za njim: „Hoj, prijatelj! Tudi ti utegneš nekaj zaslužiti, da boš lahko pil vse leto in popeval tiste vaše zdravljice. Vašega kletega prešuštnika gotovo poznaš; Pavličevi sorodniki so dali oklicati, da plačajo tisoč goldinarjev vsakomur, ki gosposki v pest zasači tistega gospoda Vešalina — ali kako se mu že pravi. Če ga najdeš, primi ga.“

Samorad je vse to čul in sreča zanj, da je bil neviden in neslišen.

Bizeljski kočar je šel svojim potem dalje, tovornik in žena pa sta krenila na drugo stran. Skoro opozori Bara tovornika na češminjev grm pri cesti. Tovornik ugleda svojo listnico in seže po njo v trnje. Nato pa se raztogoti, vrže klobuk ob tla in prekolne vse, kar leze in gre po tej cesti in daleč okoli. Prebrisana Bara, zadovoljna sama s seboj in s svojim plenom, hiti nazaj za možem, tovornik pa gre proti sodišču. — —

Samorad se veli prenesti v Cvetanin dvorec.

Tam uzre vratarja Miška, ki stopa in postaja ves zamišljen in upognjen po dvorišču. Samorad se ustavi pred njim v navadni in človeški podobi. Miško se globoko prikloni in mu po stari navadi poljubi roko. Samorad bere na njegovem obrazu žalost in zbežanost; drug človek pa bi sodil, da je to potuha in hinavstvo. Vendar se tudi Samoradu zdi nekako sumljivo, da vratar vpričo njega zažvižga, česar se prej nikoli ni predrznil, in da vrtnarskemu dečku, ki je pritekel na žvižg, nekaj šepne na uho in ga pošlje skozi velika vrata v vas.

Vratar Miško pove, da se je pred kakimi tremi urami v gradu vršil sodni navod, da so po gradu in shrambah vse preiskali in popisali, mrliča Pavliča raztelesili, naposled vse duri in zapahe zapečatili ter gospo Cvetano pred kratko uro odvedli k sodišču. Vprašanja, ali sodišče poizveduje tudi po Samoradu,

vratar ne potrdi, pač pa povabi gospoda, naj stopi v njegovo hišico, kjer bo popolnoma varen. Vtem se bo v vasi izvedelo, kaj je na tem.

Ni se še Samorad odločil, ali naj stopi v kletko z železnimi durimi in zamreženimi okni, ko priteče vrtnarski deček nazaj; za njim pa stopita skozi dvoriška vrata dva orožnika. V tem hipu prime vratar Miško Samorada na vso moč od zadaj za roke. Namah pa orožnika naglo kreneta z dvorišča nazaj na cesto, vratarjeve roke sežejo na drugo stran, a Samorad sede v zrakoplovno ladjico nad dvorcem.

Preplašenost, žalost in jeza so Samorada tako prevzele, da skoraj ni mogel glave držati pokoncu. Vendar se mora zasmejati, ko mu Abadon s prstom pokaže doli na dvorišče. Tam vidi, kako se na sredi dvorišča sujeta, rujeta in mečeta vratar in možak, ki je po velikosti in životu, po obrazu in glasu, po obleki in vedenju, sploh v sem tako podoben vratarju kakor kurje jajce kokošnjemu. Kadar nekoliko odjenjata, trdi oni drugi mož, da je on vratar Miško in da on potegne tistih tisoč goldinarjev za ovadbo gospoda Veselina; pravi vratar pa se iznova razljuti in spoprime s svojim takisto jakim in ljutim tekmečem. — Ta tekmeč je služni duh, ki je Samorada otel iz rok zavratnega Miška.

„Po kateri pravici so vendar Cvetano odvedli v zapor?“ vpraša Samorad Abadona.

„Po človeški pravici,“ odgovori ta. „Sumnja, da je umorila moža, se je pojavila proti Cvetani; to sumnjo je povzročila ovadba Pavličeve rodbine. In kaj je vzrok tej ovadbi, tega še ne veš. Ta vzrok ni zločinstvo nedolžne Cvetane nego ljubeznivost njenega četrtdnevnega moža. Ženin Peter Pavlič je v ženitnem pismu svojo znatno imovino zapisal Cvetani, če umre pred njo. To se je pripetilo. Zatorej njegovi sorodniki sedaj napenjajo vse žile in v svoji sebični domišljiji zbirajo in veličijo vse malenkosti, da bi naredili iz nedolžne Cvetane zavratno morilko in tako razveljavili Pavličevo na-

redbo o nasledstvu v njegovo ostalino. Tu gre za veliko denarja. Tisti sorodniki ne poznajo, kakor veš, v denarnih rečeh nobenih ozirov na resnico in poštenje; zato je vsa stvar jako kočljiva.“

Samorad ne utegne odgovoriti, ker zapazi v dalji gost dim na strehi svoje velike žitnice pri domači pristavi. Ves v strahu zakriči: „„Oh, zopet nesreča. To je gotovo osveta Pavličeve rodbine! Ali bi ne mogli pogasiti tega požara? Lepo vas prosim, gospod!““

„Bodisi,“ odgovori Abadon mirno; „postojva tukaj pol ure in ugasnila bo sleherna iskrica.“

In že se pod zrakoplovom zbirajo oblaki, gosté se in vrvé. Dolina se zagrne z neprozorno temno-sivo odejo, vihar pribuči od juga in severa. Pod zrakoplovom šumi in vrši, strele švigajo in grom bobni... Za četrto ure se razpreleti nevihta; iz žitnice, skoraj nepoškodovane, se dviga redek siv dim kakor od pogašenega ognja, in jasno solnce zopet obseva vso dolino.

Samorad izreče iskreno zahvalo, Abadon pa odgovori resno: „Poglej natančneje in prihrani si hvalo. Ulila se je ploha, hudourniki so udrli na njive, nanosili na travnike kamenja in dračja ter podmleli mnoga poslopja. Vihar je razkril strehe in vrgel na tla veliko sadnega in gozdnega drevja. Vsula se je toča, potolkla vsa živila na polju in vse grozdje v goricah ter poškodovala vinske trte vsaj za tri leta. Glej doli in poslušaj deco, žene in može! Celo mênî, ki črtim vaš rod, se smilijo ti siromaki. — In ona žitnica? Sam dobro veš, da so vsa tvoja poslopja z vsem, kar je v njih, dobro in pošteno zavarovana proti požaru.“

„„Kolike nesreče sem zopet kriv!““ vzdihne Samorad.

„Ali ti nisem danes drugič priporočal opreznosti? Drugikrat torej premisli in se pomeni z menoj ali s svojo pametjo, preden zahtevaš delovanja mojih moči, ki jim ne poznaš zakonov in posledkov. — Toda vrniva se k zadnjemu pomenku iz

Monaka! Vprašam te, ali si še voljan, ostati tukaj v domačem kraju in morda vratarju Mišku ali svojim hlapcem dati priliko, da si opomorejo s tistimi tisoč goldinarji, ki so razpisani za tvojo glavo?"

Samorad, ves potrtn, ne more izpregovoriti besedice. — —

Za nekaj minut sedita naša znanca zopet v Monaku pod košato platano nad morjem.

Ondi gleda Samorad molčé na morsko plajavo: sedaj na peneče valove, ki se brez pokoja in prestanka drevé drug za drugim in se žalno ječé zaganjajo ob nerazdorni skalni breg, sedaj na svetlo migljanje solčnih žarkov, ki se utrinjajo na temnih valovljih razorih. Zdi se Samoradu, kakor da se nad morjem, nad podobo večnega trpljenja, igrajo utrinki večnovesele nebeške luči in da se širi tudi njegovo trpljenje liki morju, nikar da bi mu posijal v srce žarek vesele nebeške nade.

Po daljšem molku Abadon zopet opomni, kako je ravnati z dušnimi bolestmi; ko pa vidi, da je žalost velika, poda Samoradu vonjavo smotko, češ, da si z njenim dimom razkadi vse žalne spomine. Samorad hitro začuti čarodejno moč te smotke in začne zopet zidati svetle gradove v oblake sebi in Cvetani, ki se ž njo domišlja kmalu združenega: „„Nedolžna je; sodišče je ne more po krivem obsoditi, tudi moja vest je čista; zakaj pri nobenem činu me ni vodil zloben namen, odkar sem otet savskih vrtincev.““

Prav živahno se je razgovarjal in se toliko razveselil, da se je Abadonu zdel umesten opomin, naj kadi to redko smotko kolikor more počasi.

Ko je bil večer najrazkošnejši in je vonjav, hladen vetrič krotko dunil od zagorja proti morju, je Abadon vstal, češ, da gre uživat svoje spanje. Prijazno je podal Samoradu roko in ga opomnil, naj to noč ne odide iz Monaka; ne bilo bi napačno, če nekoliko pogleda v igrališče.

Po teh besedah izgine, kakor bi se razpuhtel. Samorad pa ostane pod platano v mamečem samozadovoljstvu, veseleč se krasnega večera in snujoč si zlato bodočnost. — —

Kar stopi in sede brez povabila k njemu suhi gospod oskrbnik, tisti zakladokop, ki je bil pred nekaj urami prepuščen tigrom in gadom v Himalajskih prepadih. Drugikrat bi bil Samorad zbežal pred takim podlim značajem; sedaj pa ni umaknil roke, ko je segel vanjo preprijazni prišlec in ga pozdravil kot tovariša v službi velemožnega nadzemljana Abadona.

„„Kako ste dospeli iz Indije?““ vpraša Samorad začuden.

„Ni še minila ura, odkar sem se vrnil. Ne zamerite, da se nisem javil prej,“ odgovori oskrbnik, vljudno se priklonivši, in nadaljuje: „Ko sem bil tako izpostavljen tigrom, ki bi me bili razmesarili, da le zavohajo človeško meso, tedaj mi je dal brezup neznano srčnost in krepkost. Po sreči sem imel pri sebi nekaj kapljic, pripravljenih po navodilih mojega slovečega alkimista. Posrebam jih, vid in spomin se mi ojačita in takoj spoznam, da sem na prostoru, kjer je zakopan zaklad. Odvalim skalo, kakršne bi ne odvadili trije junaki; pod skalo ležita v svinčenem zavoju moja posetnica in blagoslovljena sveta podobica, prav tako, kakor sem bil to škatico položil pred mnogimi leti. Toliko da škatico vtaknem v žep, že stoji Abadon pred menoj in zakriči: „Zaklad je moj! Ti pa se poberi nazaj v Monako in mi tam služi dalje, kakor da mi dosedaj nisi odslužil ničesar.“ — Potem nakopiči nad zaklad ogromno gomilo samih črnih skal — ne vem, odkod jih je vzel — me prime za peto leve noge, me tira po zraku in spusti sredi tega gaja na tla.“

„„Če je res!““ pristavi Samorad. „„Kolikor vem, je bil Abadon vedno pri meni, odkar sva odšla iz Indije.““

Oskrbnik — kakor bi bil užaljen — nadaljuje: „Premalo še poznate Abadona. On je duh in ni

vezan na prostor; zdajci je lahko v Evropi in Indiji, na planetu Veneri ali sredi solnčne oble in povsod v drugačni podobi. Abadon je tudi sam dobro vedel, kje je zaklad; toda vzdigniti ga ni mogel in ni smel, ker je bila nad njim blagoslovljena podoba. Ko pa sem podobo snel, je takoj stopil na zaklad. Podobico sem potem tudi moral zavreči, sicer bi me ne bil prenesel nazaj v Evropo. Res ste upravičeno nejevoljni, ker sem v svoji povesti pusto resnico nekoliko zabelil z ocvirki svoje domišljije. Toda izvolite pomisliti, da nam dandanes resnica sploh ne ugaja, ako ni oglajena in nališpana. Celo naši obični izrazi vsakdanje vljudnosti so zgolj laži, ki jih rabi brez pomisleka tudi najsvetejši človek, a oduren in surov nam je, kdor jih ne rabi. Abadon mi je pri našem razstanku pač rekel nekaj grenkih besed. Ali to je brez pomena. Zakaj spoznali boste — ako še niste — da pretirava, da reče človeku vse, samo človek ne; in kadar je slabe volje, tačas so mu psi in osli več vredni nego najpopolnejši človek. Zato, gospod, ne zamerite in sprejmite zagotovilo, da se po daljšem občeivanju iznebite vse mržnje proti meni. — Dovolite, da vas vprašam, s čim služite velikemu duhu Abadonu.“

„„Jaz ne služim Abadonu, nego on služi meni,““ odgovori Samorad samozavestno.

Oskrbnik se nasmehne in pogleda Samorada, kakor bi ga miloval in se mu zajedno rogal, ter nadaljuje: „Častitam vam, gospod, na tej izjemi! Poznal sem in še poznam na stotine Abadonovih zaveznikov, toda nihče ni izustil tako ponosnih besed kakor vi. Vsi moramo v strahu in skrbah robotati za dobrote, ki jih nam podeljuje, in te dobrote so sumljive vrednosti. Jaz na primer bi bil skoraj odpuščen iz Abadonove službe in izplačala bi se mi bila vsota, ki sem jo zaslužil. Toda bil sem proti vam neoprezen in sem za samo pičico prekorail svoje področje; zato sem izgubil svoj zaklad in moram služiti od kraja.“

„„Kako služite, gospod, če smem vprašati?““

„Moja služba je bolj nizka. Spričo dolge vaje, po svojih službah in izkušnjah v treh delih sveta, sem si pridobil izvrstno mešetarsko prekanjenost in lokavost. Ta moj talent rabi Abadon v to, da zavajam ljudi v vrtoglavo izgubo njih imetka ali pa — s čimer si služim še več — v silovito smrt, na primer v dvoboju, v zavratnem umoru ali samomoru.“

„„Strašen, gnusoben poziv...““

„Da, gospod, gnusoben obrt! Lažja bi bila božja služba negoli ta služba za pekel! Vendar ni dano vsakomur, da bi zatajeval samega sebe in krotil svoje strasti. Živim torej za trenutek, se dam voditi svoji slasti in strasti — in Abadonova služba me živi... Na zemlji sem; v boju za obstanek moram braniti svoj prostor in se boriti za vsakdanji kruh. Saj veste, da je na tem svetu vsakdo lačen in žejen, da pa ni za vsakogar, ki tišči k mizi, miza tudi pogrnjena. Zato pri tej mizi pehamo drug drugega, ta z lokavo besedo, drugi s komolcem in tretji z bodalcem. Nebeško solnce pa enako sije nad pravičniki in krivičniki, brez razločka.“

„„Vaši nazori, gospod, so gnusobni tako, kakor vaš poziv!““

„Počasi, moj prijatelj! Kako je z mano, to sem povedal. Jaz bijem boj za svoje vsakdanje potrebe; vam tega ni treba, ker ste bogati in vendar v Abadonovi — naj rečem — zavezi. Kar se tiče Abadona, mislite sedaj, da vlečete — ne želim vam spoznanja, da ste — vlečeni. Jaz plenim in morim samo posameznike. Pri vas se bojim kaj hujšega. Vam je dana bistra glava, obsežna omika in želja po učenosti — morebiti bolj ko meni po denarju. Abadon zavede vaše znanje še na takšen tir in vam še vcepi take nazore, da boste potem z zavednimi, blestečimi nauki in oznanjujé njega modrost, nakopali človeštvu več zlega in nesreče nego jaz s svojimi sto umori; vi boste kar tolpomoma morili ljudi in njih duše! — To je samo nekaj, povedal bi vam lahko še več.“

„„Ali so morda tako kvarne Abadonove ideje?““

„Meni o tem ne gre odgovor. Vi sami imate svobodno sodbo; toda oprostite mi misel, da niste vajeni soditi samostalno. Vi imate takisto svobodno voljo in želim vam, da bi ne prezrli, kdaj stopi pred vas izkušnja, ki prevrže svobodno voljo v voljno robstvo... Vendar, gospod, čas bo iti v igralnico. Najin gospod mi je naročil, naj vas spremim vanjo in skrbno pazim na vas. Ne bojte se, da bi tam nastavljal svoje zanjke tudi vam. Abadon sam vas je otel samomora, česar baje še ni storil nikomur; ne mislite torej, da bi jaz, služabnik tega ostrega gospoda, namerjal kaj zlega proti vam.“

* * *

Samorad je imel, dokler ga speči Abadon ni motil, prav lepo priliko, nekoliko premišljevati o sebi in o čudnih rečeh, ki jih je videl in slišal; zato se je napotil v igrališče. Nekaj ga je vabil oskrbnik, nekaj pa je sam rad šel. Ukusno se nakitita; stari oskrbnik si celo počrni lase in pilepi na obraz gosto, polno brado.

Stopita v veliko dvorano, sijajno opremljeno in razsvetljeno. V nji se giblje velika množica prihajajočih in odhajajočih, drug drugemu neznanih ljudi, ki jih vse veže želja, da bi si pri zelenih bančnih mizah kaj pridobili. Gospoda se je nanese od vseh vetrov sveta. Bili so vmes igralci iz radovednosti, ker je že navada, da vsakdo z nekaj zlati poskusi svojo srečo. Bilo pa je tudi mnogo igralcev, ki jih je radovednost zavedla v strast in jih nekako priklenila k zelenim mizam. Taki igralci prihajajo največ iz evropskega vzhoda in sploh iz krajev, kjer je bahata potratnost z denarji uglednejša nego pametna varčnost.

Samorad je opazoval obraze teh igračev, kako jim prisiljena zunanja hladnost prikriva koprnjenje in vrvenje notranje strasti in kako se tvezajo vse dušne moči in tvezajo zadnji novci za dobiček, čigar

neverjetnost lahko preračunja vsakdo, dokler je trezen. Zoprni so se mu zdeli ti obrazi mož in žen iz samih omikanih krogov. Ko pa v bližnjem zrcalu ugleda tudi svojo podobo, se spomni basni o kotlu in loncu, ki sta bila oba sajasta.

Samorad stopi k igralnim mizam. Oskrbnik mu razloži razne načine igranja, tajnosti in zvijače, kolikor jih je pri igri. Samoradu pa tega uka ni bilo treba; zakaj služni duhovi so mu povedali vedno naprej, ali dobi ali izgubi pri stavi. Ko neha igrati, res odnese s seboj v zlatu in v vrednostnih listih blizu pol milijona frankov. Dvorano pa je moral ostaviti, ker ga je oskrbnik prav resno opomnil, da je zadnji čas za odhod, sicer se mu utegne pripetiti kaj zelo neprijetnega, kar pa bi tu ne bilo nenavadno.

Nevidna in neslišna — ker tako veli oprezni oskrbnik — stopita pod milo nebo... Kako blagodejen je sveži nočni vzduh proti soparici v igrališču! Kako veličajen je ščipov sij nad morjem proti svetilkam in zrcalom v dvorani! Ali niso mirte in lovori, resno strmeč k nebu, vrednejši tvoje pozornosti nego medli kipi igrohlepnikov, ki na njih nisi zapazil sledu vzvišenosti? Toda kdo se meni za lepoto prirode, če nosi s seboj tolikanj zlata, priigranega brez truda!

Oskrbnik opozori Samorada na dva moža, ki sta tik za njima prišla iz igralnice. Eden je imel v roki nekaj kožuhu podobnega, drugi vrv in bodalce. Nekoga sta iskala ali pričakovala. Oskrbnik spusti nekaj zlatov na stezo, ki se blišči v ščipu. To privleče ona moža kakor méd ose. Zlati novci padajo po stezi dalje do skalne stene nad morjem. Moža pobirata in si polnita žepe. Ko se na robu pripogneta, da pobereta zadnji zlat, ju sune oskrbnik na vso moč od zadaj, da moža telebneta v prepad in v grob na dnu morja.

Samorad se uprepade, oskrbnik pa izpregovori: „Ta moža sta prežala na vas, da vas zadušita, oplenita in spravita v morje, da bi za vami ne bilo

sledu. Sedaj sta sama tako spravljena! Otela bi se plavajoč, toda zlato v njunih žepih je tolikanj težko, da ju potegne v blato na dnu morja. Zlato je najtežja reč na zemlji; zato ni čudo, da čestokrat celo može visokoletečih misli tako potlači k tlom, da lezejo podlo po blatu in prahu in da jim v živem telesu umre njih poštenje...“

„Kako ti je, starina?“ vpraša Abadon, ki se je prikazal na stenskem robu, kakor bi bil vzrasel iz morja.

„Hvala, mogočni gospodar,“ odgovori oskrbnik ponižno; „dveh so se razveselili morski volkovi, tretjemu pa pritrdim konopec na tisti platanini veji, ki je spomladi nalašč nisem dal odsekati.“

„Menda si doli po steni spustil onadva, ki baš sedaj zajemata vodo? Pravi bedak si in vidi se, da ti možgani pešajo od starosti. Ona sta meni prav mršava pridobitev; tebi pa sta bila kokoš, ki nosi jajca dan za dnevom. Težko se koplješ iz svojega dolga.“

„Prizanesite, gospodar; šlo je za življenje gospoda Veselina, ki je prigospodaril pol milijona frankov.“

„No, če je toliko prisleparil, potem se reč poravna in smel si žrtvovati tudi pet takih pomagačev. Do enega Veselina mi je več nego do deset robov tvoje vrste.“

Samorada je bilo do dna duše sram te laskave ocene. Neviden, kakor je bil, se je splazil v svojo spalnico in tam kmalu zaspal. Abadon pride potem v njegovo spalnico, prešteje priigrani denar in še nekaj doda. Ne sme se pa reči, da je s tem priidkom pomnožil vrednost Samoradovega dobička.

Ko mine Samoradu par ur spanja, ga vzdrami Abadon; ali stalo ga je to dokaj napora.

Samorad si mane oči in reče: „„Prosim vas, gospod, podarite mi, pustite mi še nekaj spanja! Tako sem truden, kakor bi bil ravnokar legel k počitku.““

Abadon odgovori resno: „Jaz sem vesten trgovec in se držim svoje pogodbe. Vstati morate!“

„Saj se ne morem držati pokoncu, gospod! Za uro spanja vam prepustim teden svojega življenja.“

„Pač marsikdo izmed vas izgubi za uro spanja teden življenja; ali med nama, prijatelj, to ne gre. V take negotove spekulacije se jaz ne spuščam,“ odgovori Abadon, dvigne Samorada iz postelje in ga položi v kopeljno kad, napolnjeno z vinom.

*

Abadon in Samorad se zopet šetata med magnolijami, palmami in cipresami ter prideta do platane, pod katero sta sinoči gledala na morje. Samorada izpreleti groza in noge mu obstanejo: na krepki veji te platane visi na konopcu mlad, lično oblečen gospod! Kar priteče mlada, lepa ženska, vsa v glasnem joku, se zgrudi na tla in se okleplje obešenčevih nog, ki se skoraj dotikajo tal.

Abadon se obrne k Samoradu in reče hladno:

„Ni prav vljudno, da je ta gospodič porabil baš najin gaj za poslednji pojav svojega zemljevanja; vendar mu ne zamerim. Tebi je hotel prikazati hvalo, da si mu nocoj izigral ves imetek.“

„Je li možno, gospod?“ vpraša Samorad ves preplašen.

„Ne samo možno; gotovo je! Pri igri ni možno dobiti, da ne izgubi drug. Tebe, in sinoči edino tebe, je osrečil velik dobiček; njega pa je zadela tolika izguba.“

„Pomagajte, Abadon, če je mogoče.“

„Ne morem. Mrtev je in sojen tam, kjer čaka sodba tudi tebe.“

„To je grozno... In ta ženska, ki tako medli v žalosti, to je njegova nesrečna žena?“

„Nikakor ne. Bil je pač oženjen. Ta ženska pa je plesalka in ž njo je včeraj dospel semkaj iz svoje

domovine: lepa predstavljateljica je onega pesnikovega „večno ženskega“, iz tiste vrste Afroditinih svetnic, ki so vsakdanja prikazen povsod, kjer razsipljejo denarje. Sedaj igra svojo žalost tako prirodno, da se ti prav smili. Tvoje sočutje, tvoje zanimanje in, če je možno, tvoja ljubezen, to je edini namen nje joku. Preden mine ta dan, se bo zopet tako prirodno smejala, kakor sedaj žaluje. Pozneje bo zopet jokala — in tako se bosta zaporedoma vrstila jok in smeh, dokler ne bo njena prenašlo razprodavana lepota in mladost položena med staro šaro ali v kot neizbirčne bolnice. Morda se ji posreči, da doseže svoj namen, ki nanj deluje neprestano: da namreč zajame v mrežo stanovitega častilca, ki bo voljan z zagrinjalom zakonske zaveze odeti nje strasti in nje vihravo minuloost. Tedaj bo vzor olikane, dostojne in pobožne žene ter ostra in neizprosna obsojevalka slabosti in spodrseljajev ženske mladine... Ali gorje možu, če ne bo imel dosti denarstva za ženo in njene častilce!“

„A kaj je z ženo tega nesrečnika?“

„Ženo ali vdovo tega moža poglej skozi te naočnike, ki jih poznaš že od včeraj. Povej, kaj vidiš?“

Samorad natakne naočnike in govori počasi:

„Vid nese dalje in dalje. Ustavlja se ob gričih Karpatskega prigorja nad ravno poljano, ki je zadaj obrobljena z bukovo in smrekovo šumo. V ozadju te poljane na prisojni goričici se dviga bel grad v slogu sedemnajstega stoletja. Tam vidim v sobo, katere okna so napol zagrnjena. V sobi stoji nežna zibelka, ki je pri vzhodju okrašena s plemenitaškim grbom. V zibelki leži dete, ki mu je nekako leto dni. Dete se cvetočega obličja nasmiha v zdravem spanju. Pri zibelki sedi lepa, vitka, črnolasa gospa. Zadovoljno in ljubeznivo gleda na zibelko in spremlja detetovo nasmihanje s tisto zamaknjeno materinsko radostjo, ki se ne da popisati... Sedaj je pristopil dolg strežnik v snažni livreji in podal gospé na srebrnem krožniku zapečaten telegram...“

„...in ta telegram,“ pristavi Abadon, „pravi tako: Tvoj mož je zaigral svoje življenje; svojo, tvojo in vajinega otroka imovino!“

„Vse, kar sem priigral, prepustim tej nesrečni ženi! Posredujte, gospod, če je mogoče!“

„Možno bi bilo; vendar tega ne pripušča neko višje pravo, ki vlada nam vsem. — Tega prava ne pojmiš... Zakaj si tolikanj zabredel v igro, ko moraš vedeti, da prav toliko, kolikor dobiš ti, izgubi tvoj bližnjik, ko veš, da so nasledki velike izgube čestokrat usodni in grozni? Vedel si celo naprej, da boš v igri dobival. Zato, da nisi hotel nehati k sebi grabiti tujega imetka, za to strast ti ne smem pridobiti niti oproščenja niti postavljanja v prejšnji stan! To ni v moji moči. — Kar se tiče te gospe, njej je sojeno, da se bo pokorila z nesrečo in bedo vse žive dni. Zakaj, ona je kriva sramotne smrti njenega moža in takisto je kriva, da se je razrušila blaginja njene obitelji.“

„Varate se, gospod! Na tem lepem obrazu ne berem nobene strasti ali razuzdanosti in ne vidim nobene krivice...“

„Prav v tem lepem obrazu tiči krivica! Telesna lepota se je pri tej ženski razvijala prirodno in je vzrasla do divne krasote. Vzgoja, ki bi bila morala ustvariti takisto dušno lepoto, pa je zaostajala in duh se ni dvignil nad vsakdanjo nizkost. Telesna lepota je omamila ženina in ga zvalila v zakon. Potem pa je mož zapazil velikansko nasprotje med telesno zunanostjo in dušno notranostjo neločljive svoje žene. Kakor ga je prej telesna lepota vabila, tako ga je sedaj dušna nelepota odganjala in na posled odgnala. Ni bil toliko modrijan, da bi nosil voljno, kar se ne da predrugačiti; ampak šel je po svetu in je skočil v grob, ki si ga je izkopal sam. — To je navadna, vsakdanja tragedija, ki pa nima toliko moči, da bi spametovala modre gospodarje zemeljskih stvari.“

„Ta ženska vendar ni kriva svoje nedostadne vzgoje?!“

„Ona sama mora trpeti ta nedostatek, kakor bi tudi morala trpeti sama, da je na primer po nepaznosti svoje pestunje ohromela ali oslepela. Trdo je to, pa tako je, odkar vaš rod zemljo tepta, in od Adama sem vam je sojeno, da se otroci pokore za grehe svojih roditeljev. Če hočeš nositi manj te pokore, ravnaj se po pametnem načelu, ki je povedano v smešnotrmastem reku: „Ako hočeš srečno živeti, dobro vzgoji svojega — deda...“ Na vzgojo svojega deda nisi vplival, zato si nesrečen.

„Res čudna je vaša vzgoja! Toliko se trudite za razvitek razuma ali sploh umstva; da bi si pa izobražali voljo, blažili srce, tisto vaše gonilo, ki vam neti življenje in, nikdar mirujoč, vedno hlepi po nasladi, imetku in moči, a se nikoli ne nasiti — za to srce, čigar strast je močnejša nego sodba razuma, se ponajveč brigate jako malo. Kaj čuda, da med vami velika omika izobraženega uma služi neomejni samopašnosti neukrotenege srca! To vam je velika nesreča! Načelo za življenje vam je brezobzirni boj za obstanek. In za ta „obstanek“ si želi človek toliko imetka in užitka, da omaga njegova želja samo tedaj in toliko, kadar in kolikor jo premaga takisto nenasitna želja močnejšega in še manj ozirnega bližnjika. Zatorej: kadar se vrši velika krivica, tedaj je ne obsojate, nego jo odobrujete z enakim načelom: „Sila stopa pred pravico“! Kaj čuda, da je po vsej zemlji in v vseh stanovih toliko robov, ki so navidez prosti, dejanski pa z verigo vsakdanjega gladu priklenjeni k stebru svojega gospodarja.

„Oči imate za bedo svojega bližnjika, a samo oči; srce se vam ne ogreje. Modro govorite in učeno pišete, kako bi se zmanjšalo siromaštvo ogromne večine zemljanov; toda vsa vaša modrost se dá povedati s stavkom: „Kdor bi lahko pomagal, preudarja, kako naj v reki življenja tisti, kdor iztežka plava nad siromaštvom, pomore onemu, ki se je pogreznil vanje“... Tako se vaša doba odlikuje s humanizmom blestečega uma in z brezkrščanstvom

samopašnega srca! — Pač so še med vami značaji, ki jim je srce omikano in oblaženo, možje, ki nimajo samo lepih besed, temveč tudi dobrotne roke za bednega bližnjika. Toda samo izjeme so tisti tihi blagosrčniki, ki se trudijo dejanski izvrševati nepozabljeno božjo zapoved, ki bi, da se uresniči, rešila vsa socialna vprašanja, preprosto zapoved: „Ljubi svojega bližnjika kakor samega sebe.“

„Kdaj bo rešeno socialno vprašanje, gospod?“

„Kaj ti koristi to vedeti? Ti, kakršen si sedaj in kakršen bržkone ostaneš, ne boš sodeloval pri tej rešitvi. Videl pa boš nekako rešitev, kadar predru-gačiva svojo pogodbo, kakor je dogovorjeno. Sodil boš potlej sam, ali bo ta rešitev prava.“

*

„Ne zamerite, gospod, da se ne moremo iznebiti misli na Cvetano in da vas torej vprašam, ali bo ubožica, ki sedaj po nedolžnem vzdihuje v ječi, skoro prosta in srečna.“

„Verjamem, prijatelj, da te Cvetanina sreča bolj zanimlje nego usoda vsega človeštva; tembolj, ker tiči v tvojem vprašanju samopašna želja, da bi izvedel, ali se Cvetanina sreča združi s tvojo srečo. Prav zaradi tega moram odgovor na tvoje vprašanje odreči; razodeti ti smem samo to, da bi Cvetana bila srečna v zakonu s — Petrom Pavličem.“

„Tega ne morem verjeti, gospod.“

„Kaj ne, kri ti vre v glavo, ker si moral čuti to resnico? V ljubezni, ki je z rastočo strastjo vzkipela do blodnje, si bil uverjen, da je Cvetana danica tvoje bodočnosti in da bi bil brezkončno nesrečen, ako se ž njo ne poročiš. Zajedno te je mamila sebična in samoljubna domišljava, ki trapi vsakega zaljubljenca, da mora ljubljena devica takisto verovati v tebe in da bi bila z vsakim drugim možem nesrečna. Na to še pomislil nisi, da je Cvetana drugače vzgojena nego ti in da je drugače vzgojeno tudi

njeno srce. Tvoje srce je vodila strast, nje srce je poslušalo glas hladne razsodne pameti. Prijala ji je tvoja laskava ljubeznivost in ni si mašila ušes za tvojimi gorečimi obeti; toda kdo ti je porok, da je o vajini zvezi sanjarila prav tako kakor ti? Na izbiri sta ji bila svobodno ti in Peter Pavlič; odločila se je za priletnega, nestrastnega, praktičnega Petra Pavliča. Tako je za prihodnje ugodnosti svoje osebe poskrbela bolj, nego bi bilo preskrbljeno, da je vzela v zakon mladeniča tvoje nravi. Za koga se odloči potem, ako bo rešena ječe in obsodbe, tega človek ne ve in tega ti ne smem povedati.“

„Gospod, morda vendar smete.““

„Ne zahtevaj od mene, da bi ti razgrinjal omrak, ki odeva tvojo in Cvetanino bodočnost! Že sedanost ti je Tantalovo trpljenje, a nakladiti si hočeš na slaba ramena še bodočnost? Brezpametni človek! Sicer pa sem ti že povedal, da je bodočnost posledica sedanosti, in le malokdaj se pripeti, da poseže vmes takšen nepričakovan slučaj, ki trnje na stezi vašega življenja izpremeni v cvetlice. Razsoden opazovalec zato lahko prerokuje bodočnost poznane bližnjika in pove zlasti tedaj, kadar se pred oltarjem zvežeta ženin in nevesta, lahko dokaj gotovo, ali bo »srečna dvojica« svoje zakonsko igo nosila srečno ali nesrečno. Jaz pa s svojega nepristranskega opazovališča, od koder motrim razmerje ogromne večine, ne oziraje se na izjeme neznatne manjšine, obsojam pomilujé in srdito najbolj vaše zakonske združbe, ki so tolikokrat ječa, polna trpljenja, kazen za grehoto sedanjikov in vir nesreče za tiste, ki pridejo za vami. Zakon je sveta združba, podstava rodbine, steber človeške zadruge. Cerkev in država ščitita zakon s svojo oblastjo in delujeta s svetom in postavnimi naredbami na to, da so zakoni kolikor možno srečni in da se zabranjujejo zveze, ki bi ne mogle biti koristne človeški zadrugi.

„Kdor stopi v zakon, ima svobodno voljo in toliko pameti, da utegne premisliti, kakó je uprav vstop

v sveti zakon najvažnejši, najusodnejši korak v življenju. In vendar, koliko brezpametna, kako lahkomiselna je večina človeškega rodu pri tem koraku, kjer gre za gorje in blagor tistih, ki so, in tistih, ki bodo. Ne ozirajoč se na blagost svoje osebe, se klanjajo občemu nagibu mogočne prirode, ki pod krinko divne ljubezni deluje na to, da človeški rod ne izumre. Ker vam je sojena smrt, mora biti tudi rojstvo, da oni, kogar je rešila smrt zemeljskega trpljenja, dobi namestnika, ki nadaljuje in potem svojim otrokom takisto oporoči zemeljsko bedo.

„So pač nekateri ljudje, smem celo reči, nekateri stanovi, ki so oženjeni primeroma še dokaj srečno. To so prav tisti ljudje, ki jih vi omikanci imenujete filistejce, nizkoceno grmado, hodnične izdelke iz človečanske predilnice; prav tisti ljudje, ki nimajo razuma in volje, da bi se vzpeli do teoretičnega premišljevanja, kako velik je razloček med nagibi prirode, ki gleda samo na zaploditev prihodnjikov, in med zahtevki človeške zadruge, ki gleda na blagost sedanjnikov. Njih obzorje je omejeno, ker jim nedostaje omike ali ker imajo stanovske predsodke; toda dobri ljudje so in najboljši državljani: bojazljivi v javljanju svojih želja, a srčni v pokorščini, ne vprašujejo, *z a k a j* se jim ukazuje, nego zadošča jim vedeti, *k a j* se ukazuje. Izbirajoč neveste, gledajo na pridne roke, na doto, na obiteljsko in stanovsko razmerje, sploh na blagost sedanjnikov, vse tako, kakor se je vedel Peter Pavlič. Ženijo se po preudarku pameti in ne, kakor večina, po strasti prirodne ljubezni.

„Često pa me obhaja togota, kadar gledam, kako se v zakon vpregajo ljudje tvoje vrste, ljudje, ki modrujejo o pozivu in važnosti zakona, seveda zgolj po teorijah in blestečih mislih nerazumljenih modrijanov; ljudje, ki so se v svoji učenosti navadili gledati s tujimi očmi, poslušati s tujimi ušesi in misliti z izposojenimi mislimi. Kadar se takšen razumnik loti premišljevanja, »da ni dobro, če je

človek sam«, tedaj pa je treba gledati na svoje oči in soditi po svojih možganih. Mož res plašno izpregleda, kakor jetnik, ki po dolgih letih stopi iz temnice pod blestečo solnčno svetlobo; in sedaj započneta važno odločilno nalogo goli slučaj in slepa prirodna ljubezen. Mož se zagleda in vtopi v ljubezen do vrha glave: žveplo mu je zlato, steklena pena diamant in osat mu je »roža mogota«, tista čarobna cvetka na Triglavu, ki se ti ž njo odpro vsi zakladi na snežnikovem sosedu Bogatinu — snubač je brezkončno srečen! Po poroki stopi iz medenih nebes na tla zakonske vsakdanjosti in zdaj se pokaže roža, ki je obetala toliko blaženih zakladov, v svoji popolni trnjavosti. Potem je »življenje ječa« in »v nji rabelj hudi« ni »čas« nego hišni pozoj, ki je z jeklenimi verigami k možu priklenjen vse žive dni.

„Koliko je dalje zakonov, ki so možni le zato, ker je žena takisto lahkomiselná kakor mož! Dokaj je tudi prisiljenih zakonov in zakonov iz brezupa ali takih, kjer si človek za kratko nepremišljenost prostovoljno naloži večno pokoro, kakor pravi pesem: „Za jedan časak radosti hiľjadu dana žalosti“... Iz takih, največ nesrečnih zakonov, ki jih ni spojil razsodni um, ampak golotni Amor — ki ima od nekđaj zavezane oči — ali brezup ali bedasta pokorščina, se obično narodi mnogo otrok. Kako naj potem roditelji vzgajajo svojo deco, ako sami nimajo vzgoje, in kdaj naj jo vzgajajo, ko jim ne preostaja nič časa zaradi večne vojske med seboj in proti bedi, ki se grmadi nanje od vseh strani? Takšni roditelji valé Sisifovo skalo „od zore do mraka, od mraka do dne“ in kadar se zgrudijo v grob, prevzamejo tisto skalo njih otroci... Takisto se bo to vršilo dalje in dalje... Taki zakoni, taka vzgoja so temelj vašim družinam, občinam in državam! In nad vami naj še delj solnce sije?“

„„Oprostite, gospod, vaši nazori so nekamo podobni Schopenhauerjevi filozofiji.““

„Ali si tudi ti pokukal v tega modrijana nena-
vadno modrost? Mož je nakopičil veliko vznesenih
misli in se je v te tolikanj zaljubil, da je trdil: člo-
veška mati dosedaj ni porodila modrijana, ki bi bil
dorasel njega... Jako mi ugaja ta drzni sebehvalec
s svojo novo modrostjo, ne toliko zato, ker v nji ne
najdeš večne ljubezni in krščanstva, takisto ne to-
likanj zaradi lahkoumevne, prikupne pisave, kakršna
modrijanom ni navadna, nego zato, ker je zmešal
glavo mnogim omikancem tvoje vrste: takim, ki so
preleni ali preslaboumni, da bi mislili s svojimi
možgani, dalje takim učenim ženskam, ki o njih pra-
vijo Nemci, da nosijo modre nogavice, in takim
modrijančkom, katerim je podlaga njih modroslovja
podobna učenosti, ki po nji vaš kmet prerokuje
vreme... Ta modrijan trdi, da mora človeštvo
večno trpeti, ker mu je to sojeno. Jaz kaj takega ne
trdim. Ni v am sojeno večno trpljenje!
Toda vi sami, ki nočete opustiti svoje zlobe in be-
dastoče, vi sami delate na to, da se trpljenja ne iz-
nebite nikoli!... Moja modrost proti vam je samo
ta, da črtim in zaničujem to človeško zalego in da
v tem smislu — delujem.

„Temu imam dosti povoda. Tiste usodne besede,
ki jih je rekla „moja teta, imenitna kača“, tvoji pra-
materi Evi: „Eritis sicut Deus, scientes bonum et
malum,“ so omamile moj in tvoj rod. Kaj more biti
vzvišenejšega, nego ne imeti mej svojemu razumu
in svoji moči? Kaj prijetnejšega nego doseči izpol-
nitev vsake svoje želje? Ako pa pogledamo stvar od
druge strani, kaj more biti predrznejšega nego po-
skus nepopolne stvari, da bi se izenačila večnemu,
popolnemu Stvarniku? Segli smo po prepovedanem
sadu spoznanja in smo zato pahnjeni v prekletstvo
in pregnanstvo. Meni — ker sem popoln duh — ni
nobene rešitve: moje prekletstvo in pregnanstvo je
večno. Ti — ker si nepopoln duh — si dosegel milost
in rešitev in če zopet padeš, lahko zopet zaceliš svoj
padec. Zato črtim tvoj rod, ki je v popolnosti toli-
kanj pod menoj in v milosti tolikanj nad menoj! Ko

bi se jaz mogel včlovečiti, bi pokleknil in zahvalil razžaljenega Očeta za toliko milost!...

„Kakšni pa ste vi, človeški zarod? Vaš odrešenik se je razjokal nad Jeruzalemskim mestom, rekoč: „Da bi bilo spoznalo tudi ti in zlasti ta svoj dan, kar je v tvoj mir.“ In vendar vam je odklenil vrata do večne blagosti! Vi pa ste še vedno tedanji Jeruzalemcji; tudi vi nečete spoznati svojega dne in kar vam je v mir. Na nebo gledate, a ne vidite Stvarnika; po tej lepi zemlji hodite, pa brat ne seže bratu v roko! Brat vam je napotje, da ga izpodrinete raz pot, ali orodje, da ga izrabite in potem zavržete — in vendar ima ta zemlja vsem prostora! Ali niste bolj zverski od divjih zveri? — Ko se tako oklepate svojih strasti, svoje sebičnosti in slepote, tožite zajedno po izgubljenem raj, o katerem berete Sveto pismo, in po srečni zlati dobi, ki o njej pripovedujejo pesmi in pravljice. Toda vi samo stokate in nikogar ni, da bi hotel rabiti lek, ki ozdravi vaše prostovoljno trpljenje, nikogar, ki bi dejansko izvrševal besede vašega slovečega pesnika:

„Nespametno ljudstvo, čemu li tvoj stok?

Na delo! Ne nosi mi križema rok!

Povrni se samo v prvotnost nazaj

in našlo povsodi prvotni boš raj!“

Zato vas po pravici zaničujem iz vsega svojega bitja.“

*

Abaddon si oddahne od naglega glasnega govora. Oči se mu iskré in na grozovitem obličju je globoko izražena prav pošastna strast.

Ni dolgo tako zrl v plašnega Samorada, kar izpregovori: „Bežati nama je od tod. Nad teboj se zbirajo oblaki, strašnejši nego včeraj. Hajdi torej proti severu!“

V Samoradu se oživi človeško dostojanstvo in svoboda premaga strah. Odločno odvrne:

„„Hvala, gospod! Z vami ne pojdem, pridi nam, karsibodi. Ukrep je storjen; vrnem se domov, tam služiti Boga in ljubiti brata.““

„Tudi prav,“ odgovori Abadon mirno. „Ločiva se torej, zlasti ker si tukaj varen vseh zasledovalcev in stojiš na prav trdnem stališču — to je na temenu ledenika Mont-Blanca.“

*

Abadon izgine. Samorad stopi v tem hipu na trdo skorjo ledu in srena vrhu silne gore. Okoli in okoli pod njim so navpične stene in nepregledni prepadi, daleč okrog sama mrtvotiha, ledena goličava. Sam samcat je in ko obupno zakriči, se ne oglasi niti jek. Zgrudi se na led, moč in zavest ga mineta.

Mraz objema nesrečnika z ledenimi rokami.

Za nekaj časa se mu zbudi zavest ali blodnja. Zazdi se mu, da ga trese silni mraz, da se potem vrača toplota v život, da je gorko odet in da leži na svoji postelji v domačem gradiču. Ljuba mati sedi pri vzglavju ob postelji in mu deva hladne obkladke na čelo. Gospod Peter Pavlič stoji pri vzhodju in gleda resno pred se. Sedaj se vrata odpro, k postelji stopi tiho in počasi Cvetana. Bleda je in žalostna, solza se ji utrinja v očesu. Milo ga pogleda in vpraša polglasno: „Samorad, ali me še poznaš?“

Samorad se krčevito vzpenja in zaječi v bolestni muki:

„Gorje strašnih sanj! Abadon, Abadon, otmi me!“

V.

Prestopimo v lepo Francijo, naravnost v Pariz, v svetovnoslavno mesto omike in zabave! Tam v drugem nadstropju gostilne prve vrste odgrnimo goste svilene zastore pred visokimi okni, da vidimo v prostorni spalni sobi. Solnce posije na posteljo, v kateri spi in jedva diha lep mladenič bolestinnetih lic. Pri postelji sedi negibno kakor kip postaren gospod, ki navidez tudi spi; solnčna svetloba ga predrami. Naglo vstane, položi spečemu bolniku roko na čelo — in zdajci se tudi ta predrami čil,

čvrst in boder. Postarni gospod, Abadon, reče zbu-jencu, Samoradu:

„Prebili ste, hvala meni, opasno vročinsko bo-lezen. Sedaj ste, hvala meni, zdravejši in trdnější negoli kdaj.“

„Srčna hvala, gospod in rešitelj! Zdi se mi, da ste me ravnokar rešili težkih sanj. Menil sem, da ležim na svojem domu hudo bolan, da mi mati stre-žejo in da me je posetila ljuba Cvetana; jaz pa da se nisem mogel ni ganiti ni izpregovoriti. — Toda kje sem sedaj? Te krasne dvorane še nisem videl.“

„Kar se ti je zazdevalo in živo slikalo v do-mišljiji, ko si zmrzaval na snežnikovem temenu, to so bile tiste prijetne sanje, ki ž njimi nastopajoča smrt mami zmrzujočega človeka. — Sedaj bivava v Parizu. V Monaku sem ti rekel, da nama je takoj pobegnti proti severu. Ko si izrekel željo, da bi ostal tam, kjer si bil, sva že plavala nad snežnikom Mont-Blancom; zakaj pri meni, kakor bi že lahko vedel, gre vse premišljeno in urno. Tvoji želji sem ustregel, in sicer ljubezniveje, nego si zahteval. Smel bi te bil spustiti iz zračnih višav, da padeš na zemljo kakor razpaljen in raztopljen meteor; toda pazno sem te postavil na bližnji zemeljski prostor, ki je bil pod nama. Tam si potem prezebal in skrajni čas je bil, da si me zopet poklical na pomoč.“

„Če se prav spominjam, je bilo še v Monaku, ko sem se drznil prositi, da me pustite ondi.“

„Kaj pak, to je tvoja dozdeva! Bolje bi ti bilo vendar kdaj spoznati, da si nepopraven, nepokoren človek in da sem ti dosedaj vedno zaman govoril: vprašaj mene ali svojo pamet, premer zahtevaš mojega delovanja! Za svojo zopetno nepremišljenost si se moral pokoriti nekako osem dni ali osem tednov. Zate je to veliko časa, mene ne brigajo take malotne časovne mere.“

„Čudno, da se iz vse dobe svoje bolezní ne zavedam ničesar.“

„Zavest morebiti še pride; toda kaj bi koristili zbujeni žalostni spomini? Sicer pa v tvoji blodnji ni

bilo prave snovi, niti takih duševnih pojavov, da bi bilo vredno si jih zapomniti, dasi se često pripeti, da človek v blodnji ali v sanji misli pametneje nego tedaj, kadar delujejo možgani ob popolni zavesti.“

„Čudno se mi zdi, da ste bolezen tako odpravili, kakor se na primer sleče stara in obleče oprana srajca. Ne zamerite mi te primere.“

„Kaj naj zamerim človeški stvari, ki ji je um tolikanj nedostaten kakor jezik prenašal! Tvoje sedanje zdravje je uspeh lečenja po mojem načinu. Tebi že znana „moja teta, imenitna kača“ je človeka zavedla v smrt; pozneje pa je to svojo krivdo nekoliko popravila, ker je v izboljšanje in podaljšanje človeškega življenja tvojemu praočaku Eskulapu razodela vračilne moči raznih zelišč. Eskulapovi učenci so nekaj stoletij lečili svoje rojake s tistimi zelišči; ljudje so bili tedaj junaki in so se veselili starosti zgovornega Nestorja. Potem pa so ljudje napredovali v vedi in modrosti, in kakor je vselej „boljše“ sovražnik „dobremu“, tako so tudi nadomeščali preproste stare leke Eskulapovih učencev z boljšimi zdravili in od modrega Eskulapa je ostala samo tista palica, s kačami ovita. Tako ste prišli do umetnih lekarnic, do učenih zdravnikov in zajedno do ogromnega števila bolezni. Sedaj se lečite z zelišči in rudninami, z vodo in vodko, z ognjem in ledom, po homeopatiji in alopatriji, sploh kakor je količkaj možno in nemožno. Jaz sem tebe lečil hkrati po starih in novih načinih, kajpak brez vode, ker voda ti je prepovedana. Jedel si zeli kakor nekdanj kralj Nabuhodonasar, ko je zašel med vegetarijance; pil si mleko in vinsko žganje, ležal na blazinah in na trdih deskah. Zavijal sem te v volno in platno; zračil te v žveplenem soparu in na kraški burji. Kadar ti je bilo prevroče, sem te posadil na severni tečaj, in kadar si potreboval tople kopeli, sem te položil v pesek Saharske puščave, časih pa ravno narobe. — Tako sem te ozdravil po vseh metodah, in to prav temeljito, kar moraš priznati.“

„Res je tako, gospod. Samo nekaj me peče: kako vpliva moja bolezen na najino pogodbo?““

„O tem miruj. Jaz sem užival svoje spanje, ti si ga tudi imel dosti; saj to sam čutiš. Za bodočnost ti pač nekaj svetujem, kar ti bo na korist. Pogodba nama gre h koncu, dosedaj ti pa ni prinesla nobene koristi, ampak zgolj neprilike in nadloge, ki jih celo še ne veš vseh. Skrajni čas je, da popraviš, kar moreš, in da napósled, če bo možno, vendar ujameš še kaj koristi. Saj veš, gradi se počasno, podira pa naglo. Tvoja preneglica, ki ti je vedno v nesrečo, pa tako rada podira, ko bi moral graditi razsodni um. Zato namerjam svojim duhovom zapovedati, da ti strežejo samo toliko, kolikor bom jaz posebe dovolil. Tudi bo koristno, da vselej, premer zahtevaš moje pomoči, med seboj hladno preudariva, kakšne bi bile posledice mojemu delovanju. Mislim, da ti bo to prav; sicer pa povem, da bom vsekdar ravnal po tvojih zahtevkih, dasi sem prej izrekel svoje pomisleke..“

„Od srca rad pritrdim tej izpremambi najine pogodbe. Koliko bridkosti bi si bil prihranil, da sva se tako zmenila v prvo uro!““

„Ne glej nazaj, ko stopaš naprej! Ne obupuj, ampak verjami! Upanje je sicer samo prazno dno tiste Pandorine puščice, ki jo je oče Zen ljudem podtaknil v osveto, ker je Prometej bogovom ukradel ogenj. Toda kaj bi počel človek brez te obmane? Tudi jaz se veselim človeških upov. To na sapo zidano ničevo upanje in potem dejansko obupavanje mi takisto nosi gotove dohodke kakor državam loterija... Vendar pustiva to. Sedaj pristopi tvoj zakladokop, ki je slišal, kako trava rase, in se je nekoč napotil v Indijo, da bi z izdelki od lipovega oglja razdrobil angleško moč. Ta te lepo opravi in ti bode potem razkazoval veseli, prijetni Pariz.“

„Dovolite mi, gospod, prošnjo, da bi me spremljali vi sami po Parizu. Ta oskrbnik mi je najzopernejši človek in prav preseda mi njegovo debelo laganje.““

„To ti je ravno koristno: učiti se občevati z neprijetnim človekom in vedno paziti, je li resnica, kar čuješ. In kaj je to, laž ali resnica? Laž je navadno blago, ki je vedno na trgu; resnica pa redko zlato. Zatorej ravnaj oprezno s pravico in ne nosi je vedno na koncu jezika! Laž in resnica sta sestri; enako opravljeni, hodita vedno druga tik druge in z enakimi očmi gledata v svet. Kako pa moreš z medlimi človeškimi očmi razločiti devico resnico od razuzdanke laži? Koliko laži verjameš za resnico in koliko resnic, zlasti takšnih, ki „oči koljejo“, nečeš verjeti! Zato sem ti odbral oskrbnika za spremljevalca, da z njega pomočjo, kakor skozi temo do luči, prideš skozi laž do resnice. On ti bo Pariz lepo opisal: nekaj resnično, nekaj resnici podobno in nekaj bo dodal iz svoje domišljije, ne z namenom lagati, ampak uganiti resnico. Slikal ti bo to lepo mesto človeški; jaz bi je nemara kazal takšno, kakor sem ti ondan predočeval rimsko mesto. To bi ti bilo manj prijetno. Mene Pariz itak ne zanimlje; saj poznam to selišče, odkar se je prelevilo iz „blatne vasi“. Gledal sem na vašem planetu že mnogo mest, ki so nekdanj imela slavo in lepoto sedanjega Pariza, mest, ki o njih sedaj niti sledu ni. Taka mesta se v časovnem teku preminjajo in ponavljajo; meni so pa do pristude enolična in dolgočasna, ker so ljudje povsod isti ubožci in bedaki. Sploh mi je prijetnejši pogled na veliko mravljišče v smrekovi šumi nego katerokoli človeško bivališče.“

*

Abadon izgine. Vstopi oskrbnik in privede s seboj človeka, ki obleče Samorada po najnovejši francoski šegi; priredi mu lase in brado ter ga sploh olika v pol ure, da bi tega ne mogla opraviti najboljša knjiga v sto dneh. Samorad se nikoli ni imel tako rad kakor tisto uro; saj še ni bil nikoli tako lep in tako zdravega obraza.

Sedel je z oskrbnikom v eleganten voz in vozila sta se po mestu in okolici blizu pet ur. V petih urah se človek naveliča tudi najlepših zabav in prizorov.

Iz početka je bil Samoradu Pariz prekrasno mesto, proti kateremu bi bil Dunaj samo velika vas. Tudi ljudje so se mu zdeli bolj velikomestni in olikani, veselejši in lepši nego na Dunaju. Naposled pa so mu bile krasne stavbe samo potratno nakopičeno kamenje; umetni nasadi, perivoji in čista jezera zgolj spačeno oponašanje nedosežne prirode in ljudje v Parizu sluge gladi in strasti kakor drugje po širni zemlji. Vse mu je bilo toliko priskutno, da bi bil teh pet ur rajši prespal. —

Po obedu, pri katerem se je zopet odlikovala umetnost francoskega sokača, naznani Abadon, da so danes on, Samorad in oskrbnik povabljeni na večerno zabavo k podjetnemu bankirju Padelesu. Samorad bo tam baron Veseljenko, bogat veleposestnik iz ilirskih pokrajin nekdanje carjevine Napoleona I. Abadon je tam že star znanec kot vitez Gonoba, grški kapitalist, ki svoje ogromne dohodke troši za nakupovanje umetnin in za kratkočasno potovanje križem sveta ter hkrati izkuša sebi vedno prijazno srečo na borzi. Oskrbnik, tudi star znanec pri bankirjevih, pa je pl. Plahtalič, vsemogočni poslovodja viteza Gonobe in zajedno lastnik obširnih kamenišč na ilirskem Krasu. Kako se bo sploh vesti med zbrano bankirsko gospodo, naj Samorad o priliki opazuje na pl. Plahtaliču, ki je pri tej gospodi popolnoma kos svoji nalogi.

Ko se dostojno pripravijo in pride določena ura, sedejo vsak v svojo kočijo in oddrdrajo k bankirjevi palači. Tam najdejo zbrano mnogobrojno gospodo moških in ženskih, vse v lišpu in svitu. Bankir Padeles pozdravi barona Veseljenka prav vljudno in izrazi z izbranimi besedami svojo radost, da more sprejeti tako odličnega gospoda v svojih salonih. Takisto priljudna in vzornih besed je bankirjeva soproga, postarna, okrogla ženica, ki govori francoski z nemškim zatezanjem. Vitez Gonoba seznani barona Veseljenka z mnogimi gospodi, ki so vsi prav olikanega vedenja in se nič ne spotikajo ob baronovi francoščini, ki je, dasi natančno po slov-

nici in vadnicah, nedostatna in preokorna za živahno in dovtipno občevanje v pariškem salonu.

Povpraševanj in pogovorov je bilo za Samorada skoraj preveč. Bankirja Padelesa je zanimalo vprašanje, ali se pridno grade železnice v nekdanji francoski Iliriji in kako se iz tistih pokrajin na tržišče pribavljajo njih prirodni zakladi, ki so baje ogromni in jedva načeti.

Namesto barona Veseljenka odgovori upravitelj Plahtalič, da se železnice grade prav pridno, da pa še veliko prog, ki bodo pot iz Pariza do vztoka izdatno okrajšale, čaka potrebnega kapitala, ki ga upamo dobiti iz Pariza zlasti sedaj, ko je Panamski prekop obtičal v blatu in smradu. Baron Veseljenko gradi sam privatne železnice do svojih bogatih rudokopov srebra in bakra in do svojih pragozdov debelih orehov in ilirskih ceder, ki jih ima nad dvajset štirijaških mirijametrov.

Bankirja Padelesa so taka podjetja živo mikala in obetal je izdatno udeležbo, svojo in svojih tovarišev.

Bankirjeva soproga, ki se je delala nekaj bolj omikano, nego je njen mož, je pripovedovala baronu Veseljenku med drugim, da je nekoč videla črnogorsko poslanstvo iz Ilirije, da so Črnogorci tako lepi ljudje kakor on, da še niso pozabili francoščine iz dobe prvega Napoleona in da se je njih prelepi narodni noši res kar čuditi. Bogata mora biti tista Črna gora! Čudila se je ilirskemu narodnemu plesu „čardašu“, in hvalila glasbeno umetnost „čeških bratov“ („frères Bohémiens“ se na Francoskem zovejo cigani), ki so čarobno igrali narodne ples Ilircev in sosedov jim, junaških Čerkesov...

Baron Veseljenko se je seznanil z gospo, ki pa je bila morda gospodična. Ta je govorila francoski, kakor bi bila doma iz Ljubljane. Pravila je, da je bila nekoč v Ljubljani, da je čula celo slovensko govorico. Ta jezik je pa baje tako grd, da ga govorijo Slovenci le tedaj, kadar jih tujci ne poslušajo. Vprašala je tudi porogljivo, kdo je bil tisti Vodnik, ka-

teremu na čast Ljubljancani toliko plešejo vsak predpust.

Star gospod je trdil, da v Zagrebu govore največ madjarski in da bo do konca tega stoletja vztočno Jadransko Primorje do cela pomadjarjeno.

Poslovodja Plahtalič je skupini malobesednih bankirjev razkladal, da Francozje niso pametno ravnali, ko so pri Panamskem prekopu pihali žerjavico za tuje koristi, dokler ni v nji začel pokati kostanj, ki jih je ošmodil in oslepil. Tam doli v Iliriji bi se dalo zaslužiti kaj več; ondi je denarja malo, dela in blaga pa veliko. Tam doli denarnemu možu ne gledajo tako pod roke kakor tukaj v Parizu, in časniki tudi ceneje nego v Parizu trobijo v rog tistega podjetnika, ki kupi njih prepričanje. Zgovorno je dokazeval, da morajo bankirji, ki zasnujejo veliko podjetje, pribaviti sami sebi prvi gotovi dobiček ali smetano vsega dobička. Velika ideja je sama na sebi tolikanj vredna, da je svet nikoli ne preplača. Kapitalist, osnovatelj, gre kakor kralj v boj za veliko idejo, ki se bo prej ali slej izvestno uresničila in človeštvu redno in nepregledno vrsto let dajala gotove koristi. Kdor izmed kraljev, vladarjev hoče pridobiti slave v boju, mora preliti veliko krvi svojih podložnikov. Prav tako je z velikimi podjetniki, bojevniki za utelesitev velikih idej. Grmadna drhal malih ljudi misli torej podlo in tesnodušno, če sodi vladarja denarjev z drugo mero nego vladarje ljudi in ako obsoja denarstvene mogotce, osnovatelje svetovnih podjetij; kajti ti posnamejo svoj dobiček, primeren veličastvu ideje, kadar snujejo takšno podjetje, dočim tisti mali, poslušni ljudje, ki so prihranjeni svoj drobiž vtaknili v hvalisano podjetje, ne najdejo, česar so pričakovali, in izgube, kar so imeli. Oni so pač žrtva denarstvene vojske na slavo denarstvenih kraljev...

Baron Veseljenko bi bil rad ugovarjah načelom in dokazom poslovodje Plahtaliča; toda pohvala poslušalcev je bila tako burna, da je Veseljenko nevoljen prisedel k drugi skupini. Tam so sedeli po-

sebe veliki denarni mogotci, tisti, ki računajo samo z milijoni in milijardami. Med temi je sedel Abadon-Gonoba in videlo se je, da njegova preudarna beseda veliko velja in da je pogovor jako važen in resen.

Samoradu-Veseljenu družba in takozvana veselica ni ugajala. Ljudje so bili praznični, toda njih pogovori so se sukali ob skrbih in opravkih delavnikov. Veselica je bila, a bilo ni veselih obrazov. Neprijetno mu je bilo nadalje gledati na malem prostoru toliko tistih predrznih nosov, bodečih pogledov in pohlepnihih ustnic, ki značijo vnuke očaka Abrahama. Potožil je to o priliki Abadonu-Gonobi. Ta ga mirno potolaži: „Zakaj ti ne prijaajo moji stari prijatelji? Najstarejši, najmanj mešani narod so. Oni imajo najstarejšo vero, najstarejšo omiko in knjigo. Naj torej imajo tudi na telesu nekaj posebnega, kar jih diči nad mešanico drugih narodov z mlajšo zgodovino in omiko. Od veleuma Mojzesa iz davnih vekov do velebogatina Rotschilda v sedanji dobi so bli vedno preganjani in zatirani, vendar nikdar pregnani in zatrti in sedaj ima njih denar in njih vpliv celo moč prve velesile. Zakaj bi torej ne smeli biti nekamo ošabni? Sicer te Plahtalič takoj odvede med ljudi tvoje vere in tvoje pasmine. Želim ti, da najdeš tam boljših značajev in boljše zabave.“

Kakor na migljaj pristopi Plahtalič in odvede barona Veseljenka v prostore na divno razsvetljenem vrtu. Tam ga seznani s srednjepriletno, bogato opravljeno gospo in z nje hčerjo (vsaj tako se je povedalo), mlado cvetočo žensko v ukusni žalni opravi. Samorad se je presenetil, ko je to mladenko spoznal za tisto žensko, ki je pred nekaj dnevi v perivoju pri dvorcu v Monaku tožila za mladim gospodom, ki je visel mrtev na platani. Presenetila ga je tudi nje lepota tolikanj, da je takoj pozabil, kako je Abadon tedaj obsojal to žensko. Ime ji je bilo Darinka in govorila je pristno hrvaški. Samorad se je torej otresel težavnih spon francoskega jezika in mladi dvojici se je skoraj zdelo, da sta v veliki družbi — hrvaško govoreč — sama in prosta. Raz-

govor je bil čim dalje živahnejši in prosto je govorilo srce s srcem pod tujim nebom v milem zvoku domačega jezika.

Lepa Darinka je pripovedovala:

„Detinska leta sem prebila v iztočni Istri, tam kjer se sedaj razcvita zdravilišče Opatija. Moj oče, pomorski kapitan, rojak z otoka Krka, je tam kupil majhno posestvo s prijetno gosposko hišo tik morja. Milo se spominjam slikovitega Kvarnera, pogleda na sivo morje, na Trst in spominjam se otokov Cresa in Krka, smelo strmečih iz morja. Ne morem pozabiti ganljivih napevov tamošnjih pomorščakov in še sedaj mi zveni v ušesih narodna pesem: „Popuhnil je tihi vetar... Tihi vetar od Levanta,“ ali „Vrbniče nad morem, Visoka planino, Trajna nina ni nena!“ — Kolikokrat sem, sanjavo gledajoč preko morja, kakor bi v dalji uzrla očetovo ladjo, tožno pela nepozabno pesem: „Oj, talasi mili, ajte“... Zdelo se mi je, da tudi moj oče, ploveč tam v daljnem oceanu, poje to pesem in da mi nosijo valovi odmev očetovih glasov:

„Oj, talasi mili, ajte,
čamac dalje moj tjerajte.
A ti more mirno stoj,
dok se u dom vratim svoj!...
Dok se u dom vratim svoj!“

„Toda žal, oče se ni vrnil na svoj dom. Morje ga je nosilo in živilo malone vse njegove dni; morje ga je naposled sprejelo v hladni grob sredi Indijskega oceana. Po očetovi smrti je moja mati, Francozinja prodala letovišče pri Opatiji in preselili sva se v Nizzo, nje rojstveno mesto. Tam sem ob mirnem mestnem življenju hodila v mnoge šole, učila se potrebnosti in nepotrebnosti, rasla in dorasla; mladina pak je rekala, da nisem grda. Naselil se je v Nizzi mlad francoski trgovec, ki je prinesel dokaj denarja s seboj iz zapadne Indije. Nekdanji znanec mojega očeta, se seznanil z mojo materjo in z menoj. Bil je duhovit, pošten in blag človek. Zaljubila sva se in poročila. Ni je bilo srečnejše žene od mene!

Ko sva bila nekaj dni poročena, izkrca se v Nizzi siromašen mož z rjavo žensko. Prišla sta iz zapadne Indije, izprašala bivališče in razmerje mojega moža; poklican je bil pred sodišče... Ves prepaden in zmeden se vrne od sodišča. Vprašam ga, sluteč bolezen ali nesrečo v trgovini, kaj mu je. On pa molči in gleda kakor blazen name. Skrivaj in ponoči se napoti proti Monaku, kakor bi bežal pred menoj. Vsa v strahu in skrbih hitim za njim in ko dospem do njega, gorje mi! Moj mož visi mrtev na platani vašega letovišča, kar ste vi, gospod baron, opazovali sami! Jezik nima besed, da bi izrazila svojo žalost; ako pa bi jo mogla, vi te žalosti ne morete pojmiti, ker ne veste, kako globoko čuti žensko srce! Premagala sem obup in se vrnila v Nizzo. Tam sem izvedela, da je tista rjava ženska, ki je prišla s siromašnim možem iz zapadne Indije, mojega moža prava žena; da je tisti mož njen oče in da sta s seboj privedla tudi petletnega sina mojega moža... Tako je pristopila k nesreči še sramota! Sedaj sem vdova, ako sem bila žena, in prišla sem v Pariz se posvetovat s pravniki, da vsaj nekaj zase rešim od precejšnje ostaline nesrečnega ali morda brezvestnega moža, ki naj mi oprostí, ako ga sodim preostro. Z materjo bivam v istem hotelu kakor vi, in ne zamerite, da sem se v vaši bolezni, ko vam je viselo življenje kakor na niti, sočutno zanimala za vas. Saj je moralo biti tako... Moj rojak ste in, kakor mi je povedal Plahtalič, podobna je vaša usoda moji nesreči: jaz sem izgubila moža šesti dan po poroki, vi svojo zaročeno nevesto šesto uro po poroki.“

Ne bom ponavljal, kaj sta vse govorčila Samorad in Darinka. Opomnim samo toliko, da je bila Darinka premetena ženska in da je dobro vedela, koliko sta vredna ženska mladost in lepota, kadar se zanjí oglasi povoljni kupec. Znala je pokladati svoje srce na medeni jezik in njene oči so sijale tako iskro in presunljivo kakor kačje oči. Da, kačje oči! Često sem opazal strupene gade. Očarljive oči imajo in tako ravnodušno in vabeče vračajo človeku po-

gled, da se skoraj zmotiš in pogladiš gadu podbradek z golo roko.

Pod čarobno netečimi pogledi lepe Darinke je bil Samorad kakor razgret vosek; popolnoma je pozabil svojo Cvetano in prav nič ni popravljajl Piahtaličeve pravljice o svojem vdovstvu. Dečko Amor in njega podložni zli duhovi so se že jako radovali čarovnice Darnike in očaranega barona Veseljenka; tedaj pa je Darinkina mati, ki se je vtem bavila tu in tam, pristopila z gospodom Plahtaličem in pomilujé izrekla, da mora s hčerjo nocoj posetiti še drugo obitelj.

Poslovili so se na skorajšen sestanek. —

Ni se še Samorad ohladil in ni še uredil svojih custev, ko se mu pridruži Abadon-Gonoba in ga opozori na drugo mlado žensko, ki v stranskem salonu nekamo sameva. Seznani ga ž njo, z očetom in materjo. To je bila prijazna, zgovorna obitelj; toda videlo se je vsem, da se priljudnosti ne vadijo še dolgo in da so se morebiti ne zaradi izobraženosti, ampak spričo zunanjih neprijetnih vplivov v poznejših letih izpremenili v prijazne in skromne ljudi. Samorad-Veseljenko je kmalu opazil, da jim je prijeten družabnik, da jih je nemara že kdo opozoril nanj in da bi se ne upirali, ako bi želel stopiti k njim v obiteljsko zvezo. Dana mu je bila ugodna prilika z mlado gospo govoriti prav slobodno; govorila pa sta nemški, kar je obema glaje teklo nego francoščina.

Ta mladenka je bila vdova Ljudmila, tista žena, ki jo je dal Abadon Samoradu videti na čarobne naočnike kot ženo mladega gospoda, obešenega v parku njiju dvorca, ko sta bivala v Monaku. Bila je čudovito lepa žena; ko jo je Samorad gledal iz oči v oči, mu je bila še dokaj mičnejša nego tisto jutro iz dalje od Monaka do Karpatskega prigorja.

Govorica se je razvila in ogrela ter je tekla skoraj kakor med starimi znanci. Ljudmila je povedala, da se je nje ljubljeni mož usmrtil v Monaku, kjer je bil žrtev amerikanskega dvoboja, ko je šlo

za njega čast in za poštenje njegove žene. Po tem brezupnem, usodnem udarcu je pribežala k svojim roditeljem v Pariz, kjer je oče že delj časa družabnik in deležnik pri podjetjih bankirja Padelesa. Vrnila se bo čez nekaj dni v domovino, da tam uredi domače stvari in proda vse imetje. Potem hoče očeta prositi, da se vsi preselijo v Ameriko, kjer bo pozabila vse, kar je prebila v Evropi, če bo možno. V novem svetu med novimi ljudmi bo začela novo življenje.

Samorad je sočutno poslušal to povest in zbudila se mu je želja, da bi spremil to gospo v novi svet in v novo življenje. Ljudmila se mu je zdela v svoji žalosti nad vse lepa in divna. Izražala je svoje misli in svoja čustva tako odkritosrčno in s tako izbrano dostojno besedo, da je bil Samorad uverjen, kako nje duh visoko nadkriljuje njegovega duha. Temne oči so ji sijale tako mirno, da se mu je zdelo, kakor bi gledal skozi nje v globočino njenega preblagega srca in kakor bi v tem srcu iz nočne žalosti odseval nekak zor, ki obeta, da Samoradova podoba počasi zakrije spomin na bledega moža.

Prav veselo so dovolili Samoradu, da sme skoro posetiti Ljudmilino obitelj.

Prisedel pa je Abadon-Gonoba jako nevoljnega obraza in je podrl vse prijetne razgovore. Za malo časa se je Samorad poslovil, ker ga je Abadon pozval v druge prostore, kjer ju je čakal upravnik Plahtalič.

Tam se Abadon obrne k Samoradu s porogljivo opomnjo:

„No, dobro se baviš v Parizu! Cvetana bi bila jako zadovoljna z nocojšnjim tvojim vedenjem! Prav takšen si kakor „Ribič“ vašega pesnika Prešerna, „ki naprej brez miru svoj čoln drvi,“ ko so se valovi morja razdelili in so se iz njih prikazala morska dekleta. Tudi za teboj bi se lahko klicalo: „Zgubljen je vtopljen, se bojim,“ da te nisem še ob pravem času otel skal in viharjev.“

Samorad se zardi in reče:

„Dovolite mi, gospod, prav resno zatrdilo, da Cvetane nisem pozabil ni trenutek.“

„Verjamem,“ odgovori Abadon, „da si mislil na njo, vendar samo toliko, da si nje lepoto primerjal lepoti nocojšnje morske deklice Darinke in gorske Vile Ljudmile in potem menil, da je lepota Cvetanina slična lepoti Darinkini, Ljudmila pa da je izmed vseh treh najlepša.“

„Tega ne tajim, niti ne potrdim. Ali oprostite, gospod, opomnjo, da se vaša sodba o teh dveh ženskah, kakor ste jo izrekli v Monaku, ne ujema z mojim nocojšnjim opazovanjem.“

„Svobodno stavljam svojo sodbo nad njo! Prav spominjaš pa me Shakespearejevega igrokaza „Sen kresne noči“, kjer vilinska carica Titanija poljublja in s cveticami venča prizačarano oslovsko glavo brljavega tkalca Snutka. Tudi ti si se zmotil o glavi vse zabave. Darinka in Ljudmila vendar nista bili hkrati ženi enega moža! Mož ni bil hkrati graščak v Karpatih in trgovec v Nizzi ter ni mogel umreti, po moji povesti, ker je izgubil pri igri, in — po basni tvojih krasotic — za ameriškim duelom ali zaradi prihoda svoje žene Američanke... Kaj pa ti praviš, Plahtalič?“

Plahtalič se ponižno prikloni in odgovori:

„Vdove Ljudmile ne poznam osebno. O nje očetu sem čul, da je bil sila bogat tvorničar; opešal pa je baje tako, da sedaj dela za skromno plačilo v pisarni našega bankirja. Gospodično pa, ki se danes zove vdova Darinka, poznam že nekaj let. Nekoč je bila pri družbi jahačev in glumačev. Vrlo je skakala skozi obroč in plesala po vrvi. Plesala in pela je tudi v malomestnih gledališčih. V Monaku in v Nizzi je bila že dve leti zaporedoma. Pri svojih ljubovnikih pa nima sreče: lanski se je ustrelil, letošnji obesil —.“

„Take osebe vendar ne dohajajo med takó odlično gospodo, kakršna je nocoj tukaj zbrana!“ ugovarja Samorad.

„Ta odlična gospoda!“ zakrohoče se Abadon. „To so borzni igralci in njih varovanci, pravše oslepljenci: vsi zgolj hodnični značaji! Njih imetek je vedno na gibeži in njih slava je puhla kakor z vodikom ali z lahkim plinom napihnjen mehur, ki se dviga v zrak celo nad egiptovske piramide! Bahato računajo s svojimi milijoni, ki jih narejajo kar v poslovnih knjigah: stavljajoč za vrednotne številke manj ali več ničel. O svojih podjetjih govoré kakor tvoj selski prekupovalec, ki tolikanj blebeta o zalogah in vagonih, kadar kupuje suhe slive in koruzo. Zanj ima železnica premalo strojev in voz; za te ustanovitelje in podjetnike pa zemlja premalo prostora, da bi mogli na nji uresničevati svoja podjetja, osrečujoča vse človeštvo. To so pijavke v veliki meri, ki izsesavajo kri kar deželoma in narodoma. Z lažjo, s prej naročenimi slepilnimi brzojavi, zvijačno pritiskuje na poštena nevešča podjetja, prekanjeno dražé ceno živil, potrebnih vsem ljudem, izdajaje državne tajnosti: tako ti naglo nakičijo veliko dobička na eni strani in podero velike imovine na drugi strani.

„To so ljudje, ki se ne sramujejo propovedovati, da se je treba često oplaziti ob kazenskem zakoniku, preden se pridobi milijon. Vendar imajo veliko moč in veljavo pri evropskih državah, ki so jim v denarnih potrebah dragi in drago plačani pomočniki. Ta njih moč in veljava je kakor mora, ki tlači pridno in delavno evropsko prebivalstvo. In bolje se vam bode godilo stoprav tedaj, kadar državniki, razbistreni po zlih izkušnjah, pozno nekoč spoznajo, da se državi potrebni denar in uspešno osrečevanje vladnih narodov lahko doseže tudi brez teh novodobnih rokovnjačev...

„Mislil si nemara, da sem te uvedel v res odlično, duhovito francosko družbo, kjer se shaja cvet poštenjakov in omikancev. Ne zameri mi, če ti povem, da za take kroge nisi pripravljen, nisi zadostno omikan. Tam bi bil možiček; tukaj si se pa uveljavil, in to edino zato, ker si bil bogati baron Veseljenko!

Slepili smo mi to družbo — zlasti Plahtalič je bil velikan v tej umetnosti, priljubljeni takim možem — pa tudi oni so nas slepili brez kvare za nas... To je nazvi-gospoda laži-bogatašev, ki s svilenimi klobuki pokrivajo podla čela in z gladkimi roka-vicami ostre kremplje umazanih rok! Omenil si, da se ta družba ogiblje ženskih oseb sumljivega poštenja. Ravno nasprotno je res! Bolj se ogiblje pravega poštenja nego navideznega poštenja, in ko bi ti gledal toliko bistro kakor jaz, bi videl, da se tukaj negujejo in šopirijo žive podobe vseh sedmih naglavnih grehov...

„In ta bankir Padeles, ta te izvestno zanimlje! Čudiš se udobnosti in opravi krasnih prostorov, ki nam jih je danes otvoril in razkazal. Ta hiša in ta vrt še nista plačana. Ta zlatnina, ta nakit in te dragocene posode, vse to ni pristno blago. Te nasladne slike slovečih slikarjev so slabo ponarejene in te visoke za nje plačane cene so zlagane. Kaj je takemu možu prava umetnost, ko gleda bolj na bogato okrašeni okvir negoli na sliko v njem? Opažal si, kako je bil mož pozoren in vljuden in kako je tebi, tujcu, zaupno govoril o svojih velikih namerah. Vse to je dim in pena. Mož čuti, da se mu majó tla pod nogami in zato išče podpore pri svojih povabljenjih, zlasti pri meni. Pomoči ne bode, odmaknile se bodo dosedanje podpore in mož se poruši. Čez teden dni zagospodujejo v tej hiši drugi ljudje; gospod Padeles bo v državnem zaporu čakal obsodbe zaradi raznih prevar, in potem ga vzame noč! Ljubezniva gospa Padeleseva pa bode zopet kakor nekdanj za drag denar posredovala med bogatimi razuzdanci svojega plemena in med krščanskimi in nekrščanskimi nazvi-materami in vzgojiteljicami lepih Evinih hčera...

„Tako se godi v Parizu med podjetnimi finančniki, in prav sedaj je blato Panamskega prekopa zaneslo toliko smrdu nad to mesto, nekdanj sloveče zaradi poštenosti. Veseli se, da v tvoji domovini umetnost, kako naj se brez kazni vara in kako naj

se človek bogati ob bližnjikovem imetku, še ne uspeva tako kakor v daljnem zapadu in deluj na to, da se tisti koristolovci, ki jih je Plahtalič vabil k vam, ondi ne ugnezdijo tako hitro in tako lahko.“

„„Kako se naj Evropa otrese jarma velikih denarstvenih sil, ki tlači pridelke zemlje in rok in nas ovira v družabnem gibanju?““

„Ne vem, kako prideš sedaj in tukaj do takega vprašanja; vendar na enostavno vprašanje podajam takisto odgovor, ki ti pa z njim ne bo ustrezno. Rešitev bi bila prav lahka. Države naj imajo modre, pravične državnike; stanovite, dobre ustave, po katerih se brez sile in pre naglice umika, kar je staro in slabo, in takisto nadomešča, kar je novo in dobro; a končno vestne in značajne narodne zastopnike. Posamezniki pa se naj vedejo po starem reku „ora et labora“, in po znanem reku slovečega Američana: „Kdor vas uči, da obogatite drugače nego z marljivostjo in varčnostjo, ne poslušajte ga: slepar je in otrovnik.“ — To je lahko izreči, izvesti pa skoraj nemožno, ko vsi bole h ate na posebni bolezni svoje dobe: Z rokami in nogami hitite v močvirje. Ko ste toliko zabredli, da vam voda sili v grlo, pa stojte noge mirno v blatu in roke se drž e križema. Tedaj tožite in premodrujete svoje nadloge; toda ne obide vas krepostna misel, da bi dvignili roke in obrnili noge nazaj k rešnjemu bregu... Sicer pa menim, da te ne peče toliko vesoljna Evropa, kakor nekaj malo oseb na tej marogi vašega planeta.“

„„Res je, gospod; že prej sem vas hotel vprašati po razmerju dveh oseb, ki sta me razžalili. Neka gospa se je rogala Slovencem in neki gospod Hrvatom.““

„Bodi ti ustrezno. Najprej ti moram povedati, da v tej družbi nihče ne žali vedoma. Pač pa hoče marsikdo biti duhovit in dovtipen; ker pa tega ne zna, zabrede preko mejâ olikane dostojnosti. Tista gospa je porojena Ljublj ančanka, hči nižjega uradnika; nek daj je bila lepa in je prišla po raznih potih in razpotjih naposled v Pariz, kjer sedaj nosi dolž-

nosti zakonske družice brez pravice zakonske žene. Nje nazvi-mož je prav tisti gospod, ki ti ni hvalil Zagreba. Porojen je v Hrvaškem Primorju, a vere je pravoslavne. Bil je marljiv in varčen brivec, pribil se je do Pariza in si toliko nabril, da sedaj zahaja med male kapitaliste, kakršen je Padeles. Da gospa — kot „stara Kranjica“ — po pristransko-nemčujoči in nedostatni vzgoji mrzi Slovence in da gospod, kot pravoslavnik, Madjare čisla bolj nego rodne brate, to ti je sedaj umevno. Takovi čudaki, ki jih je več, nego bi kdo sodil, ti so posebnost narodov, ki se stoprav zbujaajo, in so takim narodom toliko potrebni kakor šibe učencem, ki zaostajajo v pridnosti.“

„Izvolite mi še povedati, kako je prišla vdova Ljudmila v to družbo.“

„No, vendar si izustil vprašanje, ki ti je bilo ves čas na jeziku!... Ta Ljudmila je prava ubožica in to čuti že sama. Mož je zaigral poslednje novce v Monaku v družbi tiste Darinke, ki je bila nedavno tebi tako ljubezniva. Vlastelina v Karpatih bo skoro prodana in od izkupila ne ostane za Ljudmilo prav nič. Oče, ki je bil bogat trgovec in tvorničar, se je zamotal v mreže prekanjenih podjetnikov. Denar so pobrali, moža pa vrgli golega v reko nazaj. Sedaj mož služi Padelesa za majhno plačo. S tem živi sebe in razvajeno ženo; naposled je prispela še hči z majhnim detetom, da vsi dele hudo siromaštvo. Nocoj so nastavili lepo vdovo v bankirjevih salonih, da bi se kdo ujel in to drago bitje s katerimkoli poštenim naslovom prevzel v varstvo in preskrbo. Nocoj se lov ni obnesla in prihodnjič ne bo srečnejša.“

„Tej vdovi, gospod, pomagajte; saj vidite, da je ob prepadu in da je vredna vsega usmiljenja!“

„S čim hočem pomagati? Kaj ne, z denarjem po homeopatiškem načinu, ko je baš denar pahnil v nesrečo njo in njeno obitelj? Daj jim denarja, preobrazi vso Saharsko puščavo v gozd samih dateljnovih palm in podari jim ga: onda se bodo z

novim bogastvom v njih zbudile stare strasti in razvade; nauk, pridobljen v nesreči, bo naglo pozabljen, kakor nam to kaže vsakdanja izkušnja, in beda se vrne v podvojeni strahoti. Sedaj imajo spomin na eno vrsto srečnih dni; potem bi imeli spomin na dvojno tako vrsto in končno bi trpeli podvojeno kesanje. Kaj bi jim to koristilo? Rekel sem ti že, da se bo ta vdova pokorila vse žive dni. Sreča za njo, da teh dni ne bo veliko!“

„To je žalostno, gospod!“

„Prav vsakdanja reč. Če hočeš, ti popišem nje življenje. To je podoba navadne vzgoje bogatih hčerâ in slika posledic takšne vzgoje, sploh „človeška komedija s tragičnim zvršetkom.“

„Prosim, gospod.“

„Njen oče je bil sin srednjeimovitega trgovca. Ta sin se je marljivo učil in vežbal v trgovini, slep in gluha za vse druge vede. Lotil se je trgovine in je kmalu znatno obogatel po opreznosti, neumorni delavnosti in varčnosti. V dobi, za ženitev najbolj pripravljeni, ni utegnil misliti na ženitev, ampak ženi se je bolj v letih, ko si je smel že nekoliko odpočiti; zakaj denarja je bilo že veliko pridobljenega. V zakon je dobil edinko bogatega tvorničarja, in to se je vse dogovorilo po trgovinskih pismih. Ta edinka je bila lepa ženska, toda zamudila je zlati čas za močitev zaradi neke kričeče malenkosti, ki je utihnila stoprav čez dve leti.

„Nekamo bolj pozno in na trgovinski način v zakonski jarem uprežena poročenca sta bila jako srečna. Mož se ni mnogo bavil z ženo, ker ga je nad vse zanimala nje dota: dobra, velika tvornica. Mlada žena pa tudi moža ni motila v trgovini, samo da je bilo dosti pripomočkov in prilik za razkošno življenje in za ošabno razkazovanje in trošenje bogatih dohodkov. Čez dve leti se je porodila Ljudmila, njiju edino dete. Veselja ni bilo konca in kraja. Oče je trdil, da je hčerka njemu podobna, mati je takisto trdila o sebi; drugi pa so skrivaj šepetali, da je to dete podobno kričeči malenkosti iz polpre-

teklih časov. Bodisi tako ali inako: mož in žena sta tekmovala, kdo bode hčerico bolj božal in mehkužil, in tako je bila končno prva ljubljenska tudi prva oblast v hiši. Zgodaj je spoznala, da so roditelji zelo bogati in da sme zaničevati vsakogar, kdor ni toliko imovit. Zdelo se ji je popolnoma umevno, da ji oče in mati ne odrekata nobene želje, in bila ji je posebna slast, trdo ukazovati svojim varuhinjam; te pa so morale molče trpeti nje trmo in nagajivo trpinčenje.

„Prišel je čas šolanja. Ljudmila je imela dokaj učiteljev in učiteljic, ki jih je mati menjavala po hčerini volji. Učila se je vsega, karkoli je pozelela, in samo tega. Naučila se je vsega izborna in nedosežno. Gorjé učitelju, ki bi bil Ljudmilin napredek po resnici obsodil! Tako je znala hčerka neprekosno francoski in angleški, peti, igrati na klavir, risati in slikati. Plesati in jahati pa je znala res prav dobro. Da bi se učila tudi kaj potrebnega za vsakdanje življenje in za gospodinjstvo, tega bogata mati ni dopustila: „Tega naj se uče ubožne hčere; pri nas bo vse to nadomestil denar.“ — Za hčerino izobrazbo prezgodaj, za materino ošabnost prepozno je prišla doba, ko je Ljudmilina lepota zbujala pozornost mladih gospodov in zavist manj imovitih vrstnic. Mati in hči sta pregovorili tvorničarja, da je prodal svojo trgovino in tvornico za sveče in milo. Preselili so se v veliko mesto, živeli tam prav bohotno ob dohodkih naloženih denarjev, in mati, ki je od nekdanj nekako medlela po plemenitaših, je bila prav vesela obširnega občevanja s plemenito gospodo, seveda največ s tako, ki je ubožala in iskala posojil. Hčerka je med svojimi častilci najbolj čislala lepega mladeniča, častnika pri konjenici, potomca stare, toda obubožane plemenite rodbine. Trdila je, da ima ta baron najlepše oči, najslajšo govorico in najolikanejšo vedenje; uniforma mu prija najlepše in nihče ne zna plesati, jahati in s kočijo dirjati tako čudovito kakor on. Ta mora biti nje mož — ako ne, pojde v samostan. Oče

je kanil ugovarjati, da je ta gospodič zapravljlivec, lahkoživec in igrač, da se je pečal in razpečal z mnogimi dekleti in da je sploh malopridnež, kar ga je. Hčerka se raztogoti: „Najsi je malopridnež — lep mladoprineš je, — in moj mora biti!“ Mati je pritegnila hčeri: Slaba svojstva gospoda barona so zgolj obična razgrajanja mladine iz plemenitih krogov. Mladenič se mora nekoliko izrojiti. Ko bo venčan z Ljudmilo, se mu poleže mladostna vihravost in gospod baron, očaran po lepoti in duševnih vrlinah ljube žene, bo potem vzor mirnega, ljubeznivega zakonca. Oče se je udal večini glasov; kupil je na hčerino željo in na velik dobiček prodajalnikov lepo graščino v Karpatih, nekdam rodno imovino baronovih prednikov, in jo je podaril mladima zaročencema. Zakladal pa ju je še dan na dan z denarjem; saj graščinski dohodki niso zadoščali potrebam plemenitega zeta, kamoli razvajenim slastem mlade baronice. Baronova tašča je bila takisto od dne do dne ošabnejša in potratnejša. Sedaj je moral oče, oziroma tast, gledati na to, da svojim kapitalom poviša obrestno stopinjo, sicer bi ne mogel zdelovati s povečanimi razhodki...

„Tisti čas so nekateri Američani premetenih glav in umazanih rok preračunali, da si utegnejo pridobiti nekoliko milijonov, ako na mlade, rastoče amerikanske železnice oprezno navedejo in pozneje takisto oprezno od njih odvedejo varno naložene evropske kapitale. Naš trgovec, baronov tast, je prišel vabnikom teh Američanov v pest. Poterjal je večino svojih posojil, prodal dobre evropske papirje, veliko vsoto vzel v zajem na graščino svoje hčere in je vse to vtaknil v ameriške železnice, trdno prepričan in posebno pregovorjen po bankirju Padelesu, da v dveh, treh letih podvoji svojo imovino. Iz Amerike pa se niso vračali niti kapitali, niti niso prihajale obresti. Mož se je sam napotil čez „veliko vodo“ in je tam na svoje oči videl, da je opeharjen velikansko, prav po amerikansko. Tiho se je vrnil v Evropo in je tiho razprodajal, kar je

imel. Poklical je zeta pred se, da mu razodene, kako se je vse preobrnilo, in mu je izročil precejšnjo vsoto, češ da je to poslednji denar, ki ga more odriniti. Svaril je zeta, naj bo varčen; če ostane na graščini in z ženo pametno gospodari, se jima ne bo godilo slabo. On pa pojde v Pariz; če se vrne nekdanja sreča, bo vnovič obogatel. Zet je napodil Ljudmilo na graščino, sam pa je poskusil še enkrat svobodno poživeti, preden se v Karpatih pomedvedi. Denarje, ki mu jih je bil tast odštel s solzami v očeh, je nesel na veter in je doigral, kakor si videl, v Monaku.

„Ljudmila ni mogla ostati na graščini. Gospodariti in gospodinjiti ni znala; vedela je samo, kako se denar izdaja, ne pa, kako se pridobiva. Služabniki, ki že prej niso spoštovali trde, ošabne gospe, so pobegnili drug za drugim in pritisnil je upnik za upnikom. Prišla je v Pariz, iz dežja pod kap. Oče služi prav malo, ker so mu po tolikih prevarah in prevratih opešale duševne in telesne moči... Vendar mora sam rediti vse. Mati in hči še toliko ne znata gospodinjiti, da bi detetu mleko stopili ali zašili kako cunjico. V toliki bedi žive, da bi použili celo papigo, ki jo je Ljudmila s seboj prinesla; toda mati in hči ne vesta, kako se pišče oskube in speče. Stari gospod je ves zmeden in obupan. Pred nekaj dnevi mi je potožil svojo bedo in posodil sem mu desetisoč frankov. Od teh je dal ženi za nujne potrebe petsto frankov; vse drugo je nesel na borzo, da kaj priigra. Kar je imel, je izgubil še isti dan! Ženski pa sta skoraj ves denar obrnili na lišp, da sta mogli danes dostojno stopiti v družbo ali na lovišče. — Sicer pa sedaj odidem počivat. Te štiri ure pazi, da se ne izgubiš v Parizu, in drži se Plahtaliča.“

Samorad je ostal sam. Z vdovo Ljudmilo ni mogel več govoriti, kakor bi bil rad, ker je že odšla. Plahtaliča ni hotel motiti pri igri, v kateri je očito dobival. Zato se jame pogovarjati z gospodom srednjih let in prav sočutnega obličja. Ta gospod je govoril nemški z laškim naglasom in se je že delj

časa skušal seznaniti s Samoradom. Prav prijazno je novincu v Parizu povedal marsikaj koristnega in mu je svetoval, kako naj se vede, da ne pride v zadrege. Nasproti je pa Samorad, pozabivši ravno te nauke, bil odkritosrčnejši, nego bi se mogel opravičiti pri Abadonu, ki ga je na večer svaril odkritosrčnosti.

Pridruži se Plahtalič, povabi Samorada na drugo stran ter pove, da je oni prijazni gospod član skrivne policije in da pazi posebno na tujce. Samorad izpove, kaj je vse govoril s tem prijaznim gospodom. Nato se Plahtalič vznemiri in prav oprezno uredi, da skoro izgineta brez hrupa.

Ko sta na cesti, razodene Plahtalič, da policija zasleduje Samorada, ker je v Monaku tisto jutro, ko je sošolcu Živku Tratilku daroval denarja, v igriški banki izginilo precej novcev in so se potem nekateri pogrešani bankovci vrnili iz Samoradovih rok, ko je ponoči stavil v igriščih. Treba mu bo torej bežati iz Pariza, kakor je takrat z Abadonom bežal iz Monaka. Celo v svoj hotel se ne sme vrniti, ako neče biti še nocoj zasačen. Počakati se pa mora, da Abadon prespi; zakaj brez njega ne moreta ukreniti ničesar.

Samorad se odloči za pohajkovanje po mestu, še dokaj živahnem.

Stopita v veliko zabavišče, v visoke dvorane in na čarobne vrtove, kjer je svetlo kakor podnevi. Polno ljudstva vseh narodov je bilo tam, največ mladine. Španci so peli in pili čokolado. Lahki so deklamovali in srebali kavo. Angleži so imeli pred seboj žgano vino in so molče motrili vso družbo. Nemci so se napajali iz velikih kozarcev piva in so prezirno kritikovali gostoljubno Francijo. Slovani so si natakali vina iz skupne steklenice ter so se hkrati bratili in prepirali.... Vsem glava pa so bili Francozje. Ti so peli in pili in govorili; nikar da bi se prepirali, so se smejali ter živahno gibal v prirodnem zadovoljstvu. In te Francozinje med njimi: lepi životi, vitke rasti, zanimivi obrazi, žarne oči! Kako ljubko

in lahko se vrte in plešejo! Povsod kipi neumorna veselost, šala, dovtip in nasmeh — kakor bi ne bilo več smrti!

Plahtalič opozori, kako olikano in dostojno se vede ta francoska mladina.

Samorad odgovori, da se neka ženska vendar vrtinči nekoliko prerazposajeno. Umolkne pa, ko spozna strmeč in nejevoljen, da je ta ženska vdova Darinka, v katero se je bil nocoj tolikanj zagledal.

Takoj se mu vsa družba priskuti; zaprosi torej Plahtaliča, naj ga odvede drugam. Toliko da to izpregovori, že začuje pri mizi tik sebe glasen, oduren smeh iz ženskih ust. Ozre se na omizje in vidi vdovo Ljudmilo v živahnem pogovoru z mladim predrznim častnikom, vso veselo in razvneto. Njen oče dremlje ob mizi, mati pa se živo pogovarja s starejšim častnikom, ki se tudi vede prav smelo. Samorad se prikloni, toda mati in hči se delata, kakor da ga nista opazili.

Samorad naglo odide in reče sam sebi: „„Abandon vendar prav sodi in pozna svoje ljudi!““

Krenila sta potem iz ulic v ulice in sta prišla v kraje, kjer je bilo manj svetilk in že malo šetalcev. Tam so se stikali znaki največje bede, tisti gladni ponočnjaki, ki v smeteh in odpadkih iščejo kakršnihkoli malenkotin, ki se morebiti dajo obrniti v denar za nasičenje gladnega želodca.

Ostrmel je Samorad, ko je videl v razkošnem, bogatem Parizu toliko bede. Zasmilili so se mu zlasti bledi, medli dečki v raztrganih cunjah; spomnil se je, da ima mnogo denarja pri sebi, in jel ga je deliti med te potrebne siromake. To je bilo veselja in vrišča! Čim dalje je stopal, tem več drobnih rok se je iztezalo proti njemu; po malem je pritegnilo tudi dokaj odraslih, prav katilinskih postopačev. Prosili in rotili so ga ter bili gluhi za njega klicanje, da nima več drobiža pri sebi in da drugoč zopet pride. Iztežka se izmuzne iz velike gneče v gostilno nevažne zunanosti. Gostilna je bila prazna, medla luč je brlela v nji. Vsa drhal tišči skozi vrata. Samorad se

utabori za veliko mizo. Drhal sili vanj od leve in desne strani pod mizo in nad mizo. On odriva, suje, brca; toda naval ne opeša. V svojem strahu in v istiniti stiski pozabi vso francoščino in zakriči v domačem jeziku na ves glas: „„Pomagajte, ljudje božji!““

Zdajci se iz ozadja dvigne in odzove mož orjaške rasti, ki z grožnjami in kletvami namah odpravi vso drhal in prijazno pozdravi poznega gosta.

Samorada je sicer zaskrbelo, da je v tej zagati izgubil tovariša Plahtaliča; vendar se skoro umiri, ko mu gostilničar pove, da je Francoz z dušo in telesom, da pa vendar ni pozabil svoje domovine — Istrskega Primorja. Bil je mnogo let pomorščak, v Toulonu v južni Franciji se je oženil, predlanskim se preselil v Pariz in tukaj zdeluje še dokaj dobro.

V ljubem domačem jeziku prinese beseda besedo, mlada krčmarica pa steklenico stare črnine iz domačega Primorja. Rojaka sta se rotila, da francoska zemlja ne rodi take kapljice. Samorad se je ogrel in Francoz-Primorec mu je bil nad vsem Parizom. To je tudi hotel dokazati pri plačevanju. Ko drugje ni imel več denarja, se spomni, da ga je Plahtalič naučil, kako se more denar spraviti prav varno. Sezuje toraj čevelj, potegne iz čeljevega dna bankovec za tisoč frankov in naprosi rojaka, naj ta list sprejme v plačilo za vino in v spomin na rojaka od Save.

Roka roko umije. Primorec zato opomni, da je v tem predmestju, daleč od sredine mesta, opasno hoditi ponoči; da pa ima on prijetno sobico, kjer si Samorad lahko brez skrbi odpočije in prebije to noč. Samorad sprejme ponudbo iskreno vesel; rojaka načneta drugo steklenico in vnovič obsojata vsa francoska vina.

Ko se tako vtapljata v domače vinstvo in v pogovor o domačih spominih, stopijo v sobo in se dostojno javijo trije možje resnih obrazov. Prvi je tisti prijazni gospod od tajne policije, s katerim se je Samorad v Padelesovih dvoranh pogovarjal to-

liko prezaupno, da ga je moral Plahtalič odvesti iz družbe. Ta gospod se izpriča kot poverjenik policijskega oblastva; ona druga možaka sta policijska stražnika — in bere se jima na obrazu, da se jima nikdo ne sme postavljati v bran. Uradnik prijazno naprosi, naj baron Veseljenko izvoli sesti v voz, ki čaka pred durimi. Prijazna prošnja pa je bila tolikanj odločna, da je ni kazalo odklanjati.

Primorec-Francoz pojasni to prošnjo, rekoč: „Ne zamerite, rojak moj, da je prišlo do tega. Ker znam mnogo jezikov, sem sprejet med policijske služabnike. Vestno opravljam svojo službo in sramoto bi delal svojim rojakom, ako bi ne bil pošten. V Pariz zahajajo rovarji od vseh vetrov in narodov, lopovi v platnu in v svili. Vi ste prišli v mojo gostilno pozno ponoči in z drhaljo sumljive vrednosti, med katero ste razsipali denar... Za steklenico vina ste mi vsilili noto za tisoč frankov; potegnili ste jo iz čevlja, in ta nota — kakor blagoizvoli gospod komisar potrditi — je očitno ponarejena... Vidite torej, da sem moral ravnati po svoji službeni dolžnosti ter oblastvu, ki čuva občo varnost, dati glas in znamenje po svojem telegrafu... Prav od srca — kot vaš rojak — vam želim, da se izmotate iz te zadrge. Če ste nedolžni, se tudi boste; zakaj ves svet priznava, da francoska sodišča preiskujejo zločine strogo po postavi, takisto to, kar obtežuje, kakor to, kar olajšuje, in da sodniki sodijo nepristransko po pravici tako tujca kakor domačina.“ —

Ni minilo pol ure, in Samorad je sédel na klop samotne celice v policijski ječi. Obstražno so se za njim zaklenile okovane duri.

VI.

Pariz je najveselejše mesto našega veka. Samorad bi bil pritegnil temu staremu reku, ko se je z upravnikom Plahtaličem razgledaval po najlepših trgih in cestah, ko se je nato kot bogati baron Veseljenko odlikoval v dvoranh gospoda Padelesa in ko je naposled na javnem veselšču motril radostno

rajanje in razgrajanje francoske mladine. Sedaj pa sedi v medlo razsvetljeni sobici na trdi klopici za durimi, ki se odklepajo samo zunaj, in Pariz mu je kraj najbridkejše žalosti. Siromak premišlja, kako pomilovanja vredno se je preobrnila njega usoda. V ječo je pahnjen, ker je izdal ponarejen bankovec, a sam ni vedel, da denarna listina ni pristna; sodišče ga išče, ker je bil ukradeni denar v njegovih rokah; toda on ni kradel niti veleval krasti; v tuji zemlji ga čaka sodba po tujih postavah, nad sto mirijametrov okoli nima prijatelja ali znanca! Kdo bo pričal za njegovo nedolžnost? Kdo bo, njemu tujcu, zagovornik? In če pove, kako se je pogodil z Abadonom — kdo dokaže to pogodbo? In ali ni takšna pogodba že sama na sebi hudodelstvo?

Milo se mu stoži po domovini; toda takoj se siloma iznebi tega čustva, da ne bi služni duhovi ustregli njegovemu hrepenenju po rodnem domu in ga ne prenesli tja, kjer je zatožen, da se je udeležil pri zavratnem umoru Petra Pavliča. V teh bridkostih, ki so mu sklonile glavo in dušo, zakliče pomočnika Abadona; toda rešnik se ne odzove...

Brezupen in zbečan se spomni čarobnega obroča na vratu. Dotakne se ga in mu veli, naj izkaže svojo moč in privabi služne duhove. Namah je vse živo po celici! Po tleh se plazijo močeradi, krastače in modrasi. Na mizici zraven klopi čepe dihurji in črni mački, pripravljeni na skok, in okoli glave mu frfotajo žarnoglede sove in črne vrane.

„„Poberite se, grda golazen!““ zakriči Samorad. „„Veselih duhov si želim, ki me razvedre in odneso iz te temnice!““

Toliko da izgovori, že se preobrazijo sove in vrane v krilatice s krasnimi ženskimi obrazi. Črni mački so zamorčki v rdečih haljinah, ki v srebrnih posodah ponujajo naslade in krepčila. Dihurji so škratje v zelenih suknjicah, vsak ima kadilnico v roki, iz katere dehti razkošna vonjava. Močeradi, modrasi in krastače se pa kakor spretni kovači in kopači lotijo zidu in namáh izkopljejo in izdolbejo

prostoren predor. Klop, ki na nji sedi Samorad, se omehča in razširi ter skoro zdrči skozi predor v nočno tmino pod milo nebo.

Krilate deklice neso Samorada v mehki nosilnici po zraku, ob nosilnici plavajo zamorčki, veselo pojoč; kovački in kopački se love in prekopicavajo ter piskajo na srebrne piščalke plese in koračnice; pred izprevodom pa vihte škratje kadilnice in sipljejo svetle iskre v črno noč. Samorad zadremlje, ne vedoč, kdaj in kako.

*

Bil je že dan, ko se je predramil. Stal je na razornem okroglem griču, kjer je bilo vse polno ostankov stare opeke in razrušenega zidovja. Okoli griča se je prostirala nepregledna, neobrasla ravan brez sledu človeške roke in sredi ravni se je valila, lena, umazana reka. Ko Samorad v skrbah motri žalostno, mrtvo puščavo okoli svojega samotnega stališča, se mu približa starček častitega obličja. Na pisanem turbanu ima diamant, ki se leskeče kakor solnce; odet je z zeleno svileno haljino in za rdečim širokim pasom nosi starinsko orožje z umetno okovanimi ročaji, ki so obsuti z biseri in dragimi kameni.

Starček se nemo prikloni, s skrižanimi rokami na prsih.

„Kdo si, častiti starček?“ vpraša strmeči Samorad.

„Ne budi mi tožnih spominov,“ odgovori starček resno in prijazno, „in oprosti mi odgovor, kdo sem in odkod prihajam. Današnji dan mi je dana prostost, da posetim te mile kraje. Ti, neznani tujec iz daljnega zapada, pa dovoli, da te sprejemem po svoji šegi kot gosta in domačina.“

„Iz vsega srca sem vesel blagodušne vaše ponudbe, tembolj ker sem tako sam in ne vem, kako sem došel v to neznano deželo.“

„Umiri se, blagi mladenič! Kako si došel semkaj, tudi meni ni znano. Poznam pa to deželo, slavno

svojo domovino. Sedaj bivaš v Aziji, v deželi čudes in bajk, v domovini neizčrpne modrosti. Mužnata, peščena in žalostno-gola ravan, ki se razprostira nepregledno okoli tebe, to je nekdanja Mezopotamija. Če poznaš na zapadu Francijo ali Belgijo, če si opazoval, kako je rodovitna, kako skrbno in umno obdelana, vedi, da je nekdanja Mezopotamija visoko presegala sedanje francoske in belgijske poljane! Ta moja domovina je bila zemeljski raj; bila je potem opustošena, bila pozneje zopet zemeljski raj in sedaj je drugič puščava. Toda pride še čas, ko se Vzrok predrami iz tisočletnega spanja v staro moč in slavo. Takrat se tresi, Zapad! Ta razdrapana gorica opeke, sipe in zemeljske smole, ki na njej sedaj stojiva, je podrtina nekdanjega nebotičnega babilonskega stolpa. Te prostrane gomile okoli naju, ta nakopičena rovišča — so ostanki mesta Babilona in neme priče o minljivosti človeškega napuha — že blizu dvetisoč let. Sedaj se tukaj potikajo tigri in hijene. Ako pa bi se to okamenelo mesto dvignilo iz podrtin v nekdanji slavi in lepoti, ako bi se oživilo, kakor je bilo za carja Nabuhodonasarja, tedaj bi ostrmel, blagi mladenič, vpričo tolikih čudes in vpričo resnice, ki preseza vse bajke iz Tisoč in ene noči. Tedaj bi moral reči, da ni mesta v Zapadu, ki bi se merilo z nekdanjim Babilonom po lepoti, velikosti in bogastvu. In glej, kakšen je sedaj Babilon! Meni ne usahnejo solze zaradi usode rodnega mesta! Ti pa, prijatelj iz Zapada, si zapomni, da je to grobišče bodoča podoba vaših zapadnih mest. Vaš Rim, vaš Pariz bo nekoč podoben tem razvalinam, pa tudi v veličanstvu grobelj bo Babilon presezal Zapadove razvaline... Ali oprosti, blagi tujec, da sem se toliko razvnel za ljubi svoj Vzrok!“

Starček migne Samoradu in oba se napotita z griča k mlakužnemu bregu motnega Evfrata, iz katerega puhti mrzličen hlap. Ob bregu stopata dalje med sledovi mogočnih zidov in prideta do razsežne, visoke gomile. Podrtine se umaknejo in gladek rov se jima odpre pod zemljo. Tako dospeta do visokih

bronastih vrat. Starček potrka — in razpahnejo se na stežaj. Samorad stopi v dvorano: prostrano, visoko, svetlo kakor dan. Beli strop, okrašen z zlatimi arabeskami in z živimi slikami, nosijo vitki stebri od bliščečega marmorja, kamor sta vloženi slonova kost in zlato. Stene krijejo čudovite preproge in vse polno nenavadnega nakitja, slike, kipi, dragocene posode. od stropa vise nepreštene svetiljke, obsute z dragimi kameni, in v svetiljkah gore mirne dišeče luči raznih barv. Samorad se ne more nagledati te lepote.

Na vzvišenem prostoru stoji na šarenici od svile in zlatih niti starinski prestol od malahita, zlata in slonove kosti. Bliska se od diamantov, rubinov in smaragdov. Starček odene Samorada s kraljevskim plaščem, mu poda zlato žezlo v desnico in mu dene na glavo težko kraljevsko krono; potem mu migne, naj sede na prestol, rekoč:

„Na tem prestolu so sedeli Nebukadnecar, babilonski kralj, Cir Perzijan in Aleksander Veliki iz daljnega Zapada. V tej dvorani so se jim klanjali kakor bogovom mnogojezični narodi velikega Vztoka. Ali vse je minilo! Aleksander Veliki je prav v tej dvorani umrl, ko je hotel biti bog.“

Samorad sede na prestol, starček pa poleg njega na šarenico. Vrata na levi in desni strani se odpro. Približajo se beli in črni pritlikavi sužnji, razvrsté se v skupine, pokleknejo in ponujajo Samoradu v dragih posodah neznanih krepčil in dragocenih daril. Dvorana se razsvetljuje čimdalje bolj, se oživlja in polni. Od zadi se približajo, kolo plešoč, bele in črne mladenke izborne lepote. Vitka telesa so lahno in slikovito odeta s pisano svileno tančico, na rokah imajo zlate zapestnice, okoli vratu nanizane bisere; razpletene lasé pa jim dičijo venci od cvetic in blestečih dragih kamenov. Kolo teh krasotic se bliža Samoradu, pojoč pesmi z neznanimi, milimi napevi, igrajoč čarobne melodije na lire, kakršnih še ni videl, sestavljajoč, razdružujoč in zopet sklepajoč dražestne skupine in plešoč živahno in počasno, nasladno in resno ... Samorad zre ves omam-

ljen v to razkošno gibanje lepote, umetnosti in bogastva.

„„Kaj se godi okoli mene?““ vpraša starčka. Starček se vzdrami kakor iz sanje in odgovori:

„Vrnil se je po tisočletjih dan nekdanjega sijaja in slavlja. Iz grobov, čez katere brije tisoč let trohno-
noba in pozaba, so vstali nekdanji dvorjani te palače, da si zopet obudé spomin — oh, tožni spomin! — kako so živeli nekdam, ko jim je sijala živa mladost z lic in vrela gorka kri po žilah, tedaj ko je bilo to grobišče ob kalnem Evfratu sredina slavnih, davno pozabljenih narodov. Tu, sedaj nad sto metrov pod razvalinami, tu je dvorana nekdanjih babilonskih kraljev. Ali ne vidiš tam na beli steni, kako se ostro odlikuje izmed zlatih arabesk črna pisava krepke roke, danes takisto kakor pred več nego dvetisoč leti: „Mene, tekel, ufarsin?“ To so bile tiste usodne besede, ki jih je raztolmačil prerok iz naroda, ki je edini ostal neizpremenjen in neizpreobrnjen od onih davnih časov.“

Starček je še poudarjal, kolikokrat so se tiste pomembne besede, ki jih je raztolmačil prerok Danijel, uresničile v človeški zgodovini; toda uspeh tega poudarjanja je bil pri Samoradu sličen uspehu onih besed pri kraljih in narodih. Samorad ni poslušal; zakaj zamaknil se je hipno v nov prizor.

Odaliske se razstanejo v dve vrsti, pokleknejo in se pripognejo do tal. Sredi med obema vrstama pa stopa velika žena v bagreni, z zlatom pretkani halji; kraljevski venec od brušenih diamantov, ki se leskečejo v vseh barvah, ji krasi ponosno glavo. Kolo najlepših devic jo obkroži, zapoje veličasten slavospev in ves izprevod se počasi in dostojanstveno bliža Samoradovemu prestolu.

„„Kdo je ta žena, kraljica po lepoti in veličanstvu?““ vpraša Samorad.

Starček odgovori: „To je kraljica Semiramida; tebi se bliža, da se ti pokloni kot svojemu kralju in gospodarju. Toda svarim te, varuj se nje ljubezni! Na kraljičinih medenih ustnicah je strup, ki hipoma

umori človeka, ako jih poljubi. Tej slavni vladarici milijonov podložnikov, tej blagi, lepi ženi, je sojeno, da je vsakdo smrtno otrovan, kogar hoče osrečiti z ljubeznijo.“

Zroč to krasno, nesrečno kraljico, strmi Samorad čimdalje bolj. Naposled mu v koprnečih očeh ni dvojbe, da je kraljica Semiramida njegova živa Cvetana. Razvnet plane s prestola, hiti k Cvetani nasproti in zakliče: „,, Hiti na srce moje, Cvetana! Vsa žalost je pozabljena, in nihče naju več ne razdruži!“ “

Rekši objame nje život in ji pritisne goreč poljub na cvetoče lice. Roke so objele koščeno ogrodje, usta so poljubila hladno mrtvaško glavo, ponosna kraljica je razpala kakor prah in pepel. Pred očmi se Samoradu v tem hipu zablistne kakor strel iz velikega topa: votel strelni grom mu udari na ušesa, in Samorad se zvrne na tla — raz klop svoje celice v policijski ječi v Parizu...

Od spanja še ves vrtoglav, uzre skozi dim in prah v jutranjem somraku, da sta se v zidu napravili dve široki razpoki. Zid med razpokama se prekopicne in skozi predor stopi Abadon ter dvigne Samorada, rekoč: „Oprimi se me in beživa! Stropovje pod teboj in nad teboj se ruši in lomi, zdajci se razvali vse!“

Abadon odnese Samorada skozi zidno udrtino kvišku v zrak. Za njima se velik del ječe podere ter pokajoč in treskajoč usede k tlom. Gost oblak dima in prahu zagrne razvalino.

* * *

V znanem zrakoplovu Samorad zopet uživa prosti vzduh in pogled na vzhajajoče solnce. Ali ta prizor ga ne zanima. Nekaj je zamišljen v sanjo, iz katere se je vzdramil tako iznenada, nekaj pa preudarja, ali je ječa med pariškimi zidovi opasnejša nego ječa v Abadonovem zrakoplovu.

Dolgo molčita, naposled vpraša Samorad:

„,,Kako sem prišel, mogočni gospod, iz ječe v Babilon in potem v ječo nazaj, toliko da ste me še v pravem času potegnili iz podrtin?“ “

„Navadna človeška reč,“ odgovori Abadon. „Kako si po svoji nepopravni brezznačajnosti sam sebe priredil za ječo, menda nisi pozabil. Da si potem mogel prespati svojih pet ur, so ti moji duhovi prislepili čudne sanje, nekaj prijetne, kar še pomniš, nekaj poučne, kar se ni prijelo tvoje tope duše. Te sanje si imel za resnico. To je umevno, ker je človeško. Priljubljena so vam mamila in trapila, da lože trpite kratko svoje življenje. V sedanjem neravnem stoletju mamite in trapite svoje živce neposredno in posredno z alkoholom, opijem in z drugimi strupi, z razkošjem in z nebrzdano domišljijo. Staro, prirojeno mamilo pa so vam sanje. To je najboljše, celo nekaj koristno mamilo, ker je sanja najpodobnejša istinitim pojavom vašega življenja, v katerem tolikrat nadomešča videz resnico in je čestokrat domneva boljša od istine. Za sanjo se tudi človeška nprav ne maščuje tako, kakor mučita stud in žal dušo in telo po razuzdanem tvezanju čutnic in mišic, kadar se prenasičenje in gnus ustavi daljnemu delovanju preobilega mamila. Živo se ti je sanjalo, da si bil v Nebukadnecarjevi palači, v starem Babilonu; dejanski pa si ostal v Babilonu sedanjega veka, v palači, ki jo je v starem Babilonu tedaj, ko so ljudje imeli krepke živce in kratke pravde, nadomeščal — levinjak.

„Kaj ne, današnji svet je omikanejši in obzirnejši?... Znano ti je gotovo, da se v sedanji dobi naglega človeškega napredovanja jako očitno javljajo in oblastno gibljejo novi razumniki, ki se zovejo dinamitovci. Ti podirači, značilni za konec tega stoletja, so imeli nekaj opravila pri policijski ječi. Moj Plahtalič se jim je pridružil. Saj veš, da rad pomaga povsod, kjer se povzročujejo iznenadni vpiski v mrtvaško knjigo. Plahtalič in tisti brezobzirni popravljači človeškega razmerja so se dogovorili ter izvršili svoj naklep in drzno svojo umetnost točno in predorno. Ti si otet; jaz pa sem toliko podpiral zid in trame, da si uhitel iz kletke. Seveda, dinamičova moč se ne dá stesniti, kakor bi marsikdo želel;

rajši učini več nego manj. Tako je bilo tudi sedaj. Poslopje je močno vztrepetalo in se po nekod razrušilo do tal. Ljudi je nekaj ubitih, nekaj pohabljenih, največ samo prestrašenih. Saj to ni moglo biti drugače. Nekaj zasutih zločincev je zaslužilo tako smrt in človeški hodnjičnjaki jim jo privoščijo, ker bi jih človeška pravica ne smela kaznovati tako ostro. Pri nekaterih ubitih nesrečnikih se drugi ljudje vesele njih smrti, ker so ž njimi umolknila tajne resnice, ki bi marsikoga ugonobile, da jih je izvedel preiskovalni sodnik. Tudi nekateri nedolžniki so nagloma in iznenada rešeni težav in izkušnjav človeškega življenja. Tako je smrt mnogim prav prišla. Nasproti so pa nekateri, ki bi si bili želeli smrti v razvalinah, toda smrt jim je prizanesla. Med temi je bankir Padeles. Njega so tudi nocoj preselili v to hišo, ker so zasledili razne prevare. Ostal je zdrav in krepak; res škoda bi bilo, ako bi tak mož ušel zasluženi kazni in sramoti.“

„„Gospod, to je strašno! Zaradi mene toliko pomora in nesrečnikov! Ali niste tega mogli izvršiti drugače?““

„Ni taka sila, če nekdo izgubi življenje, nekdo pa nogo ali roko ali vid ali sluh. Ne misli dalje, da se je izvršilo vse edino zaradi tebe. V tej razstrelbi se je združilo več naklepov, celo tvoja lepa Darinka je zapletena vanje. Neumno je pa tudi, da zahtevaš od mene, naj jaz, nadzemljan, zaradi tebe, ubogega človeka, bolj varujem in štedim tvoje sozemljane, nego vi sami drug drugega varujete nesreč in nevarnosti. Radoveden sem, kako bi se bil ti sam otimal, ako bi bila tvoja rešitev možna samo s pogubo življenja tvojega bližnjika. Gotovo bi bil modroval: „Moje življenje je več vredno, bolj upravičeno za obstanek; naj se torej nevarnosti izpostavi drugo življenje, saj morda ne pogine!“... Vaši teoretiki pravijo, da je človeško življenje najdražja reč na zemlji. Vaši praktiki pa delajo prav narobe; morite se kar armadoma. Koliko krvi so prelili vaši imenitni vojskovodje in slavni kralji! Ali še veš, kako

je kraljica Tomirida odsekani glavi perzijskega kralja Cira nasitila žejo po krvi? Blizu tvojega doma med Slovenci je pel sloveči nemški pesnik Anastazij Grün v romantičnem ciklu „Der letzte Ritter“ nastopne vrstice:

„Ein König wird er werden: all Eins, ob bös ob gut;
kein König starb auf Erden, der gänzlich rein von Blut.
Wenn jetzt dies Hirn verdorret, dann brütet's nie davon,
wie viel der Gräber brauche zum Fundament ein Thron;
stockt jetzt sein Blut, nie strömet des Volkes Blut dann
hin,
zu färben seinen Purpur, weil er zu blaß ihm schien.“

„Koliko nedolžne krvi je prelila dežel nikdar sita država starih Rimljanov in koliko vaša nadti-sočletna verska preganjanja, v katerih se je često odlikovalo zverstvo nad verstvom! Vaša svetovna zgodovina je bolj zgodovina krvoprelitja nego človeškega napredka; smelo bi se malone misliti, da vzajemno prelivanje človeške krvi narode tako oživlja in jači kakor nebeška rosa travnike... In kakor v velikih, rekel bi, v mednarodnih stvareh, tako vam je tudi v malih imovinskih stvareh življenje najcenejša stvar. Marsikateremu gospodarju je več do zdravja svojega žrebeta nego do blagosti rodnega otroka. Marsikateri trgovec prodaja pokvarjeno, otrovano živilo, samo da je dobiček večji. Veliki brodnik zavaruje trhlo ladjo za visoko vsoto. Ladja splava po morju, ondi najdejo grob poglavar in mornarji: veliki brodnik pa prejme visoko zavarovano vsoto — svoj naprej preračunani dobiček. V rudokopih tramičite rove in jamiče* kolikor možno slabo in skrbite za čisti zrak čim manj tem rajši; kajti veliki stroški manjšajo dobiček. Pripeti se nesreča, na stotine kopačev se zasuje in zaduši, stotine družin mora prijeti za beraško palico. Gospodar milijonar pa računa svoj dobiček in nima za to grozno bedo drugega nego gladko pomilovanje

* Besedo „jamiče“ razlaga Mencinger sam v opombi na str. 387 (Lj. Zvon, 1892) kot „Schacht“.

in — če se more videti blizu — nemara tudi prisljeto solzico. Stari Rimljani so se, ko so bili že omehkuženi, radovali krvavih bojev gladiatorskih in levov v levinjakih, ki so mesarili mučence. Vi pa, tako omikani in nervozni ljudje ob koncu 19. stoletja, se ne morete nagledati vratolomnih bojev z obdivjanimi biki, vi se čudite nesrečnim ljudem: predrznim vrvoplescem in krotilem divjih zveri, navdušujete se za surove, častne dvoboje, pri katerih imata čast in poštenje navadno najmanj odločevati... In ti zahtevaš, da bi jaz, nadzemeljski duh, prizanašal tej človeški krvi, vam tako ceneni? Meni je človek ničla! Njih tisočica je toliko vredna kakor ena sama.

„Sicer pa še ne veš, kdo sem pravzaprav.“

„„Oprostite, gospod. Vedno me je gnalo to izvedeti; ali nisem se upal vas vprašati.““

„Čemu ta ponižnost? Bodi ti takoj resnica brez ovinkov.“

*

Abadon se lahkotno nasloni na stol, seže polični knjigi na mizi in izpregovori:

„Na zemljo je prišla doba, ki o njej govori deveto poglavje razodetja Ivana blagovestnika. Beri v knjigi: „Zatrobental je peti angelj, in videl sem zvezdo, ki je padla z neba na zemljo: zvezdi je bil dan ključ do žrela brezdna. Odprla je žrelo brezdna. Dim vzhaja iz žrela kakor dim velike peči in temni solnce in zrak.“ Ta zvezda, ki je padla z neba na zemljo, to je vaša sijajna veda. Preumili ste prirodne zakone in podjarmili toliko njenih moči, neznanih vašim prednikom, da ste zagospodarili svoji zemlji celo globoko pod nje površino — „v brezdnu“, ki vam ga je odkrila vaša učenost. Ali ne poznaš tam ogromnih skladov premogovih? Spomni se velikan-skih parostrojov, stolpom podobnih dimnikov, kakršni se dvigajo pri tvornicah, razpostavljenih po vsi omikani zemlji; pomisli, koliko se dan na dan požge tega premoga iz brezdna! V velikih tvorniških mestih žrela teh parostrojov in dimnikov izpuhte-

vajo res toliko smradnega dima v zrak, da solnčni žarki ne morejo predirati skozenj in da je okužen ves vzduh.

„Čitaj dalje: „Iz dima tega žrela so se razkropile kobilice po zemlji in dala se jim je oblast... Zapovedalo se jim je, naj ne poškodujejo trave na zemlji niti zelenja niti drevja, ampak samo ljudi, ki nimajo božjega znamenja na svojih čelih. Dana jim je bila oblast, ne moriti ljudi, ampak jih trpinčiti pet mesecev; in njih mučenje je bilo kakor mučenje škorpionovo, kadar piči človeka. In v tiste dni bodo ljudje iskali smrti, a ne bodo je našli; želeli bodo umreti, a smrt bo bežala od njih.“ In kakove so tiste kobilice? Čitaj dalje: „In kobilice so bile kakor konji, opremljeni na boj; na glavah so jim bile kakor krone od zlata in njih lica kakor lica človeka... Oklepe so imele kakor železne oklepe in hreščanje njih perutnic je bilo kakor ropot voz, kadar z mnogimi konji dirjajo na bojišče.“ Sedaj pa premisli pomen tega prerokovanja! Iz velikega, solnce temnečega dima — iz velikanske porabe premogovih skladišč in izkoriščanja prej neznanih prirodnih sil je izšlo veliko izdelovanje človeških potrebščin, nastal je velik promet in ta je prinašal podjetnikom velikega bogastva, vsem ljudem pa veliko poželjivost in potratnost. Ljudstvo se je hitro množilo kakor vselej, kadar se odpro novi viri blaginje, in razplod se je vršil po starem pravilu: „Narod se množi hitreje nego njemu potrebna živila.“ Tako je vzrasla ogromna premnožica proletarcev, siromakov, ki terjajo vsakdanjega kruha, vpijoč, da imajo pravico do dela, pravše, do zaslužka. To so kobilice prve vrste. Zajedno ko so rasla velika obrtna podjetja in rasle imovine ter se je množilo prebivalstvo, so morale napredovati tudi države; saj se sestavljajo od državljanov in se morajo ravnati po državljanih. Kakor so velika obrtna podjetja uničila mnogo malih — rokodelskih — podjetij, takisto so velike države izpodrinile mnogo malih držav z zemljevida in z zgodovinskega pozorišča. Kakor obrtna podjetja

izkoriščajo prirodne sile, takisto izkoriščajo države narodne sile; in kakor je med obrtnimi podjetji konkurenca na življenje in smrt, takisto sta med državami zavladali hlastežna zavist in vihravo tek-movanje za boljša branila in gonobila. Tako stoji država proti državi opremljena na brezupni boj in ustanovile so se tiste ogromne vojne tolpe, kakršnih stara Evropa ni poznala.

„Ta stalna vojska so kobilice druge vrste... Te prerokovane kobilice ne nadlegujejo vaših trav in vašega drevja. Vaše zelenje rase prav bujno. Od vseh krajev svoje zemlje ste nabrali najboljših zelišč in najlepših cvetic za svoje živilo in sladilo. Vaše poljane, vaši nasadi so kakor čarobni vrtovi in perivoji proti nekdanjim evropskim sajenicam. Vi gospodarji te lepe Evrope pa vzdihujete pod mučenjem prerokovanih kobilic v skeleči boli, kakor da vas vedno pikajo škorpijoni. Gospodarji tistih velikih stolpov, iz katerih se vali dim noč in dan, lastniki velike pre-mične imovine trepečejo pred svojimi belimi sužnji, boječ se njih zborov, uporov in razstrelil. Vsi državljani pa še posebno ječe pod neznosnim bremenom stalne vojske — kobilic z železnimi oklepi. Ta stalna vojska ovira mladino v razvoju in starino v pokoju in varčnosti; ona podaja vaši Evropi za to stoletje občega napredka nečastno znamenje osurovelosti in hlapčevstva, kakor bi se bile države ponižale med velike mašine in bi ne bil državljan nič več nego brezčuten in brezvoljen zob, ta na tem, oni na onem kolesu te velike državne mašine ali tega velikega zahomotanega malina, ki toli ropoče; kar pa zmelje moke, največ sam použije... To je tistih pet mesecev neznosnega trpljenja brez smrti!

„Ali ta doba še ni končana in vaše trpljenje se morda še poveča. Tistih, ki imajo bogastvo, in tistih, ki imajo oblast, se je namreč lotila bojazen, da se združijo te dvojne kobilice, ki so si do sedaj često stale nasproti, in da kobilicam prve vrste, umej: proletarcem, anarhistom, socialistom in nihilistom, sploh ljudem, ki nimajo ničesar svojega razen nade,

da si kaj pridobe, ljudem, ki ob splošnem prevratu ničesar ne izgube in morejo samo kaj doseči — da tem nevarnim kobilicam baje priskočijo kobilice druge vrste, nezadovoljni evropski sluge v vojni uniformi, ljudje, ki so se po svojem pozivu učili, kako naj se ruši in mori, in so pripravljeni in vajeni gledati smrti iz oči v oči. To bo večina nezadovoljnikov, ki bo skušala proti manjšini stanov, imajočih oblast in bogastvo, siloma prenarediti družabni red. To bi bil res prevrat, kakršnega stara Evropa dosedaj ne pozna! Marsikatera suknja, ki sedaj odeva enega človeka, bi se razdelila na deset koscev; marsikatera tvornica, ki je sedaj bogatila enega in živila tisočo, bi se razvalila v grobljo...; sploh, marsikaj bi se razvalilo in preobrnilo. To bodo tiste hude kobilice s človeškimi lici, ki bodo imele na glavah kakor krone od zlata. One bi si namreč prisvajale kraljevsko oblast na zemlji, ki bi jo skušale potvoriti po svojih nezrelih nazorih. In toliko bo tistih kobilic, da bo hreščanje njihovih perutnic kakor ropot voz, dirjajočih na bojišče...

„V tem neznosnem položaju iščete smrti, toda smrt beži od vas. Vsi vidite, da to razmerje med različnimi stanovi, med sosednimi narodi ter ta oboženi mir ne more trajati dalje; sicer se pogubite vsi za samo blagostjo — pravše dragostjo — takšnega miru! To stanje vam je soparna tišina pred nevihto; in želite si vihre, grozne vojske z velikim pomorom, samo da se iznebite te tlačéče tišine in tesnobe, pridi že za vojsko karsibodi: saj večje zlo ne more nastopiti od sedanjega! — Toda vojska ne pride in nikjer se ne pokaže gromonosen oblak na političnem obzorju — „smrt beži od vas!“ — Beri še v enajsti vrsti, kdo je gospodar tem kobilicam, mučecim človeški rod! „In imele so nad seboj kralja, krilatca iz brezdna, ki se zove hebrejski „A b a d o n“ in grški „Apollyon“ (latinski: „Exterminans“, slovenski: „Gonoba“). To sem jaz A b a d o n - G o n o b a : zli duh laži in pre-

vare, licemerstva in krivice — sploh vodilni genij vse dobe!“

Abaddon odloži knjigo, primakne stol bliže Samoradu in nadaljuje:

„Kakor si ravnokar čital, mi je dana velika oblast, ki je ne moreš preumeti. V tem hipu, ko govorim s teboj, vodim tisoče drugih opravil in prestvarjam laž za resnico, prevaro za pravico: bogatino kažem, kako naj brez kazni zatira ubožca; tatu ponarejam ključ in podajam dleto, da razpahne jekleno blagajnico; rovarju podajam netila, da zapali in razruši zgradbo človeške pridnosti; krivoprisežniku držim desnico kvišku, da se iznebi poštene svoje dolžnosti; učenjaka učim, kako naj s popačenimi viri in s krivimi dokazi pobija resnico; državniku na krmilu pravice in uprave narekujem, kako naj baje na podlagi postave tare jasno pravico in svobodo ... Mojih pomočnikov še ni preštel nihče. Tukaj slepim z nado velikega dobička, da se varčen poštenjak zavede v izgubo in zločinstvo; tam okitim zavêden obraz z nedolžnostjo, da zabrede dostojanstvenik v grehoto in sramoto; tamkaj nastavim licemerskega svaritelja, da se zmane poštenje čistega značaja, ondi sem umotvor, ki kvari ukus in nramnost; povsod sem vešča, ki zavaja zemljana s poštene steze v mlakužo! Skrivam se celo za vero in sveti križ, da lažje mečem otrovane sulice na svoje nasprotnike, ki se proti meni branijo toliko težje, ker ne smejo zadeti mojega ščita in branila ... Kralj sem prijateljstva brez ljubezni, radodarnosti brez milosrčnosti, odlik na prsih brez značaja v srcu, umetnosti brez vzora, postave brez pravice, pobožnosti brez vere, kralj lupine brez jedra, pleve brez zrna; sploh gospodar vseh pobeljenih grobov ... Meni so podložni licemerci, ki skrivaj pijó vino, javno pa oznanjajo vodo; ki skrivaj uvažujejo, da je meso slabotno, javno pa srdito lučajo kamenje na bližnjika, ki se mu je spodrsnilo na opolzki stezi skozi življenje. Meni so podložni vsi neznačajniki in uskoki, ki iz tabora svobode in narodne ljubezni prestopijo v tabor klečeplazov in ko-

ristolovcev; vsi, ki javno zatajujejo in preklicujejo vzore in verno prepričanje svojega srca in se vne-
majo za prepričanje, kakršno se jim narekuje od
zunaj ali od zgori. Meni so podložni govorniki in
stvarjatelji javnega mnenja, ki s puhlimi besedami
delajo dim, da se skozenj ne vidi resnica, in se vedó
po reku iz početka tega stoletja: „Beseda ti je dana,
da ž njo zakrivaš svoje misli.“ Meni so podložni na-
rodni kolovodje in časnikarji, ki se vznemirjajo za
posestno stanje velikih narodov, kadar ponižen na-
rodič zahteva uresničbo prirodnih pravic, potrebnih
za svoj obstanek; in podložni so mi vsi oblastniki, ki
merijo pravico po pravilu: „Kdor ima več, njemu
prideni še več; zakaj, kdor je imel do sedaj malo, je
že vajen skromnega imetja“... Moje kraljestvo je
obsežno, toda vladanje me ne stane ne gladkih držav-
nikov niti stalne vojske, ker se mi vsi podložniki
pokoré radovoljno. Kakor vi ljudje prostovoljno
plačujete davek v tobaku ali v opojnih pijačah, prav
tako meni moji podložniki prinašajo svoje dari in
davke, in sicer čimdalje več.“

*

Samorada je vidno mrazilo ob tem govoru. To
opazivši, se Abaddon nasmehne in pravi prijazno:
„Vendar, prijatelj, ne boj se me! Ker je moje kra-
ljestvo toliko, da je gotovo preveliko, nisem tako
vladehleven in trd gospod. Dopusčam tudi izjeme, in
prav pri tebi hočem poskusiti, ali je meni, ki vedno
želim zlobo, možno enkrat učiniti dobrost. Nikar ne
misli, da ravnam s teboj, kakor se mačka poigra z
miško, preden jo zadavi. Ampak ostal mi je sled ali
morda samo spomin nekdanjih vrlin in loti se me
vsaj enkrat na tisoč let nepremagljiva slast, da sto-
pim na dan s temi vrlinami in priskočim ubogemu
zemljanu, ki se mu opoteka na ozki brvi čez reko
strasti in izkušnjav. Žal, doslej mi je tak poizkus
vedno spodletel in po svoji kleti usodi sem vedno
učinil zlo, kadar sem želel dobro. Tebe ščitim, kakor
dosihdob še nikogar: pobral sem namreč življenje,
ki si ga sam vrgel od sebe. Morda opraviš v tem

novem slučaju bolje; vendar, kar si počenjal do sedaj, ne upravičuje mojih nadej.“

„Gospod, verjemite mi, da vam popolnoma zaupam in da sem vam ves vdan. Trdno se nadejam, da me rešite sedanjega stanja, ki se mi zdi kakor hud sen.“

„Rešiti te, to je tudi moja volja. Vendar vedi, da pri svojem moralnem poizkusu s teboj posnemam in moram posnemati tisto bitje nad sabo, čigar imena ne izrekam brez jada in trepetu. Vedno sem ti puščal človeško prostost, ali svaril sem te hkrati, da je ne zlorabljaš. Ti seveda si ravnal kakor navaden človek: zloben čin nagli, dobra volja pa kesni; bližnja slast vnema, gorje, ki preti za slastjo, pa se prezira. Pomagal ti bom, pa ravnal se bom tudi nadalje po višjem vzorcu, puščajoč ti človeško svobodo, ki ti je ne smem vzeti, dasi mi jo ponujaš... Treba je najprej pretehtati, kaj si doslej zakrivil; potem bo resno preudariti, kako bi se v izgubljeno blagost vračal korak za korakom. Za sedaj nama zadošča, če se baviva s prvim korakom. Premotriva torej najprej tvoje dosedanje čine. — Največ si deloval z zlatom ali z njega namestnikom, z jako opasno stvarjo. Od neba prihaja luč, toplota, vlaga, vzduh; vse to je v oblast vsem stvarjem, ki na zemlji rasto in umirajo. Zlato, železo, premog, žveplo, vse to pa prihaja izpod zemlje, iz dna tiste zemlje, ki je bila ukleta ob podedovanem grehu. Ti zemeljski darovi so vam nakopali veliko bede in nadloge in ljudje so bili najslabše v tisti „zlato dobi“, ko še niso poznali zlata.“

Samorad izpregovori: „Najprej sem velel, naj se dvema ribičema prinese vsakemu po kilogram cekinov.“

„To sta bila ribiča tiste korenine kakor imenitni galilejski ribiči, ki so preobrazili svet. Tvoja ribiča sta vrgla ponujeni dar v Savo in sta ostala srečna v svojem uboštvu. Ali zlato je bilo ukradeno. Moji duhovi so cekine tam ugrabili, kjer so jih najbližje našli, to je pri Petru Pavliču. Tam so jih tudi po-

zneje vrnili, ko jih je gospod pogrešal... Če se je gospod toliko vznemiril zaradi tistih cekinov, da ga je skoraj prizadela kap, in če so potem njegovi svatje tiste cekine pobirali po tleh in po mizi za svoje žepe, za to si odgovoren ti. — Govori dalje!“

„„Vratarju Mišku sem podaril zlato uro.““

„Moji duhovi so tudi pri tej priliki ravnali po starem zakonu, ki se javlja v vsem stvarstvu. Završili so svojo nalogo z najmanjšimi pomočki in so ti stisnili v roko najbližjo dragoceno uro, ki so jo kar v hiši našli pri Petru Pavliču. Vratar sedi sedaj v ječi zaradi tiste ure in ne bo sodbe oproščen, dokler ne izpričaš, da je tista ura dar iz tvojih rok. To je tvoja poštena dolžnost. Vendar nerad prevzameš njegovo kazen. Vi ljudje delate rajši narobe! — Govori dalje.“

„„Nekdanjemu sošolcu Živku Tratilku sem podaril nekoliko novcev, da bi nadaljeval svoje studije.““

„To je bila velika bedastoča. Denar je prišel po ravno označenem pravilu iz igriške banke v Monaku, kakor ti je že povedal Plahtalič. Doletela te je zato sumljiva čast, da sedaj tvoja slika povečuje album mednarodnih sleparjev in da se ti je ogibati zlasti francoske policije. Seveda, ti si doslej često premišljal izvor mnoge znane in neznane stvari; odkod pa moji duhovi dobivajo denar, nisi utegnil premišljati in vprašati. Moral bi pa vedeti, da se izvrši hudodelstvo takisto, naj denar vzemo koderkoli — naj ga ukradejo ali pa naredo sami, pravše: ponarede. Živku Tratilku pa si s svojim darom pomogel od stalne službe, ki se ji je bil že dokaj privadil, do prešnjega vetrnjaštva in pustolovstva. S tvojim denarjem je hitel na Dunaj in od tam kmalu v Budapešto, kjer se je že prej dalje časa baval nečastno, a veselo. Možje, ki jih je bil prejšnji čas precej okanil, zapazijo, da še živi vetrnjak, ki je bil svoje dni razglašen za mrtvega, in ukrenejo, kar je primernega. Tratilek je nekaj zaslutil in se je umaknil v primorsko mesto. Možje v Budapešti ne mirujejo: v pri-

morsko mesto pride brzojav, naj redarji primejo Tratilka. Otelo ga je zgolj naključje. Brzojav je bil madjarski, telegrafični uradnik, sicer odličnjak, kar se tiče znanja prometnih jezikov, razbral je iz madjarskega telegrama samo toliko, da se novica tiče njegovega znanca Živka Tratilek; izročil mu je torej ta telegram. Živko Tratilek pa je bil bolj vešč madjarščine in se je mahoma umaknil iz območja avstroogrške policije. — Sedaj biva v Ameriki z neznatnim ostankom tvojega daru.“

„Zakoncema Ivanu in Bari Jaroslavičema, starima znancema, sem dal položiti na cesto tisoč goldinarjev.““

„Tudi ondi je deloval denar po prirodnem svojem nagibu. V jutru potem, ko sta našla denar, se je prodajala pri sodišču zvršilno Jaroslavičeva koč in gorica. Pristopijo mož Ivan, žena Bara in gorenjski tovornik: mož, da izprosi milosti, onadva da dražbata. Ko Bara položi pri sodišču zahtevano varščino, Gorenjec bistro pogleda, seže po stotaku na mizi in opozori sodnika na skrivno znamenje na bankovcu; sodnik dá Baro prijeti. Pri nji se najde še drugih devet stotakov in vsi imajo znamenja, ki jih je tovornik prej napovedal. Tovornik je nato za slepo ceno kupil Ivanovo koč in gorico. Ivan in Bara sta ostala v zaporu, njiju deca pa je šla po svetu iskat kruha in usmiljenih ljudi.“

„Ubogi otroci, tem moram pomagati!““

„Pomagati? Da otroci vedo, kako si pomagal njih roditeljem, bi se ustrašili tvoje pomoči. Tem sirotam bo pomagano brez tebe. Potreba jim bo učiteljica in usodne besede: „V znoju svojega obraza bodeš užival svoj kruh“, jim bodo blagoslov... Vendar govóri dalje!“

„Našel sem v Parizu rojaka krčmarja in sem mu podaril bankovec za tisoč frankov, ki je bil baje ponarejen, toda brez moje vednosti.““

„Da pojde po vrsti, naj pristavim jaz nekaj. V dvorani bankirja ali danes nekdanjega bankirja Padelesa si tudi nazvividovi Darinki v roko stisnil dve-

tisoč frankov, ko je dala razumeti, da je brez drobiža. Ta prikaz tvoje ljubeznivosti — ali bolje neumnosti — zate ni bil velika žrtev: bil pa je velika pridobitev za Darinko, ki ni še nikoli štela toliko novcev. Ljubezniva Darinka služi sedaj tajni policiji, ki z nje pomočjo omrežuje in lovi salonske sleparje ali visokostolbarje — kakor si že čul, da se Satan preganja z Belcebubom. Darinka te je takoj spoznala; z dobro preudarjeno ljubeznivostjo je skrbela hkrati za svoj žep in za policijsko oblastvo: ti si ji iskreno razodel vse svoje razmere, ona pa je nate opozorila onega prijaznega gospoda, ki je tudi v tisti službi. Z onim gospodom si takisto občeval prav iskreno in mu povedal celo svoje pravo ime in pravo domovje. Tako je bilo tedaj, ko si se s Plahtaličem šetal po stranskih pariških ulicah, že pripravljeno, da te ugrabijo, kadar se vrneš v svoj hotel. Bilo je samo naključje, da si prišel tistemu prijaznemu gospodu prej v pest, nego je pričakoval. Ta gospod te je pri bankirju Padelesu tudi fotografiral na svoj skrivni aparat, ki ga nosi vedno s seboj. Albume evropskih rokomavhov in sleparjev diči sedaj dvojna tvoja podoba; v malo dneh boš znana in iskana oseba vsej policiji večjih evropskih mest. Tega pač ni bilo treba!“

„Dovolite, gospod, da ugovarjam. Po navadnem potu ni možno od nocoj do jutri zvečer dospeti iz Hrvaškega Zagorja v Monako. V Monaku nimajo sledu, kdo je denar jemal in kako ga je vzel za belega dne. Tudi ni kaznivo, če slučajno izdam ponarejen bankovec.““

„Ne moti me s takim ugovarjanjem! V Monako si prišel po zrakoplovu; to so ljudje videli. Zrakoplov pa vozi dokaj hitreje nego železniški vlak. Da je bil denar ukraden, to je dognana reč; saj se večji bankovci zapisujejo po številkah, ki jih nosijo, in uprav takšni pogrešani novci so prišli iz tvojih rok nazaj v banko. Kar se pa tiče ponarejenih listov, pravi že star pregovor, da je denar pogledati, preden ga sprejmeš ali izdaš. Tam v Monaku povrhu preiskujejo tudi način tvojega igranja. Kadar si stavil večjo vsoto,

se je pritiskal k vrtavki neznan človek, ki je bil vse-
kako premeten rokournik. Kroglice in kocke so že
zastajale, pa so se zopet obrnile, samo da si ti dobil.
Soigralci so strmeli vpričo te čudne sreče, in skrajni
čas je bil, da te je oprezni Plahtalič odtegnil od
igriških miz... Toda pri Darinki sva še. Ona ima
sedaj razmerno dosti novcev. Proti tebi je bila dokaj
ljubezniva; vendar je bila bolj policijska služabnica
nego ženska: zakaj zdel si se ji še premlad ali prejár.
Pač pa ji ugaja tisti policijski uradnik, ki ga je po-
časi popolnoma vnela in obmamila. On in ona sta že
na morju, hiteč v Ameriko; on pa je v Parizu ostavil
ženo in majhno deco... Kaj bo posledica? Ona dobi
v Ameriki bogatejšega častilca, zapuščeni zavedenec
bo moral naposled prijeti za motiko in lopato in se
bode koril z nevajenim delom, dokler ga ne reši bela
smrt. In kaj naj počne njega mlada žena v Parizu,
brez imetka, brez dobrotnih ljudi?...

„Tisto kletó zlato, ki prihaja iz zemlje, si torej
trosil vedno v nesrečo; nikoli nisi pomislil, da je de-
nar, zmerno rabljen, zdravilo in tolažilo za človeške
nadloge, nezmerno rabljen pa strup. Zlasti bo strup
v rokah kačje Darinke. O tem se boš moral nekoč
tudi zagovarjati; ali še hujši bo odgovor zaradi tolike
razstrelbe. Ako bi bil sinoči jezik brzdal, kakor sem
te opominjal prav resno, bi ne bilo toliko mrtvih in
ranjenih ljudi, toliko ubožcev, ki so izgubili rednika.
To vse kliče po zadostilu in osveti. Ako bi ugovarjal,
da ni bilo treba tolike razstrelbe in moritve, ti po-
vem, da si me klical, da si od mojih duhov zahteval
rešitve iz zaporá in da si že tedaj, ko sem pogasil
ognjiček v tvoji pristavi, moral zapaziti, kako moja
pomoč ne deluje z manjšimi sredstvi — kot po-
moč mojih podložnih duhov. Jaz sem mogočen duh,
in sled mojih stopinj se na široko pozna, slično moji
moči. — Govori dalje!!“

„Mislim, da sem izpovedal že vse.“

„To vse? Veliko preveč je za eno ubogo dušo,
toda ni vse. Svojo Cvetano ljubiš tako iskreno, da si
v nocojšnji sanji samo za eden poljubek na nje ust-

nice hotel iti v gotovo smrt, dasi te je starček svaril. Ta ljubezen te pa ni ovirala, da si tudi nocoj — ne v sanji, nego bedech — z lahkomiselnim samoljubjem netil ljubezen vdovi Ljudmili: v tem gorkem srcu, ki se še ni zacelilo za žalostjo po ljubljennem možu, katerega si tam v Monaku s sleparsko igro umoril. Kolik hudodelnik si, če misliš, da je rahlo, globočuteče žensko srce igrišče za moško prešernost! Ti si iskro zanetil — in kdo sedaj pogasi požar, ki pali to nesrečno srce? Ona je v svoji nekroteni strasti vsa prevzeta od ljubezni; danes te pričakuje na dom in kmalu pred oltarjem. In kaj je storila ravnokar? Neomejena ljubezen do tebe je zamorila materinsko ljubezen: Ljudmila je odpravila tisti zadržek, ki je bil morda napoti vajinemu zakonu... Poglej zopet skozi moje naočnike! Tam vidiš v siromašni sobi ubožne hiše tisto dete, ki si ga nekoč videl, kako se je v zdravem spanju nasmihalo liki angeljček, in odsev tega zdravega veselja je dičil lice zadovoljne matere. Sedaj pa dete spi nevzdramno spanje in lica so mu bleda in otrpla. Ljudmila pa v topi breupnosti gleda na učinek svoje strasti. Kako boš odgovarjal za to žensko?“

„Prosim, gospod, s povzdignjenimi rokami, prizanesite mi! Toliko udarcev ne prebijem! —“

„Miruj, prijatelj! To še ni tvoj sodni dan. Živci so ti zdravi in prebijejo lahko še kaj več. Samo še eno zadevo morava urediti, potem odvijem tezalnico... Od Ljudmile smem prestopiti k Cvetani — k polpozabljeni nevesti. Morda še pomniš, kako si za svatovanja sedel na peči, kako si se zmuznil za Cvetano v nje sobo, kako je takrat glas počil med svati, da si utonil, in kako je gospod Peter Pavlič ugledal tvoje lice med vrati za Cvetanino glavo. Mož je bil že prej ves razburjen od bolečine v nogi, od vina, jeze, strahu in pretila mu je že srčna kap. Ko pa uzre tvoje togotno lice, ga prevzame grozna misel, kakor bi mu bil ti sam z onega sveta prišel očitati, da te je umoril. Nenadejani strah je moža podrl, srčna kap ga je prizadela. To je resnica, ali sodni spisi govore dru-

gače... Morda se še spominjaš, da se je Peter Pavlič nasrkal vina do velike mere in da se je Cvetana od svatovske mize in sama potrudila v kuhinjo po čašico črne kave za ženina. Tolikanj nenavadna postrežnost nevestina pri svatovskem obedu je zbudila občo pozornost. Kava je ženinu prav teknila, ko so si svatje silno razdraženi pravili bridke resnice; in ko jo je popil, se je čez malo trenutkov zgrudil. Nekaj je ostalo na dnu čaše. V tistem ostanku so potem sodni veščaki našli strup. Zasledovalo se je dalje in iztaknila se je v Cvetanini spalnici oprezno skrita tikvica takega strupa, kakršen se je zasledil na dnu kavine čaše. Tista tikvica je bila zavita v papirnat odtržek, na katerem je bil obrisek iz tvoje roke. Sodnik je nato preiskoval tudi na tvojem domu; tam se je pokazalo, da se oni odtržek natanko ujema z ostankom nariska, najdenega v tvoji delovni sobi. To je bil načrt za popravo strešja pri Cvetanini pristavi ob Sotli, in ti si ga svojeročno podpisal tri dni pred Cvetanino poroko s Petrom Pavličem. Veščaki, kakor veš, nezmotni učenjaki, so izrekli, da je tisti strup pruska kislina (*acidum hydrocyanatum*), ki je tako huda, da često učini hipno smrt, in so soglasno povedali svoje mnenje, da so našli sled in duh pruske kisline v ženinovem telesu in da je mož umrl, ker se mu je zavdal ta strup. — Umevno je potemtakem, da je Cvetana obtožena umora svojega moža in da si ti obtožen udeležbe pri tem hudodelstvu. Javni tožitelj bo, držeč se kazenskega zakonika, zahteval za oba smrtno kazen, in če se porotniki uverijo, da sta kriva, obsodi sodišče na vajino smrt.“

„„Gospod, oprostite mi slovesno izjavo, da nisem podal nikakovega strupa. To je vse zgolj kovarstvo. Prav tisti načrt, podpisan šele tri dni pred Cvetanino poroko, mora izpričati mojo in Cvetanino nedolžnost. V zadnjih treh dneh ni bilo nobenega občevanja več med mojim in Cvetaninim domom in ko sem se jaz odpeljal z doma proti Savi, je ležal ves načrt na moji mizi cel in nepretrgan. Spletke proti Cvetani in proti meni so se osnovale in izvršile tisto

noč ali v jutru po Pavličevi smrti. Strup so drugi vsuli v katerikoli ostanek kavine gošče, steklenic-tikvic je najti v vseh starejših hišah, in v odprti delovni sobi mojega stanovanja je vsakdo lahko od-trgal kos očito na mizi ležečega načrta; saj je bilo tisto noč po materini smrti tudi na mojem domu vse v neredu; znani Pavličevi sorodniki so pa go-tovo tudi prišli kropit mojo mater.““

„Verjamem, ker sam to vem. Toda, prijatelj, sodišče tega ne ve in, da bi verjelo, je treba trdnih dokazov. Zatorej moraš ti sam stopiti iz svojega skrivališča in pred sodišče, da neustrašeno razode-neš resnico in osvetliš kovarstvo sebi sovražne obitelji.“

Samorad pogleda Abadona nekam bojazljivo, kakor bi se upiral njega nasvetu, in pravi:

„Nerad nosim k sodišču svoj vrat; vendar poj-dem, ako bo treba. Kako pa se brani Cvetana?““

Abadon se očito razsrdi: „To je prava človeška ljubezen! Ni še dolgo, odkar so tvoje besede Cvetani darovale vse tvoje življenje, vsak utrip tvojega srca; rotile so se, da greš zanjo v ogenj in smrt. Prazne besede! Sedaj, ko ji tvoje pričanje pri sodišču vrne nedolžnost in pošteno ime, sedaj, ko gre za nje življenje, sedaj, ko vpričo sodišča utegneš tudi sam sebe oprati grozne sumnje: sedaj se malodušno upi-raš in nje mlado, nedolžno življenje izpostavljaš smrti, samo da si ohraniš mršavo svoje bitje, da si ti je potem vse žive dni nositi na čelu obsodbo za-radi zavratnega umora! In drzneš se celo vprašati, kako se ubožica zagovarja!“

„Ne zamerite, gospod! To je bilo samo prvo moje čustvo. Sploh sem tako zmeden, da ne morem več preudarno govoriti. Oprostite, če vam povem, da nisem strašljivec in da sem že gledal smrti v oči. Saj sem se že dvakrat dvoboril z nabitimi sa-mokresi.““

„Res ne govoriš preudarno. Ako bi bil jaz člo-vek — mladenič — in bi ljubil žensko, kakršna je Cvetana, izvestno bi se sramoval, molče zatajevati

svojo ljubezen, dočim poudarjam srčnost, izkazano v surovem dvobojskem igranju... Vendar poslušaj dalje. Cvetana je v ječi in se zagovarja primerno svojemu položaju. Od začetka se je branila z iskreno resničnostjo duše, kateri je tuja vsa zloba. Samotnost v ječi, strah, da se ji prisodi smrtna kazen, nedostatek spretnega tolažnika in prigovarjanje pristranskih ljudi, vse to vkupaj vpliva neugodno na neizkušeno mlado žensko, ki ji značaj še ni utrjen. Sedaj bega med neobčutnostjo in obupom ter se odločuje, ali naj po nasvetu kratkovidnežev prizna očitano hudodelstvo, da si, hlineč resnico in kes, morda otme življenje in nemara še kdaj doseže pomilostitev, ali naj po glasu svoje vesti pretrpi smrt ali dosmrtno ječo kot mučenica za resnico in svojo nedolžnost. Zapuščena sirota sedaj omahuje med lažjo in resnico, med prostovoljno sramoto, ki ji morda reši to časno življenje, omadeževano za vse žive dni, in med neprostovoljno sramoto, prisojeno ji samo po človeški pravici, ki ji pa zagotovi v zameno za kratke dni zemeljskega življenja nerazkaljeno radost in večno opravičbo onkraj groba. Zli duhovi nadlegujejo in zavajajo to rahlo dušo; če Cvetana obupa o zmagi resnice in pravice, potem je izgubljena in prizna naposled vse, česar jo dolže.“

„Ni možno, gospod, da bi zašla od steze vesti in pravice!“

„Seveda, ker sedaj nimate več tistih tezalnic, ki so jih nekdam rabili proti ljudem bolj krepkih in topih čutnic in še bolj topih nravstvenih nazorov! Cvetana pa je rahločutna, blaga ženska v cvetoči mladosti, ob bogastvu vzgojena za življenje med omikano družbo in za bodočnost brez gmotnih skrbi. Nikoli ni mislila na življenjske težave, na sovraštvo, na prevare in kovarstvo, na hudodelstvo, ječo in smrtno kazen. Nje sedanji položaj je mnogo hujši od nekdanje torture. V svoji samotnosti muči sama sebe do obupa; in ta muka omami človeka kakor vrtočlavora. Vrtoglavi človek v omotici sam izpusti svoje trdno držalo, da se pogrezne v prepad, dočim bi bil

rešen, ako bi mirno mežal in se krepko držal z rokami. Omotica mu je tolikanj neznosna, da gre rajši v gotovo smrt, nego bi počakal počasne rešitve. Cvetana v neznosni duševni muki tudi utegne izpustiti držalo resnice in vesti, samo da se reši te muke, čim prej tem rajši. Nje usoda je naglo odločena, ako prizna, česar jo dolže. In če ji je prebiti smrtno kazen, bo v sedanjem stanju želela umreti rajši prej nego poznej... Ti, junak, si zaradi manjše muke iskal smrti v savskih valovih; sedaj pa pričakuješ, da bode rahlodušna, šibka ženska v hujši sili srčnejša od tebe! O človek, o mož!“

„Pojdem, gospod k obravnavi; toda prosim vas, idite z menoj, bodite mi zagovornik!“ “

„Vaše zakonike pač poznam bolje nego vaši sodniki in zagovorniki. Zagovarjati pa ne smem, ker nisem vpisan v imenik zagovornikov. Toda berem ti v očeh, da želiš pravzaprav, naj grem namesto tebe jaz k obravnavi.“

„„Prosim vas, gospod, s povzdignjenimi rokami, bodite moj namestnik! Kar vem jaz, veste tudi vi; tudi vam je znano še mnogo drugega, kar bi bilo na korist meni in Cvetani. Vas tudi nobeno vprašanje ne bode spravilo v zadrego. V zahvalo vam dam...“ “

„Kaj daš, siromak? Saj nimaš ničesar, česar bi ti ne mogel svobodno vzeti! Vendar pojdem namesto tebe k obravnavi.“

„„Kako storite to? Ali brez mene?“ “

„Ne prav brez tebe; vendar porabim samo slabšo polovico tvoje osebe. Izpolnila bodeva pogodbo, ki sva jo nekoč dogovorila v višavah nad Italijo. Pri obravnavi potrebujem tvojega obličja, tvojega jezika, sploh tvojega života, ker morajo sodniki videti, da stojiš ti pred njimi. Tačas boš ti svobodna duša brez telesa in se boš radoval slasti nadzemeljskih duhov. Jaz pa bom nosil in ščitil tvojo človeško kožo, ne da bi jo izročil sodnikom.“

„„Doklej bode to trajalo?“ “

„Začne se takoj, če dovoliš. Treba je čim prej Cvetano potolažiti in poučiti. Učinek bode gotovo uspešen, ker bo mislila, da govoriš ti ž njo. Prestane pa tvoje breztelesje tudi v malo dneh. Ako sta oproščena, ti to krhko tvorivo, ki je zovete truplo, vrnem še tisti dan na tvojem domu in ti hkrati izročim Cvetano nedolžno in nad vse veselo. Toda če nista oproščena, kaj potem? Tebi brez težave oddam tvoje telo nekje v Ameriki ali v Afriki, kjer te ne doseže roka človeške pravice; Cvetane pa ne morem nikamor premakniti, ker nimam oblasti do nje, dokler je nje duša čista.“

„„Pregovorite jo ali rešite jo proti njeni volji! Ko bo združena z menoj, vas iz vsega srca zahvali za ta blagodušni čin.““

„Pregovoriti obsojenko, da se odtegne prisojeni kazni, ali celo, da se sedaj odtegne izvršitvi smrtne kazni in vstopu v večno življenje samo zato, da nekoliko časa pozneje nemara v grehoti ostavi to ničevno življenje in se pogrezne v večno trpljenje, to bi bila velika zavedba nedolžne duše! Če pa jo otmem proti njeni volji, bi to bilo veliko hudodelstvo. Sicer sem že rekel, da je brez nje volje ne morem oteti, dokler ji je duša nedolžna. Zatorej je njena rešitev negotova reč.“

„„Ako je v a m negotova, onda mi je obupati.““

„Pa pustiva Cvetanino rešitev. Za namestek dobiš vdovo Ljudmilo brez težav.“

„„Nikar se ne šalite, gospod, z mojo bedo! Domotožje me tolikanj prevzemlje in prva ljubezen se ponavlja tako silno, da bi dal vse za Cvetanino rešitev.““

„Zopet te gnusne, prazne besede! Kaj moreš dati?... Pač, nekaj pravic imaš do Cvetane. Če mi jih prepustiš, bodem laglje deloval. Premisli torej in odloči! Pojde pa težko brez greha in hudodelstva.“

„„Ustopam vam vse svoje pravice od Cvetane, da mi jo le privedete prosto in na varno mesto.““

„Ali mi torej dovoliš, da pogazim duševno nedolžnost tvoje Cvetane, samo da jo otmem kazni

in jo privedem k tebi na varno mesto? Dobro preudari!“

„„Gospod, meni se kar vrti v glavi!““

„Saj se ne mudi. Volja ti je prosta, premisli in potem odgovôri.“

Samorad se zamisli... Zrakoplov se nese pod nebom dalje, in Samorad gleda pred seboj svojo domovino, svoj dvorec in Cvetanin gradič v lepoti jasnega jutra; vidi tudi znano jetnišnico, v kateri obupava Cvetana. Zdi se mu celo, da jo vidi na klopi visoko obzidanega dvora; toda prav je ne more razločiti, ker ji je glava sklonjena.

Naposled spregovori Samorad s tresočim glasom:

„Mogočni gospod, ravnajte milo z menoj in s Cvetano! Ustopam vam svoje pravice, kakor sem rekel.““

„Dobro torej! Ako bo Cvetana obsojena, jo dobim v svojo oblast, pogubivši nedolžnost nje duše, in jo rešim vse kazni tega sveta, naj moram razdrobiti ovire bodisi zločinoma. Potem privedem tebi, obsojenemu hudodelniku, grešno, obsojeno hudodelko. To se zgodi v Ameriki deset dni po obravnavi.“

Abadon se obrne in zamrmra polglasno: „To je prava, zmagovita ljubezen! Zvršiti se sme hudodelstvo, zamoriti ljubljeni duši cvet nedolžnosti, samo da samec doseže svojo samico! Res globoko si padel, zarod človeški!“

Potem se obrne k Samoradu, rekoč: „Vse je gotovo in dogovorjeno, samo daj mi še život!“

Abadon iztegne roko. Samorada hudo zaboli po vseh udih, ali hipno prestane bolečina. Vpraša, kaj pomeni ta bol, pa ne čuje več svojega glasu. Zrakoplov naglo odhaja in se manjši. V njem se vidi edino Samoradov život; ta je pa nem in negiben za želje svojega lastnika.

VII.

Sanjalo se je že meni in nemara tudi tebi, blagovoljni čitatelj, da sediva spodobno oblečena v ime-

nitni družbi. Zanimivo reč govoriva in na naju so uprte vse oči. Hkrati pa zapaziva, da sva bosa ali da nimava druge prepotrebne obleke. Preplašiva se, se umikava, toda ni se nama moči izmuzniti iz družbe ali naglo doseči odevalo, čigar nedostatek čutiva tako mučno.

Slična zadrega je zadela našega Samorada Veselina, ko se je zavedel, da nima več svojega navadnega telesa, to je tiste gmotne snovi, ki mu je doslej nosila duševno bitje, ne da bi bil pazil na to; ali: tiste zunanosti, ki je doslej pred svetom upodabljala in predočevala njegovo osebo in poedinost. Čimdalje bolj ga je pekel ta nedostatek. — Zmedel se mu pojem o prostoru. Okrog in okrog je čutil zgolj praznino in sam sebi ni mogel odgovarjati, kje je in ali sploh kje biva v tej brezobrazni praznoti. Takisto ni mogel umeti, kaj je čas; zakaj okoli njega in v njem se ni nič gibalo, izpreminjalo, vrstilo: vse je bilo kakor trenutek, a ta trenutek je bil kakor neizpremenjen in okamenel.

Bal se je grobotihega miru v neznanem brezčasju in brezprostorju. Ali česa naj se boji, ko se ne javlja nobena stvar, ne kaže nobena podoba niti prijazno niti sovražno, ko ničesar ne čuje in ne čuti ter ne vidi okoli sebe ne luči ne teme! Vendar ga je strah samega sebe, da ne zajde kam, od koder ni vrnitve, ali da se duh ne razredi v zgolj atome, ki se nemara več ne združijo v dosedanjo enoto.

Ko ga v strašilni samoti mami bojazen in negotovost, ali je živ ali mrtev, zaželi se iznebiti tega omahovanja in se privaditi breztelesnemu življenju. Toda volja, trdna volja ga skoro popolnoma ostavi v tem sanjavem položaju; tudi zavest samega sebe mu jako opeša. Vpraša se: „Kje mi je telo?“ Zdajci se mu duh nekamo sesrédi in Samorad vidi pred seboj in okoli sebe privajeno spalno sobo v svojem dvorcu. V znani postelji mu telo mirno spi in diha, pri postelji pa sedi brat-milosrdnik, ki mu pazno poklada ohlajene rutice na čelo. V sprednji sobi govori njegova mati, slabotna, vendar zdrava, z zdravnikom

dr. Kresom. Natanko čuje Samorad, kako zdravnik za gotovo obeta, da se bolniku zdravje skoro povrne. Samorad bi rad vprašal, rad stisnil zdravniku roko; toda zaman se naperja in javlja. Dr. Kres ne zazna njegove navzočnosti. In ko nato skuša predramiti sam svoje speče telo, še poteze na licu ne more izvesti. To se mu zdi jako čudno; vendar to čustvo ni jakše, nego da slučajno vidi svojo fotografijo. —

Vpraša dalje: „Kje mi je Cvetana?“ Namah jo vidi. Ona in sorodna ji vrstnica se peljeta po ravni cesti proti Zagrebu, gospod Peter Pavlič pa z vajeti v roki vodi čile konjiče. Nadrobno čuje, kaj gospodični govorita, in ogreva ga novica, da skoro okreva in da bode potem poroka s Cvetano. Toda to čustvo ni jakše nego za knjigo, v kateri bi čital enak prizor iz srednjega veka. —

Samoradu se dozdeva, da te podobe ne morejo biti resnične, ker ima njegovo telo Abadon, Cvetana pa je v ječi. Kakor bi trenil, se najde v jetnišnici, v tesni, mračni sobi. Tam sedi Cvetana, k tlom zroč, blede in objokana. Zraven nje sedi mož, ki ima Samoradovo obleko in pravo njegovo obličje. Živahno govorita: mož s popolnoma Samoradovim glasom, ženska tako zvonko, kakor istinska Cvetana. Kaj se pomenkujeta, pa Samorad ne more umeti in, ko Abadona vpraša, kako se plete Cvetanina pravda, se ne zmeni nihče za to vprašanje, kakor bi nihče ne bil čul ničesar. —

Kakor senca pred solncem se razidejo ječa, Cvetana in mož s Samoradovim obličjem; zopet je samota in praznота okrog in okrog; Samoradov duh pa zopet dvoji, kaj je bilo v teh prizorih resnica, kaj slepilo; ne more priti do jasnega razsodka. Če zopet misli, da je Cvetana v ječi, jo zopet uzre med mračnimi zidovi; če misli, da je doma na svoji graščini, jo takoj vidi, da se pojoč šeta po vrtu in povija cvetice v šopek; in če misli, da je na cesti, jo zopet vidi na progi proti Zagrebu... Če obrača pozornost sam na svojo osebo, se mu zdi, da stoji na razvalinah gradu Cesarvara nad Klanjcem in da

tam motri znane domače kraje, ki se niso izpremenili. Ako si tega ne verjame, pa zopet ne vidi in ne čuti ničesar v grobotih praznini. — „Ali je sedaj poletje?“ Kakor bi trenil, se zaziblje rumena pšenica po poljanah. — „Ali je morda zima?“ Takoj pada gost sneg daleč okoli. „Ali sem na luni?“ Precej se ustavi na vrhu ugaslega ognjenika in okrog in okrog gleda razorano skalovje brez znakov živega bitja. — „Morda sem na solncu?“ V trenutku se pogrezne v morje svetlobe, toda svetloba ga ne blešči in vročina, ki se raztaplja v sopar, njega ne greje.

Vrine se mu pridomišljaj, da je pravzaprav videl in čul samo to, kar si je podabljal sam sebi, in vse takisto, kakor si je želel ali domišljal. — Ali je morda vse bitje zgolj nebitje, ali življenje morda zgolj domneva? Vendar: ves svet ne more biti zgolj domneva! Naj je ničesa in nebitja kolikor toliko, nad vsem tem je vendar nekaj istinitosti in rečnosti. „Bitje in istinitost sem izvestno tudi jaz. Saj mislim, saj želim. — Celo živ moram še biti. Saj ne hrepenim po nekakovem izgubljenem življenju, saj ne čutim teže napak in pregreh svoje duše, kakor bi mi bilo stopiti pred večnega sodnika.“

Tako je omahoval in preudarjal Samorad sam v sebi. Zdaj se spomni kakor v sanji pogodbe z Abadonom, ki še ni pretrgana, in si zaželi njegove pomoči. Skoro začuti pod seboj kakor tla in pred njim stoji živa podoba tistega zakladokopa in poslovodje, čigar naslovu „Plahtalič“ smo se že privadili.

Plahtalič izpregovori prijazno:

„Mogočni gospodar Abadon mi je ravnokar poročil, da se vrlo dolgočasite v sedanjem nenavadnem stanju, in mi je ukazal, naj stopim k vam in ravnam po njegovem navodilu.“

Samorad odgovori osupel: „Ne zamerite, gospod Plahtalič, če iskreno povem, da mi je Abadon najmanj ustregel baš z vašo osebo.“

„To iskreno javljanje resničnih vaših misli brez ovinkov mi prav ugaja. Tem laže bom deloval na

vašo korist, kakor mi je strogi ukaz ostrega gospodarja.“

„Da bi le bilo res, kar govori vaš jezik!“

„Res ali ne res, to se sedaj ne vpraša. Dosti bo še pozneje prilike, da bodeste preiskavali to malenkost. Sedaj nama je štediti s časom, da hitro opravi svoje naročilo. Najin gospodar ali, da vas ne žalim, moj gospod in vaš sluga, Abadon, mi je povedal, da ne morete prebiti brezčasje in brezprostorja in da se ne znate gibati brez telesa. Zatorej mi je podal telesu podoben obodek, da vanj vtaknete svojo dušo, da se ne bojite za nje izgubo in da s tem obodkom človeški čutite, gledate in poslušate ter morete občevati s telesnimi bitji.“

*

To izrekši, vzame Plahtalič iz žepa torilce, ne večje od navadne tobačnice, mu sname pokrovček in iz torilca vzrase dostojno oblečen moški stas. Obraz mu je Abadonov.

„S tem telesom,“ nadaljuje Plahtalič, „bodete uspevali prav lahko. Seveda ni pravo telo, samo videz je pravega telesa. Vendar se bo gibalo, gledalo in poslušalo kakor pristno človeško telo; ali to telo ne zahteva ne živeža ne spanja in ne pozna bolečine in trudnosti. Brez teže se bo gibalo kakor blisk, in če ga presekate ali prestrelite, vedno ostane celo in enotno. Abadon sedaj, ko rabi vaš život, ne potrebuje tega človečjega léva in ga vam prepušča do bodoče zamene. Kar zaželite — in duh vam šine v prazni lev. Ta prikazen se oživi in bo kot pristen človek posredovala med vami in vso zemeljsko in nadzemeljsko stvarino. —

Samorad se nekamo obotavlja stopiti v to pošast, ki se maje pred njim kakor z vodikom napolnjen oblonček, ki ga drži dete za nit, preden ga spusti v zrak. Plahtalič je ponujal in ponujal ter že mašil meh zopet nazaj v torilce, ko se Samorad končno odloči, da to ničevno telo poskusi vsaj za trenutek.

Zdajci začuti, da je prenovljen človek. Kako prijetno je to telo! Kako lahko se giblje, bistro vidi in čuje ter slastno v njem prebiva duh, ne spomnivši se, da je novo telo prazen meh, čigar koža je senca in na videz!

„Hvala Abadonu za ta dar!“ „vzklíkne Samorad. „„Takoј poletim k Cvetani, da ji povem tolažilno besedo.““

„Priјatelj, ne tako naglo!“ se odzove Plahtalič. „Ne k Cvetani, ne k Ljudmili! Pomislite, z Abadonom imate dogovor, da hočete storiti samo to, kar sta prej vzajemno preudarila glede na možne posledice. Povem vam toreј, da bodete s tem telesom v sedanjem in v prihodnjih stoletjih videli samo toliko zemlje in zemljanov, kolikor vam bode Abadon posebe dopustil, in da se bodete zlasti ogibali vsake dotike s svojimi sorodniki in z njih potomci. Pač vam je svobodno, prekršiti to pogodbo; toda mislim, da vas ni treba opominjati dosedanjih žalostnih izkušenј v tem oziru.“

„„To je res hudo! Obetalo se mi je toliko svobode, toda nihče ne trpi večje sužnosti od mene.““

„Oprostite, gospod! To je zgolј opreznost, ne vsečna na prvi pogled, a vendar potrebna. Kako bi mogli nepristransko gledati svet, ako bi se vam bilo vedno bati, da najdete koga svojcev, ki je vreden graje ali pomilovanja ali morda še kaj hujšega?“

„„Dovolite mi še vprašanje: Kdo ste pravzaprav?““

„Čudim se temu vprašanju, ko iz mojih ust ne pričakujete resnice. Oseba sem kakor vi, morda človek, morda duh. Toliko je gotovo, da oba skupaj dejana na lekarniško tehtnico, še pol grama ne odvzdigneva, in da sem že često bival tam, koder vas bom sedaj spremljal. O tem, kar bodete videli in čuli, pa vam bo vedno svobodna tako vera kakor dvojba. Sicer pa ne bom dajal povoda, da bi me mogli staviti na laž. Tako je: „Clara pacta, amicitia longa.““

„„Kje sva sedaj, gospod Plahtalič?““

„Na grobu poslednjega pravnuka po dedu vaše Cvetane; in ta se je kopal na novi celini, ki se nekoč iz morja povzdigne med Indijskim in Tihim oceanom. Več o tem vam ne morem ali ne smem povedati.“

„„Tam blizu počiva neki tudi vaš zaklad,““ opomni Samorad šaljivo.

Toda Plahtalič odgovori prav resno: „Ustregli ste mi s to opomnjo. Priliko imate s temi očmi gledati moj zaklad, samo dotakniti se ga ne smete.“

Takoj sta videla ogromno gomilo črnih, neredno nametanih skal in pod njo v močno kovanem zaboju obilico čistih, velikih demantov in drugih dragih kamenov. Bila je velika vrednota, ki bi stala gotovo nekaj milijonov frankov.

„„Hvala, gospod Plahtalič. Odvedite me v mojo domovino, ako je bo še kaj v tisti čas!““

„Že sva v domovini,“ odgovori Plahtalič. „Sedla sva na vrh najvišjega hrasta na gori Slemenu. Odtod imate diven razgled na vse Zagorje, na gorice in poljane ob Sotli, na ravan med Krko in Savo in na prostrano Hrvaško Posavino, daleč zadaj obrobljena z nizkimi griči in z oblaki, ki se vam vidijo, kakor bi sedeli na ravni zemlji.“

„„Ali, prijatelj, kako je to, da ne vidim do veličastnega Zagreba, da mi je zakrita dika troedine kraljevine?““

„Marsikaj je minulo, kar je slulo za vaših dni... Ondi, kjer se je pred stoletji dičil kraljevski Zagreb, obrašča vam sedaj bujna hrastova šuma redke stavbinske razvaline, poslednje neme priče o velikosti kraljevskega mesta. Sava in Kolpa, Krka in Krapina teko, razdejavši stare jezove, svobodno kakor nekdanj; ali človeške zgradbe se pokore staremu zakonu o vednem izpreminjanju. Celo drug narod biva sedaj na tej še vedno rodoviti zemlji.“

„„Anti vendar niso Madjari naposled izpodrinili Hrvatov v staroslavnem Zvonimirovem kraljestvu?““

„Hrvatje so umrli, Madjari so izbrisani iz zgodovine tiste dobe. Rod, ki sedaj lepo vašo domovino imenuje svojo, je prišel, kakor nekdanj Hunci in

Madjari, iz Velike Azije, od naročaja matere vseh narodov, ki je često poslala krepkih svojih mlajših sinov v Zapad, da pomladé in pretresejo otrplo Evropo.“

„Žalostno je, gospod, nad grobovi svojega naroda gledati samo velikanske gozde in enolična polja, namesto nekdanjih gradov in mest pa zgolj nizke okrogle slamnate koče! — Dvigniva se na sever! Tam so rojaki Slovenci. Ta bolj vztrajni in žilavi del našega naroda je morda prebil novo azijsko poplavo kakor nekdanj Hunce, Avare in druge barbare.“

Trenutek mine, in že plavata nad Ljubljanskim Poljem. Bele Ljubljane ni več. Ljubljanski hrib, na čigar prostornem temenu je ob koncu devetnajstega stoletja stala preprosta kaznilnica, dičijo samo nekateri ostanki zidov, žalostno štrleč izmed borovja, in okrogel visok stolp brez oken in brez strehe. Na temenu tega stolpa pohajkuje, kakor bi bil stražnik, človek srednje rasti, odet s kožuhovino in pokrit z bukovo gobo. Takov mož je užival diven razgled na Ljubljansko Polje, na veličastne planine ob severu in na zelene gore ob jugu.

Samorad milo potoži:

„Hujša je prevara tukaj nego pri Zagrebu! Ko sem prvič videl Ljubljano, kakó mi je ugajala nje lepa in slikovita, mnogovrstna okolica! Videl sem veliko mest, vendar Ljubljane ne pozabim nikjer in nikdar. Koliko prostora je ta sredina slovenske zemlje imela za krasno veliko mesto — in sedaj je vse razrušeno, zapuščeno in z grmovjem pokrito! Na ravnem barju je bilo prostora za tisoč in tisoč pridnih, imovitih kmetovalcev — in sedaj je vse to polje nepregledno jezero, ki ga zapirajo umetni jezovi in silne zatvornice prav tam, kjer je bila Ljubljana nekdanj najlepša. Ljubljanski Grad je tedaj nekamo resno in tožno gledal na mesto in po lepi, razsežni pokrajini, kakor bi žaloval, da v hribu pod njim še vedno spi velika vojska iz slavnih časov in da s to vojsko vred še vedno tam pri kameniti mizi brezskrbno ob meču sloni in dremlje nepremagani

kralj Matjaž. Ko sem gledal ta Grad, sem mu želel, da se nekoč razvedri in razširi, da se na prostornem temenu sijajno dvignejo kraljevske palače, vredne prekrasne dežele okoli in okoli, in da bi se tam po zlatih dvorinah šetal zbujeni kralj Matjaž, ko premaga vse sovražnike pri sedmerovrščni smreki tam na Sorškem Polju... In kaj je sedaj to gradišče? Še kaznilnica ni več, samo stolp za poldivjega gozdnega čuvaja! To je žalostno!“

„Prirodna prememba,“ odgovori Plahtalič. „Stoletja in stoletja prineso marsikaj iznenadnega. Ljubljana ni več rabila za mesto in je razpadla. Barje se je prestvarilo v umetno jezero, takisto mnoge druge nekdanje doline. Savinja na primer je z visokim jezom zaprta pod Celjem, prav tako Sava pod Litijo, Krka pod Novim Mestom, Soča, Drava, Zilja morajo tudi polniti nova umetna jezera.“

„Čemu to silovito pokvarjanje rodovitnega, obdelanega sveta?“

„Ta narod, ki sedaj tukaj gospodari, dela in skrbi za pozno bodočnost. S temi umetnimi jezovi izboljšuje zemljo. Povodnji donašajo dobre zemlje z višav, ta zemlja se vseda v jezerih. Nižji kraji se varujejo preplave, ker zatvornice urejajo odtok, in izpušča se vedno samo toliko vode, kolikor ni kvarno za nižji svet, dočim je v jezerih vedno prostora za pritok vsake povodnji. — Ali vse to je imelo še drug namen. Ko so prihrumeli novi barbari v vaše dežele in so ukrotili stare prebivalce, niso letih mogli uničiti hitreje nego tako, da so morali premagani slovenski robi in tlačani sami graditi te velikanske jezove in sami zagrinjati z novim občim potopom sledove svoje omike in spomine na ljube domače kraje. Poslednji Slovenci so bili prisiljeni, da so takó sami kopali svoje grobove.“

„Res pravi barbari so to!“

„Kakor si misliš. Tudi v našem devetnajstem stoletju bi marsikateri narod, ki sam sebe nazivlje plemenitega in bratoljubega, potopil drug narod — naj rečem — kar v žlici vode, samó da ima za tak

narodomor dosti pomočkov. Takšen narodomor, ki se po eni strani zove vnebovpijoče bratomorstvo, po drugi strani pa izvrševanje potrebne samoohrane, se je godil prej polagoma, kakršni so pač bili pomočki. Ti tuji barbari pa so tak pomor opravili hitreje, ker so bile njih moči po takem. Čim močnejši je močni sosed, tem prej uniči slabšega.“

„Ali je torej po tem prevratu ostalo še kaj Slovencev?“

„V Evropi poznam še enega. Da ga vidiva, se morava pomakniti višje v gore. Tam blizu, kjer kipi v nebo bela glava snežnika Triglava, uzrete med planinskimi velikani na južnozapadni strani strmo piramido golega Bogatina. V tej gori je prostorna jama, večno razsvetljena, ki hrani v sebi bogastvo suhega zlata in dragih kamenov. V jamo drži priroden rov. Vhod vanj najdeš samo ondaj, ako si pod Triglavom utrgal čarobno „rožo mogoto“, ki ti odpre ključavnico do vseh zakladov. Videl je že marsikdo to rožo na strmih stenah in čereh. Ako je pa čez strmine in prepade zlezel in splezal do nje in segel po njo, je namesto rože prijel jeznega strupenega modrasa, in bilo je po njem. Poslednji Slovenec pa je vendar našel tisti rov, ker je bil prvi Slovenec, ki ondi ni iskal zlata. Tudi nama je ta rov odprt in v špilji najdeva starega moža, neizmerno učenega.“

„Poslednji Slovenec, nad vse učen in vendar jamnjak-troglodit! Kdo bi to verjel?“

„Meni bi se zdelo čudneje,“ odgovori Plahtalič, „ako bi si slovenski učenjak s slovensko učenostjo primodrijanil palačo! Povrhu je ta mož poslednji Slovenec. Vaš narod ni zvonca nosil v zemeljski zgodovini, zato tudi za poslednjega trpina ne smete zahtevati boljše usode.“

*

Po teh porogljivih besedah se spustita k Bogatinu. Plahtalič odvali skalno ploščo, prislonjeno h gorski steni, splazita se po rovu in končno stopita v prostorno dupljo, ki je svetla, kakor bi ji svetila

električna luč. Tam sedi na mahoviti klopi za prirodno kamenito mizo sključen sivček dolge razmršene brade. Obleka mu je medvedova koža, prevezana s trto. Ves zamišljen v drobne listke, razpostavljene po mizi, zapazi prišleca stoprav tedaj, ko stojita tik mize.

Samorad ga ogovori v pristni slovenščini.

Možu se zaiskre oči in vesela rdečica mu šine v lice. Z glasom, prav krepkim za tako starost, odgovori:

„Bog te sprimi, ljubeznivi rojak, ki si me po stoletjih zopet razveselil z milim zvokom jugoštajersko-zagorskega narečja iz devetnajstega stoletja! Prosim vas, gospod, ponovite še enkrat počasi svoje besede, da razločijo topa moja ušesa nadrobno, ali pravilno po svojem narečju izgovarjate naglašeni svoj a (ô) in svoj u (ü) in ali zavijate bolj panonski ali bolj karantanski.“

Samorad stori, kakor je ukazal gospod. Ta pa zmaje z glavo, rekoč:

„Žal, pokvarjeno narečje; to je žalosten plod šole in knjige! Ali poznate kaj več narečij, ali imate v sebi kaj jezikoslovske žilice?“

„„Oprostite, blagi gospod, nekaj narečij poznam nekoliko; nisem pa jezikoslovec in slovenščine in hrvaščine sem se naučil več s knjigami nego ob pogovarjanju z narodom. Postreči vam pa vendar morem z marsikatero jezikovno drobtinico, ker po čudnem naključju sem živ, pristen človek iz devetnajstega stoletja. Vi, blagi gospod, pa živite nekaj stoletij za menoj. Zato vas prav lepo prosim, da mi izvolite kaj razodeti iz poznejših stoletij in zlasti povedati, kakšna usoda vas je pregnala od učenjaških stolic v jame medvedov in jazbecev.““

Mož se nekoliko zamisli in naposled izpregovori: „Žal mi je, da se morava raziti. Vi poznate zame slovenščine premalo. Jaz nisem prišel od južnih slovenskih krajev, vendar poznam narečje vašega domačega kota, kakor se je govorilo v devetnajstem stoletju, bolje nego vi. Vi govorite jezik enega sto-

letja in še tega prav nedostatno; jaz poznam pismeni jezik in vsa narečja iz več nego tisoč let. Kar veste drugih reči iz devetnajstega stoletja, tudi ne obogaté moje vede; prišli bi marveč v zadrego, če vprašam kaj več iz vašega stoletja, na primer: Kdaj se je prvičrat natisnil slovenski stavek z gajico, katere večje slovniške napake so v Prešernovem „Krstu pri Savici“, iz katere slovnice se je učil slovenščine pesnik Koseski? Spodobno pogostiti vas tudi ne morem; prostora imam sicer dovolj, ali za hrano morem postreči samo z gorskim mahom, s sladkimi koreninicami in z raztopljenim ledom, ker v teh goličavah nimamo studene vode. Kar vem iz poznejših vekov, pa lahko povem na kratko, in to vas ne bo zanimalo: Spisal sem in za tisk pripravil slovnico slovenskega jezika, v kateri je po jezikoslovnih pravilih natanko in neovržno določeno, kakô se naj govori slovenski čez petsto let. Ta slovnica je v štirih stoletjih po vaši dobi najiminenitnejši čin med Slovenci. To vas pa ne zanima, ker nimate pojma o važnosti takšne slovnice. Žal mi je torej...

„Veselite se rajši!“ — mu seže Samorad živahno v besedo. „Morda si niste prav zapomnili, da živim v devetnajstem stoletju in med slovenskim narodom. Naš narod sedaj veliko piše in tiska, rad čita in se postavlja na noge tako krepko, da se zaradi njegovega napredka vznemirjajo vsi številnejši sosedni narodi. Izročite mi svojo slovnico, preskrbim vam nje natis, bodisi ob svojih stroških, in popišem v predgovorčku, kaka sreča mi je podala v roke to veleučeno knjigo. Povem vam, da tako zaslužete kar štiristo let — preden ste prišli na svet! In to je nekaj!“

Te iskrene besed ganejo starčka. Objame in poljubi Samorada ter izpregovori z glasom, trepetajočim od veselja: „Prisezite mi v roko, da izbavite natis moje slovnice! Potem ste moj slovenski gost in povem vam iz poznejših časov že še marsikaj, kar vas bo bolj zanimalo nego jezikoslovje. — Ali oprostite opomnjico, da je ne pozabiva pozneje. Dovolili

mi bodete, da pred tiskom pregledam vaš predgovorček k svoji slovnici, ker ne verjamem, da pišete po edino pravi slovnici, kakršno sem nekoč predaval neposlušnim učencem.“

Samorad seže starčku v roke. Ta si dá potem predstaviti gospoda Plahtaliča, kateremu reče nekaj prijaznih besed. Vsi trije sedejo na klop mahovko. Starček seže pod klop po glinasto, napol ubito lulo in po velik tobačji mehir ter pravi:

„Od nekdam mi je bila poleg jezikovne učenosti največja slast pipa poštenega tobaka. Dovolite, da si jo zakurim. Najprijetnejši pomenki, najboljše misli se snujejo uprav tedaj, ko se tobakov dim vrtinči proti stropu. Račita povedati, kakšna usoda vaju je zanesla na to kamenito morje; potem izpregovorim tudi jaz o marsičem. Samo o politiki vem prav malo, ker se s to zvijačno, nevarno rečjo nisem smel pečati, dokler sem bil v službi, pozneje pa sem bil zanjo prestar in preokoren.“

Samorad in Plahtalič povesta svoje dogodke, ki so nam večinoma že znani, nekaj nas pa ne zanimljejo. Plahtalič je slikal čudne dogodke svojega življenja tako čudno, da sta poslušalca kar strmela. Iz dolge vrste laži naj povem samo to, da je bil med drugim tudi profesor kitajskega jezika in slovstva na kitajsko-ameriški akademiji v Pekingu; to mu je naklonilo naposled dovolitev starčka — kot jezikoslovnega tovariša — da sme njegovo slovnico preložiti na kitajski jezik.

Nato pripoveduje starček, da je v dvaindvajsetem stoletju slul pod učenjaškim imenom „Slovo-goj“. Bil je profesor slovenskega jezika v Tržiču, kamor so njega dni prestavili veliko gimnazijo iz Kranja, in je spisal mnogo jezikoslovnih razprav, zlasti o slovenskih narečjih in podnarečjih, Razen omenjene slovnice je spisal najboljšo slovnico v slovenskem jeziku iz dvaindvajsetega stoletja in tam neovržno dokazal, da do tedaj še nihče ni pisal pravilno slovenski. Zelo in kakor po dogovoru so ga napadli drugi zavidni slovničarji. Vnela se je srdita

„abecedna vojska“ kakor v devetnajstem stoletju med bohoričico in „žabico“. Več let je trajala, pa se ni mogla končati z njegovo zmago; kajti uprav ta vojska je dala tedanji vladi povod, da je posegla vmes z železno roko. Izdan je bil strog ukaz, da je slovenski uk in jezik odpravljen na vseh in vsa-kršnih slovenskih šolah in prepovedan tisk vsake slovenske besede. Tako se je končala poslednja abecedna vojska; Slovogoj ni dosegel gotove zmage, na veliko veselje svojih nasprotnikov.

Ko je bila slovenščina izgnana iz učilišč, so odpustili tudi Slovogoja iz službe; pobegnil je v Bohinj, kamor so se baje nekoč zatekli odstavljeni staroslovenski bogovi. Vzel je s seboj vse svoje bogastvo: knjige in spise; denarja ni imel, ker je bil skromen slovenski učenjak. V tej samoti se mu je čez nekaj let pridružil nekdanji učiteljski tovariš z učenjaškim imenom Rudovar, najučenejši poznavatelj rudnin in kemijskih spojin. Pobegnil je v Bohinjsko dolino pred azijskimi barbari, ki so takrat že močno napadali in naposled premagali nesložno Evropo...

„V dolini nama ni bilo več varno,“ nadaljuje Slovogoj. „Zato sva pospravila vse svoje učenjaško bogastvo v planine, kjer je Rudovar po čudnem naključju, ki ga mi ni nikoli hotel pojasniti, našel to jamo, nepoznano vsemu svetu. V tej jami, ki je čudovito prijetna in kakor nalašč pripravljena za učenjake, sva prebila dolgih dvesto let. Tukaj sem pred blizu sto leti dovršil svojo novo slovnico, ki jo sedaj za novih sto let gladim in izpopolnjujem z učenimi dodatki. Nikar se temu ne čudite! Morda ste že nekaj čuli o roži mogoti; vsega niste. Moj tovariš Rudovar je opazoval, kako je hudo ranjen orel vgriznil v steblo redke rože. Orel je takoj okreval, se zagnal v svojega preganjalca in ga razsekal. Tisto rožo je Rudovar utrgal, preiskal nje sok in se čudom začudil, ko je v tem soku našel to, česar so zaman iskali stari alkimisti: tisti modrijanski kamen, ki izpremeni navadni prah v zlato in, kar je mnogo več vredno, človeško življenje podaljša za nekaj stoletij.

„Odsihdob nama je bila roža mogota navadni živež. Kapljica ali prašek zadošča malone za teden dni. Telo se mi je omladilo in duh je bister in živahnejši nego kdaj. Brez te čarobne rože bi ne bil spisal tako temeljite slovnice. Skrbela sva tudi za ugodnost in bodočnost. Navadila sva orle in brkaste jastrebe — vsakdanje svoje družabnike — da nama strežejo; in bistri orli so nama nanosili od nepristopnih čeri in goličav toliko tiste rože, da imava živeža vsaj še za dvesto let. Samote sem se navadil, ker zadoščam sam sebi, kakor se to spodobi modrijanu; obleka mi je medvedja koža, živež tista roža. Več ne potrebujem. Lahko bi bil neizmerno bogat. Sedim, kakor vidita, na zlatu in med zlatom, ki ga je vse polno okoli nas v velikih in majhnih kepah. Jaz te potrate ne potrebujem. Vzemita s seboj zlata, kolikor moreta; in prosim vaju, vzemita ga obilo, da odrineta vse tiskovne stroške moje slovnice; preskrbita se z zlatom tudi za drugi in tretji natisek...

„Moj Rudovar, nepristopen značaj in dokaj oduren mož, pa ni bil toliko modrijan, da bi se bil privadil takemu samotarenju. Pohlep po slavi in oblasti ga je po dvesto letih zavedel med nove gospodarje naše domovine. Branil sem mu, rotil sem ga, toda zaman. Gnalo ga je, da izda tajnost večnega zemeljskega življenja trinogom, ki so pomorili najine rojake. Strašna slepota! In vse to samo zato, da doseže blesteč red ali visokobobneč naslov! Vzel je s seboj živeža za jedva tri leta; ker se že pet let ni vrnil, sodim, da častihlepnik ni dosegel, česar je iskal, in da je pri teh barbarih bržkone našel zavratno smrt. Tako sem ostal sam, pokopan pod silno goro in vendar živ, vedno delujoč, vedno se učeč; ali od tega nimava koristi niti jaz niti moj narod, ki je že davno zamrl. Rad bi se posvetoval s pametnim človekom, ali smem sam sebi ustaviti življenje, če opustim uživanje rože mogote: kajti prebil sem že dvesto let nad navadno človeško mero. Ali kje naj iščem, kje najdem takega človeka med temi bar-

bari, jaz poslednji Slovenec, poslednji kristjan v Evropi?"

Solza je zaigrala Slovogoju v očesu in beseda mu je zastala. Naglo izpregovori Plahtalič:

„Dovolite, gospod Slovogoj, da izrečem nasvet, ki bi bil vam prijeten in slovenskemu narodu koristen, ako se mu odzovete, Jaz in gospod Veselin izvestno živiva v devetnajstem stoletju. Sedaj, ko občujeva z vami, občujeta devetnajsto in štiriindvajseto stoletje. Moč imava vas presaditi nazaj v devetnajsto stoletje, če le privolite. Prosim vas, storite to! Svoje kapljice in praške, svoje knjige in spise odnesete iz te jazbine in se preselite z nama ali v Ljubljano ali v Zagreb med vrle svoje rojake. Daljšali si boste življenje s tistimi čudotvornimi leki in uživali veselo, blaženo starost, ker najdete rodovitna tla za seme svoje učenosti in iskreno priznanje vsega naroda, ki ga bodele kakor prerok svarili in mu odkrivali preteče nevarnosti.“

Na te Plahtaličeve besede, ki se jim pridružijo prošnje Samoradove, se starček globoko zamisli, potem kane iz črne steklene tikvice sragico vonjavega, oljnatega soka na jezik in izpregovori po dolgem molku z žalostnim glasom:

„Preudarjal in preudaril sem prijazno ponudbo, toda moram jo odkloniti. V živem spominu svojega duha sem gledal pred seboj kakor v izprevodu vse dobe domovinske povestnice od devetnajstega stoletja do dne, ko sem pribežal v to skalno zavetje; toda v teh viharjih dobah ne najdem med vsemi rodovi, ki so živeli in trpeli v teh stoletjih, udobnega mesta zase in za takšno svojo delavnost, ki bi koristila. In ali naj grem zopet med ljudi vnovič trpet svoj zastonjski trud in napor, tajno zavist prijateljev in očito kleveto sovražnikov ter vse omame in razmame dolgega življenja — in vse to med ljudmi, ki celo niso moji vrstniki? Nikakor ne! Povem vama, da rajši zdajci izdihnem svojo grešno dušo, nego da bi obnovil samo eden dan življenja med ljudmi. Opraščam vama to iskreno ponudbo;

saj ne vesta, kaj sta ponujala! Pred vama je bodočnost zakrita z gostim zagrinjalom. Žalostna je ta bodočnost, če jo gledaš od daleč, kakor jo gledam sedaj jaz; a prežalostna je, če jo moraš prebiti sam... Zato bo najbolje, da pod to belo goro dalje samotarim, mrtev za vse ljudi, in čakam ure, ko se bo račilo božji dekli, beli smrti, posetiti poslednjega in pozabljenega Slovenca in ga rešiti čudne usode...

„Res, neumevna mi je usoda!... Ko pridem časi pod milo nebo in gledam od vrat svojega bivališča po nekdanji slovenski zemlji, se mi zdi, da sem podoben preroku Jeremiji na razvalinah Jeruzalemskih. Dá, prijatelja, žalostna, potokov solz vredna doba je za menoj! Da se je Evropa o pravem času zavedla, kako moralično propada; da je spoznala, kako dirja v pogubo; da si mogotci niso nalašč tiščali oči in ušes proti žugajočim znamenjem in preroškim svarilom; da so gospodujoči veliki narodi hoteli priznati resnico, tolikanj a zaman jim očitano: da ni bolj podlega in krivičnega, nego če tlači velik, močen narod malega in slabega, in da ni bolj vzvišenega in častnega, nego če velik narod, spoznavši svoje dostojanstvo in svojo dolžnost, popravi in odpravi staro krivico proti malemu narodu: onda bi se divji razbojniki še sedaj, v štirindvajsetem stoletju, potikali po stepah in puščavah Vzhodne Azije brez upa, da premagajo Zpad. Evropa bi bila srečna in mogočna, mir in sprava bi vladala med narodi; in naš mili rod slovenski bi se razcvital v blaženem zadovoljstvu in neprikračeni posesti vseh prirodnih svojih pravic. Izpolnile bi se bile besede našega Jenka iz devetnajstega stoletja, ki so nekoč dičile prezgodnji grob njegov:

„Ko jaz v gomili črni bom počival
in zelen mah poraste nad menoj,
veselih časov srečo bo užival,
imel bo jasne dneve narod moj!”

„Kakšna pa je sedaj resnica? Narod je umrl, toda po vsej pravici bi moral živeti še dokaj stoletij. Jaz edini sin tega naroda pa sem ostal kot nekakov

strašilen spomin, kakor knjiga v knjižnici, pisana v pozabljenem jeziku; a po prirodni pravici bi moral že davno umreti.“

Samorad seže starčku v roke in pravi ginjen: „„Oprostite nama, blagi gospod, da sva vam prizadela bridko uro žalostnih spominov! Nečeva vas dalje nadlegovati; če dovolite, se posloviva, samo da nama podaste svojo slovnico.““

Slovogoj udriži Samorada za roke in odgovori živahno: „Ostanita pri meni, dokler vama drago! Vedno mi bodeta prav ljuba gosta. Žalost mi je res velika; ali če jo delita z menoj, bo manj bridka, kakor tudi očite solze manj peko nego skrite. Bojita se nemara dolgočasje; vendar vedita, da nisem vedno jezikoslovec, in tudi moje bivališče ni tako napačno, kakor se vama vidi na prvi pogled. Več sob imam pripravljenih in po vseh sveti tista luč, ki se ustvarja, kadar gori zaklad. Tu notri v Bogatinu pa gori zaklad vedno... Toda pojdimo nekoliko na solnce! Vabim vaju na prijeten izprehod; tam pod milim nebom se bomo razgovarjali manj žalostno.“

Stopijo pred rov. Slovogoj zapiska na piščalko in hkrati se v višavi nad njim zbere tolpa planinskih orlov in še večja tolpa velikih brkastih jastrebov (sóпов). Slovogoj jih zadovoljno gleda in pravi Samoradu:

„Odkar sem se razstal z ljudmi, od tedaj so mi te ujede vsakdanje družice. Privadili smo se drug drugemu in po dolgi vaji so se ti silni ptiči ukrotili mojim poveljem. Storé in prinesó mi, kar jim pokažem, in tako so umni, da skoraj govore. Vendar govoriti jih nisem učil, da se ne nauče tudi lagati in obrekovati. Orli me nosijo na mojih izprehodih, sopi so pa moja vojska, ki je vedno zvesta in me nič ne stane. Ako bi ne imel te vojske, bi bil že davno tukaj najden in umorjen. Vedita: ti novi barbari obhajajo vse gore in nekateri plavajo prav izvrstno po zraku. Če pa kdo izmed njih zajde blizu mojega domovja, tedaj ga moji ptiči precej uzro z bistrimi očmi, zasadé vanj ostre kremplje in ga razsekajo z

jeklenimi kljuni. Tako varujem svoj skriti dom... Lepo vreme je danes, zrak je čist in pogled nese v daljo kakor malokdaj.

„Rada bi kaj čula o slovenski zgodovini iz moje dobe. To se najbolje pripoveduje na vrhu Triglava, kjer se tudi lahko marsikaj pokaže. V četrť ure dospemo tja gori, jaz z orli, vidva pa itak hodita po zraku kakor po zemlji. Ko se tam nagledamo in nakramljamo, se vrnemo v Bogatin, vidva k počitku, jaz k slovnici.“

Samorad veselo sprejme to povabilo. Plahtalič pa omeni:

„Prosim, uvažujte, da ima gospod Veselin pogodbo, ki ga nekaj veže. On ne sme gledati ali poslušati zgodovine bodočih časov iz dobe, v kateri žive potomci njegovega deda.“

Samorad ga nevoljno zavrne: „Samo dogodivščin svojih sorodnikov ne smem videti ali slišati; vse drugo mi je slobodno in sploh si ne dam še huje kratiti te male prostosti, ki mi je puščena. Prosim torej, gospod Slovogoj, zamolčite iz svoje povesti vse, kar bi se morda tikalo ljudi z Veselinovim imenom; vse drugo pa smem in želim poslušati.“

Slovogoj pravi blagovoljno: „Jako mi ugaja, da morem v svoji povesti ustreči obema častitima gospodoma. Kar sem videl in čital slovenske zgodovine, v nji poznam pač preveliko trpinov, a nobenega Veselina. Zato se bom lahko ogibal povesti o ljudeh Veselinovega imena. Sicer pa je bilo tudi po devetnajstem stoletju, kakor prej, ali naključje ali zla usoda, da so tisti slovenski otroci, ki so vzrasli v veselju in bogastvu, kaj radi zatajili svoj materin jezik in svoje pokolenje. Tudi pozneje je bila našemu narodu „krušna mati“ največ kmetska hiša, ki nam jo je nekdanj tako nepozabno opeval naš Simon Gregorčič. Torej: kar brez skrbi na Triglav!“

Slovogoj zopet zapiska na piščalko. Osem orlov sede tik njega na kamenito ploščo. Starček prinese iz rova stol-naslanjač, na katerem so navezane vrvi in verižice, ujarmi po štiri orle na desno in levo

stran, vzame v roko dolgo šibo, sede na stol in glasno zabrlizgne.

Orli dvignejo stol in ga odneso po zraku, kakor kaže starček s šibo smer svojemu vzletu. Šumotno vofotaje ga spremlja na desni in levi strani nad sto velikih brkastih serov. Naglo se neso proti severovzhodu. Globoko v dolini se vidi temno Bohinjsko jezero, okrog in okrog obrobjeno z visokim macesnovjem, in še vedno grmi — kakor nekdanj — slap Savice v navpičnih stenah visokoskladnega Ogradnika. Izprevod beži dalje nad okroglimi planinskimi jezerci, kjer se v mirni, črni vodi zrcalijo ogromne bele pečine, razmetane in nakopičene po grobotih skalni puščavi med gorskimi velikani. Skoro se ustavijo na temenu „snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja“.

Sopi in orli se razsedejo ob prepadih. Samorad in Plahtalič si izbereta vsak svojo skalo izmed groblje, v kateri je često cepila in krušila strela. Slovogoj pa stopi na najvišji rob, se obrne proti vzhodu, si krepko vzravna telo, ki je bilo prej videti sloko in šibko, in na slovesno-resnih potezih razvnetega obličja mu ni več sledu suhoparnega jezikoslovstva in mátore starosti.

Molcé se vsi trije zamaknejo v divni razgled.

VIII.

Po dolgem molku sede Slovogoj med Samorada in Plahtaliča na vzvišeno skalo ter povzame:

„Slovesna bodi naša seja na Velikem Triglavu, na pozabljenem spomeniku zamorjenega naroda! Vrh Velikega Triglava se je še v XIX. stoletju ponekod v Bohinju in Bledu zval tudi Klek in je bil babjevercem plesišče čarovnic, ki točo delajo. Pogledita gori proti severozapadu in doli v tisti črti proti jugovzhodu! Tam vidita v stranski dalji, kjer se zemlja in nebni obod stikata v eno planoto, gori in doli po eno, očito nad drugim gorovjem vzvišeno teme, ki mu je liki Triglavu tudi na eni strani kleknil navpični rob. Prva gora na meji nekdanjega

Korotana in nekdanje Saligrajske vojvodine je Veliki Klek, ki so ga pozneje Nemci prekrstili v „Grossglockner“¹; druga doli v nekdanji hrvaški kraljevini, blizu nekdanjega mesta Ogulina, pa je Mali Klek.

„Mi sedimo na srednjem Kleku. Bila je nekoč doba, ko so vsi trije Kleki gledali samo slovenski narod daleč okoli sebe; toda gledali so potem za stoletij in stoletij, kako se je ta narod pogrezoval v morje — nemško in italijansko. Že v dvajsetem stoletju je bil srednji Klek, naš Triglav, prav blizu mejâ nemškega in italijanskega jezika... Izvestno vama je znano, da je že v XIX. stoletju nasprotnike slovenskega naroda jakō v oči bodlo slovensko ime „Triglav“. Nemci, ki so jih v tem radovoljno podpirali slovenski nemškutarji, so pisali rajše „Terglu“. Temeljitejši Italijani pa so naše ime kar pretvorili v „Tricorno“. Ko sem bil jaz mladenič in sem plezal na Triglav, sem še dobil slovenskega vodnika iz Bohinja; toda možev jezik je bil zelo pomešan z laškimi in nemškimi besedami; zakaj, do južne bohinjske meje so že predrli Italijani, na severni strani Triglava pa so sedeli nemški naseljenci. Na šolskem zemljevidu smo čitali tudi samo „Terglu“ in „Tricorno“, prvo neki keltsko, drugo neki staroitalijansko ime, in opasno je bilo kakor učencu tako učitelju ziniti, da je ta gora pravzaprav Triglav slovenskega imena.

„Ob teh treh Klekih in daleč okoli — povsod, kamor vid nese z vrha Triglava — je nekdanj domoval in o srečni bodočnosti snival moj slovenski rod. Bridka žalost me obdaja, ko sedaj to premišljujem na sivem Triglavu, nekdanj toliko opevanem, ki je danes samo velikanski grobni spomenik; a molčeč spomenik: zakaj, vzeto mu je staro ime in siloma je zatrt celo spomin na slovenski narod. Nikoli bi

¹ Na Holzwurmovi karti v „topografiji“ Mateja Meriana iz sedemnajstega stoletja se „Grossglockner“ še imenuje „Glöckner Mons“, kar gotovo kaže na slovensko ime Klek.

ne bil verjel in zdela se mi je ogromna zgodovinska krivica, krivica, ki je brez uslišanja zatirancev vpila v nebo: da je usojeno blagemu, vrlemu, duševno razvitemu narodu od prvega postanka do poslednjega prestanka samo trpeti in poslušno stopati za drugimi narodi, ne da bi bil kdaj smel doseči odločilno besedo v zboru evropskih narodov! Često sem premišljal — ko sem jaz edini utekel narodovemu porazu — to čudno, nerazvozlanu usodo. Ali je morda zakon svetovne zgodovine sličen zakonu družabnega življenja o razliki stanov? Ali je tako tudi med narodi, da morajo nekateri vedno gospodovati in nekateri vedno hlapčevati? Ali tudi narod ne more doseči veljave in slave po blagosti, pravici in bratoljubju, nego samo po krvavih potih sebičnosti, sile in po zatiranju manj krepkega bratovskega naroda? Ali je pa morda ta sin, ki se zove slovenski narod, prezgodaj ostavil mater Slavo, premer je bil zadosti vzgojen za vstop na zgodovinsko torišče, preden je bil oprezno opremljen in jekleno utrjen na boj za svoj obstanek in premer je dobil moških kreposti za ustanovitev svoje države?

„Izmed Slave sinov se je Slovenec prvi napotil proti neznanemu jugozapadu in je ondi prodril najdalje. Meje so mu zastavili krepkejši sosedje. Odrivali so ga nazaj in naposled podjarmili svoji oblasti, ko naprej ni smel, nazaj ni mogel. Posebna nesreča je bila tudi ta, da se je narodovo seljenje ustavilo v pokrajinah, kjer so gore in reke, šume in planine prebivalce bolj razdruževale nego edinile v celoto; in še ta nesreča, da si je narod svoj prostrani dom, ki je imel toliko odprtih vrat in oken, a nobenega skupnega zbirališča in trdnega zavetišča, postavil uprav na starodavno veliko cesto med evropskim vztokom in zapadom, severom in jugom. Koliko je zaradi tega trpel o velikem preseljevanju narodov in kako so pozneje v deželo silili Italijani od severnoitalske ravnine in od morja, Nemci skozi odprte doline in ob toku rek, in naposled še Madjari, brezobziren, Slovanom najusodnejši narod, iz Panonske

ravnine! Ker so bili Slovenci prezgodaj ločeni od matere Slave in nezreli za ustanovitev svoje države, zato tudi niso nikoli dospeli do narodne zgodovine. Samo povestnico posameznih pokrajin in zgodaj ločenih dežel poznamo; ali v teh posameznih povestnicah ni imel besede naš praded, domačin v teh deželah, in lice te povestnice nima slovanskega značaja. Kakor blisk v temni noči je zasvetil junaški vojvoda Samo, kakor blisk, po katerem je bila noč le še temnejša. Vendar, tisti bojovni Samo je bil baje Nemec in njega oblast je prestala z njegovo smrtjo ali morda še prej, precej po njega veliki premagi Nemcev.

„Duhovit slovenski poslanec je izrekel krilato besedo, da mi Slovenci res nimamo zgodovine; ali zato imamo geografijo, kar je več vredno. — Vendar nam ni koristila ta geografija. Uprav zaradi nje smo bili ves čas narodovega življenja izpostavljeni napastim, kakršne so bile drugim slovanskim rodovom manj znane in manj opasne. Naša geografija je povzročila, da smo se sčasoma ločili ali da smo bili odtrgani od vseh slovanskih bratov. Samo na jugu smo imeli brate Hrvate; a te smo jedva poznali. Samo enkrat so se združili Slovenci in Hrvatje v narodno vojsko, tedaj, ko je Ljudevit, ban posavskih Hrvatov, zgrabil za orožje, da se otrese frankovskega jarma (leta 819.—823.). Tedaj so ga podpirali tudi Slovenci od Save do Drave in so mu pomogli do mnoge zmage. Ali turobne usode! Ljudevita je umoril izdajica rojak. Slovenci se niso oteli frankovskega jarma; in, kakor poje Prešeren, „odtod samó krvavi punt poznamo, boj Vitovca in ropanje Turčije“. Kralj Matjaž naših pesmi in pravljič nam je Matija Gubec iz Zagorja, tisti kmetski kralj, ki je bil o završetku „selske bune“ posajen na razbeljen železni prestol in ovenčan z razbeljeno železno krono.

„Slovanska usoda je čudno pletla zgodovino na jugu, da sta se brata po rodu in jeziku in soseda, Slovenec in Hrvat, vedno odtujevala drug drugemu.

Hrvatje so se sicer osvobodili inozemskega jarma ter si pridobili narodno zgodovino in kralje svoje krvi; toda tista slavna doba jim ni trajala dolgo. Mlado državo je v sredi izpodjedala stara slovanska bolezen: domača nesloga; od zunaj jo je napadal krepki italijanski živelj, in ko so se Madjari vzpeli do državne osnove in moči, tedaj so tudi oni razdorno vplivali na needino kraljestvo, v katerem je kraljeva moč oslabela, dočim je rasla sila sebičnih, častihlepnih boljarov in je bil prosti narod kakor tedaj po vsej Evropi samo kolikor toliko poslušna brezvoljna grmada. Naposled so se Hrvatje, ko je s Stjepanom II. (leta 1102.) zamrla domača kraljeva rodbina, upognili ogrskemu kralju Kolomanu in dovršila se je njih slavna doba z velikim porazom. Prejeli so kralja tuje krvi, kakor bi oseben človek premenil svoje rodno ime in se odrekel spominu in slavi svojih dedov. Ostali so potem Hrvatje v zavezi z Madjari in brez narodne dotike z rodnimi brati. Le malokdaj je švignil plamen platoničnega bratoljubja čez steno politične meje, ki je bila na videz neznatna, v učinkih pa nebotična. To bratoljubje je ostalo brez posledic za narod takraj in onkraj meje, dasi že nad tristo let vlada ista dinastija obema bratovskima narodoma.

„Pri Slovencih ni moglo priti do takega poraza. Slovenci niso mogli pasti, ker se nikoli niso vzpeli do višave. Res jih je v nemalo iskreno domoljubje in branili so svojo lepo domovino na vse strani hrabro in vztrajno, vendar brezuspešno. Preveč so bili razkosani in ločeni po šumah, rekah in visokih gorah. Kadar so bili napadeni, se je združila skupina bližnjih rodov brez dotike z oddaljenimi sosedi; in ko so napad hrabro odbili, so se tolikanj razveselili, da niso mislili na osveto sovražnikom niti niso premišljali, kako naj preprečijo možne prihodnje napade s tem, da se združijo v trdno celoto. Vsak posameznik je bil hraber in bojevit, toda vsakdo je hotel biti takisto svoboden. Svoboda posameznikov je ovirala svobodo naroda. In ker se nihče ni hotel

stalno podrediti volji in oblasti poglavarja, izbrana iz svoje srede in krvi, so se podredili zaporedoma tujcem. To se je prebivalo lažje, ker so bili med seboj še vedno enaki, namreč enako — nesvobodni. Bojevali so se tudi pozneje vzgledno, zvesto in hrabro, toda pod tujim poveljem in za tuje koristi. Tudi to se je lažje trpelo, ker je bila mera koristi vsem Slovincem takisto enaka: nihče ni dosegel več, nihče manj, ker nihče — ničesar! S tujim gospodstvom je prišel tuji živelj v deželo. Nemški vitezi so si delili zemljo in gradili trdne gradove za krotitev Slovencev. Duhovniki so bili največ nemški in laški plemiči, ki so često nosili železni oklep pod mašno odevo ter vihteli meč tako ročno kakor pastirsko palico. V mestih in trgih se je ustanovil laški in nemški pravni red in osnovale so se nemške rokodelske bratovščine. Slovenec je bil potisnjen na polje; toda niti to ni bilo več njegova svobodna lastnina. Ostal je kmet po imenu, a bil končno rob po pomenu. Kdor tedaj ni bil plemenitnik, duhovnik ali meščan, ni užival nikakih svoboščin; in kakor je bil teptan in zaničevana brezpravna para: kmet, tako je bil zaničevan slovenski jezik: jezik sužnjega kmeta.

„Kako bujno je v poslednjih treh stoletjih srednjega veka zacvelo narodno pesništvo pri sosednih Italijanih in Nemcih! Vendar nobena iskrica tega vzleta ni padla med Slovence. Za vse srednjeveške dobe smo ostali brez književnosti, brez narodne poezije in brez prosvete: „Kako rod za rodom gine“, to je bila tedaj vsa naša zgodovina! Narod robov in tlačanov, narod vnukov nekdanjih svobodnih gospodarjev vse dežele, ni našel rešitve pri ljudeh: iskal je torej tolažbe pri Bogu in od tam je pričakoval spasa in boljših časov. Zidal je cerkvice na gorah, hodil na daljna božja pota in je goreče molil. V mnogih stoletjih je bila naposled vdana pobožnost in nekova fatalistična nádeja, da nam nekoč posijejo milejše zvezde, očit značaj slovenskega naroda. Narod je bil res pobožen, ali hkrati zelo vražen, neomikan, ubog. Duhovniki, njegovi edini učitelji, so bili

ponajveč sinovi plemenitnikov in meščanov, ki često niso znali ali pa so se sramovali jezika zaničevanega kmeta, ki mu je bilo v zaničevanem jeziku oznanjati božjo besedo. Nauk je bil torej često slab in nedostaten in ni mogel izrjavati korenin starega poganstva iz narodovih src. Kmet je tedaj pravemu Bogu služil kar najgorečnejše, zajedno pa vražno pazil, da se ne zameri starim bogovom, postavljenim v zakotje.

„Tako je bil Slovenec ob zatonu srednjega veka ubog, neomikan, brez zavesti svoje narodnosti, ločen po deželah ter z životom in z imovino podložen mnogoštevilnim graščakom, ki niso bili slovenske krvi. Ti graščaki so imeli med seboj vedne prepire in boje; in te krvave boje je moral bojevati ubogi kmet, kakor mu je bilo zapovedano. Danes se je sekal z bratom, jutri z očetom, kakor je imel brat ali oče slučajno drugega graščaka za gospodarja; to pa se je včasih predrugačilo kar čez noč!

„S početkom novega veka je duhove razburila takozvana reformacija. Ta se je oznanjala in širila s pomočjo narodnega jezika; zato se tudi nasprotna reformacija ni mogla ogibati narodnega jezika, ko se je spoznalo, da ne zadošča samo požiganje krivoverskih knjig. Dobili smo v tej dobi tiskanih slovenskih knjig, toda samo toliko, kolikor so rabile reformaciji in nasprotni reformaciji. Učiti slovenski jezik, izobraževati ga, temelj stavljati slovenski povestni književnosti in ljudstvu poleg katehizma in molitvenikov — med katere se je vrnil celo „Kolo-manov žegen“ — podati še kaj druge duševne hrane, nihče ni poskušal in tudi skoraj ni mogel poskušati. Zakaj kmet je bil še vedno rob in brez šol: brez graščakovega dovoljenja celo ni smel iti v šole ali k meščanskemu rokodelstvu. Kmet bi ne bil čital, ker ni znal; graščak ali meščan bi tudi ne bil čital, ker se ni hotel baviti z jezikom nizkega kmeta. Sploh pa sta tedaj graščak in meščan prav malo čislala knjigo in vedo.

„Nastopila je nato v drugi polovici osemnajstega stoletja doba svobodomiselnih idej in prodrlo je nad

glavami graščakov v odločilne kroge vendar spoznanje, da je tudi kmet nekakov človek. Odpravilo se je vsaj osebno nevoljstvo ali graščakova oblast do kmetove osebe. Šele sedaj je med Slovenci začela delovati blaga „kmetska hiša“; porodil se je v kmet-ski hiši na Ljubljanskem Polju Valentin Vodnik, za njim pa še marsikateri blagovestnik narodne prosvete. Zgodaj nam je zgodovina zatrla in izneverila plemenitnike po krvi; zato nam je pozno, pa vendar vsaj, kmetska hiša podarila v namestilo viteze po duhu, ki si opasujejo „uma svetle meče.“

„Skoro za tem zornim časom je buknila francoska revolucija, ki je pretresla staro Evropo. Z grozovito silo je razrušila marsikatero krivico, ki je po zgodovinskem priposestvovanju dobila veljavo pravice; toda podrla je hkrati za kazen človeške slepote in trme tudi marsikaj dobrega. Revolucija je spričo svojega gesla: „Svoboda, enakost, pobratimstvo“ rodila „omikani absolutizem“ Napoleonovega carstva. Potem je po prirodnih zgodovinskih zakonih nastopila nasprotna revolucija ali restavracija, ki je, odpravljaje slabote in podiraje dobre, preveč posnemala revolucijo, dasi v drugačni podobi. Revolucija je hitela pred zahtevami in potrebami svoje dobe, reakcija po nji pa je nazaj tiščala, kar se ni dalo potisniti nazaj, ter ustavljala neustavljivo kolo človeškega napredka. Naposled se je vendar moralo vsaj nekoliko ustreči časovnim zahtevam; Evropa je dobila v večini držav „omikani absolutizem“ s parlamentarnimi oblikami in po nekod neomejeno parlamentarno oblast večine nad manjšino. Ne vem, katera oblika je boljša ali slabša.

„Novi čas je probudil tudi Slovence. Zavedali so se svoje narodnosti ter sorodnosti s takisto probujenimi brati in so gojili svoj jezik, kolikor ga je ostalo iz temnih, turobnih časov. Lotili so se tega častnega posla marljivo in nesebično; ali iznebiti se niso mogli narodu prirojenih svojstev. Bohoričica nam je rabila tristo let, kakor še sedaj Nemcem rabi njih stari, dasi jako okorni pravopis. Nam ni zadoščala sta-

rina, ampak izumili smo za Kranjce metelčico („žabico“) in za štajerske Slovence dajničico. Bili smo še pri abecedi — in že smo imeli bolj osebno nego stvarno „abecedno vojsko“. Potem smo dobili gajico in dolgo je trajalo, preden smo po nji sestavili enotno abecedo. S tem pa še nismo dosegli enotnega pravopisa, ker so za abecedarji nastopili slovničarji in ti so učili vsak svoj pravopis.

„V sredo, dne 5. malega srpana 1843. leta, je začel izdajati dr. Janez Bleiweis svoje „Novice“. Tá dan je za Slovence toli pomemben, da ne vem važnejšega v XIX. stoletju. Te „Novice“ so potem stale nad strankami, cepečimi dlako in narod, in so napredovale oprezno korak za korakom, da jih je narod lahko dohajal, in tiho, da niso nasprotniki pohodili rahle cvetke. Oče Bleiweiss je v preudarni razbornosti deloval na slogu, na zmernost med nasprotujočimi, sredobežnimi težnjami in na premišljen, stalen napredek. Njega jeklenemu značaju, njega ognjeviti ljubezni, odeti z ledeno skorjo, njega obče priznanemu ugledu in razboritemu ravnanju je uspelo, da je vzdržaval slogu in vzajemnost ter nad dobo človeškega rodu vodil narod po vsej Sloveniji kakor nihče pred njim in nihče za njim. — Ko je prvak zatisnil oči, so naglo vstali epigoni, kakor v pravljici Svetopolkovi sinovi, ter hiteli drobiti prvakovo dedovino, cepiti se v razne stranke in boriti se za zgolj načela in za prvaštvo. Narod pa je plačeval troške teh prepirov in od tega seveda ni mogel imeti koristi.

„Čudno se je vršila usoda Slovencev po kratki dobi preporoda in iskrene navdušenosti! Že ob koncu XIX. in začetku XX. stoletja se je nagibala v velik poraz. Devetnajstyo stoletje je rodilo načelo narodnosti. To načelo je vnelo Slovence, hkrati pa zbudilo tudi številnejše, krepkejše sosedne narode. Sosednim narodom je bil narodni obstanek zagotovljen. Oni so torej narodnostno idejo rabili za napadovalno orožje proti Slovencem ali sploh Slovanom, in sicer tako uspešno, kakor je vselej uspešen boj močnega

sošeda proti slabemu, doraslega proti nedoraslemu. Napadali so Slovence dvojno. Prvič so razvpili narodnostno idejo, češ, nevarna je državi, ker krepi posameznost proti celoti, in nevarna je cerkvi, ker je baje poganska, dočim vera ne razločuje med narodi in nas uči vse ljudi enako ljubiti. Pristašev teh pomislekov proti narodnostnim težnjam je bilo mnogo med Slovenci in niso si dali dokazati, da slovenstvo ne more biti sredobežno in da država samo pridobiva moči in veljave, če v tej državi narod povikša in pomnoži svoje duševne vrline, in da cerkev pač sme obsojati narodnostno idejo, kadar se izrablja za napad države ali drugega naroda, ne pa tedaj, kadar narod s to idejo samo brani svoj narodni obstanek, svojo idealno imovino, ki jo je podaril Bog in ki so nam jo sporočili naši očaki. — Drugi način napadanje je bil ta, da so se tujci sami poprijeli slovenskega jezika, kakor je znal nemški Gripo v Jurčičevem „Tugomeru“ tudi slovensko. Tako so se vivali kakor tisti Gripo med narod, ki proti tujcu vedno nosi srce v roki in misli na jeziku, in so izpodjedali in izpodrivali slovenstvo s samim slovenskim jezikom. To dvojno napadanje na Slovence je delovalo kakor trtna uš v vinogradu: najprej skrivno, da napada nismo verjeli, potem po tolikanj očito, da smo rekli: „To lahko zavrremo sami“, in na posled kakor uničujoč požar, da smo bili poraženi.“

„„Kdaj se to zgodi?““ vpraša Samorad.

Slovogoj, nevoljen, da ga moti, odgovori kratko: „V XIX. stoletju ne in tudi v XX. stoletju ne. Toda kaj je narodu stoletje? Sploh pa vedite, da Slovenci niso imeli narodne ali državne zgodovine. Bili so vedno samo molčeči težaki pri občni zgodovini. Njih skromna zgodovina je samo pojav družabnega življenja in razvoj domačega slovstva. To se je vršilo po prirodnih zakonih napredovanja do gotove meje in nazadovanja do poraza, k čemur naj opomnim, da narodi največ ne vidijo nazadovanja, ampak menijo, da še vedno napredujejo, dasi so dospeli na rob svojega prepada. Če hočete torej dalje

poslušati, vedite, da je podoba slovenske zgodovine danes taka kakor jutri — ker jutrišnja je posledica današnje — in da se ne dá deliti v posamezne dobe. Kar vam torej povem, smete postaviti na konec XIX. ali XX. stoletja ali v katero drugo stoletje. Samo prosim, ne motite me v povesti! Star človek sem, in težko mi je najti pretrgano nit svojih misli; še težje pa mi je pojasnjevati ali zagovarjati svojo sodbo in svoje nazore, ki so okosteneli v meni, ako se vam, ki ste mlad človek iz XIX. stoletja, zde napačni in nedostatni.“

Po skesanem Samoradovem pogledu nadaljuje Slovogoj:

„Slovenci so tedaj napredovali, kakor sem povedal; in če jim je razumnik bolj razsvetljenega pre-roškega duha očital, da so izgrešili pot napredka in zagazili v nazadovanje, ga niso poslušali, ampak so ga izobčili iz zbora svojih razumnikov kot blaznika in izdajico. Časnikov so imeli političnih in nepolitiških premalo za vsako vas in vsak obrt, preveč za ves narod. Pisateljev, doraslih in nedoraslih, je bilo blizu toliko kakor čitateljev. Moralo pa je biti toliko črnilarjev za preobilico časnikov in knjig, ki jim je bilo treba vsakršnega gradiva po načelu: „Non multum, sed multa“. — Pisateljevati tudi ni bilo težavno. Veliko spisov je bilo treba, da se napolni knjiga in časnik. Ker pa se ni bilo bati, da pride vsak list ostremu kritiku v roke, je smel marsikateri sestavek, ki je bil vreden shrambe v urednikovem košu, še mučiti popravljalca in stavca in je našel stoprav v čitateljevi smetišnici zasluženi pokoj. In ker je bilo toliko takšne pisave, je bil celo dober pisatelj v vedni nevarnosti, da ne bi čitatelj tudi pri njem, spričo neprijetnih izkušenj, ne pričakujoč kaj branja vrednega, po svoji navadi bolj uvaževal porabnost tiskanega papirja nego tiskanih besed! —

„Strank so imeli tedaj po prirojenem nagibu do razcepljenosti in različnosti ter po neupogljivosti posameznih koristi pod občo blagost, malone v vsa-

kem selu nekaj. Čutili so se pač pri slovesnih pri-likah, da so Slovenci, zlasti tedaj, kadar so poudarjali, da gre Slovan na dan in da se jim bodo vremena razjasnila... Ta prazniški vzlet pa se je po vseh delavnikih umaknil prirojenemu separatizmu de-želskega, okrajskega in selskega domoljubja; prigo-rec je mrzil zagorca, zagorec podgorca, vsi trije pa gorjanca! Vsemu narodu pa, zlasti tujcem, ki so stopnjema deželo spravljali podse, sta se uveljavili najbolj dve glavni stranki: desničarji in levičarji. Imenujem ju zato tako, ker si nijedna ni pridela obče priznanega imena in ker je strmečim Sloven-cem prerokovala prva stranko, da je desnica lepa in najbolj potrebna roka, druga pa, da je levica po kri-vici zmerjana za slepo roko, dočim je po pravici prav toliko potrebna kakor desnica. Vsaka stranka je sama sebi nadela prav lepo ime: v prepirih pa sta se često druga drugo nazivljali z imeni, ki jih mi izbirčni slovničarji nismo sprejeli v slovarje, in več-krat tudi z imeni, ki navadnega človeka spravijo pred kazenskega sodnika, ako jih rabi javno za priimke.

„Če o teh desničarjih ali levičarjih ali — brez zamere — teh levičarjih in desničarjih, povem kaj več, sem vama s tem razkril vsaj polovico sloven-ske zgodovine iz poslednjih stoletij. Zakaj zgled vzajemno delujočih prvakov Bleiweisa in Slomška je bil prerano pozabljen; le malo je bilo mož, ki so mogli delovati brez dotike z eno ali drugo stranko; nikomur pa ni bilo toliko ugleda in veljave, da bi bil mogel uspešno klicati: Božji rek: „Kdor ni z menoj, ta je zoper mene!“ ni poraben za zvita pota človeške politike in narodnih koristi; tukaj velja drug božji rek: „Bodite premeteni kakor kače in preprosti kakor golobje!“ Brez političnih nasprotij ni nobena doba in noben narod. Tudi pri bolj raz-vitih, močnejših narodih je vedno tekmovanje med naprednjaki in nazadnjaki, med liberalci in konser-vativci — kakor se že imenujejo te stranke. Toda med njimi in nami je velik razloček. Ako pri teh

večjih narodih gre za obstanek naroda, ako preti narodnosti kolikaka meglica, se združijo vsi: levičarji kakor desničarji; v kot postavijo strankarsko orožje in se složno potegnejo za svojo narodnost, kakor ste to opazali v XIX. stoletju pri Nemcih in Madjarih proti Slovanom. Kadar so složno odbili nevarnost, pretečo narodnosti, potem pa zopet primejo za strankarsko orožje: za rapir ali kol, za kamen ali blato, vsak po svojem ukusu.

„Tako ravnaajo večji narodi, katerih narodnost ni v nevarnosti in ki si smejo privoščiti nekako portrato svojih moči v medsebojnem prepiru; zakaj, obilo imajo moči. Naš mali narod pa mora štediti s svojimi majhnimi silami, ker je njegova narodnost bila vsekdar v nevarnosti in so se ves čas krčile narodove meje. Toda mi zaslepljenci se za to večno nevarnost nismo menili, ker nam je bila kot vsakdanja že privajena; mi nismo spoznali, da nam je sloge tem več treba, čim manjši smo; in s to slepoto prizadeti, smo v tratenju svojih moči, v strankarskem prepiru ne samo posnemali, temveč presežali sosedne večje narode! Glas vpijočega v puščavi je bilo opominjanje, da vernost in narodnost lahko hodita vzporedno in da takó druga poleg druge pospešujeta narodovo blaginjo. Saj ima tudi posamezni človek dušo in telo in poleg ene dušne potrebe i vsakdanjih potreb za svoj život. Kdor misli, da je narodu vera potrebnejša, delaj za ohranitev in prospeh vere; kdor misli, da je narodnost bolj v nevarnosti nego vera, deluj za narodnost! Delo za narodno blaginjo se razdéli med obe stranki; duhovni in posvetni pisatelji naj delajo vsak v svoji stroki; med seboj pa naj naredo visok plot, da ne bodo čezenj letele puščice in zabavljice. Nekaj krščanske ljubezni je treba v tem pogledu, in bilo bi v marsičem molčanje koristnejše, nego da se očito bobna, kaj je ta ali oni izumil v nepreudarni duhovitosti. Tako ljubeznivo oziranje na drugo stranko — ali vsaj ljubeznivo preziranje druge stranke — bi bilo za narod manj pohujšljivo! Toda če stopiš med obe

vojski v srditi boj in jima propoveduješ mir in spravo, se zaženeta obe vate! Takó si naši stranki mista hoteli razdeliti dela in področja. Naposled pa so prihrumeli iztočni barbari in so porušili cerkve in čitalnice, vero in narod.“

*

Slovogoj utihne, kakor bi počival. Samorad ga sočutno gleda in vidi se mu, da ima vprašanje na jeziku. Slovogoj dobrovoljno migne, naj govori in Samorad vpraša:

„„Ne zamerite, gospod profesor, radovednega in za vas nepraktičnega vprašanja: H kateri stranki bi bili pristopili vi, da ste živeli v XIX. stoletju?““

„Bodi vam odgovor, ker sem to že sam često premišljal. Tudi jaz bi bil stopil med bojevnike — saj sem Slovenec — in bi se bil bojeval vztrajno po učenjaškem načelu: „Moja obveljaj, ut pereat mundus!“ V katero krdelo bi bil vstopil, tega bi pa ne odločilo prepričanje, ampak stan. Ako bi bil duhovnik, bi bil šel med desničarje; ako posvetni omikaneec, pa k levičarjem. Naj se vam to ne zdi čudno; kajti tu odločujejo razmere in težnje, ki predru-gačujejo in naposled vodijo človekovo prepričanje. V početku XIX. stoletja in nekaj desetletij pozneje so bili slovenski razumniki malone vsi duhovskega stanu. Tem razumnikom in književnikom se je sčasa pridružilo dokaj razumnikov iz posvetnih stanov. Ti so zastavili svoje mnogostroko posvetno slovstvo in, kakor samoumevno, zahtevali ravnopravnost ter priznavanje svojega delovanja. Razumniki starejšega književniškega stanu so se vedli proti tem mladičem in novincem tudi samoumevno, to je prav tako kakor nekdanj glede na politične pravice stari, s predpravicami obdarjeni stanovi, ki takozvanega „tretjega stanu“ niso hoteli sprejeti za ravnopravnega. Ravnopravnost se je naposled priznala, ko ni bilo drugače mogoče, toda priznala se je bolj načelno nego dejansko. Pri Slovencih pa se vprašanje o ravnopravnosti ne da ločiti od vprašanja o prvaštvu in vodstvu. Bojazen v tem po-

gledu je učinkovala, da so se ti posvetni novinci zdeli marsikomu kakor preposvetni in presamostalni; tako se je vprašanje vrnilo na stanovsko stališče. Nesrečna misel je bila, na starejšo zastavo zapisati vero in s klicem: „Vera peša“ zbirati vojsko zoper „drugi stan“ naših razumnikov, v ljuti boj ne samo s črnilom in peresom in ne samo na časnikarskem torišču. Kakor pa angleške in nemške biblijske družbe nikogar ne izpreobrnejo h krščanstvu, naj še toliko in toliko Svetih pisem prelože na afriške in ameriške jezike in jih tam razdaré med divjake, prav tako se pri nas vera ne more pospeševati s časnikarskim pričkanjem. Za to je treba dokaj več; zakaj „črka mori, duh oživlja“. Sploh ne koristi ugledu vere, ako se zlorablja za orožje v prepirih, katerih bojišče in težnje so daleč nižje pod stališčem svete vere. Veri, seveda, s tem ne preti nevarnost, ker ima nadčloveško zaščitje: pač pa trpé škodo in se nevarnosti izpostavljajo verniki, verne ovčice. Na misel mi je prišla pravljica o pastirju, ki je pasel ovčice za logom. Klical je: „Volk, volk!“ Gospodarji so prihiteli na prvi, drugi, tretji klic; toda volka ni bilo, ko so dospeli do črede. Pastir je klical četrtič: „Volk, volk!“ Gospodarji so pa rekli: „Pastirja je zopet volja, da se šali z nami“, in so ostali doma. Tedaj pa je volk res prišel in raztrgal ovčice.

„To so bili vzroki onega boja, ki je nato prirodno napredoval. Kakor se porajajo iz neukrotelih željâ strasti, tako iz neukrotelih bojevnikov fanatiki. Fanatiki so sploh nenavadni ljudje. Moraš se jim čuditi in se jih hkrati ogibati: čuditi, ker so nesebični, neustrašni mučenci za svoj smoter; ogibati se jih, ker so v brezobzirni strasti gluhi za opomine svojcev, neustrašni za pretnje nasprotnikov in neizbirčni za način svojega bojevanja, v katerem vse podirajo, vse naskakujejo, kar jih ovira v premem tiru do njih ideala in smotra — do smotra, največ nedosežnega. Vendar so tedaj koristni, kadar pripomorejo s čudovito hrabrostjo in navdušenim hle-

penjem po idealnem namenu, da stranka, oprezno stopajoč za njimi, lažje doseže, kar se dejanski doseči more in bi se morda ne doseglo, ako bi vneti in vne-majoči fanatiki ne zahtevali tolikanj več. Gorje pa narodu, kadar imajo fanatiki prvo besedo, a za seboj nimajo nikogar, ki bi imel drugo besedo, ali tedaj, kadar ni za fanatiki močne, edine stranke, ki je oprezna, ugledna in razborita ter vé o pravem času ali govoriti ali molčati! Tedaj mora narod drago plačevati mučeniški venec svojih fanatikov: njih neuspehi, njih pretiravanja se pišejo v narodovo dolgovno knjigo; fanatiki sami pa se obsojajo po Napoleonovem reku: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas“. Vendar, vzvišena misel je, smelo prodirati pred bojazno — preudarno tolpo, in jaz bi bil fanatik v levem ali desnem taboru, najsi bi zabredel celo v smešnost! Toda, hvala Bogu, da sem živel pozneje in da sem si svojo slovensko bojevitost hladil samo v slovničarskih prepirih! Legel bi bil k poslednjemu počitku, morda spoznavši, da narodu nisem nič koristil z vsem svojim nepokojem in preprirom in da sem sam sebi pridobil le Herostratovo slavo... Ali kdo ve?... Umrl bi bil nemara z zadovoljivo zavestjo, da sem si priboril čast in slavo svoje stranke. Vsaka stranka pa je trdila, da ima narod za seboj, in vsaka je bila uverjena, da končno premaga nasprotnico in jo prisili k večnemu molčanju.

„Ostali narod, v čigar imenu in ob čigar troških so se bojevali njega učeni in vodniki, pa ni mogel priti do ravnotežja; opotekal se je od slučaja do slučaja na levo ali desno stran, kakor ga je vlekla ali mikala ta ali ona stranka in kolikor je bil stanoviti ali omahljiv. Zakaj v cerkvi je treskalo na levičarje, pred cerkvijo je grmel na desničarje. Prepri pa, ki se je vnel za načela, je segal čim dalje bolj na osebno polje, kamor so ga radostno zanesli brezobzirni fanatiki. Ljudstvo je poslušalo od ene strani, da ta in ta gospod toliko preklinja slovenske takozvane liberalne liste, hkrati pa svojo politično

modrost zajemlje iz judovsko-liberalnih listov, nemških ali laških; da ta in ta gospod žigosa grehoto takozvanih brezvercev, hkrati pa ne vidi bruna v svojem očesu; da mrzi slovenskega obrtnika, če je levičar, in zaslužek naklanja rajši tujcu, ne glede na njegovo levičarstvo; da se ogiblje slovenskega denarnega podjetja, ako je v levičarskih rokah, hkrati pa posluje s tujimi podjetji, naj so še tako judoliberalna ali „prostomavtarska“, samo da niso slovenska. In hkrati je ljudstvo čulo od druge strani, da ta in ta gospod toliko za narod govori in pòje, ne stori pa ničesar; da se vnema za slovensko vzgojo in slovstvo, svojo deco pa vzgaja nemški in ne kupuje slovenskih knjig; da je ta in oni za narod vnet, ker mu to obeta dobiček; da se ta in oni baha s platonično ljubeznijo do naroda, dejanski pa podpira narodne nasprotnike; da je ta in ta brezverec „prostomavtar“, „rdečkar“ in tako dalje. Narod strmeč posluša, kako se ometavajo njegovi odličnjaki med seboj in, ker ta hrup ne premine, mora naposled ustreči željam obeh strank in verjeti o levičarjih, kar jim očitajo desničarji, in o desničarjih, kar jim oponašajo levičarji. Oseba pa se težko loči od načela, ki za njim teži oseba; zato je korakoma prišlo do tega, da je v širih krogih narodovih izginilo spoštovanje takó do vere kakor do narodnosti.

„To se je dalo kot dejanska posledica že prerokovati: toda nihče izmed bojevnikov ni hotel prvi odjenjati in podati roke v delitev narodnega dela. Pač so tožili, kako poguben je domači prepir, ali v namenih, kako se naj odpravi, so bili slični grešniku, ki ima trdno voljo, da se poboljša takoj — jutri.

„Tako je pešal narod v celoti. Za vero in narodnostno zavestjo je ginila morala in svoboda in z obema vred blaginja. Ljudstvo je bilo na videz olikano, izobraženo in prosto: toda v gmotnem oziru je bilo zavisno nekaj od desničarjev, nekaj od levičarjev in največ od tujcev; v duševnem oziru pa ni poznalo idealov ne verskih ne narodnostnih. Zato je tudi

pri vsakršnih volitvah dobil „javno mnenje“ zase tisti, kdor je mogel najbolj sipati denar in razlivati alkohol med „častite“ volilce; in tu se volilci niso ozirali ne na vero niti na narodnost.

„Da v takšnem razmerju ni bilo narodne zgovodine, to vam je gotovo jasno. Imeli smo samo vsakdanjost socialnega žitka; ta pa je pri vseh narodih enak. Slovenci so seveda kakor drugje tudi v tem pogledu imeli svojo posebnost. Zanesli so svoj strankarski prepir tudi v navadno, zasebno in družabno občevanje, kakor bi jim bilo do tega, da tudi tukaj oslabe narodno moč in oglade tujcu pot do naših zakladov! Obrtna podjetja so bila posebna za levičarje in posebna za desničarje in vsakdo je pazil, da ni zašel v napačno hišo. To je jako ugajalo tujcem: k njim so zahajali tako desničarji kakor levičarji in nihče ni zahteval, naj se naseljeni tujec pridruži tej ali oni domači stranki. Levičarska njiva se je orala z drugačnim plugom nego desničarska. Če je Bog poslal točo, privoščila jo je vsaka stranka nasprotni; in če je pšenica dozorela levičarju kakor desničarju — Bog ni razločeval! — sta se našla oba na nevtralnih tleh v skladišču sinu Abrahamovega, ki je plačal blago po isti ceni levičarju kakor desničarju, s tem pa oba otel zadrege, da nikomur ni bilo treba ponujati blago kupčevalcu iz nasprotne-domače stranke. Abrahamov sin je pri tem tudi dobro uspeval, kakor povsod „*duobus litigantibus tertius gaudet*“.

„Če so domačini Slovenci snovali občekoristno podjetje, se ni poudarjalo, kolika bode korist, nego samo to, katera stranka zastavi podjetje in kako nasprotna stranka to podjetje oviraj in podiraj. Če je tako podjetje ustanavljal priseljeni tujec, je bil položaj drugačen. Kajti tujec je bil nekakšno višje bitje, pri njem se ni vpraševalo, ali je naše vere ali jud ali protestant, liberalec, klerikalec, „prostomavtar“, da le ni Slovenec; in k tujcu so hodili domačini, levičarji kakor desničarji, kadar so potrebovali denarja in kadar so nalagali denar na obresti.

Domači klerikalec se je veselil, da tuji liberallec izpodjeda liberalca-domačina, in domači liberallec se je zadovoljivo rogal, gledajoč, kako se domačin-klerikalec, ki liberalca-rojaka črti nad vse, ponižno klanja liberalcu-tujcu. Premeteni tujci so seveda pazili na svojo korist in so oprezno množili svoj vpliv med narodom. Često so bili kazalec na tehtnici med strankama. Levičarji so pri njih iskali pomoči zoper desničarje in obratno desničarji zoper levičarje; tujci pa so radi pomagali, seveda ne zastonj.

„Tako je narod pešal in ginil, rekel bi, sestavno. Ob mejah, vedno odprtih in čimdalje ožjih, je umiral domači jezik, in v sredini je prihajala moč tujega življa in vpliva čimdalje jakša. Tako se je naposled sploh verjelo med inozemci, da ogromna večina Slovencev bolj zna in rabi laški in nemški jezik nego tisto umetno slovenščino iz knjig ali svoja narečja, ki so baje drugačna v vsaki drugi župniji.

„Naj še nekaj izpregovorim o narodovem slovstvenem delovanju. Tudi tukaj ne smete pričakovati veselih novic.

„Veliki pesniki se porajajo malokdaj in čim manjši je narod, tem manj utegne pričakovati takih veleumov. Ti redki pesniki imajo svoje posebne rojenice in, kolikor manjši je narod, takisto žalostnejša je pesnikova usoda. Velik pesnik deluje za vse človeštvo in za pozne rodove, ker njegovo obzorje daleč preseza duševno obzorje navadnostavnih vrstnikov; vrstniki zato velikega pesnika ne čislajo po njegovi vrednosti, ker je največ ne poznajo. Kajti sam mora biti pesnik, kdor hoče velikega pesnika prav ceniti. Takih pravih ceniteljev je zlasti v majhnem narodu malo in prav zato marsikateri pesnik šele tedaj, ko mah porase nad njim, učaka pravega cenitelja, ki poznim rodovom osvetljuje, kolik duševni velikan je bil pokojnik, o katerem so nam njega vrstniki sporočili tako malo. — Morda še pomnite, kako se je na prvem slovenskem učilišču sodilo o genijalnem Prešernu: „Pijanček je bil“. Tesnodušni mravljíšcnjaki so mu vzpored ali celo

nadenj stavljali puhloslovnega ropotača Koseskega, ki je z nečuveno pesniško svobodo trpinčil modrice, jezik in ukus. Takšno svobodo so hvalili. Če pa je drug domač pesnik svobodno pesniško misel upodobil s krasnimi besedami, njega niso merili s pesniškim, ampak s stanovskim, s strankarskim merilom. Domačega pesnika vzlet so opažali samo toliko, da so mu smeli očitati, češ, njegov Pegaz ni takisto podkovan kakor tovarna kljusa, dočim se niso spotikali ob tujih pesnikih in na primer ob tem, da se je Shakespeare, Goethe, celo Lessingov „Nathan modrijan“ mladini priporočal za resno berilo.

„Malo število pesnikov malega naroda so pa uprav domačini in vrstniki ocenjali malenkostno in tesnosrčno. Kogar niso mogli doseči, tega so tlačili nalašč z molčanjem; komur so mogli priti do živega, tega so kamenjali. Sloveč pesnik je pel v XIX. stoletju „Človeka nikar!“ Kakšen hrup! Ako bi bil pel narobe, da se hoče po smrti vnovič „včlovečiti“, kakšen hrup bi bil šele potem proti pevcu-krivo-vercu, ki uči dvojno zemeljsko življenje ali celo preseljevanje duš! — Drug sloveč pesnik tistega stoletja je pel v „Indski legendi“, da svobodno misliti ni greh. To pesniško idejo je takoj pobijal vrstnik z duhovito iznajdbo, da takisto tudi ni greh svobodno krasti. — Tako in enako napadanje zlobnih kritikov in mravljišnikov utegne pesnika užaliti, da si zapomni sveti nauk iz evangelija svetega Mateja, poglavje 7., vrsta 6., in da — umolkne. Toda naj umolkne pesnik! Tak sanjač nima rednih možgan in pravičnih pojmov o življenjskih potrebah in zavaja narod s slepečimi mislimi in z mamečimi besedami. Čim manj je pesnikov, tem manj je nevarnosti za narod, ki ga že prozaični pisatelji begajo dosti in predosti. Pravijo sicer, da so pesniki biseri v vencu narodne prosvete. Toda čemu nam biserov, ko nam nedostaje kruha? Biser je zgolj lišp; lišp pa dela napuh in napuh je prvi sedmih naglavnih grehov. — Torej na grmado s pesniki!

„Vendar smo imeli v XIX. in v začetku XX. stoletja dokaj in dobrih pesnikov: veliko pesnikov za tako majhen narod in tako vzornih, da bi bili dosegli pri sosednih narodih, ako bi bili peli v njih jeziku, več priznanja in podpore, ne pa takovih trnjevih vencev kakor pri domačem narodu. Neki pesnik, res pesnik po božji milosti, je prav nemilo čutil tisto obično preziranje. Bil je vse žive dni ubog, bolehav in slaboten, sličen evangelijskemu siromaku Lazarju. Slovensko mesto, kjer je bil domovinec, mu je naklonilo letno podporo petdeset goldinarjev: za mesto malo, za siromaka-trpina nekaj. Takrat so v mestu krmarili Nemci, potem so prišli Slovenci na krmilo. Ti Slovenci pa so domačinca, pesnika in trpina, tolikanj pozabili, da mu je bila tista uborna podpora vzeta, preden ga je dobrotna smrt otela uboštva in trpljenja!“

„Za XX. stoletja in poznejših stoletij je Evropa naglih korakov napredovala v omiki, v novih iznajdbah, v ogromnem bogastvu nekaterih stanov, v razkošju in bliščobi, ali takisto naglo tudi v sebičnosti in krivičnosti, v uboštvu večine stanov, v občem brezverstvu in nenravnosti. Slovenci se niso mogli odtegniti splošnemu evropskemu razvoju; napredovali pa so še posebe v svoji slovenski reči: v strankarskem razporu, ki so se mu sčasoma privadili kakor prepirljiva zakonska dvojica. Kdor jim je priporočal krščansko zapoved: „In necessariis unitatem, in non necessariis libertatem, in utrisque caritatem“, je ostal propovednik v puščavi tako prej kakor slej. — Slovstvo se je razcepilo v levičarsko in desničarsko in vsako je dobilo počasi svojo slovnico in pisavo. Bralec enega slovstva se je brigal za slovstvo nasprotne stranke kakor za kitonosce onkraj kitajskega zidu. Pisalo se je mnogo v obeh taborih, dasi ni bilo mnogo bralcev. Razmerje med pisatelji in bralci se je uredilo nekako tako, kakor so urejene vzajemne zavarovalnice. Kdor je pisal, je smel računati na približno gotovo število knjigokupcev; bralec pa je imel že naprej izračunano, ko-

liko novcev bo zadoščalo za narodni književni davek. Vsaka stranka je pisala najprej svoje strankarske zadeve in potem vsako reč, potrebno ali nepotrebno, kakor se je komu zljubilo. Največ pa se je pisalo zabavljic na nasprotno stranko.

„Vstal je marsikateri bojevnik, ki je hotel posnemati svetopisemskega junaka Simsona. Najprej je vihtel proti nasprotni stranki oslovsko čeljust; naposled pa je skušal to stranko pokopati s seboj in, če ne drugače možno, tudi s svojo stranko vred, tako da zlomi stebre, ki na njih sloni narodova streha. Simson je bil slep na telesu, ko je porušil filistejske stebre; njega posnemalci so bili takisto slepi na duhu, ko so se lotili domačih stebrov. Celo v takih strokah, kjer se obično pričakuje nepristranost, so bile knjige desničarjev in levičarjev jako različne, na primer v gospodarskih rečeh, v zemljepisju, v zgodovini, in bilo je prav zanimivo primerjati, kaj ta ali ona stranka pove in nasprotna modro zamolči v istostrokovni knjigi. Celo zemljevidi so bili različni; zakaj mesto, ki je bilo odločno levičarsko, ni našlo prostora na desničarskem zemljevidu. Ker nikomur ni bilo do tega, da bi vse prečital, kar piše njegova stranka, ali da bi premodroval, kako sodi o preporni stvari nasprotna stranka, pač pa je bilo vsakomur vse do tega, da se ne dotakne knjige in glasila iz nasprotnega tabora, zato so knjigotržci izumili pripravno razločilo, da se nihče ne zmoti proti svojim načelom: levičarskim knjigam so dajali rdeče zavitke, desničarskim pa črne. Čitatelji so se po teh zavitkih ločili v „rdečkarje“ in v „črnjake“.

„To rdečkarstvo in črnjaštvo je bilo kakor olje in kis na solato tujcev in potujčencev. Dodati jim je bilo samo še svoje soli s tem, da so tudi ustanovili svoje slovstvo. Pred ostalim svetom so smešili, grdili, obrekovali rdečkarje na veselje črnjakov in črnjake na veselje rdečkarjev — oboje na žalost narodovo. Narod sam pa je bil kakor čeda brez pastirja. Ob prepiru svojih omikancev je izgubil poleg

spoštovanja teh omikancev tudi spoštovanje samega sebe in je bil izpostavljen vsem slabim razdornim vplivom inostrancev in domačih brezznačajnikov, ki so liki harpije blatili skledo, iz katere so se najedli. V boju za verstvo je zaostajala skrb za nравstvo in v boju za narodnost skrb za gmotno blaginjo. Tujec pa je deloval z denarjem in alkoholom in s svojo raznarodujočo knjigo. Pokažem vam pozneje nekaj takšnih knjig.

„Da pa vsaj nekoliko pojmite, kaj se je resno pisalo in v inozemstvu celo resno verjelo, opomnim samo dve razpravi. Vstal je zgodovinar, učitelj slovenske mladine, in je dokazoval, da so bili vsi Slovenci prvotno Nemci, oziroma na zapadu Italijani, do turških bojev. Za mnogoletnih turških bojev je prišlo v deželo mnogo uskokov in ubežnikov od slovanskega juga. Ti tujci so se potikali med nezadovoljnimi kmeti in jih naučili slovenskega jezika, ki je bil iz početka skrivni jezik kmetskih zarotnikov proti graščinam, kakor so pozneje tudi rokovnjači imeli svoj posebni jezik za svoje občevarje. Ta novi jezik je ostal med kmeti in se je širil, ker so vedno upali, da ga bodo še kdaj uspešno rabili proti graščakom. Pozneje so prišli panslavisti. Ti so spoznali, da bi bilo za Slovane velike važnosti in koristi, ako se geografsko važne pokrajine v srcu Evrope na severu Jadranskega morja in ob planinah osvoje za Slavijo. Deloval je torej denar, delali so skrivni in očitni podpihovalci. Novi jezik je prešel po tem umetnem potu v knjige in šole in razširjali so ga tolikanj predrzno, da je med kmeti povsod in naposled celo po manjših mestih izpodrinil nemščino in italijanščino. Nemci torej samo otimajo svoj rod in pridobivajo nazaj svoje prvotno posestvo, ako sedanje Slovence, ki so vsi nemške krvi, zopet izpreobrnejo v Nemce. — Takisto Italijani samo obnove staro latinsko kulturo, ako na prvotno italjskih tleh v Istri in do vrhu Krasa obnove italijanski jezik. —

„Še duhovitejši učenjak, tudi učitelj slovenske mladine, pa je dokazoval, da ni bilo slovenskega

pesnika Prešerna. Bil je pač nekov advokat Preschern. Svoje pravdne spise je izdelaval v nemškem jeziku in, ko je umrl, niso za njim našli ničesar slovenski pisanega. Govorili so veljavni možje celo, da ni bil duhovit človek in da je preveč čislal sladko vince. Veliko let po smrti tega advokata so se Slovenci jeli stoprav zanimati za pesnika Prešerna; toda druga izdaja njegovih pesmi je bila nekoliko drugačna od prve in prepirali so se, ali se piše Prešeren, Preširen, Prešerin ali Prešern. Našel pa se je rokopis nemških pesmi nekega pesnika Prešerna, in te nemške pesmi so dokaj podobne tistim slovenskim pesencam. Ime Prešeren je koroško in Prešernov na Slovenskem ni bilo drugje nego na koroški meji Kranjske dežele, kamor se je morda naselil Korošec. Tudi pesnikov rojstveni kraj Vrba kaže na Korotan, na Vrbo ob Vrbskem jezeru. Slovenci so nekoč izmaknili rokopis nemških pesmi nemškega pesnika Prešerna, ki se je nekje na Kranjskem ponesrečil, preden je pribavil svoje lepe pesmi za natis. Porabili so po njegovi smrti rokopis in poslovenili najlepše pesmi, zamolčavši nemško izvirnost. Prestavil je pa tiste pesmi neki bibliotekar Kastelic, kar se jasno vidi iz drugače brezpomembnega epigrama v Prešernovih pesmih: „Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic? — Prodajat' misli jih namest čebelic“. — Bil je torej nekoč nemški pesnik Preschern, Korošec iz Vrbe ob Vrbskem jezeru; Slovenci pa so njegove pesmi ukradli in poslovenili ter jih podtaknili nikoli porojenemu pesniku Prešernu, Kranjcu iz Vrbe ob Blejskem jezeru!

„Ali ni to preneumno? Toda ni neumnosti, ki ne najde vernikov; in kakor je razum omejen, tako neomejena je neumnost... Vendar je ugajala taka in enaka pisava in tisti, ki jim je bilo do tega, da se Slovenstvo potopi v tujem morju, so delali na to, da so se njih bedastoče čitale in da jih ni pravzaprav nič stalo stroškov, če so sejali med ljudstvo razdorna in pogubna načela.

„Kakor veste, je ustanovil veleumni Anton Martin Slomšek, nemara največji dobrotnik svojega naroda, Družbo svetega Mohorja. Ta je bila zaklad neprecenljive vrednosti, temeljna ustanova za obstanek in blaginjo slovenskega naroda. Ko so se domačini prepirali, so lezli tujci počasi in preudarno v to društvo; in ko so preračunali, da imajo premoč in večino, so se polastili imovine in vodstva. Družba svetega Mohorja je bila naposled ustanova za raznarodovanje potomcev tistih, ki so društvo ustanovili in gojili za obrambo svojega naroda.

„Obvarovali pa smo tujcev „Matico Slovensko“. Nje področje se je sčasoma stesnilo zgolj na jezikoslovne predmete; s tem se je gotovo povišalo, ker smo v „Matici“ imeli vso in edino besedo učenjaki, jezikoslovci. Obdelovali smo slovenska narečja, nabirali med narodom dobrih besed, čistili jezik in z blagohotno strogostjo presojali pisavo v knjigah rdečkarjev in črnjakov. Tako je „Matica“ stala nad strankami; imela je sicer malo udov, a ti smo bili sami učenjaki in naša slovniška dela so se nam izplačevala še dokaj dobro, ker je ustanova nosila lepe obresti. Ali kdo bi gledal na plačilo v denarjih? Mojih dveh slovníc, namreč tiskane v slovenskem jeziku XXII. stoletja in ne še tiskane o bodočem slovenskem jeziku iz XXVII. stoletja, ne poplača zlato vsega sveta. Toda glejte, kako so me napadali ravno desničarji zaradi mojih epohalnih slovničarskih del! Šinila mi je v glavo pametna misel, naj Slovenci v dober zgled drugim narodom in sebi na korist odpravijo nepotrebno piko na i in j, in naj se s piko rajši označuje naglas pri vseh glasnikih. Spisal sem o tem primerno knjigo. Levičarji, rdečkarji so to prekoristno popravo naše abecede odklonili vsaj dostojno, češ, da je moja novota sicer duhovita in koristna, da se je pa ozirati na reči, ki so potrebnejše. Desničarji, črnjaki so me pa kar grdo napadli. Kričali so, da moja mržnja proti piki na i ni toliko naperjena proti naši abecedi, kolikor proti naši veri, ki ji rabi latinica s piko na i za obredni jezik, in da

jaz delam propagando za rusko pravoslavje, ki mu rabi cirilica z brezpičnim i. Zlobnost tega napada razvidite stoprav tedaj popolnoma, če pristavim, da so baš v tisti čas Rusi popustili cirilico, sprejemši občesvetovno latinico, in da so se malone vsi pokatoličanili na veliko nevoljo Nemcev in Angležev, Poljakov in Madjarov.

„Pač so zamrli desničarji z narodom vred, vendar jim še do danes ne morem oprostiti te zlobe. Desničarji, kakor so bili zlobni in kolikor so imeli pristašev, me niso ustrašili ali ustavili v popravljanju slovenske abecede; odpravil sem nadalje vršičke na c, s, z: saj tudi neslovničar, ako je količkaj pameten, mora spoznati, da je mučno brati in pisati hkrati v dveh vrstah. Po teh načelih in pravilih sem spisal svojo novo slovnico, najimenitnejše slovstveno delo in poslednji spomenik slovenskega uma v poznejših stoletjih. Zavist drugih učenjakov, ki niso mogli preboleti, da sem jih prehitel v tako važni iznajdbi, in težko prikrivani strah raznih politikov, da utegnejo Slovenci po moji slovnici preveč zasluti in se preveč uveljaviti, sta povzročila „novo abecedno vojsko“ proti meni; in konec te vojske je bila prepoved vse slovenske knjige in pisave, kar sem vam menda že omenil. — Oh, zaslepljeni Slovenci! Da ste radovoljno sprejeli moj pravopis, bi ne bilo prišlo do take usodne prepovedi!“

*

Slovogoj si nekoliko oddahne, potem potegne izpod pazduhe košček papirja in svinčnik ter nadaljuje:

„Dovolita, da vama pokažem svoje nove črke; takoj bosta spoznala njih neprecenljivo koristnost.“

Plahtalič seže naglo vmes: „Oprostite opomnjo, da moj prijatelj Veselin ni slovničar, ampak kemik in prirodnoslovec, kakor je bil vaš tovariš Rudovar. Zame, kot jezikoslovca, pa bi ne zadoščalo, kar črkate tukaj na Triglavu; zato prosim, dovolite, da tam za učenjaško mizo v Bogatinu temeljito in po-

časi preumiva vašo iznajdbo in njeno jezikoslovno odvažnost.“

Samorad pridruži prošnjo, naj bi Slovogoj, ko je ravno sredi zgodovinskega pripovedovanja, pojasnil vsaj še to, ali so Slovence uničili tuji barbari iz Azije z drugimi narodi vred, ali pa morda že prej sosedni evropski narodi.

Slovogoj odgovori malone srdito: „O neuki, nevzdrumni Slovenci! Jezikov temelj, črka, slovnica jim nikoli nista bila v čislju; zato so naposled izgubili svoj narodni jezik. Prav se jim godi! Povem vama, da ne izvesta ni trohice več o slovenski zgodovini, dokler ne poznata moje pisave in nista iskreno uverjena, da ni abecedarska igrača, temveč prepotrebna novost. Naroda sicer ni, ki bi rabil moje črke in mojo slovnico. Toda tukaj ne gre za narod, nego za načela in učenostna pravila; ta pa so vzvišena nad narodi in nad vsemi svetovi, kakor je vzvišen drobci večne modrosti, podarjen razsvetljenemu človeku.“

Samorad se je srepo oziral v Slovogoja, ko je strastno govoril in krčevito stiskal v levici papir, v desnici svinčnik, in zazdelo se mu je, da starčka prevzemlje neka boleštna strast, slična rokovni blodnji nekakih umobolnikov.

Kar opozori Plahtalič na tolpo čudnih nakazni, ki se naglo bližajo Triglavu, plavajoč po zraku. Slovogoj se obrne, gleda pazno in šteje posamezne prikazni, ki se razločujejo čimdalje bolj. Naposled zine radostno razvnet: „To so novi barbari, sedanji gospodarji naše domovine! Nam se bližajo, toda moji orli in sopi jih hitro uničijo.“

Toliko da izgovori, že se dvigajo ujede in živahno mahajo s perutnicami. Slovogoj zažvižga. Ujede vzlete visoko v zrak in malone bliskoma planejo na barbore-zrakoplovce, ki so dospeli že prav blizu Triglava. — Zasade jim kremplje v hrbet in jih kljujejo za tilnik in glavo. Mnog barbar je obrnil svoje velike peruti, pripete k životu, in se je zvrnil

vznak v nedogledno dno globokega skalnega proda za severno steno Triglavovo.

Kar se začuje iz tolpe barbarov glasen pretrgan žviždaj. Na to znamenje, čigar izvira si preplašeni Slovogoj ne more pojasniti, orli in sopi precej ostavijo napad, se dvignejo zopet v zrak in se vrnejo k Slovogoju. Ž njimi vred prileti blizu dvajset krepkih mož, ki se ustavijo na Triglavu. Obleka jim je od kož, pokrivalo gobov klobuk, obuvalo lesene cokle. Ob ledju imajo pripete velike perutnice, ki jih premikajo z nogami, na hrbtu nosijo privezano torilo, v katerem je nabrana stisnjena električna gonilna sila za peruti. Čez pleča ima vsak orožje, podobno srednjeveškim samóstram. Roke pa imajo proste, da lahko urejajo silo električnega toka; in s tretjo, krmilu podobno perutnico ravnaajo smer svojemu pozračnemu plavanju.

Očito gneven gleda Slovogoj, kako ti nepridipravi ošabno stopajo na Triglav ter si odvezujejo peruti in električne stroje. Kar pristopi iz tolpe star mož, evropsko oblečen. Bil je to učenjak Rudovar. Ginjen ga objame in poljubi tovariš Slovogoj. Samorad, Plahtalič in novi prišlec se seznanijo in začno pogovor, kakršen je običen ob takih prilikih. Govorili pa so nemški, ker Rudovar ni znal slovenski, dasi sta mu bila oče in mati Slovenca.

Slovogoja je posebno razveselila novica, da mu je Rudovar prinesel steklenico dobrega, starega vina. In kaj ne bi? Dokler je bival med ljudmi, je čislal pošteno mero poštenega vina; sedaj pa že dvesto let ni užil niti kapljice. Rudovar je moral steklenico urno odmašiti in seči po kupico v svojem kovčegu. Slovogoj si natoči kupico do vrha, zaluči steklenico z ostalim vinom v prepad, dvigne čašo in ze zamakne v pogled čiste, mužeče rumenine. Potem se obrne na vse štiri vetrove in govori počasi s slovesnim glasom:

„Samo meni se spodobi ta kupica, meni, poslednjemu Slovencu, morda poslednja. Teci mi ta požir v spomin na vse rojake, ki so daleč tu okoli domo-

vali dvetisoč let in se v trpljenju in neizpolnjenih nadah ozirali na čelo očaka Triglava! Kamor se ozrem, povsod vidim grobove svojega naroda — zapuščene grobove! Naj uživajo vsaj ti grobovi mir, ki ga rodovi, ki pod njimi spe, niso mogli doseči, dokler so živeli! Triglav, ti pa stojaj, gledaj, žaluj!"

Slovogoj izpije z duškom. Potem sede kakor omamljen počasi na skalo, glava mu zleze v naročaj, sapa mu zastane...

Zaspal je mirno v nezdravno spanje.

IX.

Učenjaka Slovogoja nagla smrt je jako pretresla Samorada, ne toliko pa Plahtaliča in Rudovara, ki sta se precej odpravljala na odhod s Triglava. Samorad opomni, da se blagemu možu, najsi je imel nekaj učenjaških muh, spodobi dostojen pogreb, da ne bo njegovo truplo podano jastrebom in kraguljem. Rudovar se nevoljno obrne k spremstvu in mu v tujem jeziku objavi Samoradovo željo. Možje se urno lotijo kamenja, narede jamico, polože vanjo Slovogoja, sestavijo nad truplom oblok in na vrh nakopičijo skalic, kar jih utegnejo premakniti na tesnem Triglavovem temenu. Ko orli in sopi spoznajo, kaj se ravna, se dvignejo tudi oni in prineso iz bližnjih prepadov in prodov toliko skalic, da je učenjakov grob lepa kamenita gomila. Ujede prineso tudiličnih cvetic in jih razsteli po gomili. Naposled se razsedejo po vrsti okoli gomile in sklonijo glave, kakor bi žalovale za gospodom, ki jih je nad sto let gojil in vodil ter ž njimi delil tiho samoto na kamenitem morju okrog Triglava. Niti vabljenje niti pretenje Rudovarovo jih ne odvede od Slovogojeve gomile.

Ko je bila tako poslednjemu Slovencu zgrajena dostojna gomila vrh Triglava, opomni vodja spremstvene čete, da je skrajni čas iti še k Bogatinu in tam izvršiti, kar je ukazano. Temu vodju je bil obraz nekoliko evropski, govorica pa pravilno francoska. Rudovar pristavi tudi francoski, da se morata Samorad in Plahtalič za sedaj smatrati

ujetnikoma, dokler ne dojde drugo povelje, in da morata počakati na Triglavu, dokler se ne vrne izprevod.

Nato dé Plahtalič: „Prehiteli ste me, gospod Rudovar! Mislil sem že izreči, da bodite vi in vaši spremljevalci naši ujetniki. Toda obveljaj vaša volja! Razločka ni kdo ve kaj; samo spremiva vas do Bogatina in si potem ogledava vaše ječe.“

Rudovar ta odgovor ne prija, toda Plahtalič ga zavrne:

„Da bo brez obotavljanja, odplavava jaz in moj prijatelj dalje in vas počakava v Bogatinu.“

Izrekši se dvigne v zrak in Samorad za njim. Strmé gleda Rudovar, kako se izgubljata v daljo.

Na Bogatinu izpregovori Plahtalič Samoradu: „Ta gora krije trojen zaklad: zlatico, te ne potrebujeva; učenost Slovogojevo, te ne želiva; lek za ovekovečbo človeškega življenja, tega ne smeva odnesti. Ne bilo bi pa prav, ako bi Rudovar uplenil te zaklade. Zadelajva jih torej.“

Kakor bi mignil, prispo iz raznih skalnih razpoklin in iz doline škratje podskalnjaki in podlesnjaki z zelenimi suknjicami in rdečimi čepicami, postarni možici sive brade, pritlikavega stasa, a junaške moči, ter s kamenjem, nanošenim od vseh strani, tako umetno zazidajo ves rov, da ni moči spoznati, kje mu je bil vhod. Ko je zid zadelan in zaglajen, se zopet naglo poskrijejo po skalnih luknjah Bogatinovih in po drevesnih dupljah doli v bukovi šumi.

Sedaj prispe Rudovar s svojim spremstvom.

Plahtalič ga oblastno ogovori:

„Prepozno ste prišli; zakaj rov do Bogatinovih zakladov je tako trdno zabit in zakrit, da potrebujete dokaj let, premer ga zopet odprete, ako mu sploh najdete kraj in smer. Zato ne odpasujte zrakoplovnih perutnic, ker se takoj napotimo v vaše sedanje bivališče, kakor vam bom kazal pot.“

Ves preplašen, Rudovar ne ve kaj odgovoriti. Plahtalič pa se obrne še do četovodje, rekoč:

„Odpustite, neznani gospod, svoje ljudi, naj gre vsak po svojem opravku. Vi pa nas spremljajte. Preskrbljeno je, da vašemu zrakoplovnemu stroju ne poteče gonilna sila, in dodana mu je celo moč, da bodete plavali urno kakor jaz. — Le naglo se torej obrnite. Oparekanja ne poslušam.“

Kakor je rekel, tako se je zgodilo; in spustili so se vsi štirje možje z Bogatinove višave v globoko dolino na jutranjo stran Bohinjskega jezera, tja, kjer sta se v XIX. stoletju za streljaj pod jezerom reka Jezernica in reka Mostnica družili v eno reko, ki se je tedaj od te sovodnji nizzdoli zvala Sava Bohinjka. Naši potniki pa ondi niso našli ne Jezernice niti Mostnice, ampak velikanski jez čez korita pod jezerom od hriba do hriba, v jezu umetne zatvornice in pod rakami, na katere je bila reka navrnjena izpod zatvornic, velika jeklena vretena, goneča velike, čudne stroje. Potniki stopijo v razsežno in visoko poslopje od kovine z velikimi okni v strehi. V tem posloppju je bilo vse nastavljeno in zastavljeno z vreteni, žičnimi vrvmi, stopami, kladivi in drugimi stroji; vse se je vrtelo in gibalo, vršelo in ropotalo; vendar je bilo vse v redu in snagi. Dasi je bil prostor velik in so delali vsi stroji, so zapazili jedva deset delavcev, krepkih mož, a jako nedostatno oblečenih s kožami. Obrazov ni bilo razločiti; kajti vsak delavec je imel krinko čez lice. Krinka je bila od aluminiija, z oknom za oči, z luknjami za dihanje in slušanje, in je imela na čelu številko in še poseben znak.

Na Plahtaličevo povelje povzame Rudovar:

„Z umetnimi jezovi se je površina Bohinjskega jezera podvojila, zatvornice pa urejajo odtok vseh voda, ki se zbirajo v jezero iz vse gorenje doline in s planin in goličav nad njo. Sava ne narašča več v velike povodnji. Velika, vedno enaka vodna moč pa, ki se zbira v jezeru in se spušča po strmih rakah, se izkorišča za pridobivanje elektrike, za varjenje aluminiija, čigar rude je tod okoli še vedno dosti, in za izdelovanje človeškega živeža iz gozdov, ki po-

krivajo vso Bohinjsko dolino. Temu služi ta velika tvornica, ki se še vedno veča. Vsa je od železa in drugih kovin, da je ne uniči ni ogenj od znotraj ni ogenj od strele. Elektrike se tukaj veliko proizvaja. Nekaj se je porablja v tvornici, nekaj se je hrani, nekaj po žicah odvaja drugam. Aluminiij je sedaj jako porabna kovina in hvaležni smo, da prednamci niso cenili velikanskih zakladov te rude v okolici Bohinjskega jezera. Človeška živila delamo neposredno od lesa. Vse nižje gore, vse nekdam tako skrbno obdelano polje pokrivajo sedaj gosti drvošči. Po dobro preumljenem črtežu sekajo, ali pravzaprav z žico, po električni sili razbeljeno, režejo zrela drevesa in jih privražajo tvornici. Tukaj drobe les, razkrajajo in čiste razkrojene tvorine, pridelek pa pošiljajo v drugo tvornico, kjer narejajo, primešuje in pretvarjaje druge pridelke, mnogovrstna živila za sedanje ljudi. Ta živila se varé strogo po navodilih in izkušnjah najboljših kemikov in zdravnikov; v njih pa je samo to, kar človeka res živi in zdravi. Zato med sedanjim rodом ne vidite bolnikov; krepak stoleten starec ni prav nič nenavadnega. Hrano prirejati od lesa je tudi ceneje in gotoveje negoli od žita, ki potrebuje mnogo obdelovanja in shramb ter je vrhu tega podvrženo raznim uimam. V drugih tvornicah dobavljajo snovi za hrano tudi od rib in živalskega mesa, celo od prsti. Sploh porabljajo ti ljudje vse v človeško korist, kar se dá. Država upravlja vse tvornice kakršnekoli so: zato pa tudi sama oblači in hrani vse državljane in gospodinji v tem pogledu tako oprezno, da bi nihče ne trpel lakote, najsi leto dni ne narede nobenega živeža. Kdor uživa državni kruh, mora državi tudi delati; zato ima ona na skrbi, da nihče ni brez dela, da se vsakdo bavi s takim delom, za kakršno je najbolj sposoben in izurjen, in da pristopi k delu tam, kjer ga potrebujejo. V tej tvornici so delavci bolj preprosti; vendar imajo prav ugodno stanovanliše. — Stopita z menoj v njih spalnico in obednico.“

*

Samorad in Plahtalič stopita za Rudovarom skozi ozka železna vrata pod površino bližnje gore in, ko prehodita ozek, nizek in temen rov, dolg kakih petdeset metrov, dospeta skozi druga bronasta vrata v visoko, okroglo jamo. Električna svetiljka siplje dnevnosvetle, vijolnate žarke in prijetno toploto po vsem prostoru, vzduh je čist in brez obične zatohlosti in vlažnosti podzemeljskih prostorov. Dočim možje opazujejo to podzemeljsko jamo, izdolbeno s človeško roko, stopi vanjo delavec, ki je prišel iz tvornice. Sede k okrogli kameniti mizi sredi dvorane in potrka ob njo s svojo krinko. Takoj pristopi iz stranskega rova drug mož, enako oblečen in obdejan s krinko, prinese prvemu štirioglat zavitek in mu odklene krinko. Ko je krinka sneta, skoči prvi mož v prostorno korito, ki ga z vedno svežo vodo polni tatrman zadi dvorane. Mož se tam dobro skoplje in opere, potem sede še ves moker k mizi, odvije zavitku stanijol in jame žvečiti neko črno, mehko reč. To je bila moževa hrana za tisti dan. Ni je bilo veliko, toda teknila mu je in ga je nasitila. Nato je stopil k tatrmanu, izpil nekoliko in legel v prazno železno posteljo ob steni. Drugi mož s krinko pride zopet iz zakotja, povezne čez posteljo železen pokrov, da je tema v postelji, in zaklene ta pokrov. Zdajci se začuje izpod pokrova druge postelje oduren glas. Paznik hiti v stranski rov po krinko, odklene pokrov na postelji in pri-trdi delavcu, ki se dvigne z ležišča, krinko na glavo. Paznik izgine v zakotje. Oni mož pa zleze iz postelje, si pretegne ude in naglo odkoraka proti izhodu.

Tudi naši potniki stopijo zopet pod milo nebo. Tukaj, pod starim, košatim macesnom, govori Rudovar dalje:

„V kratkem času smo videli vsakdanje in vse življenje tukajšnjih delavcev: delo, užitek in počitek. Mož, ki smo ga videli prvega, je delal v jami, kakor mu je strogo zapovedano, užil odmerjeno, pripravljeno hrano in sedaj bo spal do trdno določene ure.

Ta mož, ki je pred nami zapustil posteljo in podzemljino, pa je splezal tam na streho tvornice. Ondi bo, veseleč se blagega dne, do gotove ure gledal mirne gore in nepokojne oblake, ki se begajo, kopičijo in podirajo nad gorami, ter poslušal ječanje vetra v stoletnih macesnih in šumenje slapov pod zatvornicami. Priliko bi imel, kaj čitati in si izobražati duha: ali ta človek ni bil odbran za učenost; nikoli torej ni videl črke in knjige. Lahko bi prepeval, toda petja ni čul razen ptičjega v logu. Utegnil bi premišljati, kar preseza njega vsakdanjost; ali to ga ne zanima; saj pozna samo toliko pojmov in besed, kolikor si jih je pridobil pri vsakdanjem delu; in še teh je dokaj pozabil, ker mu je delo izza mlada vedno isto in vedno vse znano. Niti navadne skrbi ne pozna. Iz vsakdanje izkušnje ve, da dela in dobiva obleko, stan in živež in da se bo to, kar je bilo doslej vsak dan redno, takisto ponavljalo tudi v bodoče. Mož celo ne ve, kaj je smrt. Videl je morebiti, da se je delavec pri strojih ponesrečil. To pa se pripeti kaj malokdaj, ker so stroji izvrstni, delavci in pazniki vežbani, krepki in vedno trezni. Če je videl takšno nesrečo, ga ni ganila. Mrtveca so naglo odnesli, kam, nihče ni vprašal in izvedel. Drugi dan pa je bilo število delavcev zopet popolno. Kdo je namestnik ponesrečencev, nihče ne spozna, ker imajo vsi enako obleko in enake krinke na licu in ker morajo vsi enako molčati pod krinkami.“

„Čemu so pač te neznosne krinke?“ vpraša Samorad.

„Ljudje so jih vajeni kakor vi tesnih klobukov in težkih čevljev,“ odgovori Rudovar. „Te krinke so koristna naprava. Z njimi se prav enostavno vzdržuje red pri delu. Delavci ne morejo uhajati od dela, ker ne more nihče ne jesti ne piti, dokler mu njega paznik ne odklene krinke. Ker pod krinkami ne morejo razločno govoriti, tovariš ne pozna tovariša in ne motijo se pri delu; ne podpihujejo se in se ne seznanjajo z željami, ki bi zbudile prazne nade ali obteževale srce s skrbmi. Tako tekmujejo v marljivi-

vosti in natančnosti, nikakor pa v nezadovoljstvu. Če pa je kdo prav izvrsten delavec, dobi na svojo krinko posebno znamenje in čakajo ga posebne dobre. Tako žive ti ljudje mirno, zdravo in zadovoljno. Svobode pač nimajo; ali tega noža, nabrušenega na obeh koncih, tudi ne poznajo. Če jih danes osvobodiš, jutri pomrjo. Saj nihče ne ve, kje je izhod iz te doline, kje in kako se dela njih obleka, odkod jim prihaja vsakdanji živež in od česa se napravlja.“

„„Ubogi človeški rod, da si se toliko poživinil!““ vzdihne Samorad. „„Celo konj in vol sta na boljšem! Ona vsaj poznata tovariša, vpreženega poleg sebe, kar ni dovoljeno tej dvonogi tovarni živini.““

Na ta vzklik naglo seže Plahtalič v besedo:

„Poglejte, gospod Samorad, nazaj v velike delavnice v XIX. stoletju! Čim večja je bila tvornica, čim več je imela delavcev, tem večja je bila med delavci beda in negotovost, kar se tiče prihodnjega zaslužka. Sedaj je vzela država vse delo v roke. Vsak delavec ima gotovo uro za delo in za počitek, in vso preskrbo v življenju mu podeljuje država točno in zadostno. Kak rob pa je bil vaš delavec! Gospodar ga je stiskal pri mezdi, ga silil na čezurno delo, ki ga gladni delavec ni mogel zmagati, in ga je odpustil iz službe, kadar se mu je zljubilo. Vaš delavec se je slabo oblačil, slabo hranil, poznal pa je potrato in vse ugodnosti višjih stanov; zato jih je vedno črtil in jim zavidal. Naš delavec se dobro hrani in oblači, višjih stanov pa ne pozna in nima drugih potreb, razen tistih, ki se jim streže skoraj vsak dan. Da bi se delavci uprli kar tolpomu, da bi po dogovoru vsi skupaj pobegnili od dela, kaj takega se pri nas ne dogaja, ker je vsakdo zadovoljen v svojem področju. Naš delavec ima krinko robstva, ali ta ga ne žuli. Vaš delavec pa je imel krinko svobode — in ta ga je težila, ker ga je pod to krinko zadevalo povsod najhujše robstvo. Vaš delavec se je celo svobodno ženil in je smel imeti otrok, kolikor

se jih je le moglo naroditi v teku let in stradanja. Tedaj ste imeli napol nágo napol lačno deco, krdelo kužnih bolezni in občo nemoralnost med delavskimi krogi. Naš delavec se ne ženi. Vsi možje, ki delajo v tej tvornici in razkropljeni po gozdih v okolici, niso nikoli videli ženskega obraza in ne pomnijo, da jih je nekdanj pestovala ženska. Zato ne vidite ni proletarcev ni postopačev ni beračev ni razuzdancev. Duhomorno se vam zdi, da delavec vsak dan z istim delom ukvarja svoje moči. Tudi v tem je zabeležiti napredek. Že v devetnajstem stoletju so hvalili in v velike tvornice uvajali delitev dela. Res se najbolje, najhitreje in najceneje izvrši tisto delo, ki ga opravlja izurjen in prav tistega dela vajen delavec. Tedaj kakor sedaj je med delavci nekdo vsak dan mazal kolesa, nekdo vsak dan tehtal železo in nekdo vsak dan prenašal pisma — človek je bil zgolj stroj. Kakšen stroj bodi delavec, pa tedaj ni odločevala sposobnost kakor sedaj, ne prvi uk in poziv kakor sedaj, nego glad delavčev in potreba tvorničarjeva; zakaj bilo je več tistih, ki so iskali zaslužka, nego tistih, ki so ga dajali, in često je moral tisti, ki se je naučil pisati izvrstna pisma, samo raznašati razno pisano šaro. Naš delavec opravlja delo, ki si ga je izbral sam; vaš pa je delal, kar so mu izbrali drugi. To je gotovo tudi napredek. Sicer pa stopite v Ameriko, ako hočete motriti odnošaje, kakor so se razvili po načelih nekdanjih evropskih učenjakov in dela gospodarjev. Morebiti vam bo ugajalo tam bolje negoli v preustrojeni Evropi. Tam vidite golotno svobodo in izvestno učinite delo krščanske usmiljenosti, ako tej zmrzujoči svobodi kupite obleke, da si more vsaj nekoliko odeti svojo goloto.“

Samorad odgovori: „„Ne mika me v Ameriko. Saj še same te tvornice ne morem umeti.““

Rudovar nato pojasnjuje dalje:

„Tam vidite navrnjene telefonske žice. S pomočjo teh žic nadzira vodja vseh enakih tvornic vse hkrati in govori lahko z vsakim posameznim vodjo, paznikom in delavcem ter ukazuje na vse strani.

Ravnatelj te tvornice sedi v oni sobici; srebrno krinko ima na glavi. Vsi podložniki ga poznajo po tej krinki, kakor ste vi nekdanj razločevali svoje visoke dostojanstvenike po zlatih zvezdah in obšivih na ovratnikih. V srebrni krinki tiči njegova oblast; in če mu nekoč, ko vstane izpod posteljnega pokrova, paznik priklene zlato krinko, bo tisto uro vodja mnogim tvornicam; v navadnega delavca pa se pretvori, ako mu priklene aluminijevo. Ne v prvem ne v drugem slučaju pa ne bo poznal ni svojega prednika ni svojega namestnika. Vodja in ravnatelj sta učena moža; na razpolago jima je vsa vednost v njihji stroki: toda samo v tej, ker je tudi pri delu uma in glave delitev dela izvedena do skrajnosti.“

Plahtalič naprosi Rudovara, naj bi takisto razkazal bližnje učilišče za mladino v Labodski dolini nekdanjega Korotana.

„Prav rad,“ odgovori Rudovar; „samo nekaj me peče. Oprostite, da povem naravnost. Nad vse bi bil nesrečen, ako vi ali vaš spremljevalec poznata skrivnost mojega leka, ki podaljšuje življenje, in velika bi bila moja odgovornost, ako se ne vrnem ob določeni uri na ukazano mesto.“

„Ne bojte se,“ odgovori Plahtalič nasmehoma. „Do vašega leka nama ni prav nič. O pomočkih, ki podaljšujejo ali okrajšujejo življenje, bi se naučili celo pri meni kaj novega. Opažal sem oba vašega leka in moje opazke bi vam bile jako koristne. — O tem govoriva pri drugi priliki. Ako pa z menoj kaj zamudite, hočem vas opravičiti tako, kakor bi se vi sami nikakor ne mogli. Torej, kar brez skrbi na noge!“

Potniki se vzpno v zrak in skoro ugledajo pod seboj krasno Labodsko dolino. Velika poslopja so tam razpstavljena po očitem načrtu, nekaj stara po evropskem ukusu, nekaj nova brez ukusa. Sestav teh mnogovrstnih poslopij obkolja visok zid. Po izvestnih presledkih so zgrajeni okrogli stolpi za stražnike, ki tam pazijo, kaj se godi znotraj in zunaj obzidja.

Stopili so med te gradnje nevidni in neslišni za druge ljudi. Čudili so se dvorani, v velikih razmerah postavljeni, svetli, zračni in topli. Tam je bilo okoli tisoč mladih žensk, ki so oskrbovale vsaka po eno ali dve deteti, pestovale, dojile in oblačile vse snažno in redno kakor na strogo povelje. Zraven sobane je bila bolj temna in še bolj prostorna spalnica za deco prvega leta. Spalo je v nji nad tisoč otrok; starejše ženske pa so se tiho šetale med posteljicami in, kadar se je dete zbudilo, so je prenesle v drugo dvorano in oddale drugi ženski.

Obhodili so tako še nekaj dvoran. Videli so, kako se večja deca uče hoditi, kako se igrajo in vežbajo. Tudi tukaj so vladale ženske, mlade in stare. Vsi otroci so bili zdravi, čvrsti in veselih lic. Oblečeni so bili vsi enako, da se niso mogli razločevati. Ženske, ki so jih oskrbovale, pa so nosile vsaka svoje številke všite na obleki in so imele glavo odeto z gosto tančico, tako da so se jim skozi odejo videle samo oči.

Prišli so dalje do učilnic in vežbalnic, kjer so se vpričo moških učiteljev urili samo dečki. Rudovar je razkazoval, kako uk napreduje z leti in se loči v posamezne stroke. Videli so razne delavnice, kjer so dečki vpričo učiteljev in starejših vodnikov poskušali vsakojaka dela, vsak po svoji sposobnosti, in učilnice, kjer so mladi dečki izdelavali znanstvene naloge, kakršnim so bili v XIX. stoletju kos jedva odrasli mladeniči.

Rudovar je povedal, da so od tretjega leta dalje strogo ločeni dečki in dečle in da se nikoli več ne vidijo, ako jih pozneje ne odbero posebe za to. Vsak deček dobi s tretjim letom svojo posebno številko ali več števil in znakov, s štirinajstim letom pa krinko, ki ga potlej tlači ali diči vse žive dni. Prvi priklop te krinke se izvrši slovesno in je za dečka pomemben dan, ki se ga veseli že dolgo naprej. Vsak deček se mora učiti, dokler ni sposoben za svoj posel; uči se tega, do česar kaže največ poziva, in izučiti se mora, kolikor je največ možno.

Vse to vodi in oskrbuje država. Otrok ne pozna očeta in matere, ne brata ne sestre in ne izve nikoli ničesar o njih. Saj celo mati, ko pride po otročji postelji k dojenčku, ne ve, ali bo dojila in pestovala svoje ali tuje dete, ker mora sprejeti tistega dojenčka, ki ji ga odbero zavodovi ravnatelji, in zamenja ga z drugim, kadarkoli se to zljubi tistim gospodom. Takisto učenec ne pozna svojih učiteljev, ker so njih lica pod krinko; od štirinajstega leta so mu tuji celo součenci, ker nosijo vsi krinke in se menjajo po letih, zavodih in sposobnostih. Vsak učenec, bodisi mlad delavec ali mlad učenjak, pa se uči in uri marljivo in veselo ter dospe do izredne dovršenosti. Naposled ga država pošlje k primer nemu delu v neznan kraj in med tovariše, ki so si po obličju vedno neznani. Tam se mladenič kar najgorečneje prime dela, ker ve, da mu samo marljivost in točnost pomore do višje stopinje. Zajedno pa pazi, da se mu ne zameni številka na krinki, ker se pod to številko popisuje vse njegovo življenje, ki ga vedno nadzirajo očiti in skrivni nadzorniki. Neprestano nadziranje je pri tem rodu velike važnosti. Tudi to vzgajališče in vsi enaki zavodi se vedno nadzirajo po telefonski žici, po posebnih vladnih odposlancih in vsako posebe še po številnih osebah, ki so po stari jutrovske šegi prestvarjene v to, da so nepristranske v vseh vprašanjih, tičočih se moškega in ženskega spola, in ki so posebe izučene, da kakor stari Argos zapazijo in neusmiljeno ovadijo vsak najmanjši nered. Te osebe imajo tudi svoje posebne krinke ali tančice s številkami, kakor po dnevnem redu menjavajo moško in žensko obleko.“

Samorad se je na tej velikanski rednici in vladnici marsičemu čudil in je marsičesa pogrešal. Med drugim je prosil pojasnila, zakaj ne vidi umetnih slik, kipov in nikjer znamenj, ki bi spominjala vere in bogočastja.

Rudovar takoj odgovori takole:

„Pri tem rodu se vsaka reč smatra samo od praktične strani. Zatorej jim ni slasti in sposobnosti

za umetnost; samo dekleta se uče nekoliko peti. Neznana jim je vsa idealnost in pod smrtno kaznijo je prepovedan vsak poskus pesništva ali modroslovja. Sicer so pa že za vaših dni propovedovali od zgoraj, da so vse idealne težnje sanjarstvo in da je dober samo ta narodov besednik, ki uči in vzpodbuja gmotni napredek svojega naroda. Kar je vam vera, bogočastje in življenje duše po smrti telesa, to je temu rodu neumevna stvar. Tudi najomikanejši človek med njimi ne premišlja, kaj bi utegnili biti vzroki in činitelji svetovja in človeštva, ali vlada kako bitje nad nami in svetom, ali je človekovo bitje končano s telesno smrtjo. Na umovanje o teh nadtelesnih vprašanjih ti odgovori, da ne verjame, česar ne vidi na svoje oči, in da si je brezpametno nakladati dolžnosti in skrbi zaradi negotovega življenja po smrti, dočim naše zemeljsko in gotovo življenje zahteva zase vso našo mladost in starost, ves naš duševni in telesni trud tolikanj, da poleg skrbi za sedanjost ne utegnemo misliti na prihodnost po smrti.

„Tem ljudem zadošča vidna državna oblast in ta jim je toliko popolna, da jim je veleizdajstvena predrznost že samo slutnja, da bi nad to vlado mogel biti še višji vladar in sodnik. Tudi tega, kar je nam morála, ne umejo. Saj nimajo proste volje in delajo po ukazih vse, kar počenjajo. Vsa njih morala je torej ta: „Vedi se, kakor ti je zapovedano, da ne bodeš kaznovan.“ Sicer ste pa takisto v XIX. stoletju v svojih velikih vojašnicah in tudi drugje gojili načelo brezobzirne slepe pokorščine, ki je bila nasprotna krščanskim zapovedim. Tudi tedaj je vstal marsikateri govornik in pisatelj, ki je učil brezverstvo, tajil neumrjočnost človeške duše in zahteval, naj se veronauk odpravi iz šole: „Vera ali nevera bodi vsakomur prosta in z verstvom naj se bavita edino rodbina in cerkev.“ Sedanji rod pa je odpravil vero, cerkev in rodbino; zato tudi ne pozna dualizma med potrebama za časno in večno življenje,

ki sta se pri vas često križali, navzlic vaši verski moráli; in tudi ne dualizma med posvetno in cerkveno oblastjo, ki sta tolikrat prišli do očitega boja med seboj.“

Plahtalič je želel videti še drugih naprav. Vtem zapazi, da je odšel spremljevalec, četovodja triglavskega zrakoplovcev. Vsi ga gredo iskat in bistro Plahtaličevo oko ga hitro uzre v drugem oddelku, oddaljenem kakih deset kilometrov. Bil je to oddelek za žensko mladino, ograjen z višjim zidom nego otroški in moški oddelki. Četovodja je tam, neviden prebivalcem tistega oddelka, viden pa našim potnikom, sedel v visoki travi in ves zamaknjen zrl v venec osemnajstletnih, lepoličnih mladenčic, ki so pojoč plesale kolo v senci velike lipe.

Plahtalič ga potrkuje na rame; četovodja pa se oglasi: „Glejte te divne prikazni! Nam so podobne, vendar si ne morem domisliti in nikoli se mi ni sanjalo, da morejo tako krasna bitja vzrasti pod našim nebom! Glejte, kako se gibljejo te stvarce, in žive so, kri in meso imajo, govore naš jezik in s kako milim glasom, pojo celo, kakor nisem še čul nobene ptice. Tako me žene srce do teh mičnih lepot, da ne morem povedati. Vi, gospod, imate brezkončno oblast, podelite mi dovoljenje, da ujamem in s seboj odnesem dve ali tri teh veselih, živih igračic!“

Plahtalič prav resno odgovori razvnetemu mlademu možu: „Priatelj, mirujte! Ne kar dveh ali treh! Saj je z eno samo često dokaj težave. Ali tudi ene vam ni tako lahko dobiti. Če ste jako spretni v svojem poslu, če ste ga vedno poslušno opravljali, če ste trdnega zdravja in velikih duševnih zmožnosti in če v knjigi, ki se piše o vašem življenju ali o številki, ki ste jo nosili na svoji krinki, ni zabeležene nobene graje ali kazni: onda vas izvestno izberó, da pridete pred obličje takim prikaznim; mi jih imenujemo ženske. Onda se neko jutro zbudite v lepi hišici, kakršne dosedaj niste videli. K vam pristopi takšna prikazen, kakor jih sedaj gledate, in vam ljubeznivo odklene krinko za vratom. Potem bosta

v tisti hiši prebivala sama, oba brez krinke; vi pa boste gospodar s pravico, da ženski, ki bo vaša zvesta tovarišica in služabnica, ukazujete, kakor so vam doslej ukazovali drugi ljudje.“

„Kaj je to: pravica? Te besede ni v naših slovarjih. Pojasnite mi jo, blagi gospod.“

„Besedo „pravica“ je prav lahko raztolmačiti, dejansko in istinsko jo pokazati pa jako težavno. Sicer vas zanimlje samo moževa pravica. Kaj je ukazovati, kaj slušati, to znate. Moževa pravica do žene je ta, da mož ukazuje, žena pa sluša ali ne sluša, kakor ji ugaja možovo povelje. Sme se pa mož tudi ravnati po ženini volji. — Če torej dobite tovarišico, boste jo imeli nekaj mesecev; potem vam bo izbrana v zameno za prejšnjo druga, tretja in tako dalje, morda lepša, morda hujša, morda nova, morda enkrat ali večkrat prejšnja. To izbiranje, ki bi vam bilo brez dvojbe pretežavno, bodo imeli na skrbi ravnateljji tega zavoda. Da se pa teh različnih ženskih bitij ne naveličate, boste vsak dan tudi pridno delali. Sleherni dan ob gotovi uri pojdete iz svoje hišice vi in žena. Ona vam priklene krinko, vi pa nji tančico. Vi boste v šoli in delavnici učili take dečke, kakršni ste bili nekoč sami, vaša žena pa bo opravljala malo deco in učila na ženskem oddelku. Tako vam bo življenje teklo in potekalo enostavno in brezskrbno. Imeli boste svojo hišo, dobivali vsakdanjo hrano in skrbeli bodo vaši vodje, da ne ostanete brez ženske tovarišice. Celo skrbi za otroke boste oproščeni. Vi in vaše ženske namreč nikoli ne izveste, ali so tisti otroci, ki jih dobivate v vzrejo in vzgojo, vaši ali tuji.

„Svoje hišice in šole ne ostavite nikoli več, ker se ne rabi za nobeno drugo delo, kdor je dobil žensko tovarišico in je uril mladino v šolah in delavnicah. Med tem velikim ozidjem prebijete nekaj let do neznanega dne, ki ga vam odločijo vodje teh zavodov; in tedaj se nekega jutra več ne vzdramite. Električna kap ustavi vam in vaši tovarišici hipoma sapo in utripanje srca. Precej nato vaju odnese

zrakoplovec v drug kraj in vas odda tvornici, kjer vajini trupli razkroje in sestavine porabijo po svoji umetnosti. Vaše mesto v hišici tudi precej zavzame drug mlad človek, ki vas nikoli ni poznal; tam bo nadaljeval vaše življenje, dokler tudi njega ne zadene električna kap... Ali bi vam ugajalo tako življenje, gospod četovodja?"

„Oh, gospod, in še kako! Ne morem si domišljati večje radosti, nego po končanem ukaznem delu gledati to krasno, živahno igračko, kako mi bo plesala, in poslušati, kako bo ljubko govorila in pela. Gospod, moja domišljija je preslaba, da bi si upodobil to veselje.“

Vtem je Samorad Rudovaru omenil, da se mu zdi jako čudno, ker ni videl nikjer mladine s telesnimi hibami, nikjer pohabljenecv, nikjer znakov neozdravnih bolezni.

Rudovar se pohiti s pojasnilom:

„Občevanje z drugim spolom je dovoljeno samo takim ljudem, ki so telesno in duševno kolikor možno razviti in so se vsekakor vedli ne samo brez graje, temveč izvrstno. To občevanje je dovoljeno tudi samo v najkrepkejših letih. S tem se pleme očito izboljšuje. Saj niste še nikoli videli tako visokih, krepkih ljudi in tako lepih ženskih obrazov. Tudi v šoli in delavnici ste opazali, da deca tega rodu, kar se tiče duševnih zmožnosti, daleč preseza deco iz XIX. stoletja. V takem razmerju se prav malokdaj rodi dete s telesno hibo. Ako se to vendar pripeti, ako pri otroku pozneje zapazijo neozdraven nedostatek, tedaj se tak siromak usmrti in o smrti ne izvesta ne oče ne mati. Enako, toda bolj neusmiljeno, so ravnali stari Spartanci, ki so vam jih v šolah tolikanj hvalili. Sedanji rod se ravna strogo po načelu, da ne sme sesti k obedu, kdor ne more delati. Enaka je tudi usoda starčkov, kadar jim odreko mišice ali duh ali vid in sluh. Človek, ki je doslužil svoje življenje, izgine kar čez noč v kemično tvornico.“

Samorad dé nato:

„Še vedno se ne morem prepričati, da bi ti barbari s človekom, z najdražjo stvarjo, ravnali lepše nego mi s tovarno živino. Ti velikanski prostori so zgolj ostudna človeška kobilarna. Nesrečna država, kjer ne poznajo Boga, kjer robske krinke nadomeščajo obitelj in rodbino in kjer mladine ne smejo vzgajati tisti, ki so nanjo navezani po krvi in prirodnih ljubeznih! Kakšna mora biti vest in moralnost, kjer se življenje začne brez materinske ljubezni in konča z ukaznim umorom!“

Nato odgovori Plahtalič namesto Rudovara:

„Ne sodite prenašlo! Ali niste že za XIX. stoletja od države zahtevali vseh možnih in nemogočih reči, kadar so vam pohajale? Ali niste vselej klicali države na odgovor, kadar se je ponesrečil vaš trud? Ta ideal tedaj zahtevane države je sedaj uresničen. Kmetovalec je zahteval državne pomoči ob velikih uimih. Take uime se po statističnih zakonih ponavljajo redno. Toda poljedelec ob obilosti ni deval na stran za lakotno dobo. Sedaj država sama prideluje, sama vse hrani in oprežno varčuje za bedna leta, ki nam nikdar ne bodo prizanašala. Nekdaj je delavec prestopal od dela do dela; kadar ni mogel dobiti dela ali boljše zaslužke, kadar je opešal, kadar je ohromel, kadar je obubožal po zapravljenosti: takoj je zahteval, naj država živi njega in kopo otrok. Sedaj je vso to skrb prevzela država ter vsakomur odloči delo in vsakomur deli vsakdanji kruh. Zahtevali ste, da vsakdo, ki je hodil v šole in se kolikor toliko izučil, tudi dobi primerno službo, da bode užival sad svojega učenja. To je sedaj tudi urejeno. Vsakdo se uči celo brez troškov in vsakdo dobi svojemu znanju primeren zaslužek. Toda ondaj ste prezrli najvažnejšo reč: zahtevali ste za svojo stran neomejeno svobodo in pravico, za državno stran pa neomejeno dolžnost. To pa se ne more izvršiti, ker si država ne sme sama izpodkopavati svojih stebrov.

„Sedanja država je pravici podložnikov pritačnila svojo pravico, rekoč: „Ker po neizprosni zakonih prirode in pridelovanja morem pripraviti

samo gotovo mero živeža na obedno mizo, zato ne morem dopustiti, da bi državljani k mizi nastavljali svobodno število gladnikov in za vsakega zahtevali skledo in živila v nji.“ — Država računa: „Toliko imam živeža, toliko državljanov: toliko jih letos odpade — toliko in toliko se torej sme letos zaroditi novih državljanov in ne več.“ Zgodovina pa uči, da se ljudje sami in zlasti takozvani proletarci ne morejo vzpeti do tiste zmernosti, da bi omejili zarajanje otrok; zato je vlada sama vzela v roke vse zarajanje in vso vzgojo otrok ali prihodnjih državljanov. To se godi prav strogo in se drugače ne da izvesti. Saj je star zgodovinski zakon, da mora državna sila ravnati strogo in brezobzirno, kadar je za občo blagost treba zatreti razdorne strasti in njih učinke. Videli niste bruna v lastnem očesu XIX. stoletja, kadar je onda evropska država rekla: „Letos potrebujem toliko in toliko vojakov, toliko najkrepkejših mož se odtegne koristnemu delu, toliko roditeljev odda svojih sinov, toliko žena svojih mož, toliko gladnikov bo pogrešalo rednikov in pomočnikov.“ Dali ste tiste vojake in če je naneslo naključje, ste jih poslali tudi na vojsko v krvavi boj, v srcu žalostni, na jeziku navdušeni. Nikar se torej ne spotikajte ob pezdir v očesu sedanjega veka in nove države, ki pravi: „Toliko in toliko potrebujem otrok; te bom vse sama preredita, vzgojila, izučila in preskrbela z živežem za vse žive dni. Vojakov pa ne potrebujem in vojskovala se ne bom.“

„Čudno se vam zdi, da sedaj ne vidite blaznika ali hromaka, in da država takega nesrečnika naglo umori, ko se zapazi pohaba. Vi, usmiljenejši vek, ste ga pustili, da je počasi umiral ob vidno nedostatni pomoči; trpeti je moral vrhutega vso duševno muko, vsa preziranja in vse surovosti tistih, ki bi mu morali biti usmiljeni.“

„Tej državi očitata brezbožnost, ker nikjer ne vidite bogočastja. Pri vas je bilo na videz drugače. Tudi med vami je bilo brezbožnikov več nego šteje vseh prebivalcev sedanja Evropa. Nekaj je bilo oči-

tih, nekaj omahljivih nevernikov in mnogo takih, ki so vero samo hlinili pred svetom. Brezbožniki so bili celo med oznanjevalci božje besede. Ali je dalje tem barbarom imponiralo, da ste imeli v preomikani Evropi toliko nasprotnih ver, dočim mora biti resnica samo ena? To vse so poudarjali in poskušali naposled zdelovati brez bogoslužja in brez evropskih ver. Tudi sedanji moráli se ne smete rogati. Pri vas se je pač lepo učila vera in morála; toda statistika kaže, da je bil ta uk prenedostaten. Koliko je bilo kaznovanih hudodelnikov, koliko nekaznovanih! Koliko gabnih, podlih značajev, ki ste jih morali šteti med poštenjake! Kako ste morali tolikrat na zanemarjeni in razuzdani mladini opazati kalí bodočih hudodelstev! Vaša moralna pravila so bila bolj teoretično težilo za pamet nego vodilo za življenje; kajti v praksi ste se ravnali po pravilu, ki nam ga priča statistika: „Vêdi se tako, da se ognêš človeški kazni, ker ta se ne oprosti in se izvrši takoj; božja kazen pa je daleč in preden te zaseže, se ti utegne oprostiti, ako se spokoriš.“ — Sedanja barbarska država se je poprijela prakse in statistike, ne pustivši ljudem izbire med moralo in nemoralo. Ona terja od ljudi samo pokorščino in ji ni do tega, ali je pokorščina nje podložnikov prostovoljna ali prisiljena. Vé pa dobro, da je vsaka zapovedana pokorščina neprijetna. Zato je toliko nadziranja, zato so tiste krinke, ki ločijo človeka od človeka, in zato se tudi takoj kaznuje vsaka nepokorščina, ki izvira iz zlobnega namena. Pozna pa ta rod edino smrtno kazen, ker ne verjame vašim teorijam, da se hudodelnik more izboljšati z ječo. Vi ste bili seveda svobodni, verni in moralni, sploh v teoriji najpopolnejša družba človeška. Ako pa sad svoje popolnosti — kakor ga kaže statistika in vaša zgodovina — primerjate sadu popolne nesvobode tega rodu, kakšno sodbo boste pač izrekli?“ —

Samorad odgovori žalosten: „„Moj rod imej človeške slabosti, a moj rod je vendarle človeški rod. Ta rod, v katerem je zatrta vsa človeška čud, pa

se je pogreznil na stališče naše živine, ki jo krmimo, da nam dela, in pitamo, da jo s pridom zakoljemo... Prosim, odvedite me skoro kamorkoli drugam iz tega gabnega kobilišča!“ “

*

V tem pogovoru se je Rudovar nekam izgubil, kakor prej četovodja.

Plahtalič, ki to zapazi, opomni šaljivo: „Izvestno je starega učenjaka tolikanj pomladil tisti lek, ki podaljšuje življenje, da je šel gledat, kaj delajo tiste prikazni, ki se jim je ravnokar tolikanj divil naš četovodja. Rudovaru pa utegne ta poskus spodleteti prav neprijetno; zakaj vzel sem mu nevidnost, da nam ne more pobegniti predaleč. Pojdimo za njim!“

Beseda o ženskem oddelku zopet razvname četovodjo in s prosečim glasom se obrne h Plahtaliču:

„Dovolite, blagi gospodar, da preženem tega odurneža od tistih krasnih bitij in ga ostro kaznujem za to predrznost! Vedite, gospod, da nisem navaden podložnik nove države. Drugače sem vzgojen, nekamo napol evropsko, in važne pravice imam, na primer: nositi zlato krinko z biseri, navadno pa biti brez krinke. Potomec sem tistih evropskih učenjakov in državnikov, ki so ázijskim osvojiteljem naše Evrope pomagali urediti državo in ji osnovati primerne zakone, česar vsega novi barbari niso znali. Neki moj praded je bil mogočen nemški državnik, čigar slava je daleč presežala meje njegove domovine. Rudovar meni, da sem mu služabnik, ali v dostojanstvu sem daleč nad njim in moja posebna naloga je, da opazujem vse stopinje tega nevarnega človeka. Smem ga celo usmrtiti, ako imam povod za to. Odslovita ga! Jaz vama lahko pokažem in pojasnim več nego on; kajti meni je vse očito, njemu pa so prikrite vse državne tajnosti. Da spoznata mojo odkritosrčnost, vama povem, da je otroval svojega nekdanjega prijatelja Slovogoja, ko mu je vrhu Triglava dal piti, in da namerja ubiti tudi vaju. Ako dovolita, usmrtim ga še to uro, da vama ne bo

več stregel po življenju in ne dalje z grdimi svojimi očmi skrunil tistih divnih bitij. — Izvolita me torej sprejeti za kažipota po tej državi; v zahvalo mi pa naklonita katerokoli teh krasotic.“

Plahtalič se na glas nasmeje in izreče prijazno hvalo za svarilo glede hudobne nakane Rudovarove; opomni pa, da sta on in Samorad začarana proti strupu in rani, in ukaže spremljevalcema, naj gresta za njim. Ustavijo se v drugem kraju ženskega oddelka na visoki jelki. Od ondod opažajo, kako se Rudovar razletava nad velikim vrtom liki prežeč jastreb in se potem spusti k tlom v visoko grmovje, tam odpaše zrakoplovni stroj, si pogladi lase in obleko ter ubere pot proti samotnemu drevesu, pod katerim sedi lepa mladenka, zamišljena v knjigo. Predrami jo Rudovarov poklon in pozdrav. Deklica zakriči na ves glas in zbeži proti bližnjemu poslopju. Na mostiču čez umetno jezerce mora srečati Rudovara. On razpne roke, kakor bi jo hotel objeti. Ona pa krepko sune vanj, da se opoteče ob mostni ograji in se z ograjo vred prekopicne v hladno strugo pod mostom. Dočim se Rudovar v vodi lovi za kosove polomljene ograje in glasno kolnéč pleza po bregu, pripoveduje deklica trem zagrnjenim osebam, opravljajočim stražniško službo, da jo je zalezovala in na mostiču lovila neznanska, ostudna prikazen, ki je komaj podobna ljudem, in da jo je deklica vrgla v lavo pod most. Tiste tri ogrnjene osebe poiščejo to pošast in povabijo najdenega mokrega in blatnega Rudovara, ki se ga ne boje kar nič, v prostorno sobo, da bi se tam preoblekel in okrepčal.

Na Plahtaličev migljaj se prestavijo tudi naši opazovalci v tisto dvorano.

Ogrnjene osebe posade Rudovara prav prijazno na umetno sestavljen stol zadi dvorane, potem pa naglo odidejo. Rudovar poskuša vstati, vendar sedi na stolu, kakor bi bil pribit. Četovodja povzame:

„Dovolita, da o tem stolu, ki vama je gotovo neznan, izpregovorim nekaj besed. Ta stol, sestavljen od mnogih kovin, je izumil nemški učenjak,

ki je s svojo učenostjo vred prestopil v službo novih evropskih gospodarjev. Iznajdeni stol je bil tudi vzrok smrtni kazni izumiteljevi: ta smrtna kazen pa je neovržen dokaz, da je iznajdba izvrstna in zanesljiva. Učenjak-izumitelj je namreč na tem stolu nekaj izpovedal, česar bi sicer ne bil razodel nikomur, in to razodetje mu je prizadelo smrtno kazen. Če sedeš na ta stol, se te prime tako, da se ne moreš premakniti. Potem ti dajo nekaj piti, nastavijo električne in magnetične toke, a v tebi prestane volja, da bi kaj zamolčal, kar veš in misliš, in kaj drugače povedal, negoli pametuješ, sodiš ali namerjaš. Tvoja usta govoré torej suho resnico na vsa vprašanja, in tvoji odgovori, ki se razločno čujejo in vestno zapisujejo, ti so istinsko zrcalo tvojega življenja, tvojega značaja in sploh tvojega duševnega delovanja. Ko izpraševanje prestane, dajo ti zopet nekaj piti — in ne veš več besede, ki si jo izgovoril ali katero si bil vprašan. To je stol očite izpovedi. Takih spiritističnih stolov imamo prav mnogo in vsakdo med nami ve, kaka so njih svojstva. Zato se tudi vedno ogiblremo laži, zavisti in prepovedanih namenov, da nas ne izda ta stol, kadar nam je nanj sesti za očito izpoved. Kdo ve, kakšna bi bila sedaj Evropina podoba, da je bil tisti stol izumljen pred petsto leti! — Rudovar še ne pozna svojstev tega stola, ki je nanj priklenjen, vendar ... —“

„Vendar bode za nekoliko trenutkov moral govoriti čisto resnico o vsem svojem življenju in o vseh svojih nakanah!“ seže Plahtalič v besedo. „Toda svetujem vama, ne udeležujta se te očite izpovedi. Obema bo neprijetna. Vendar storita, kakor vama drago.“

Četovodja odgovori, da hoče poslušati, ker bo čul zanimive novice, in tudi Samorad reče, da ostane tam, ker ga resnična povest dejanj, ki se izvrše čez petsto let, more samo poučiti, ne pa žaliti.

V tem hipu stopi v dvorano pet častitih, jako starih žen: bile so brez tančic.

Plahtalič dé Samoradu:

„To so morda poslednje ženske evropskega kolena.“

Četovodja pa srepo in postrani pogleduje te nove prikazni in polglasno vpraša Plahtaliča: „Kakove stvari so pa to? Podobne so onim krasnim bitjem; toda teh grdoba proti lepoti onih je kakor noč proti dnevju.“

„To so stare žene“, odgovori Plahtalič. „Bile so pred nekaj leti mlade in krasne kakor tiste, ki ste jih gledali, kolo plesoče. Tudi vi se postarate; oslabi vam vid in sluh, sključi se vam hrbet in nagrbnanči se obličje.“

„Oh, žalostno! Da bi tega ne bil videl! Taka je torej starost! Vedno sem mislil, da je človek kakor macesen ali smreka v logu: tem krepkejši in častitejši, čim starejši je. O takšni grdi, slabotni starosti dosedaj nisem vedel ničesar. Oh, kako se izpremeni lepa ženska!“

„Tudi te ženske so častite in spoštovati jih morate. — Med njimi je vaša mati. — Ko gledate te blage obraze, ali se vam ne budi v srcu posebno čustvo: prirodna, neizbrisna ljubezen otrokova do svoje matere?“

„Neznane besede mi govorite, gospod! Nikakor ne morem pojmiti, kaj je mati, kaj ljubezen. Nikoli nisem čul ali videl kaj takega. Nihče iz našega rodu ne pozna osebe, ki se zove mati: nihče ne pozna ljubezni. Mi poznamo samo glad in žejo, pokorščino in delo. Gledal sem v lice vsem petim starkam, toda do nobene ne čutim najmanjšega zanimanja; in če mi posadite nasproti vse te žene zaporedoma na stol očite izpovedi, tedaj bo vsaka po vrsti povedala, da čuti do mene prav tako malo, kakor do vas. O vsem tem pa hočem premišljati. Nekak notranji glas mi to velevala z nepremagljivo silo. Starost, onemoglost, mati, ljubezen! Srce me sili v premišljevanje; ali tako premišljanje mi je prepovedano. Pred menoj je strašni stol, ki razkrije vse. Ali mi je še možno uiti smrtni kazni? Ali nisem grešil že preveč, ko sem samo želel misliti?“

V tem so ženske sedle za mizo, pripravile pisno orodje, dale Rudovarju požirek nekakega soka, pritrdile razne žice na stol in na Rudovarovo telo ter pripele nekaj posebnih žic v telefonsko zvezo z osrednjo vlado, kakor je to pojasnil četovodja. Potem najstarejša ženska Rudovarju prečita pisano vprašanje, on pa zameži ter govori razločno in počasno:

„Nenavadnega človeka ste ujele v svojo oblast, ve zvičajne, stare grdobice, in zelo se pokesate, kadar mi vrnete prostost. Porodil sem se okoli dvesto let pred vami in upam, da se bom življenja veselil še ondaj, ko bode že davno porabljen kolomaz, ki se izcvre od vaših teles. Nekdaj, ko so drugačni in boljši ljudje vladali tej zemlji, sem bil učitelj na visokih šolah in bilo ni kemika in prirodoznanca v Evropi, ki bi smel reči, da me preseza v slavi in učenosti. Te slave nisem zaslužil toliko jaz kolikor moj prednik na učiliški stolici. Bil je skromna slovenska duša, jaz pa sem mu bil v svoji mladosti pridejan, da njemu, staremu možu, pomagam pri učenju, pri raziskavah in poizkušnjah prirodnih sil in tvarin. Mož je svojemu življenju, posvečenemu zgolj učenosti, zastavil posebno, skoro nedosežno nalogo. Umoval je, da se stara človek zato, ker prihaja z leti v živo telo nekaj snovi, ki kvarijo življenje in ker mu ne prihaja nekaj snovi, ki vzdržujejo življenje. Raziskaval je to preobilico na eni in nedostatnost na drugi strani ter naposled preumil tvoriva, ki naj se umetno pridadó človeku, da se v truplu kvarne snovi zatirajo, hranilne snovi pa obnavljajo. Tako bi se življenje podaljšalo za nedogledno vrsto let. Ko so bila tista tvoriva teoretično zasnovana, se je lotil učenjak praktičnega sestavljanja in dobavljanja takega leka. To so bile dolgotrajne, težavne poizkušnje in pri vseh sem sodeloval tudi jaz. Pri teh poizkusih in raziskavah sva našla marsikaj važnih, prej neznanih prirodnih sil in kemijskih spojin, ki jih nisva iskala; naposled sva vendar premagala vse raznádeje, dvojbe in ovire ter sestavila zaže-

ljeni lek, ki se je popolnoma ujemal s teoretično formulo. Moj učenik je bil zadovoljen sam s seboj, in to je bilo vse. Jaz pa sem slutil, koliko važna je ta iznajdba in kako sčasoma preobrazi vse zdravilstvo in vse družabno življenje. Živo se mi je sanjalo, kako bi zaslul in neizmerno obogatel, da je ta iznajdba moja. No, moj učenik je bil star in že bolj na onem svetu; prišla bi mu bila vsa slava prepozno. Nikoli ni dal ničesar tiskati; zakaj vedno je pilil in v svoji skromnosti mislil, da še ni zadosti učen. Tudi svoj lek je hotel objaviti šele za nekaj let; kajti hotel se je s strogimi poizkušnjami na svojih starih kosteh in na drugih prepričati, da ga iznajdba ne vara.

„Meni pa je bilo do slave in bogastva, bil sem mlad in nisem mogel čakati. Poskusil sem torej novi lek — a ne tistega za podaljšavo življenja — na svojem učeniku... Tako sem bil po okoliščinah prisiljen, preseliti v večno življenje moža, ki se je vse žive dni trudil, da podaljša časno življenje svojega rodu. Sedaj je bila iznajdba moja in moji so bili vsi zapiski preučenega moža, ki je umrl brez slave. Naglo sem potem plezal kvišku na lestvi slave in učenosti ter bil končno imeniten učenjak, ker sem imel dober spomin in spretne roke za učenost svojega učenika. Po mnogih poizkusih, ki so se vsi izvrstno obnesli, sem objavil, kakšen lek sem iznašel. Rabil sem ga uspešno pri mnogih ljudeh, seveda za drag denar. Ponudil sem iznajdbo na prodajo, toda kupce je plašila visoka cena. Nasproti pa so uprav tedaj, ko sem se menil oženiti, zavistni zdravniki zagnali hrup, da so v mojem leku strupene spojine in da sem najnevarnejši mazač in slepar. Moj lek je bil prepovedan, jaz pa vesel, da me niso vtaknili v ječo in da so mi vzeli samo profesorsko službo.

„Dober znanec mi je bil — blaga duša — jezikoslovec Slovogoj, ki pa je imel napako, da se je hudo sprl z vsakomer, kdor ni hvalil njegovih jezikoslovnih muh. Ta moj prijatelj je pred nekaj leti

svojo učenost, ki je nihče ni hotel poslušati, svoje abecede, ki se niso nikoli pisale, in svoje slovnice o jeziku, ki se nikoli ni govoril, odnesel v neko zakotje med visokimi gorami. Pridružil sem se mu za nekaj let, ko sem videl, da azijski divjaki, ki ne čislajo nobene učenosti, s kruto roko podjarmljajo in si osvajajo državo za državo v Evropi. Iz doline sva se umaknila v neko goro, kjer sem našel primerno bivališče za taka dva učenjaka. Tam sem po naključju zapazil, da planinski orli mojemu leku sličen sok dobivajo v redki cvetici, rastoči na tistih gorah. Ob tem soku sva živela in se ž njim pomlajala nad dvesto let. Kaj ne, častite stare kosti, takšen sok bi sprejele kaj vesele, da si preobrazite gube na licih v mladostno cvetje in da vam zaroji življenja žejna kri po otrplih žilah? Toda meni ni do vas. Moje namere lete gorostasno višje. Slovogojevih slovniških teorij sem se naveličal do sita, šel sem do barbarov, ki so se vtem že nekoliko olikali, in prišel do vašega vesoljnega gospodarja. Pokazal in dokazal sem tam svoja čuda in bila so spodobno sprejeta. V plačilo nisem prejel denarja, ker tega ne poznate; vendar je veliko moje plačilo. Sedaj sem gospodarjev doglavnik, vsa Evropa mi je pokorna, samo vrhovni gospodar ne; a tudi ta je v moji oblasti, ker sem mu razodel o svojem leku samo toliko, kolikor meni koristi. Tudi on bode živel samo toliko let, dni in ur, kolikor mu jih odmerim jaz. Pekla me je le ena skrb. Prijatelj Slovogoj, ki edini ve pridobitev mojega soka, mora umolkniti. Ker pa gotovo molče edino mrlič, je moral umreti. Pil je moje kapljice, vinu primešane — in sedaj molči. Nad dvesto let sem mu netil življenje, ki ni hasnilo niti njemu niti človeštvu. Imel sem torej pravico ustaviti tako umetno življenje, imel sem pa tudi dolžnost, v večno molčanje prisiliti dva sumljiva ovaduha, katerima je Slovogoj gotovo izblebetal mojo tajnost. Nekaj nadprirodnega imata na sebi, vendar se mi bo posrečilo, da ju dobim v pest, kakor se mi je doslej posrečilo vse, če ne prej, pa

pozneje; saj imam časa, tega najdražjega človeškega blaga, v izobilju. Potem bom krotil barbarsko drhal po vsi Evropi in Aziji; tisto azijsko budalo, ki se bo nazivalo vsemogočni gospodar, pa bo poslušno orodje v moji roki. Sedaj me je zopet volja, da se oženim, da zaplodim svoj rod in imam koga, ki mu smem oporočiti svojo tajnost. Pogledati sem torej račil med vašimi krasnimi ujetnicami, da si izberem nevesto po svojem ukusu, in ne takšne, kakor se izbirajo vašim možem. V tem ste me danes ovrle. Drugič me ne bode več ovirale, ako bode imel ravno ta zavod čast mojega prihoda...

„Odkod je moj rod, hočete tudi vedeti. Da nisem azijsko budalo, kaže duhoviti moj obraz; in če povem, da sem plemenitega kolena, tega ne umejete. Moji dedje so bili slovanskega rodu. Nekdo si je po blagi radodarnosti, ki mu jo je dopuščala velika imovitost, pridobil dedno plemstvo. Plemiči so se potem pomadjarili. Od nizkega slovanstva jim je ostalo samo ime, nekdanje vroče slovansko rodoljubje se je obrnilo v črt do vsega, kar nosi slovansko srce. To je bila za tiste dobe navadna reč. Plemenita rodbina je počasi obubožala, kar je tudi navadna reč. Vi ne poznate plemstva, torej ne pojmite, kako bridko čuti življenjsko breme zaveden vnuk slavnih in bogatih baronov, kadar mora s preprostim plebejcem tekMOVati za vsakdanji kruh. Da bi laže nosil to breme, je moj oče ostavil svojo domovino in šel po svetu s trebuhom za kruhom.

„Na tem žalostnem in tolikokrat brezuspešnem romanju izve, da je neki njegov prednik, tedaj še ne plemenit, založil precejšnjo vsoto na obresti, tako da se bodo obresti izplačevale, kadar glavnica doseže izvestno vsoto. To izplačevanje se začne za malo let. Dobivali bodo obresti ubožni potomci tistega ustanovitelja, eden ali več, kolikor bode ubožcev. Pri tej ustanovitvi pa je bil natvezen tesnosrčen, a strog pogoj, da mora biti vsak uživalec te ustanove porojen na slovenski zemlji od slovenske matere in da mu mora biti materin jezik slovenski.

Krvavelo je očetu vroče madjarsko srce; ali ustanova je bila bogata. Šel je med Slovence, med dobre ljudi, in je dobil pri imovitem, poštenem Slovencu — prav pri očetu Slovogojevem — službo in kruh. Za malo časa se oče poroči z devico iz kmetijske hiše. Jaz sem se potem porodil v kmetijski hiši na slovenski zemlji, in slovenski me je naučila kmetijska slovenska mati, ki ni vedela, da je njen mož baron; zakaj oče je zamolčal svoje plemstvo, da je manj bridko služil preprostemu kmetu. Ustanova je dospela do izplačevanja obresti. Oče je dokazal, da je madjarski baron in pravi potomec tistega slovenskega ustanovnika, ki je bil plebejskega rodu. Takoj sem pridobil uživanje ustanove do svoje prve stalne službe. Letno plačilo je bilo toliko, da sva se z očetom preselila v mesto in da sva mogla živeti po baronskem stanu. Mati pa je ostala pri svojih kmetijskih roditeljih, kjer je dobivala od očeta in pozneje od mene potrebnih novcev za svoje skromne potrebščine. — Šolal sem se dobro, naučil sem se tudi prav dobro očetnega madjarskega jezika. Opustil pa sem materinščino in sem čimdalje bolj črtil ta jezik in narod, ki mi je dal neplemenito mater; saj to sovraštvo ni bilo prepovedano v ustanovnem pismu. Toda minilo je, ko sem videl umirajočega poslednjega Slovenca... Tudi jaz sem poslednji potomec baronov Veseljenkov; moj praded, ki je založil ustanovo, pa je bil Stojan Veselin, vlastelin v Kraljevcu pri Sotli...

„Bežimo od tod!“ zakliče Samorad. „Stojan Veselin je bil moj oče!“

„Prepozno je!“ odgovori Plahtalič mirno. „Spominu na poslednjega svojega pravnuka ne uide, najsi splavate tudi na zadnjo zvezdo v svetovnem prostoru!“

Samorad je izginil v tem hipu.

X.

Samorad zopet sameva, ne da bi si dalje želel Plahtaličeve družbe. Nosi in izpreletava se nad do-

linami in jezeri slikovitega Korotana, brez trdnega namena, brez jasne želje in brez zanimanja zase in za krasno zemljo pod seboj. Nepopisno utrujen, si želi spanja; toda zaspati ne more, ker nima telesa. Iznebiti se želi leva s človeško podobo, ali zopet se ustraši brezčasja in brezprostorja. Odloči se torej dalje begati po praznini nad zemljo.

Najprej plava nazaj proti Triglavu, želeč, da se vrne v sedanjost, v XIX. stoletje.

Stopi na Triglav. Ali tam vidi samo sveže cve-tice, ki krijo grob Slovogojev, in orle, ki mirno čepe okrog gomile. Odtod splava proti domu. Vendar tudi tam ne vidi sedanjosti, ampak med logi in trav-niki razvaline znanih mu gradov in tržišč. Vrnitev v sedanjost mu je torej zabranjena. Priskutila se mu je nova Evropa razvalin in poživinjenih robov; zato se napoti v Ameriko, da bi videl, ali se ame-riška bodočnost razvija res po evropskih načelih, kakor je nedavno trdil tovariš Plahtalič. —

Ta želja se mu izpolnjuje. Izprva plava proti za-padu tako urno, da ne vidi zemlje pod seboj. Po ma-lem se polega ta burnost in Samorad razločuje pod seboj zemeljsko površino. Zanimlje ga bohotna hrastova šuma, sredi nje lena, kalna reka z mno-gimi strugami in med temi strugami in soparnimi mužami razvalina mesta v velikanskem razmerju. Nehote se spusti med te podrtine in sede na vrh razpokanega zvonika, s katerega lahko opazuje raz-sežno prežalostno okolico, ki je vsa mrtvotiha, brez sledu človeškega bivanja.

Dočim premišlja, katero mesto nekdanje Ev-rope je to razdorišče, se mu približa starček časti-tega obličja. Na pisanem turbanu ima diamant, ki se leskeče kakor solnce; odet je v zeleno svileno haljino in za rdečim širokim pasom nosi starinsko orožje z umetno okovanimi ročniki, ki so obsuti z biseri in dragimi kameni.

Starček pristopi in se nemo prikloni, prekri-žavši roke na prsih.

Samorad ga gleda ves zavzet. Kar se spomni, da ga je že videl, ali pred malo dnevi ali morda pred nekaj stoletji na razvalinah mesta Babilona, ako tista prikazen po trditvi Abaddonovi ni bila zgolj sanja.

Starček dé prijazno in sočutno:

„Blagost ti, tožni duh iz zapada, ki hodiš semkaj žalovat po razpadu Evropine slave in veličave!“

Samorad odgovori:

„„Nisem duh, ampak živ človek iz devetnajstega stoletja; nimam pa telesnega života, ker sem svojega posodil nadzemeljskemu duhu. Dovolite, da vas pozdravim blagega znanca! Prijazno ste me sprejeli na razvalinah starega Babilona in me spremili v sijajno dvorano babilonskih kraljev. Tam sem ugledal kraljico Semiramido. Ko pa sem ji pritiskal poljub na ustnice, se je razpršilo vse okoli mene in padel sem na tla v Parizu v ječi, napol razstreljeni.““

„Spominjam se tega sestanka pred nekaj stoletji in oproščam vam tisto predrznost, da ste hoteli poljubiti slavno mojo kraljico. Davno je že temu in mnogo ste morali prebiti od ondaj, kakor se vam bere na obrazu. Hudo ste kaznovani, ko morate sedaj v Evropi gledati vse to, kar ste nekoč opažali z Nimrodovega stolpa. Saj ste celo podobni sedanji Evropi. Njeno kakor vaše telo je v oblasti azijskega duha. Vi pa ste zgolj senca in prazen spomin, kakor vsa slava nekdanjih evropskih gospodarjev te zemlje.“

„„Kdo ste vi, blagi duh?““

„Nekoč vam tega v svoji žalosti nisem hotel razodeti. Sedaj je žalost minila... Genij sem Velike Azije in bivam sedaj slučajno tukaj, da primerjam razvaline vašega Pariza podrtini svojega Babilona. — Tukaj okoli se namreč prostira razdorišče mesta Pariza... Ali se še domišljate orjaških razvalin babilonskih? Ali še pomnite, kako sem vam tedaj prerokoval, da bođe Babilon celo v svojih razvalinah veličastnejši, nego je ta groblja blatnega Pariza? Izšlo se je, kakor sem prerokoval.“

„Blagi duh, prežalostne spomine mi budite!“

„Tako je, prijatelj moj! Nihalo na uri svetovne zgodovine je krenilo na našo stran. Sedaj je Azija gospodarica in vrača Evropi tisočletne krivice. Za nekaj stoletij se to nihalo vrne zopet na vašo stran in ponavljalo se bo tako nihanje semtertja stoletja in stoletja; vendar ne večno. Kajti naše zgodovinske dobe so proti večnosti krajše od enega nihanja na uri.“

„Res žalostne prizore morajo gledati moje oči, zavedene po krutosti nadzemeljskega duha, ki je vedno trdil, da mi bo služil in stregel!“

„Pustiva tistega duha! Morda vam jaz odprem veselejše prizore.“

„Oprostite mi izpoved, da glede na to, kar sem dosedaj videl v novi Evropi, ne pričakujem količkaj veselega prizora! Videl sem ljudi brez svobode s krinkami na glavah in sem gledal vzgojo po načelih, ki se protivé vsem človečanskim nazorom. Država, postavljena na tak temelj, ne more biti srečna.“

„Prijatelj, ne govorite o sreči! Kdo je srečen? Ali ne samo tisti, kdor se ogiblje sreče? Kako si mislite srečno državo, dočim zgodovina take ne pozna? Sploh se na našem planetu vse izpreminja, suče, obrača in nič novega ni pod solncem. Danes je na vrhuncu robstvo in krinka, jutri zopet svoboda in prosta beseda. Danes vzgaja deco robska država, jutri prosta rodbina ali pa nihče. Človeštvo ne izumre, pa se tudi ne poboljša ne po tem ne po drugem načelu.“

„Bodočnost me ne zanima več. Izvolite pa odgovoriti perečemu vprašanju, kako je mogla Evropa zagaziti v tak nečuvven poraz. Za mojih dni je bila vsem učenjakom-zgodovinarjem verska resnica, da rodovi iz daljne Azije ne utegnejo več, kakor ob zvršetku starega veka, uničiti evropske omike in prosvete, stoječe na temelju krščanstva.“

„To so bile meglene teorije. Jaz vam pokažem istinita dejanja in njih učinke. Samo izvolite stopiti

z menoj v predor gore Šentgotardske. Tam je središče električnih zvez, najmanj iz tretjine sedanje Evrope, in veliko hranilišče listin in električnih posnetkov. Tam utegnate čuti govore, razzvene pred stoletji, prav tako, kakor so se tedaj govorili; in ponove se pred vami obrazi, položaji in kraji v vsi nekdanji svoji resničnosti. Takisto boste lahko iz dalje opazovali vso sedanost. Ne bo vam žal, če me spremit. Rad vas učim in časa imam za vas tudi sto let, ako me hočete in smete poslušati.“

*

Naša breztelesnjaka ostavita mužnati gozd, ki se v njem pogrezajo in razkrajajo ostanki divotnega Pariza, in se bližata velikanom visoke Švice, katerih sivi vrhovi in ledena polja še vedno neizpremenjeno strmé proti jasnemu nebu. Stopita na goro Šentgotardsko in v predor, ki je nekdanj rabil železnici. Po kratki hoji v temi se jima odpre krasna, z vijolasto in rumenkasto lučjo razsvetljena votlina, katere prostornost daleč preseza vse enake zgradbe devetnajstega stoletja. Tu notri se bavi množica ljudi v krinkah in brez njih z opravlki, katerih rokodelstvo in namen sta Samoradu popolnoma nova. Toda opazovati mu ni mōči; ves truden sede v naslanjač in takoj ga objame neka nezavest brez sanj. Ko se za nekaj časa zbudi čil in okrepčan, povzame starček:

„Rekli ste tam na pariškem gradišču, da je bila vaša evropska zadruga in prosveta zgrajena na trdni skali krščanstva. Tudi jaz poznam krščanstvo; saj je prišlo iz Azije, matere vzvišenih idej. Res čuda je ustvarila ta vera v zapadu; ali počasi ste se naveličali krščanstva in naposled je bilo državam in posameznikom samo gosta zavesa, za katero ste se čimdalje bolj odtezali krščanskim načelom in zapovedim. Iz stare zapovedi ste naredili novo: „Rabi svojega bližnjika, kakor bi bil samo zate na svetu!“ Kakor so posamezni ljudje zagazili v nenasitno sebičnost, tako so tudi države zanemarjale vzvišene ideale blagosti in pravice; in počasi se je slabil njih značaj v nestalnost smotrov, v zavistno tekmovalje

za slučajnimi koristmi in v vedno pripravljen napad naroda proti narodu. V tej nestalnosti brezplodnih velikih načel so največ odločevale umetno narejene parlamentarne večine. Te so ustanovljale zakonite naredbe po svojih nazorih. Te naredbe so trajale, dokler niso drugačne večine po drugačnih nazorih osnovale novih postav. Tako se je porajalo mnogo nezadovoljnikov in splošno nezaupanje v obstoj zakonitih položajev. Osebna oblast vladarjev je bila omejena po ustavah, in državniki, ki so upravljali državo v vladarjevem imenu, so se morali ozirati na glasove takozvanih narodnih zastopnikov in na takozvano javno mnenje.

„Blagor državi, kjer se zmerno rabi svoboda, ne da bi se kršila pravica, kjer so državniki razsvetljeni in se zavedajo visokih smotrov svoje države, kjer so narodni zastopniki svobodno voljeni in vestni v svojem pozivu in kjer javna glasila oznanjajo prave, istinite misli in želje narodove! Toda take državne dobe so bile kratki jasni dnevi med brezkončnimi nočmi in viharji. Zakaj vsaka država je sestavljena od posameznikov in če posamezniki ne gojijo svobode, če niso pravični in nepristranski, če so se izneverili krščanskim nazorom, potem tudi ne moremo zahtevati, da bi bila celota vzvišena in vzorna nad posameznimi deli. Tako je često glas raznih parlamentov, v katerih je časih odločevala slučajna ali umetna večina, nasprotoval mnenju in zahtevam državljanov. Novine, ki so bile največ orožje in orodje posameznih strank in denarstvenih mogotcev, niso bile glasnice pravega javnega mnenja, temveč so umetno narejale in zavajale javno mnenje po naročilu.

„Tolikanj radodarna priroda je čudno skopa z genijalnimi možmi; in če se porodi genijalen mož, delujejo proti njemu človeške razmere, zavist in bojazen tako silno, da smemo smatrati za epohalen dogodek, če stopi genijalen državnik na državno krmilo. Bilo je tudi v poslednjih evropskih dobah genijalnih državnikov, ali vsak je bil kaj hitro iz-

podrinjen. Zavist tekmecev, krik nasprotne stranke in obča bojazen pred novimi idejami, vse to mu je izvilo krmilo iz rok. Državno umetnost pa so vedno dobro pogodili gladki možje navadne čelne visokosti, ki se, kar se tiče njih zmožnosti, niso dvigali nad sredomernost, dasi so mrli za občudovanjem samega sebe. Taki možje so bili strankam ugodni. Ogibali so se namreč vsake velike ideje, nobena stranka se jih ni bala, vsaka pa je pričakovala koristi od njih, ker so omahovali od stranke do stranke in se nagibali sedaj tem, sedaj drugim koristim, danes tako, jutri drugače, ako so sploh mislili na jutri. — Tako so države počasi zagazile v brezdejansko, brezmiselno vsakdanjost in usihale so jim vrline kakor človeku, medlečemu od starosti.

„Nič ugodnejši niso bili vzajemni odnošaji evropskih držav. Ob zvršetku XIX. stoletja ste sklicevali ljudske shode, ki so zahtevali splošno razorožitev, snovali ste društva, ki so težila na to, da se meddržavni prepiri rešujejo po mednarodnih sodiščih, in vsi skupaj ste pričakovali, da vas velika evropska vojska otme bremen oboroženega miru. — Neizvedne ideje, prazne sanje! Kako naj se izvrši splošna razorožitev, kadar država državi ne verjame, da se vsaka razoroži hkrati, resnično in popolno! In naj se tudi vse razorožé, vedno bo bolj obljudena, bolj omikana in bogatejša država še močnejša od manj razvite sosede in tej še vedno nevarna. Mednarodno sodišče bi bilo pač za prepire, v katerih gre za samo pravico. Toda za pozno Evropo so bila bolj važna vprašanja, tičoča se državnih koristi. So pa take koristi, ki se dosežejo samo na kvaro druge države, ali take, ki jih iz zavisti ali tekmovanja druge države ne dopusté. To so vprašanja moči in sile; in takih ne reši nobeno razsodišče za zeleno mizo, ampak samo kri in jeklo na bojišču... Slučaji, usodni slučaji, ki jih nihče ni slutil, so začetili grozovito vojsko, kakršne do tedaj ni poznala zgodovina; vendar za njo ni nastopila doba, v kateri bi si narodi oddahnili in opomogli. Sklenil se je pač

mir, toda sebična korist drugih držav, ki so si tedaj, ko se je sklepal mir, prisvojile besedo, nenasitnost premagalčeva in neusmiljena ponižava premagane države so v mirovne pogoje vsadile kali prihodnjega razpora; in toliko da je bil mir slovesno oznanjen za večne čase, že se je pripravljalo na novo vojsko.

„Dočim so države tekmovalе v vojnih silah in v iznajdbah novih branil in gonobil, vse druge naloge omikane države odkladajoč vsak dan od danes do jutri, so vzdihali državljani pod bremenі, ki so jih jedva premagovali, uporabljaje vse duševne in gmotne sile. Naposled pa opeša vsaka moč. Zemlja, kolikor je bila umetno in skrbno obdelana, se je izsesala. Izdelki tvornic in rokodelstva se niso mogli razpečavati, ker je rastoče uboštvo oviralo prodajo doma, v inostranskih deželah pa je bilo tržišče zaprto, nekaj po tekmovanju deželâ, ki so prodajale ceneje, nekaj po tamošnjih domačih izdelkih. — Posamezniki so obubožali, zato je tudi državam nedostajalo sredstev. Tako so prišle države polagoma pod tajno, a čutno oblast lastnikov velikega premičnega imetka. Ti denarstveni mogotci so tudi v državljanskem imovinskem razmerju rabili svoj razdorni vpliv. Načeloma so bili seveda ravnopravni drugim državljanom, kakor sta tudi maček in lev enega plemena; dejanstveno pa pravica v mogočnih rokah deluje vse drugače kakor v šibkih. Tako so ti mogotci potegnili v svoje roke plodnejša zemljišča in premogokope, boljše tvornice in prometna podjetja. Kadar pa nihče ni mogel dalje ž njimi tekmovali, so odločevali ceno živil in drugih potrebščin, delili blagost in imovinsko pogubo, narekovali javno mnenje; države so ob stroških izsesavanih državljanov morale delovati na korist teh ošabnih lastnikov premičnega kapitala, povsod vplivajočega, nikjer ugrabnega in vedno sebičnega.

„Posamezno ljudstvo v takem razmerju ni moglo uspevati. Nравstven vzornik ne more biti, kdor gleda dan na dan razuzdanstvo in krivičnost. Zadovoljstva tam ni, kjer je večina ubožna, a bogata

samo neznatna manjšina, ki si je bogastvo nakopičila, zlorabeč svojo svobodo ter imovinsko stisko držav in državljanov. Tako je počasi izginila domovinska ljubezen, ker je domovina kruh jemala, ne da bi ga dajala. Sploh je bilo vse tako kakor ondaj, ko je Bog naročil očaku Noetu, naj si steše ladjo.

„Takšno zunaj še nekoliko sijajno, znotraj pa nepopravno in trhlo evropsko razmerje smo opazili tam v daljni Kini tem radostneje, ker smo se bali Evrope, dokler je uspevala v rasti prebivalstva, bogastva in vojne sile. Evropa — ali ostala Evropa — pa se je bala Rusije, ki se je počasi razvijala na neizmernem, rodovitem prostoru in je enako težila na Evropo kakor na južno Azijo. Oprezna skrb za svojo korist, evropski denar in evropsko orožje, vse to nas je napotilo, da smo se zvezali z Evropo za napad na nevarno Rusijo. Mi smo pritiskali od vzhoda, Evropa je udarila od zapada — in podrli smo Rusijo. Držeč se starih azijskih načel, smo pobili ogromno množico ljudi po vsi Rusiji. Ko pa je minil prvi strah in trepet, tedaj smo milostno krotili zasvojenjo Rusijo, tako da so se ljudje hitro sprijaznili s prevratom in z novimi azijskimi gospodarji. Bili so namreč zopet siti in varni zunanjih sovražnikov in so pozabili svojo narodno dinastijo, ponos narodne države in vso tisočletno zgodovino. V Rusiji smo naselili preobilico domačega kitajskega prebivalstva — pridne, zmerne, varčne ljudi. Zemlja je bila rodovita, bogastvo in število prebivalcev nam je raslo naglo, in tako smo brez težave delovali na razvitek vojne sile, dočim je v ostali Evropi čimdalje bolj pešala zemlja, pojemala množina in vrlina ljudi in se je povsod javljala trohljivost obćih odnošajev. Preden je zapadna Evropa spoznala svojo velikansko bedastočo, da je v razdor Rusije poklicala na pomoč čile kitajske rodove, in preden je od Amerike dosegla pomoč, za katero je moledovala proti nam, smo stopili naprej za korak, ki ga nam je narekovala skrb za naš obstanek, in osvojili smo si tudi ostalo Evropo bolj s strahom in z izdajstvom

nego po zmagah na bojišču. Ljudstvo gladnikov in sužnjev nas je sprejelo kot davno zaželeno rešitelje. Neusmiljeno smo podirali mesta in gradove, grozno smo morili. Obči strah, ki je obhajal ljudi, je bil temelj njih pokorščini.

„Ko je bila vsa evropska celina v naših krepkih rokah, se nam ni bilo treba več ozirati na običaje in spomine stare Evrope, temveč bilo nam je do bodočnosti, da obdržimo pribojevani svet, da odpravimo možnost uporov in da Evropo, kot nekako kitajsko naselbino, uredimo tako, da ostane vedno zavetišče preobitemu prebivalstvu matere Kine.

„Že v XIX. stoletju se je Evropa odlikovala po obilici učenjakov in književnikov. Sluli so zlasti nemški učenjaki, ki so izumili dokaj globoko premišljenih teorij, kako je vladati narodom in državam. Tiste teorije se pač niso mogle uresničevati, odkar ni bilo evropskih držav, ali utegnile so biti dobro tvorivo. Naša vlada je torej sklicala najpremetenejše kitajske državnike in sloveče evropske učenjake iz slehrne stroke državnih ved. Ta zbor je po temeljitih obravnavah izumil državno upravo našega evropskega Kitaja in ta uprava je gotovo vzorna, ker so jo osnovali izkušeni naši modrijani in izmed evropskih veleumov največ Nemci, katerih teorije so bile nekoliko slične našim nazorom. Ti privojevani učenjaki so se oprijeli naše države prav goreče in so nam služili zvesto in učenjaško marljivo, čim smo jih pridobili z visokimi naslovi in odlikami, kar nas ni stalo troška.

„Poglavite obravnave so se tikale vere in svobode. — Kar se dostaje vere, je določil učenjaški zbor, da se odpravi krščanstvo; sicer pa sme vsakdo verovati, kar hoče. Krščanstvo se je prepovedalo, ker smo se že v starem Kitaju uverili, da načelno nasprotuje nepogojni vsemogočnosti države in brezobzirni pokorščini državljanov. Zakaj pravilo: „Boga moraš bolj slušati nego ljudi“ ne ugaja našim nazorom. Ali tudi evropski učenjaki niso zagovarjali krščanstva. Nekateri namreč sploh niso imeli

vere, nekateri so bili raznih ver, vsak o svoji trdeč, da je prava; in nekaterim je bila naravnost vzor tista država, v kateri se državno oblastvo nič ne ozira na verska čustva posameznikov. — Da se moremo krščanstva otresti in ogniti, smo vzeli v roke vso slehrno vzgojo mladine. Uspeh je bil nagel in je presegel vse naše nádeje. Kar je bilo poloviti mladine, smo jo vtaknili v svoje nove zavode, starina evropska pa je pomrla. Nista zamrla dva človeška rodova — in že je bila vsa Evropa kitajska in vzgojena po naših nazorih. Seveda, v pomočkih nismo bili skopi in izbirčni; zato se nam je v nekaj desetletjih posrečilo, da smo raznarodili vse evropske narode, česar prej navzlic vsem naporom niso dosegli večji narodi proti manjšim.

„Kar se tiče vprašanja svobode, smo takisto zavrgli evropske nazore in državo uredili po azijskem načelu vesoljnega robstva. Uvaževali smo v tem pogledu, da stane uprava z občim robstvom manj, da se državna vsemogočnost in neomejena oblast, ki so se za njo navduševali tudi evropski učenjaki, more izvesti samo na podlagi pokorščine, in da evropska prostost ni mogla ubraniti pogube vaših držav, dočim je naša stara kitajska država z azijskimi nazori preživela ves evropski srednji in novi vek.

„Naši državci na čelu je seveda človek; ker pa ne poznamo Boga, zato nam je človeški vladar Bog in imamo ga za neumrjočega, vsevedočega in vsemogočnega. Nihče podložnikov ne sme izustiti, da mu je gledal v obličje, nihče slikati njega podobe, nihče izgovoriti njegovega imena. Upravo ogromne države vodijo mnogi državniki, kakor drugače ni možno. Kdo je med njimi višji, kdo nižji, nihče ne ve in ne sme vprašati. Vsem je zapovedana stroga zvestoba in odkritosrčnost. Mišljenje vsakega državnika pa se nadzira z nekim stolom očite izpovedi, čigar delovanje ste že videli. Za vsako pregreho, za vsako kvarno nakano najvišjih državnikov in takisto najnižjih podložnikov pa stoji smrtna kazen, ki se izvršuje brez nobene milosti.

„Ker je vlada vseh ljudi mati, vzgojiteljica in strahovalka, zato nimamo zasebne imovine, ne poznamo rodbine, dedovinskega nasledstva in vzajemnih pogodb in še pojma nimamo o tem, kaj je pravo, kaj pravosodje. Nihče nima pravic, vsakdo ima samo pokorščino; zato smo pa tudi vsi enaki in državna oblast razpolaga z našim življenjem in z našo smrtjo popolnoma svobodno. Davkov nimamo, ker dela vsakdo za državo brez osebnih dohodkov, celo denarja ne poznamo; saj bi ga tudi ne mogli rabiti, ker nimamo nič prometa. — Vidite, tako preprosto se vlada pri nas in tako malo časa je trebalo, da je v Evropi umrlo krščanstvo in se je iztrebila vsa svoboda!

„Vendar naša država ni enostavna. Veliko rabimo učenjakov, dasi zdelujemo brez bogoslovcev, pravnikov in modroslovcev. Zadoščajo nam zdravniki, tehniki in upravniki... Zdravniki prirejajo živež za vse državljane, in to tako popolno, da ne potrebujemo lekaren. Pri nas ni bolezni in kuge in ljudje so trdni še v pozni starosti; zakaj tudi ne? Saj ima vsakdo primerno hrano, zdravo telo ter obleko in stanovanje, vedno podložno zdravniškemu nadzorstvu. Zdravniki preiskujejo duševne in telesne zmožnosti vsakega državljanca, družijo in razdružujejo naše zakone, oddajajo novorojence dojnicam, deco v primerne šole, mladino v delavnice in odločujejo, kdaj prestani življenje pohabljenca ali onemoglega starčka. Naši tehniki daleč presezajo svoje amerikske tovariše. — Železnice smo odpravili; kajti država jih ne potrebuje. Tudi bi jih ne mogla vzdrževati, ker so naši predniki porabili malone ves premog. Porabljam pa vsako vodno moč in izkoriščamo, kolikor možno, električne sile. Kako bi sicer mogli razsvetljevati svoje podzemeljske zgradbe, rabiti toliko vročine za razna izdelovanja in vzdrževati krdela redarstvenih zrakoplovcev in povsod razprežene telegrafske in telefonske zveze? — Jako se tudi trudimo, da obnovimo plodovitost zemlje, ki so nam jo predniki ostavili vso izmolženo. Zasadili smo

gozde ob morju in na gorah ter zaježili veliko rek. Naše pridne roke in naš um ter voda, luč in gorkota izpod neba, vse to zopet prenovi Evropo, da bo to, kar je bila pred tisoč leti. — Sedaj seveda Evropa ne more živiti toliko ljudi kakor nekdanj — in država mora skrbeti, da ni lakote in potrebe. Zato se pri nas leto za letom preračunja, koliko se sme nastopno leto naroditi novih državljanov, glede na povprečno število usmrtitev in na pridobitev novih virov za hrano državljanov. Ta račun ni lahek, kakor ni lahka razvrstitev prebivalstva v opravila in okraje, da jih tukaj ni preveč in tam ne premalo, da se ne izdeluje neke potrebščine preveč, neke premalo in da se nikjer ne vgnezdijo nezadovoljstvo ali kaka posebna navada. Iz tega ozira se vam morda opravičujejo tiste krinke, ki jih nosijo ljudje, da ne poznajo drug drugega in da se ne morejo pogovarjati, ako niso pod nadzorstvom, posebe odločenim, da pazi na občevarje.“

Starček umolkne, Samorad pa meni:

„„Oprostite, častiti genij, da izrečem nekaj pomislekov proti vaši državni osnovi. Zdi se mi, da tujci vašo državo še hitreje poderó nego ste vi Evropo.““

Starček odgovori:

„Priznati moram, da je tudi naša država kakor vsaka človeška reč nepopolna in podvržena smrti. Vendar se napada tujih narodov in poraza še dolgo ne bojimo. Evropa in največji del Azije je sedaj ena složna država, prijateljsko združena z ostalo sorodno Azijo. Napasti bi nas utegnili samo Američani iz Amerike ali iz Afrike; toda temu ni povoda. Vedno imajo prepire, vedno državne prevrate; zato ne morejo pripraviti velike napadne vojske. Republikam, kakršne so ameriške države, tudi ni dana tista poželjivost po tujih deželah, ki so jo podedovale monarhije že iz Nimrodovih časov. Dalje je v Ameriki še dosti rodovite zemlje, dosti premoga, dosti prostora pridnim ljudem, prebivalcev pa še vedno premalo. Čemu bi z nevarnostjo iskali v tujini, kar

se jim varno in obilo ponuja doma? Kot praktični ljudje bi pa tudi spoznali, da si svoje moči, svoje blaginje ne povečajo prav nič, ako si osvoje našo državo. Naših ljudi ne rabijo, ker jih ne morejo privaditi drugačnemu delu in življenju; naših pridelkov ne potrebujejo in naša hrana jim je strup. Nasproti pa mi ne potrebujemo njih izdelkov; njih kruha in mesa celo uživati ne moremo, ker nimamo zob. Ne čudite se temu! Naša hrana je vedno mehka in ker zanjo ne potrebujemo zob, nam izpadejo, največ že otrokom ne zrasto drugi zobje.

„Kako pa naj pridejo Američani v naše zemlje? Ob morju je povsod gost les, poln zverine. Ceste ni nikjer, takisto ne hiše, ugodne za njih potrebe; ogleduhov in vodnikov ne morejo najti, ker nihče ne ve, kaj se nahaja dan hoda za njegovim začasnim bivališčem, kje so naša skladišča, kje je sredina naše moči in vlade. Pripetilo se je že često, da je priplula tuja ladja v naša prirodna пристanišča. Redarji-zrakoplovci so jo takoj zapazili in naznanili. Odplula je na dotično mesto zrakoplovska četa in je z varne višave na ladje spustila steklene oble. Te oble se razlete na ladji ali na vodi in razširijo živ, tudi na vodi neugasen ogenj in omoten smrad. Tako pokonča ladje ogenj, ljudi pa strupeni smrad. Vse smo takoj uničili in nikogar nismo pustili, da bi povedal svojim rojakom, kako so se pokončali njegovi tovariši. Tako še danes smatrajo našo zemljo za deželo, s katere bregov se nihče ne vrne. — Če nas napadó z veliko silo, postavimo pa tudi mi veliko brambo proti njim, preden znatno prodero v deželo. Naša zrakoplovna vojska bo sovražnika gonobila z električnimi streli, z ognjem in morečim plinom; brez opasnosti se bo gibala v zračnih višavah in srčno napadala tuje nasilnike; zakaj branila bo po srčnem nagibu sebeohrane svojo krušno mater in se ne bo bojevala samo na povelje ali iz takozvanega patriotizma ob lačnem želodcu, kakor nasprotna vojska.“

Samorad meni:

„Prav vaši podložniki, vzdihujoči pod krutim trinoštvom, ne bodo zvesti branitelji svoje države. Robovi so in robovo orožje je izdajstvo. Slični bodo poslednjim evropskim domobrancem, ki so se tudi napadalcem vdali na milost in nemilost, pričakujé — ako ne poboljška — vsaj izpremembe svoje usode.“

„Motite se, prijatelj!“ nadaljuje starček. „Vam je bila država malik Moloh, ki ste mu žrtvovali život in imetje, tožeč, da vam preslabo vrača vaše žrtve. Vam je bila država idealna vsota narodovih moči, predstaviteljica njega slave in prosvete. Toda kdor je gladen in ubožen, se ne ogreva več za državo, ki mnogo jemlje in malo daje; kdor je sam oslabeled, se ne zanaša na moč združenih oslabeledcev: in za narodovo slavo in prosveto se ne zanimlje propalo ljudstvo, kateremu celo ni več do osebnega poštenja.

„Mi ne delujemo z ideali. Pri nas je prva: siti želodec. Zato so naši siti državljani zadovoljni in ne modrujejo o možni izboljšavi svojega stanu. Mi smo tudi vsi enaki in nihče izmed nas ni videl boljšega življenja od svoje brezskrbne vsakdanjosti. Vaši državljani pa so vse dni gledali razliko stanov in gladniki — nezadovoljniki — so v svoji prostosti negovali tisoč neizpolnjivih željâ ter zajedno obupavali o neprehodnosti potov, ki naj držé do sreče. Izdajstvo je bilo pri vas prirodno; pri nas bi bilo nezmiselno, ker nihče izmed nas ne more od njega pričakovati najmanjše koristi. Očitata nam robstvo. Robstvo je samo tam, kjer sta sluga in gospod. Te razlike pri nas ni. Robstvo je bilo pri vas, najobčutnejše robstvo! Težák, sluga, rob je robotal na vse pretege za majhno mezdo in ne vedoč, kje bo obojeval jutri. S kakimi čustvi je gledal potrato in razkošje svojega gospodarja, ki si je prigrabil milijone s svojo lokavostjo in z žulji svojih težakov! Najhujše pri tem pa je bilo, ker so vašemu robu vsak dan trobili na ušesa, da smo vsi bratje in da ima uborni težák prav toliko pravic kakor bogatin in da mu je

takisto odprta pot do milijonov, potrate in razkošja kakor milijonarju. Dobiti je izvestno tudi pri nas nezvestobe ali nepokorščine; toda taki slučaji so redki in kazni je pregrehi za petami. Toda malokdaj pride do kazni, ker vsakdo ve, da ji ne uide, ako se je pregrešil. Da se boje kazni, to je najjačje varstvo proti zločinstvu.“

„Menim, da prav s svojimi naglimi kaznimi brez kazenskega zakonika ustvarjate velike krivice.“

„Nikakor!“ nadaljuje starček. „Vi ste v pravicah in v pravosodju vedno poizkušali, vedno izpreminjali, delali izjeme in pridržke, kakor da vas peče vest ali da nečete izvrševati prava vselej nepristransko. Izumili ste celo porotna sodišča kot zaščitje proti možni pristranosti državnih sodnikov in ste bobnali, da je to velika svobodnostna pridobitev, dasi ima državna oblast pravico, ob gotovih slučajih porotna sodišča nadomestiti z izrednimi sodišči in zločinca postaviti pred porotno sodišče, ki ni pristojno glede na mesto storjenega hudodelstva. Učakali ste tudi porotna sodišča, tako sestavljena, da se je v porotniškem mnenju bolj izražala strankarska strast ali narodna mržnja nego pravno čustvo. Pri nas se sodi drugače in nepristransko. Kaj je kaznivo, vé že vsakdo po svoji vzgoji in ne potrebujemo za to pisane knjige. Sodno postopanje pa je jako enostavno. Velik nemški učenjak nam je izumil stol očite izpovedi, kar pa ni tezalnica, ker mi ne poznamo torture nekdanje omikane Evrope. Človek, osumljen zločina, se posadi na takšen stol in pove na vsa vprašanja čisto resnico. To izpoved poslušajo trije možje, izžrebani sodniki, ali po telefonu ali iz oči v oči. Sodniki tudi sede na takih stoli, torej izreko sodbo po vestnem svojem prepričanju. Če prisodijo na kazni, tedaj se zločinec takoj usmrti z električno, ne da bi ga še odvezali od stola. Ako pa je oproščen, izpije nekov sok, da pozabi vse, kar je govoril; in odveže se od stola. Tudi sodniki izpijé po sodbi tisti sok, da pozabijo zločinca, zločin in

sodbó... Izvolite pogledati tja v nekdanji Korotan, tam zapazite dva človeka, ki sta nedavno prebila smrtno kazen.“

Dočim se pripravlja žica za ta pogled v daljo, pripoveduje starček, da se trupla navadnih obsojencev pošljejo v kemijske tvornice, kjer jih razkroje in koristno porabijo kakor vsa druga človeška trupla; kajti mrličji se ne pokopavajo. — Nenavadni zločinci se pa javno izpostavijo. „Vsak tak zločinec je sam svoj kip. Vi ste stavljali spomenike slavnim, zgodovinskim osebam, da ste se bahali ž njimi. Mi jih stavljamo zločincem, da so v svareč zgled. Obsojenčevo truplo se odpre in se potem napoji s posebnim strojem tekočine, ki se hitro strdi kakor kamen. Ta kamen, pristni obsojenčev stas, se postavi na podnožje, v katero je vdela bronasta plošča, ki naznanja, kaj je kip zakrivil.“

Samorad pogleda skozi temno okence na koncu pripete žice in takoj ugleda dva človeška kipa. Obraza sta bila kakor živa, samo oči so osteklele.

Prvi kip ima napis: L. 18. 4. X.

IV. 5. 9. I.

„Želel je svobodno misliti.“

In na drugem se čita: X. 81. 5. VII.

D. 170. 2. III.

„Dvojil je o neumrljivosti našega vladarja.“

Prvi kip hrani okamenele ostanke vodje zrakovni četi, drugi pa učenjaka Rudovara. Obe osebi poznamo iz prejšnjega poglavja. Vzgrožen gleda Samorad ta spomenika in miluje poslednjega svojega pravnuka.

Genij Velike Azije nadaljuje:

„Vi ste kaznovali samo hudobno dejanje, pustivši božji pravici kaznovanje zlobnega naklepa. Mi ne priznavamo Boga, zatoorej nam ima država božjo oblast in pravičo, kaznovati tudi zlobne naklepe: zato sta onadva okamenela. Zakrivila sta najzlobnejši, najnevarnejši zločinstvi: zločinstvi, ki sta na-

perjeni proti obstoju in bistvu naše države. Kjer velja splošna pokorščina, kjer ima državna oblast misliti in skrbeti za vse in za vsakogar, tam ni prostora svobodnim mislim, tam se misli edino to in takó, kakor je zapovedano vsakomur. To je taka doslednost, da se ne smete čuditi, če smo zraven krščanstva prepovedali tudi vso umetnost, vse pesništvo in modroslovje, vso zgodovinsko in govorniško vedo. Mi nimamo leposlovja, ne poznamo nekdanje vaše splošne omike in našim matematikóm bi se zdelo smešno meriti tek nebeških zvezda ali se ukvarjati z vprašanjem, ali se suče zemlja okoli solnca ali solnce okoli zemlje. Svobodno modrovanje bi nam izpodkopalo vso državno osnovo: saj ne smemo dopuščati, da bi kdo drugače mislil nego delal, namreč prvo svobodno, drugo nesvobodno; kajti skoro potem bi ljudje zahtevali svobode tudi v dejanju. — Takisto je zločinstvo, naperjeno zoper bistvo naše države: dvojiti o neumrljivosti našega vladarja. Ker ne poznamo nadzemeljskega gospodarja nad človekom, prisvajamo popolnoma dosledno božja svojstva svojemu pozemeljskemu vladarju; verovati moramo, da je on popolno bitje, obdarovano z neumrjočnostjo, vsemogočnostjo in vsemodrostjo. Kdor misli, da je naš vladar človek kakor mi drugi, ta čini pravo veleizdajstvo. — Sicer ste nekaj enakega poznali že v stari Evropi. Tedaj ste pač z ustavami omejevali osebno oblast svojih vladarjev; toda vladna uprava vam je bila vsemogočna, neumrjoča, in težko bi bil pri vas ušel kaznisti, kdor bi trdil, da celotno poslovanje državne uprave ni nezmotno.“

„Vaša država trapi človekovo bistvo, razvoj in blažitev duha; zato ne more imeti stalnosti.““

„Mi ne trapimo duševnih moči, mi jih samo urejamo, da vsakdo služi celoti in da se ne ustvarjajo sredobežne sile. Kam ste vi zabredli s svojim prostim razvojem duševnih darov? Poglejte pa nasproti našo mater, Kitajsko državo! Poznali ste jo že nekoliko v XIX. veku. Katera država se je mogla

tedaj meriti ž njo, kar se tiče starosti in števila prebivalcev? Naša sedanja država pa je osnovana strožje nego stara Kitajska. Mi smo za nje ustanovitve porabili vse izkušnje domačega Kitaja in vso učenost osvojene Evrope; mi imamo izdatnejših, naprednejših pomočkov za svojo ohranitev in ne toliko nevarnih tekmecev kakor nekdanj Kitaj, ki je sedaj z nami prijateljski zvezan. Do nedogledne bodočnosti se nam ni bati napada in poraza od nikogar.

„Vendar se pogubi tudi naša država in po Evropi, ki smo jo zasadili z gozdi in jo izpremenili v rodovit raj, zagospodari zopet evropsko pleme, ki bo uživalo plodove našega truda in naše varčnosti. Zgodi se to pozno, vendar zgodi se pač. Nič stalnega ni pod solncem, katero tudi ni večno. — Tudi naša država se mora pokoriti zakonu vseh človeških naprav. Postarali se bomo in umrli, in tiste prirodne sile, ki delujejo na to, da iz trohnobe zaklije novo življenje, razdrobe tudi naše carstvo. Vsako bitje nosi v sebi kal smrti. Smrtna kal evropskim državam je bila svoboda: našo državo zamori prav to, kar jo sedaj vzdržuje: robstvo. V robški pokorščini zamre počasi vsa volja in opeša ves razum. To opešanje duševnih sil prestopa in se množi od roda do rodu. Enotno vladanje po neizpremenjenih načelih in delitev vsega delovanja med posamezne izvežbance, ne da bi se roka in duh kdaj bavila z drugim opraviлом in ne da bi človek kdaj užival nenavadnih razvedril, to dvoje učinkuje tako, da posamezniki ne vzmorejo več napredka in novih iznajdb in da vsa državna uprava okosteni. Med državljani se javlja topoglavost, blaznost; množe se samomori. Državni stroj pa celo v navadni vsakdanjosti ne zdeluje, kakor bi moral in kakor je posloval nekdanj; v nenavadnem slučaju pa odreče vse poslovanje. Tako pridemo do splošnega poraza...

„Taka je človeška nprav! V sredi, v zmernosti ne ostajamo, ampak begamo od skrajnosti do skrajnosti in ondi zagazimo do robov, ki nas strmoglavijo v prepad. Videli smo vaše države, osnovane na

temelju krščanstva in svobode, videli smo, da ste ostavili krščanstvo in da vas je svoboda vseh proti vsem, svoboda, izvedena do skrajnosti, zavedla v prepad. Posnemati nismo smeli vaših zgledov; morali smo poiskati nasprotno stališče. Zgradili smo torej državo na temelju materializma in robstva ter zabredli v nasprotno skrajnost. Lepo se da učiti zmernost: „Sustine et abstine“, t. j. pokorščina ne sme zatreti svobodne volje in misli, svoboda pa ne sme ubraniti podrejanja posameznikov pod višji zakon in ne ozira na enake pravice in koristi bližnjika. A državam kakor državljanom je treba idealnosti, povzdigati morajo duha kvišku in krotiti sebične strasti, ker človek ne živi za nasičevanje nenasičnih strasti in država ni zgolj narod v orožju. Res: vsakdo pozna resnico takih nauk, toda ravna se po starem reku: „Video meliora proboque, deteriora sequor...“ Kadar je mera polna, tedaj nas strahuje nadzemeljski vladar, najsi ga priznavamo ali ne, in kaznuje narod z narodom, skrajno svobodo s skrajnim robstvom, Evropo z Azijo, Azijo z Ameriko in obratno. Tako se vrtil kolobar človeške usode od stoletja do stoletja; kar je danes na vrhuncu, to se nagne jutri nizdoli, da zopet vstane. — Tako je naša svetovna zgodovina — svetovna sodba: večno strahovanje večno se ponavljajoče človeške zlobe in bedastoče, danes tako, jutri drugako, bistveno pa vedno enako — ker nič novega se ne zgodi pod solncem!“

*

To izrekši, se starček razprši v sivo brezlično meglico.

Samorad pa zre začuden predse in sanjavo premišljuje, ali je bil ta starček oseba ali prikazen, kakor morebiti nedavno na babilonskih razvalinah. Ali so bile njega besede, ki tako spominjajo Abadona, iskreno mnenje ali mameče slepilo? Dočim tako omahuje, se jame megla gostiti in iz nje vzrase človeški stas, ves podoben Samoradu, kakršen je

bil pred štirimi leti v cvetju in zadovoljstvu zlate mladosti.

Samorad se preplaši in zakliče: „„Kdo si, zlobni duh, ki me trpinčiš, očitajoč mi nedolžno moje lice iz dobe vzorov in blagih želja?““

Prikazen odgovori: „Nisem zloben duh, ako ti očitam dobo, ko še nisi poznal kesa in obupa... Bil sem ti zvest spremljevalec po dejanski zemlji in ob breztelesnem beganju v sanjavi bodočnosti. Često sem te svaril, toda bil si gluh in se nisi oziral name. Zopet te hočem opominjati; toda vrniva se najprej v istinitost XIX. stoletja in posetiva mojo in tvojo rodno hišo.“

Samorad gleda očito vesel domači dvorec, ki še vedno kaže blaginjo in ukusni red svojega gospodarja, drevje, upognjeno pod ovočjem, trsje, polno zažetega grozdja, kozolce, natlačene s snopovi, in povsod vesele obraze ter vidni blagoslov božji. Na misel mu pride huda ura ob požaru njegove pristave, ki jo danes vidi nepoškodovano. — To vse ga nekako vznemiri, da vpraša mladeniško prikazen:

„„Povej mi, spremnik, kdaj sem poslednjič gledal svoj dom?““

„Čas merim, kakor ti,“ odgovori prikazen. „Če ti ne veš dneva, meni tudi ni znan. Sicer pa nama gre za bodočnost, da živiš in ne umiraš samo, kakor ves ta čas, ko so te vezale spone Abaddonove. Moč imam do zlega duha in opominjam te, da se mu odrečeš in zahtevaš nazaj život in prostost.“

Toliko da prikazen to izusti, pristopi Abaddon, kakor bi bil vzrasel iz tal. Tudi Abaddon ima Samoradovo lice. Samorad se zopet ustraši svojega obraza. Kakor je lice, ki mu ga očita mladeniška prikazen, zdravo, bodro in sočutno, tako je tisto, ki ga nosi Abaddon, strastno — medlo in utrujeno — pokoja želeče; Samorad bi gotovo slastno segel po prvem licu, ako bi smel voliti.

Abaddon upre togotne oči v prikazen; ta pa se ne gane, ampak govori obrnjena k Samoradu:

„Najprej vedi, da ta zli duh, ki se je sedaj pri-smradil semkaj, nima moči do mene in tudi do tebe ne, dokler mi pustiš, da govorim s teboj; odpri torej mojim besedam ušesa in srce! Jokati moram po tebi, kakor so nekoč po očaku Jobu jokali njegovi prija-telji! Jobu je ostal zdrav vsaj duh; tebi pa ni ostalo nič. Svoje truplo si zamenjal za ta ostudni meh, od katerega še senca ni tvoja, ampak Abadonova. Tvoja volja ni več moška, ampak je kakor jesenski list, ki ga prenaša veter od grma do grma. Tvoj um pa deluje tako, kakor da sta opešala ves spomin na tvojo nekdanjo zavest in vsa razsodnost. Moreš li odgovoriti, čemu motriš meglene obraze nastopnih stoletij, ki te nič ne pekó, in zapiraš oči jasni se-danjosti, v kateri živeti in delati je tebi dolžnost? Ali si zadobil količkaj tiste obljubljene koristi za svoje dejansko življenje, ko si gledal črkobéra Slovo-goja, breznačajnika Rudovara in na razvalinah ev-ropske prosvete človeške pátvore, poživinjene po azijskem trinoštvu? Ali si se kedaj v svoji peklenski obmani vzpel do sodbe, da je vsa ta bodočnost, ki je mikala tvoje oči, zgolj premišljeno sleparstvo? Ali si se kdaj zavedal, da si utopljen, izgubljen, če ja-draš dalje s tem vetrom na svojem čolniku brez krme? Ne želim, ne pričakujem tvojega odgovora; sam bom odgovarjal. Razgrniva sliko tvojega živ-ljeenja — ako se sme življenje imenovati tako brez-voljno, brezumno opotekanje — od danes nazaj do tistega dne, ko te je Abadon potegnil iz Save; raz-motriiva tvoje bedastoče in tvoja potovanja; potem pridem morda do zadovoljstva, da nisem govoril gluhim ušesom.

„Kaj si videl in čul iz dobe po XIX. stoletju? Zgolj zlobo in bedastočo, vojsko bratov proti bra-tom, splošno dirjanje v prepad, poraz svojega na-roda in vse Evrope, zatem robstvo, kakršnega doslej ne pozna človeška zgodovina. Vse si videl peklensko-črno, brez najmanjše iskrice nebeškega ognja. Se-stavno si se uvajal v tisti Abadonov pesimizem, ki je žalostna, sramotna maroga našega veka, gono-

ben zločin in podla bedastoča... Član si človeške zadruga in navdan si bil blagih upov in namenov. Kazalo se ti je, kako se človeštvo naposled poživini, in predočeval se ti je podli značaj poslednjega tvojega potomca: to vse z namenom, da sam ne čislaš življenja, da se ti življenje priskuti kakor naloženo breme in da bo dovršetek vse tvoje omike, vseh tvojih blagih naporov značaj, kakršnega si videl na Rudovaru...

„Član si majhnega naroda, ki se vztrajno bori za svoj obstanek in za svojo čast. Kazalo se ti je, kako je propadel v smešnost in podlost in naposled malone uničil samega sebe: to vse z namenom, da se iznebiš ljubezni do rodne zemlje in se otreseš tistega prirodnega čustva, ki te veže na tvoje rojake. Tako dosledno si se pojil s pesimizmom, da si verjel prizore, ki nasprotujejo zakonom prirode in večne pravice ter vsem pojavom človeške zgodovine. Tako te je sestavno vzgajal tisti duh, ki te izvestno ni zastonj otel iz savskih vrtincev. Otel te je zase, za svoje kraljestvo, ki ti ga je nedavno slikal tolikanj peklensko; in sedaj te vzgaja zase, da bodeš nekoč propovednik njegove blagovesti — razčlovekujočega pesimizma. Plahtalič, Slovogoj, Rudovar in tisti genij Velike Azije, ki si ga našel na razvalinah mesta Pariza, vsi so bili zgolj Abaddonove prikazni, kakor je laž tisočera, resnica pa jedna; laž prikupna in vabeča pod krinko resnice, dočim je resnica preprosta in trpka. Najprej si nosil obroč na vratu — sramotno znamenje robstva; potem si zabredel še globlje, zamenivši svoje telo za ta prazni lev.

„Tvoj lev je pristna slika sedanjega pesimizma. Zavêdeni po napačni vzgoji, slečete dejanskega človeka, ustvarjenega po božji podobi, zavržete svojo krepôst in zaupanje v samega sebe, svoje verstvo in narodnost, a hkratu oblečete lev Abaddonove podobe: brezbiſtven lev domišljave in skepticizma, lenega fatalizma in plašljive brezupnosti. V tak lev potlačeni, čutite pač svojo ničnost in sodite potem, mereč ves svet po sebi, da je človeštvo prokleta v ničnost

in da so ljudje na zemlji res samo zemeljski metež, kakor ti je nekoč laskavo očital novi tvoj bog Abadon.

„Tako omamljen, si gledal skozi Abadonove naočnike in iz njegovega leva človeško zgodovino minulih in bodočih časov. Čuda torej ni, da si videl slikano vse mračno na mračno, zgolj človeški prepad in poraz in nikjer vesele nebeške luči. Vendar je neovržena resnica, da človeštvo napreduje in da se blaži. To resnico nam razodeva prav statistika, na katero se je skliceval Abadon in se sklicujejo tako radi pesimisti, dokazujoč prepad človeške zadruge. Statistika, ta najnovejša veda, ki je dokazala čudovito rednost tako v pojavih prirodnih slučajev kakor v činih proste človeške volje, veda, ki kakor pristna fotografija istinsko razkriva razmerje človeške družbe, ne dopuščajoč olepševalnega slikanja ali Potemkinovih vasi: ta statistika nam pač podaja važni nauk, da so bedastoče in zlodejstva ne samo učinki strasti in napak posameznih ljudi, temveč takisto posledice splošnega stanja človeške družbe v dotični dobi. Toda nudi nam tudi važnejši in tolažilni nauk, da vsak napredek v državnem redu in v splošni omiki, vsaka poboljšava v pridelovanju in v obćilih, vsaka nova koristna iznajdba blagodejno in stalno vpliva na človeško družbo, in to v vseh ozirih in mnogo hitreje in jačje, nego smo pričakovali. Nič ne ostane samično in brez posledic. Ne topi, strašljivi fatalizem, temveč živa, blagodejna poboljšljivost človeške družbe odseva iz matematično gotovih podatkov statistične vede. Ta veda nam kaže, da za izboljšanje človeštva ne potrebujemo novih kazenskih prepovedi ali novih verskih zapovedi, temveč edino le napredovanja povsod načete splošne izobrazbe in razumnosti. Sploh nam podaja statistika tolažilno gotovost, da napredujemo z omiko vred, da se človeška zloba manjša, da se lajša gmotna beda nižjih stanov in da se množi splošna materijelna in idealna imovina.

„Vi, mladeniški pesimisti z nazori umirajočih starčkov, poudarjate, da človeštvo hira in da se stara zlasti Evropa. Res se staranju in razpadanju po dovršeni dobi svojega razcvita in svoje moči narodi takisto ne morejo izogniti kakor ne posamezni človek. Tudi duh vsega naroda ali naroda kot celote nima življenja brez mejá. Kadar je doseženo najboljše, nam mora ugajati slabše, ker se vedno poraja novina; in kadar je došel narod do vrhunca, se mora napotiti nizdol, ker ne more ostajati, pot nizdol pa je navadno hitrejši od pota vkreber. Sploh se ne more nobena človeška naprava ali namera izvesti do skrajnih posledic, ker se vsega človeškega početja drži zmota in greh in je vsakemu zemeljskemu bitju že pri postanku vcepljena kal prihodnjega prestanka...

„Toda pota božje previdnosti so nezasledna; ako pa jih skušamo zasledovati, moramo v človeški usodi iskati tudi večne pravice in večne ljubezni božje. Zatorej se ne sme nihče predrzniti do pesimistične trditve, da je človeštvo že dospelo do poslednje dobe svojega zemljevanja. Koliko tisočletij so po zemlji lomastili ihtijosauri in njih svojat, preden so se pogreznili v kredo! Ti, človek, božja podoba, pa si ne upaš záse pričakovati vsaj toliko tisočletij, kolikor jih je bilo danih tisti golazni in nakazni? Vera te uči, da je po padu prvega človeka minilo štiritisoč let, premer je prišel ometani Spasitelj, da nam odveže prokletstvo izvirnega greha. Ali ne dvojiš o božji pravičnosti in ljubezni, ako pesimistično trdiš, da bo doba, v kateri se more človeštvo udeleževati duševnega preporeda po krščanstvu, krajša, nego je bila doba tožnega čakanja na učlovečbo božjega sinu? Pomisli dalje, koliko narodov še čaka oznanjevalcev božje blagovesti. Koliko je še divjakov in samojedov (človekožerov), ki so tudi pozvani k splošni prosveti; koliko je še poravnati očitih zgodovinskih krivic, kako malo je še ljudi na zemlji za te veličanske prostore in kako neizmerno je bogastvo in koliko je živil, ki jih hrani zemlja, še nenačetih! In

ta naša zemlja nam celo še ni znana po vseh rodovitih pokrajinah — kamoli obdelana. Če preudariš vse to, moraš pesimiste zavriniti z upravičeno sodbo, da človeštvo še ni pri kraju, ampak še vedno v prvi dobi svoje zgodovine. Ako smemo vzporejati celotno človeštvo posameznemu človeku in značaju njega dob, tedaj smemo z drugimi besedami reči, da nas čaka še velika nedogledna mladeniška in moška doba svetne zgodovine, preden se človeštvo jame starati in propadati v vseh tistih bedah in grehotah, o katerih nam prerokuje Sveto pismo. Potem stoprav pride „dan Gospodov“, „dan sodbe in povračila“. — „Prvine se raztope in zemlja zgori z vsemi stvarmi na nji.“ In kaj se zgodi? „Tistega dneva in tiste ure ne ve nihče, tudi krilatci v nebesih ne, nego edini Oče.“

„Pesimisti prav radi vzporejajo našo dobo upadajoči in medleči dobi rimske države v starem veku. To je neosnovana vzporedba, strašljiva pretirava obrabljenega reka, da se ne zgodi nič novega pod solncem. Prav nesmiselno je, s tistim merilom — kakor stare čase — meriti popolnoma predrugačeno pozorišče in na vse drugačnih temeljih osnovane položaje sedanje dobe. Stari vek je ječal pod robstvom in malikovalstvom. Sedanji omikani svet ne pozna robstva in ga odpravlja, koderkoli se širi evropska omika. Ta omika prešinja počasi vse in se razteza neustavljivo. Skoro bomo spoznali vso zemljo, kjerkoli morejo bivati ljudje, in vsi ljudje bodo deležni omike in napredka. Vedno več zemeljskih zakladov se bo našlo in razkrilo, vedno več površine bo podano pridnim rokam; umno poljedelstvo in obrtnost napredujeta, trgovina se širi, občila med narodi seboljšajo in raztezajo. Povsod je napredek in njega pridobitkov so deležni vsi omikani narodi. Imovina stoji na temelju dela, varčnosti in pravne varnosti, ne več, kakor nekdanj, na plenitvi in vednem strahu pred izgubo. Celo nižji stanovi, ki so stopili na mesto nekdanjih robov in tlačanov, imajo mnogo več potrebščin nego nekdanj in žive ob njih ugodno

in pravnovarno, kakor še nikoli. Med omikanimi narodi ni več možna splošna lakota, toliko so se izboljšale trgovinske zveze in toliko bolj zadoščajo občila. Takisto se razvijajo in izpolnjujejo mednarodne zdravstvene naprave in obvarovani smo tistih strašnih kug starega in srednjega veka. Blaginjo in omiko starega veka so podrli vztočni barbari; tudi tebi se je kazalo, kako so sinovi ostarelega Kitaja v robstvo vkovali moderno Evropo. Kaj takega sedaj ni več možno. Vsa zemlja bo skoro poznana, tudi stari Kitaj se ne bo mogel več zapirati vplivu evropske omike. Naša prosveta, države, osnovane po evropskih načelih pravne varnosti in uredovnega gospodarstva, se širijo čimdalje bolj po vsi zemlji in bodo stopile v pravne mednarodne zveze med seboj.

„Neosnovan je torej strah, da bi še kdaj barbari porušili evropsko kulturo; nasprotno pa je velik dobiček za vse naše nastopnike, da podedujejo vso našo omiko, vse iznajdbe in tudi vse imovinske pridobitve svojih prednikov. Pomisli poslednjič še krščanstvo! Sedaj kakor nekdanj ima vnetih oznanjevalcev, neustrašenih mučencev; neustavljivo se širi po vsi zemlji, blažec srca in kroteč stasti ljudem in narodov ter nudeč vsakemu človeku milote in tolažila, kakršnih ne vzmore nobeno malikovalstvo, nobeno modroslovstvo in nobeno slepilo Abaddonovo... Ni torej res, da se ne godi nič novega pod solncem, ampak očito je, da napredujemo po stezah vere in npravnosti, omike in svobode kvišku k idealnim smotrom. in sicer tolikanj, da se kaj takega do sedaj ni izvršilo pri nobenem narodu, kolikor jih pozna zgodovina naše zemlje.

„Ti, sinko majhnega, mehkega naroda, ki si gledal lepo svojo domovino pokrito s šumami in najlepša svoja mesta v podrtinah, ki si videl, kako je umiral poslednji Slovenec, se izvestno bojiš, da se tvoj narod stisne in izpodrine ob splošnem napredovanju večjih narodov, ki mu ne bodo dopuščali posebnega razvijanja; bojiš se, da se potopi v drugih

narodih kakor tvoja Sava v tujem Dunavu! Tvoja bojazen ni upravičena ne pred Bogom ne pred človeško zgodovino. Pred Bogom ne, ker te je ustvaril, ker ti je podaril tvoj lep jezik in lepo domovino in ti ni odrekel pravic, podeljenh drugim narodom. Božjo pravico imaš torej do življenja, kakor krožijo okoli solnca po svojih tirih veliki in mali planetje in drobni planetoidi. Pred človeško zgodovino ne, ker ni preminil še noben versko in нравstveno krepak narod, kakršen je izvestno tvoj, dokler je čuval vernost in нравnost, te svoji najvišji blaginji.

„Žarki vesoljnega napredka budé veliko pleme. Slovan stopa sedaj na dan; in če mi vstajamo, tedaj je onih strah, ki so vstali, dokler smo mi spali. Zato se postavljajo proti nam in se krčevito drže položajev, katerim je, dasi so bili krivični, stoletno priposestvanje nadelo videz pravice. Hudo peče gotovo tudi tebe, da nas porogljivo prezirajo, ker si v desetletjih nismo nabrali toliko idealnega bogastva kakor drugi v stoletjih; da nas zaničljivo potiskajo na stran, ker smo mladi in majhni; da nam odrekajo marsikaj, kar je drugim svobodno; da je marsikdo čutil pristranost, kjer je pričakoval enakopravja; da nekaterniki smatrajo tvojo slovensko zavest za greh, ki se ne odveže ne na tem ne na onem svetu; da se ponekod togoté zaradi čaščenja svetih blagovestnikov, ki sta nam, oznanjujé sveto vero, utemeljila tudi slovstvo; in da razni skriti in očiti klevetniki skušajo umetno gojiti nezaupnost državne oblasti proti zvestim narodom; in morebiti si že z marsikaterim rojakom vred, ki je bridko trpel posledice svoje slovenske zavesti, vzdihnil: „Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor“. Vendar, ne boj se vsega tega in ne posnemaj strašljivcev, ki se odtezajo narodnemu delu, ker ni prijetno! Vsi ti sovražni pojavi, ki se porajajo in gojé proti nam, vsi so prirodni in se ponavljajo vselej, kadar k obedni mizi, kjer sedé trije, prisede četrti, ki zahteva svojega pravičnega deleža in se ne dá odpraviti z ostanki, namenjenimi prosjakom. Človeška čud je taka, da

radi izgrešimo pot pravice in pametnega mišljenja, kadar nam je poudarjati pravico drugih proti nam; in najbolj zapiramo oči pravici in resnici, kadar moramo dajati iz rok, kar bi radi obdržali, dasi je bila naša posest krivična.

„Omika bo blagodejno vplivala tudi v tem pogledu. Po nji se zavemo svoje vrednosti in skupnih koristi z bratovskimi narodi. Samozavest in vera v sebe nas bo jačila in jeklenila pri trnjevem delu in vztrajnem naporu za narodne blaginje. Teh pa se bomo zvesto oklepali, ker bodo pridobitve našega truda in ne samo milostni darovi. Če smo vsak posebe jeklen značaj, onda smo vsi skupaj nepremagljiva trdnjava. Dokler smo takšni, imamo važno prednost pred večjimi narodi, ki že dolgo uživajo tiste pravice, ki se za nje mi še borimo. Mi vztrajamo in smo krepki, dokler delamo v znoju svojega obraza; oni pa razkošno uživajo pripodedovane blaginje, ki jih niso stale truda, in se mehkužijo v brezskrbni varnosti. Omika pa bo vplivala tudi na naše nasprotnike. Spoštovali in uvaževali nas bodo, odkar se spoštujemo sami, in potihnili bodo vsaj nekateri tistih klevetnikov, ki sedaj pljujejo toliko ogrde na nas. Vremena se bodo razjasnila in končno dospemo tudi mi korakoma do smotra, ki ga nam je zastavila večna pravica in ljubezen.

„Neko posebno svojstvo je podeljeno nam Slovanom, ki svoje sedanje domovine nismo pridobili največ z mečem v roki kakor večina drugih narodov. Tudi najhujši protivniki nam ne odrekajo blagih duševnih vrlin in posebne rōdne idealnosti. Dobrotna roka, ki vodi človeško usodo, je slovanski narod prebudila pozno za drugo Evropo in ga je prihranila za posebne zgodovinske namene, v katerih se na korist človeške zadruga uveljavi rodni slovanski značaj; in nemara je res, kar pojó naši pesniki-preroki, da so Slovani, ki samo „bran“ poznajo in še imena nimajo za napadovalni, osvojevalni boj, dasi jih je Bog ustvaril „kakor listja, trave“,

izvoljeni, da zasnujejo in izvedejo mir in spravo med vsemi omikanimi narodi.

„Nam Slovencem pa podéli Bog to milost, da napredujemo samo korakoma, da si pridobimo vsako postojanko z naporom in žilavim delom in da nam ne padajo v naročaj darovi, ki se radi pogubé, kakor so se prejeli brez truda. Mlad narod smo še in potrebujemo stroge vzgoje za svoj obstanek in za dosego častnega mesta med narodi. Krilati rek „ὁ μὴ δαρείῃς ἀνθρώπος οὐ παιδύεται“ velja takisto za narode kakor za posamičnika. Samo naporni napredek, prosveta in pravica, ki jih pridobivamo in čuvamo ob narodovem znoju, nas osreči; sicer prezgodaj počijemo in zaspimo. Vtem pa pride sovražnik in zaseje ljuljko med pšenico. Zgled lahko opazujete prav sedaj v Kranjski vojvodini. Tam je Slovencem nekaj let politično solnce sijalo mileje nego ostalim slovenskim pokrajinam; zato se je narod uspaval v neko leno zadovoljstvo. Vtem se je v „narodu-svetniku“ ustanovila nova politično-katoliška ali katoliško-politična stranka, ki načelno mrzi narodnost ohranjujoče napore starejše narodne stranke, ne da bi delovala proti potujčevanju našega naroda, ter bije svetovni, stari boj konservatizma proti liberalizmu, kakor da korači naš mali narod Evropi na čelu in bi bil izvoljen dobojevat. Ta boj in potolči tiste liberalce liki pastirček David, ki je usmrtil velika Golijata. Da le ne bi nikdar opazovali še tega, kako drži pot od narodnega mišljenja do protislovenskega delovanja skozi vrata tega novega nadnarodnega društva! — Vendar dosti o tej epizodi slovenske zgodovine, ki je vendar koristna, ker kranjsko slovenstvo zopet budi in tesneje druží k potrebnemu delu za narodni obstanek...

„Zora puca, bit će dana!“ Kažejo se znamenja, da duh bratoljubja in pravice, prešinjen po krščanskih vzorih, zopet veje nad evropskimi državami in da pojemajo časi, ko so se delili narodi in delile dežele po volji zmagovalčevi, ko je preminila marsikatera manjša država, ker je bila večji na poti, in ko

se je v eni in isti državi večji narod čutil žaljenega na svojem veličanstvu in oškodovanega na svoji imovini, ako je tudi manjši narod zahteval svojih prirodnih in pisanih pravic. Ni ga naroda, ki se tako trdno oprijemlje svoje posesti in koristi kakor Angličani. Vendar glej, prav ta narod spoznava stoletno svojo krivico proti Irski deželi, in Angličani, ki nikakor nimajo priimka viteškega naroda, bodo toliko plemeniti, da prej ali slej tudi poravnajo svojo in svojih očakov krivico. — To je pravi liberalizem! Vsak važni korak na stezi pravice, pristnega liberalizma in napredka v katerikoli večji evropski državi pa neizogibno vpliva na ostale države, ki niso več kakor nekdanja druga od druge ločene s kitajskimi zidovi...

„Vedno je bil srdit boj med sebičnimi koristimi in vzvišenimi idejami. Človeška zgodovina je napolnjena s takimi boji, toda kri, prelita v njih, je bila plodonosna za narode kakor rosa za travnike; zakaj za slučaj, za kratke dobe so pač zmagovale sebične koristi, stanovito nadvladale pa so naposled ideje. Tako je zmagala vsaka vzvišena, človeštvo osrečujoča ideja, naj se je tudi morala najprej posvetiti s krvnim krstom... To je časovni napredek, ki se ne dá ustaviti ne s tajitvami ne s topovi; to je zmaga krščanske ljubezni, ki ji je vzor „jedna čeda, jeden pastir“. Tako tudi nam nekoč, vendar gotovo, nastopi dan narodnega vstajenja, in uresničijo se prejšnje besede našega Stanka Vraza:

»Svi narodi braća, svi su božja čeda,
na njih jedno nebo i jedan Bog gleda;
i ko jedno sunce nad svimi izhodi,
jedno stoj i vladaj pravo nad narodil«

Duh umolkne. Ko pa vidi, da Abaddon, še vedno na strani stoječ, srepo gleda plahega Samorada, takoj povzame zopet:

„Opral sem počrtnjeno sliko bodočnosti Evrope in tvojega naroda. Težje mi bo oprati tudi tebe. Atom si v človeški množini, ki se vedno poraja in nado-

mešča, vedno druží in gíblje, kakor bi bila večna. Samo atom si. Toda če vrabec ne pade raz streho brez volje božje, tedaj si tudi ti dokaj vreden za Boga in človeštvo. Vreden si tem več, ker se je zli duh toliko zanimal za to, da te je otel nepremišljene-
nega samomora in da te sedaj vzgaja za posebne peklen-
ske koristi, dasi je pekel po njega trditvi že prenapolnjen. — Kakšen je njegov namen, razvidiš takoj, ko presodiva dosledno tvoje napredovanje na stezi pesimizma. Najprej ti pa mora biti do tega, da se odpoveš duhu laži in temote...

V tem hipu stopi Abadon med duha in Samorada ter šepne temu na uho:

„Najprej se spomni sodbe svoje in Cvetanine; potem šele, če hočeš, poslušaj tega sanjača!“

Samorada ta opomin toliko presune, da milo pogleda duha in mu veli, naj prestane govoriti. Duh se razjoče in izgine Samoradu, rekoč: „Nesrečni Narobe-Črtomir! Še enkrat ti hočem odpirati preslepljene oči; ali gorje ti, če pridem prepozno!“

Zmagovalec Abadon pa zakliče za duhom:

„Še je Samorad moj in — v sponah, ki ne odpadejo na gole sanje in besede! Še bo gledal svet skozi moje naočnike in se napajal moje modrosti!“

XI.

Stopimo v svetišče zemeljske pravice, kjer človeški sodniki po časnih zakonih odločujejo o življenju in prostosti, o pravici in imovini svojega bližnjika. Na vzvišenem prostoru velike svetle dvorane sedé za dolgo, zeleno pogrnjeno mizo trije sodniki, resni, postarni gospodje z zlatimi ovratniki; poleg njih sedita pri svojih mizicah na desni strani državni pravdnik, na levisi pa mlad zapisnikar. Pred vzvišenim prostorom so v dveh klopih zbrani izžrebani porotniki, dvanajst mož iz prostega naroda, ki niso vajeni blestečih govorov in bistroumnih dokazov, pa vendar želé po zdravi pameti rednih možgan razločiti resnico od laži in bistvo od videza. Nasproti porotnikom na levi strani, pred vzvišenim prosto-

rom je sedel za nepogrnjeno mizico zagovornik, pri-
leten mož v navadni črni obleki; sedaj zre zami-
šljeno na obtožno klop med seboj in porotniki.
Blizu dve tretjini prostorne dvorane pa je napolnilo
radovedno občinstvo, največ ženskega spola.

Na obtožni klopi je odkazan sedež gospé Cve-
tani Pavličevi. Obleka ji je črna, obraz bled in miren,
vsa podoba sočutna in častita. Dva orožnika stojita
za njo.

Zapisnikar je glasno in jasno prečital zatožni
spis, v katerem se gospé Cvetani Pavličevi očita, da
je s pomočjo Samorada Veselina zavrtno umorila
gospoda Petra Pavliča, svojega moža.

Predsednik jo priljudno vpraša, kaj bi odgo-
vorila na obtožbo. Cvetana dostojno vstane in pravi
z mirnim glasom, kakor vdana v svojo usodo, da ji
vest ne očita ničesar in da pred Bogom in pred
ljudmi ni kriva smrti gospoda Petra Pavliča.

Predsednik jo mirno opomni, da je pred pre-
iskovalnim sodnikom priznala svojo krivdo in da
je sploh najugodnejše za njeno usodo, če tudi danes
govori čisto resnico.

Cvetana pa nadaljuje: „Tudi preiskovalnemu
sodniku sem izpočetka govorila resnico, trdeč, da
sem nedolžna; in smela sem pričakovati, da moje
besede najdejo vero... Čemu mi je bilo moriti go-
spoda Petra Pavliča, ko sem se ga mogla pred po-
roko iznebiti s suho besedico; saj me ni nihče silil
v zakon, niti me smel siliti! Čemu naj ga morim
uprav pri obedu vpričo toliko svatov, ko bi ga bila
lahko umorila prej ali slej neočito in nesumnjivo?
Kaj mi je bilo do tega umora? Saj se mi vendar ne
more očitati lakomnost po tujem imetku? Dokaj
imam imovine, sama ne vem, koliko, vendar izvestno
sem jako bogatejša od Petra Pavliča. Prav nič mi
ni bilo do smrti svojega ženina in našel se ni za to
noben nagib; vendar, meni nedolžnici se je verjelo
manj nego varavam osebam, ki so se nadejale očite
koristi od moje obsodbe. V dolgih dnevih in črnih
nočeh samotnega zapora me je premagoval obup o

človeški pravici, trafil me je gnev na ljudi, o katerih poštenosti sem se prevarala, in stopala mi je pred oči sramota, ki me bo vse dni preganjala ob sumnji, vedno se mladeči in širеči, dasi me sodišče morda oprosti. To vse me je tako prevzelo, da sem si zaželela zameniti sramotno življenje za rešilno smrt. V tej želji sem se vdala laži in priznala krivdo, meni namišljeno. Tudi sedaj si želim smrti, bodisi na vešalih. Nečem pa umreti z lažjo na duši; zato sem danes slovesno izpovedala, da sem nedolžno. Ustrezeno mi bo, če slavno sodišče verjame vse, kar priča proti meni, in veselim se groznih vešal, ker me otmo sveta, ki mi na njem ni več prebiti... Samo to sem še imela na srcu; odslej ne bom odgovarjala na nobeno vprašanje.“

Tolikoda se Cvetana bolj zgrudi nego sede na tožno klop, že pristopi mlad gospod smelega, samozavestnega lica. Bil je Abadon v podobi sozatoženega Samorada Veselina.

Dostojno se prikloni in nepozvan spregovori: „Čital sem po naključju, da je draga mi Cvetana hudo obtožena in da sem tudi sam zapleten v obtožbo. Dospel sem naravnost iz Amerike, kamor sem bil odpotoval, ne ker bi se bal obtožbe, ki je pač nisem pričakoval, ampak iz ukaželje, da si ogledam svetovno razstavo. Hitel sem, kar sem mogel, in nisem prišel prepozno. Še mi je možno rešiti nedolžnost Cvetanino in svoje poštenje.“

Predsednik strogo pogleda prišleca. Ta se pa ne dá premotiti nego nadaljuje:

„Slavno sodišče izvoli oprostiti, če govorim nemara nespodobno. Tukaj gre za življenje in poštenje dveh oseb, ki sta si svestni svoje nedolžnosti. V takem položaju pa ne moremo vsekdar ohraniti ravnodušnosti in pretehtati vsake besede, preden uide čez zobe. Jaz sem Samorad Veselin. To izpričajo poklicani svedoki in poznajo me tudi nekateri gospodje porotniki. Obtožba mi je znana. Sinoči sem jo prečital pri gospodu zagovorniku in danes lahko odgovarjam nanjo. Ne tajim, da sem bil tisti usodni

večer najprej skrivaj in potlej očito pri ženitovanju, dasi ni v preiskavi čisto nič pojasnjeno, kako sem mogel pred malo urami v Šavi utoniti daleč od Pavličevega doma, kako sem prišel skozi zaklenjena vrata na dvorišču med svate in kako sem bil malone v isti trenutek zopet daleč na svojem domu, kjer so me hoteli prebosti za volkodlaka. Videl sem, kako je vinjeni gospod Pavlič pil črno kavo in kako ga je skoro potem zadela kap. Opazoval sem vse to prav dobro; zakaj bil sem menda edini trezni moški izmed vse družbe. Povedati bi mogel celo, iz katere skode-lice je Peter Pavlič pil svojo kavo, dasi je pilo črno kavo več gospodov in so bile vse čašice blizu enake. Toda meni se bo verjelo še manj, nego se je verjelo nedolžni Cvetani. Pojásnila pa bo vse glavna obte-žilna priča: Peter Pavličeva sestra. Danes bo govo-rila čisto resnico, ko vidi mene pred seboj. Izpove-dala bo, da je sama v splošni zmedi po Pavličevi smrti stikala po njegovi spalni sobi. Tam je našla od-prto drobno steklenico s tekočino, ki ji je dišala ne-kamo sumljivo. Znane so ji take vonjave, ker pozna nekaj lekarniških tajnosti; saj vari in meša zdravila, kadar se nje mož, ki je lekarnar, kratkočasi na lovu. S strupenim vonjem vred so ji v glavo šinile tudi stru-pene misli, ki jih je ta hip zanetil pohlep po Pavli-čevi ostalini. Ta žena se je potem pritihotapila k ča-šicam, ki so iz njih svatje pili črno kavo in je izmed njih vzela neko čašo, v kateri je bilo še nekaj kave in neraztopljenega sladkorja. Vlila je vmes nekaj kapljic tistega nazvistrupa in je v varno skrivališče spravila to brozgo in tikvico najdene tekočine. Tako je bilo iztaknjeno otrovalo. Poiskati je bilo še po-dajnika tistega otrovala. Za tega sem bil jaz najpri-pravnejša oseba, ker se bavim s kemijo kakor malo-kdo in ker so me sploh imeli za Cvetaninega zaro-čenca do malo dni pred nje poroko s Petrom Pavličem. To se je zlobni ženski tudi posrečilo. Tisti večer mi je umrla mati. Gospa jo je šla jutro dan kropit; saj sta bili nekdam znanki. Prišla je pri tej priliki v mojo delavno sobo in si je tam utrgala kos

nekega mojega načrta, ko ji ni nihče gledal pod prste. V tisti kos mojega črteža je potem zavila tikvico dozdevnega strupa v skrivališču na Cvetaninem domu, ker ji tudi tam ni nihče gledal pod prste. Ko je bilo tako vse v redu, je poslala blaga gospa svojega moža k sodišču; kajti v svoji rahločutnosti ni hotela sama ovaditi svoje jetrve. Sodni navod je takoj dospel na lice zločinstva in — vse se je ujemalo z ovadbo, ker je pri hišni preiskavi posredovala rahločutna gospa. Sedaj se pa še bolj ujema, odkar je Cvetana, po duševnih mukah omamljena, naposled obstala vse, kar so ji pokladali na jezik... Kar sem si drznil razodeti slavnemu sodišču, potrdi ta priča do pičice, dasi dobro ve, da s tem obtoži sama sebe.“

Na predsednikovo povelje takoj stopi v dvorano tista gospa, ki smo jo v drugem poglavju te kolikor toliko resnične povesti nazvali prekosavsko zalvo Cvetanino. Ošabna gospa je pristopila v bogato nakičeni črni opravi. Ko pa stopi pred sodno mizo in poleg sebe zapazi Samoradovo lice, se ji zavest zmagovitosti takoj preobrazi v skesano odkrito-srčnost. Vse potrdi, kar je ravnokar razodel Abaddon-Samorad. Nejevoljen šepet zašumi med poslušalci, osuplo se spogledajo sodniki in porotniki, državni pravdnik pa resno vpraša gospo, kaj jo je napotilo, da danes vse preklicuje, kar je prej izpovedala pod prisego in, ali se zaveda posledic takega ravnanja.

Gospa odgovori, ne da bi se kaj obotavljala:

„Ko sem videla mrtvega brata pred seboj, pokalo mi je srce od žalosti, da ne bom ničesar dodelala za njim. Ta žalost me je tolikanj omamila, da sem se vdala hudobnemu naklepu in si ohranila srčnost za njega izvršitev. Seveda me je pekla vest, ko sem čula, da gre Cvetani za glavo; vendar svoje ovadbe nisem popravila; zakaj bala sem se, da pridem potem sama v ječo in da mi splava tridesettisoč gotove dedovine po vodi, če povem resnico. Včeraj me je posefil neznan gospod in je zahteval z menoj govoriti tajno reč. Povedal je ves dogodek na-

drobno, kakor se je res vršil. Vse sem tajila, ali mož me je motril tako strogo in presunljivo, da sem naposled priznala vso resnico. Mož dé nato ravno-dušno: „Ža svojim bratom pričakujete dedovine tridesettisoč forintov. Toliko je pač ne bode, ker pri vsaki dedovini nekaj odleti. Vendar vam takoj odštejem tridesettisoč in povrhu še desetisoč; to pa s tem pogojem, da jutri pri završni obravnavi govorite o Cvetani čisto resnico. To storite tem gotoveje, ker se sicer z menoj vred proti vam oglasi še drug svedok, ki vam je dosedaj tako neznan kakor jaz. Ta veljak ve vso dogodbo popolnoma in tudi skrivaj posluša najin pogovor.“ — Mož mi je naštel obljubljeni vsoto in je odšel, ne vem kam. — Tako se je v meni zopet obudila poštena vest in danes govorim čisto resnico. Cvetana je popolnoma nedolžna. Samo jaz sem delala krivico v svoji slepoti. Z menoj, šibko, grehu podvrženo žensko, pa ravnajte usmiljeno! Kolikor me pa kaznujete, glave mi ne vzamete in naposled mi vendar ostane podarovanih štiridesettisoč forintov.“

Gospa dogovori in predsednik ji oznani, da bo izpraševana še pozneje. Vtem naj jo sodni sluga odvede v posebno sobo.

Abadon-Samorad zopet izpregovori:

„Kakor se mi je posrečila obrana glede na poglavito pričo, takisto ugodno se mi izide glede na otrovno pijačo. Usojam si slavnemu sodišču podati steklenico tistega dozdevnega otrovala in seznam kemijskih prvin, ki so spojene v tisti tekočini. Ta tekočina je nova in moja iznajdba. Ni strup, ampak jačilen lek za stare ljudi, pijača, ki ne škoduje nikomur. Veščaki so ta lek razkrajali po starem kopitu in so našli v njem, česar so iskali, namreč prusko kislino. Kaj takega se često pripeti veščakom. Žal, da so po zakonu dozdevno nezmotni. Jaz pa hočem dejansko in znanstveno dokazati, da so v tej tekočini ne samo snovi pruske kisline, temveč tudi druge snovi, ki so jih prezrli ob površni preiskavi. Vse te snovi skupaj pa niso ne po okusu ne po

učinkih slične pruski kislini, ampak novo, dobrotno zdravilo, ki sem ga že često pribavil svojemu prijatelju Petru Pavliču in drugim znancem. Veščaki v kemijski stroki takoj potrde mojo trditev; dovoljeno mi samo bodi, da jim na tej novi in njim popolnoma neznani sestavini pojasnim, od česa se napravlja in kako se potem razkrajaj, da se dobé, premerijo in pretehtajo vse snovi in prvine moje iznajdine. Ali tudi brez veščakov se utegne slavno sodišče uveriti, da dozdevni strup ni strupen.“

Rekši seže Abadon-Samorad bliskoma po obe steklenici na sodni mizi, namreč po tikvico, ki stoji na mizi od preiskave proti Cvetani, in po enako tikvico, ki jo je danes sam podal sodišču v početku tega govora. Sodniki kar otrpnejo za to nečuveno predrznostjo; toda preden more predsednik izustiti zasluženi ukor, že potegneta zagovornik iz ene in prvosedeči porotnik iz druge tikvice krepek požirek. Abadon-Samorad jima, olikano se kretaje, vzame steklenici iz rok, ju z globokim priklonom postavi nazaj na sodno mizo ter prosi dovoljenja, da izpregovori še majhno opazko. — Potem nadaljuje:

„Izvoli mi slavno sodišče oprostiti toliko predrznost, da sem na način, kakršnega kazenski postopnik ne pozna, dokazal resničnost svoje trditve. Gospod porotnik ob moji desnici je použil požirek tistega strupa, ki se je našel v spalnici gospoda Petra Pavliča in v ostankih črne kave; gospod zagovornik je izpil tisti strup, ki sem ga danes predložil slavnemu sodišču. Nijednega gospoda ni zadela Pavličeva usoda; temveč oba izvestno potrdita, da po tem požirku ne čutita nikake bolesi ali slabosti, pač pa dobrodejno oživljanje. Spoštljivo prosim, naj veščaki pokusijo oba ta leka, da bo dokaz še sijajnejši. Tudi vi, častiti gospod predsednik, račite pokusiti to vodico in takoj boste izvolili čutiti, kako jačilno in mladilno deluje na živce.“

Predsedniku se bere na obrazu, da iztežka zadržuje srditost zbog take izzivalne predrznosti. Vendar ohrani ravnodušje.

Abadon-Samorad mora odstopiti. Odvedo ga sodni sluge na povelje v posebno celico.

Sedaj nastopita dva veščaka. Gledata, duhata in pokušata tekočino v obeh steklenicah in preúmita seznam snovi, ki ga je Samorad-Abadon ravnokar podal sodišču. Strokovnjaka enoglasno izjavita, da je vodica v obeh steklenicah na prvi pogled prav nedolžna, da pa je bila tekočina, najdena v ostankih kave in v spalnici gospoda Pavliča, kakor vesta za trdno, bistveno drugačna.

To mnenje preseneti sodnike in poslušalce.

Nato se oglasi odvetnik, rekoč: „Preiskava se je izvršila tako strogo in pravilno, da bi se prej smelo dvojiti, ali je gospa, ki danes sedi na zatožni klopi, tista, ki je bila privedena v preiskovalni zapor, negoli izreči mnenje, da je strup, ki se je danes gospodom strokovnjakom podal v presojo, drugačen od onega, ki je bil zasežen v Pavličevi hiši. Glede na tisti dozdevni strup je izključena vsaka sumnja; in kot zagovornik iskreno obžalujem, da sta si veščaka tako nedopustno olahkotila težavni svoj nalog, ako se ga račita iznebiti tako, da zanikujeta, kar se spričo sodnih listin ne sme zanikavati. Nisem kemik in prirodoslovec, vendar naj izrečem iskreno svoje priznanje kemijskemu znanstvu in izkušenosti gospoda Veselina; zakaj že sinoči me je opozoril, kakšno sodbo izreko veščaki, zavedajoči se svoje domnevane nezmotnosti. Razodel mi je gospod Veselin, da je bilo leku, najdenemu pri Pavličevih, primešano vonjavo eterično olje. To pa je sčasoma izpuhtelo, ker je bila steklenica večkrat odmašena, sicer pa zamašena z navadno pluto in ne, kakor bi moralo biti, s steklenim zatičem, kakršen je bil prej na steklenici. Izročil mi je na tem listu ime tistega parfêma in v tej stekleničici tudi nekaj njegovih kapljic. Tri kapljice naj se kanejo med lek, in takoj zadobi prvotno vonjavo, slično pruski kislini, in prejšnji grenkasti okus. List in parfêm podajam slavnemu sodišču ter prosim, da se zločinstva sumljiva tekočina iznova preišče po drugih

veščakih, ker je dosednjim nje sestavina bila prenova. Dovolj naj se tudi, da pri tej preiskavi sodeluje obtoženi gospod Veselin, izumitelj tega leka. Končno naj še opomnim, da sem na tem mestu pred slavnim sodiščem izpil ta lek, popolnoma uverjen, da ni strupen, in da proti možnemu otrovanju nisem rabil nobenega pomočka. Gospoda veščaka mi morata sama potrditi, da bi sedaj ne stal na tem mestu zdrav in trden, ako bi bila v steklenici, iz katere sem pil, pruska kislina, in da proti tako silnemu in naglemu otrovalu ni nasprotnega strupa, ki bi me takoj raztroval. Moja zagovorniška gorečnost pa tudi ni tako strmoglavasta, da bi, branéč tuje življenje, zaigraval svoje.“

Zagovornik še ne sede, kar se oglasi prvosedeči porotnik, ne izprošivši si besede: „Da zmaga pravica zoper zlobo in nevednost, bodi tudi meni, preprostem krojaču, a danes gospodu porotniku, dovoljeno izreči, da je tista strupena vodica takisto meni teknila prav dobro.“

Predsednik vpraša nevoljen: „Kako ste se pa vendar vi — krojač, kakor pravite — tolikanj ojačili, da ste izpili sok, o katerem ste po okoliščinah morali soditi, da vas utegne takoj usmrtiti?“

Porotnik ga zavrne: „Tudi mi, preprosti krojači, nismo brez srčnosti, zlasti kadar gre za pravično reč. Ta gospod Veselin, ki je ravnokar stal tukaj pred mano, mi je včeraj ponujal ta strup, da ga pokusim. Pokušal ga je sam brez vidnih posledkov, in naposled sem ga pokusil tudi jaz. Za to poskušnjo mi je gospod plačal pettisoč forintov. Tako sem pridobil lepo vsoto denarja in hkratu prepričanje, da je ta lek prav koristna iznajdba.“

„Kaj vam je rekel gospod, ko vam je dajal tisto vsoto, dokaj veliko za vaše razmere?“

„Nič drugega nego to, naj kot porotnik uvažujem takisto vse okoliščnosti, ki govore za nedolžnost obtožene ženske, kakor okoliščnosti, ki govore za njeno krivdo. Podarjena vsota mi torej ne bode omajala poštene vesti, dasi sem ubožen krojač.“

Predsednik opomni z resnim naglasom: „Ali vam ni očitala vest, da ne smete sprejemati darov glede na častni svoj porotniški ured?“

„Oprostite, gospod predsednik! Dar sem prejel zato, da nepristranski opravljam svojo službo. Vi ste se pa danes zarotili svoji soprogi: „Porotnikom bom tako zasukal posnetek obravnave, da bo zatoženka naslikana bolj črna, nego je res.“ Sicer bi vam milostljiva gospa ne kupila novega svilnatega klobuka! — To sem čul na svoja ušesa in, kar pravim, to je res!“

Porotnik počasi sede, nesóč samozadovoljive poglede nad sodniki in poslušalci.

Predsednik ostro pokara brbljavega krojača. Drugi porotniki kličejo vsi vprek, da so tudi oni prejeli drage darove, da bi pravično sodili. Poslušalci mrmrajo in glasno govoré. Državni pravdnik govori s povzdignjenim glasom, da se širi po dvorani čuden, omotičen sopar, ki opojno vpliva na možgane porotnikov, dá, celo na predsednikove živce, in da ni možno obravnavati dalje. Sodni vratar, ki naglo prisopiha pred sodno mizo, pa izjavi, da je ravnokar v sodno hišo stopil nadsodniški načelnik.

Seja se prekine. Sodni stražniki vzemó Cvetano medse in jo odvedó. Sodniki odstopijo. Porotniki se razidejo. Poslušalci pa tišče k vratom, grdo tožeč, da se jim je pokazil dan, ki je obetal toliko zanimivosti.

V dvorani ostanejo samo stoli, mize in klopi kakor vselej, kadar se završe kazenske obravnave. No, danes je ostalo notri nekaj novega: na temenu visoke železne peči stoji pokoncu litrska čutarica od zelenkastega stekla, zamašena s steklenim zamaškom in zapečatena. Na videz je prazna, tiči pa v nji pravcati gospod Samorad Veselin. Gledal je že nekoč ljubljeno Cvetano raz peč; zakaj bi je danes ne s prav takšnega sedišča? Tedaj je bila Cvetana v nevestinem sijaju in pred njo je bilo odprto nebo srečnega zakona; danes je vdova, obtožena

zavratnega umora in pred njo se odpira pekel sramote in grozne kazni. Ondaj je bil Samorad svoboden, v sanjah krasne bodočnosti in svest si pomoči mogočnega Abadona; danes pa čuti prav tistega duha kruto mogočnost: telo mu je vzeto in tisti lev, ki mu je nanj navezana duša, tiči v tej čutari, da se ne more ganiti. Svoje svobode se mora bati, ker tudi nad njim visi krvnikov meč in iščejo ga tiralice v domovini in tujini. Tiste sanje o krasni bodočnosti pa so se izpremenile v prokletstvo kesa in obupa.

*

Naj povem, kako je prišel Samorad v to stekleno ječo. Čitali smo na koncu desetega poglavja, da je Samorad odklonil nadaljno svarjenje duha, ki mu je pokladal na srce, naj se odreče Abadonu in njega pogodbi. Ko blagi duh odide, prisede Abadon prijazno k Samoradu pod oreh in spregovori:

„Sanjavi duh, ki te je ravnokar nadlegoval, je sličen prav tebi. Ti si gledal površino svoje domovine za poznih stoletij in si tratil dragi čas, brezosnovno motreč novo državo azijskih rodov, ki nekoč ustrahujejo grehotno Evropo. Za kazen te nepremišljene radovednosti si videl okameneli kip najpodlejšega človeka — in ta je pravnik tvojih pravnukov. Tvoj svarilec pa ti je polnil ušesa s trditvami, da svet napreduje in da bodo nastopna stoletja blažja in srečnejša od sedanjega. Pokazati seveda ni mogel ničesar, dasi je trdil, da je jakši od mene. Toda še toliko ni imel oblasti kakor moj Plahtalič in tisti genij Velike Azije, ki sta ti tvoje trditve kolikor toliko dokazovala z živimi podobami. Čudaka sta ti in tvoj svarilec. Evropske omike napredek ali pogibel v poznih stoletjih vama je tolikanj segel do srca; tvoja blaginja, tebi najbližja stvar, pa te ni zanimala prav nič in pridobil nisi niti nauka niti koristi, odkar si se iznebil telesne teže. Ta tvoj svarilec te ni obogatil še za eno idejo ali izkušnjo ne; samo od mene te je odvrčal, vedel pa ni, kdo me bo potem nadomeščal... Ne misli, da te

hočem trpinčiti, ako ti predočujem svoto tvojih dosedanjih bedastih činov ali — kakor človek pravi, tako lažnivo kakor blagorečno — sedanjo tvojo usodo. Nečem ti očitati, kar se ne da popraviti; toda poučiti te moram o tem, kar ti bo na razvalinah minulosti v srečo za prihodnje dni; obuditi moram v tebi zanimanje za tvojo osebo samo. Ti pa odloči, kaj ti bolj hasne: ali moj pozitivni nauk ali tistega sanjača svarilo...

„Nekdaj se je malo potrebovalo za človeško blaženost. Človek je bil blažen, če ni ničesar zahteval od sreče, če je izmed človeških potreb poznal samo prirodne in nujne, če je krotil svoje želje in se vedno ravnal po tem, da življenje ni uživanje, ampak vedno pripravljajanje na neizogibno smrt. Dolgočasna blaženost, ki je zgolj negacija, vedno zatajevanje samega sebe! In ako bi vsi živeli po Prešernovem reku: „De srečin je le ta, kdor z Bogomilo up sreče unstran groba v persih hrani“, skoro bi izginil ves človeški rod, in nadzemeljski duhovi bi morali pogrešati zabave s tragikomedijo, ki se igra na odru človeške zgodovine. Take starokopitne teorije o človeški blaženosti so bile morebiti na srcu tvojemu svarilnemu duhu, ko te je odvrčal od mene. Toda človeška blaginja zahteva v sedanji dobi splošnega napredka in procvita nekaj več in vsaj nekaj pozitivnega in bistvenega. Odpreti ti hočem oči, kako ti je doseči tako istinsko blaženost. Ti pa sodi in potem odloči...

„Temelji tvoje blaginje, kakor vsega tvojega bitja, so osebni in zunanji. Osebni temelj si ti sam, ves, kar te je: „Zdrava duša v zdravem telesu.“ To je najvišja blagost na zemlji, ki daleč preseza vse druge dobrine. Jaz in moji duhovi ti bodo v tem neprecenljivo koristni. Mi poznamo boljše leke za brambo proti smrti nego tvoj Rudovar; branili te bomo bolečin in opasnih slučajev ter negovali tvoj život, da ti nekoč v poznih letih smrt ne bo jadna ločitev od sveta, ampak brezbolesten prestanek življenja. Mi ti bomo takisto bistrili duha, od-

pirali vire modrosti, kakršnih ne poda človeška knjiga in izkušnja, in te naslajali z zabavami, ki jim ne nasledujeta stud in žal, to je z zabavami vede in spoznavе. Tako boš resnično blažen. Zadoščal boš samemu sebi in tvoje duševno obzorje bo gorostasno vzvišeno nad težnjami in marnjami povprečnih človeških hodnjičnjakov in krtinoplezalčkov...

„Zunanji temelj tvoje blaženosti je vse, kar je zunaj tebe, s čimer moreš vladati in razpolagati: to je tvoja imovina in zlasti denar. Človek ima veliko potreb; tebi je odkazano življenje med svojci, med omikanimi ljudmi: njih šegam, celo predsodkom, se ne moreš odtegniti. Ako sedaj po Diogenovem zgledu iščeš modrijanske svoje blaženosti v sodu brez dna in iščeš ljudi, vrednih tvoje družbe, s svetiljko za belega dne, te gotovo vtaknejo v najbližjo blaznico. Dobavljati si moraš vse potrebščine za svoj život, za obitelj, za zahtevke svojega stanu, za navadni blišč, za prijetnost in ugodnost. Za vse to potrebuješ denarja. Samó denar se more vsikdar izpremeniti v predmet tvojih raznih potrebščin, ki se vedno menjavajo. Denar služi za vse potrebe in je torej najboljše blago, dobrina sama na sebi. Bogastvo ti je zaščitje proti bedi in nezgodam, ki prete od vseh strani, in proti težavam starosti, ko jame pešati duševni kapital. Kdor je ubog, mora neusmiljeno čutiti „trojno gorje“ pesnika Simona Jenka; bogatin pa je prost vseobče človeške tlake. Vsako jutro sme reči: „Ta dan je moj, gospodar sem svojih moči in vrlin ter smem svobodno javljati svoje misli in svoje prepričanje“. No, moji duhovi so ti tudi v tem oziru prevažni pomočniki. Res imaš že nekaj imovine in tudi nekaj ved, ki ti pridobivajo bogastvo. Ali vse to je malenkost proti temu, kar ti bodo sipali moji duhovi v naročaj. Napotili te bodo na plodonosne iznajdbe; pri podjetjih, kjer gre za velike imovinske vsote, ti narekó, kdaj je denar vtakniti in kdaj umakniti; odpro ti bogate žile premoga in dragih kovin v zemeljskem drobu in ti razkrijejo zaklade, nakopičene iz davnih časov.

Tako bo tvoja osebna blaženost ojačena in obstražena z velikim bogastvom...

„To oboje bi zadoščalo za blaženo življenje; vendar človeška nrav ali pravše slabost, zahteva še nečesa več: nekaj pravzaprav nepotrebne in često celo kvarnega. Saj veš, kako se vsakdo v srcu veseli tuje hvale, najsi ni zaslužena; in kako ga peče tuja graja, najsi je upravičena. Opazoval si že, kako je marsikdo žrtvoval velik del svoje osebne udobnosti in svobode in velik kos svojega imetka edino zato, da si je pridobil priznavo in odliko: nestalno, izpremembno sodbo — drugih ljudi, često malovrednih vrstnikov. Ta nepotrebna potrebsčina je: čast in slava, da ne govorim o poštenju. Zakaj poštenost ima vsak človek; vsakdo jo docela priznava vsakomur in paziti je samo na to, da je ne izgubiš ali z nepoštenim dejanjem prevrneš v sramoto. Čast in slava je nekaj posebnega — v resnici nečimerna reč, vendar glavno živilo prirodnemu človeškemu svojstvu gizdavosti, oholosti in napuha. Saj celó tisti ni brez napuha, kdor se ponaša s ponižnostjo ali z zaničevanjem ljudske hvale. Bolj brezpameten nego blažen je res, kdor svoje blaženosti ne išče v sebi, nego zunaj sebe, in kogar bolj osrečuje ljudsko mnenje nego zavest svoje vrednosti; zlasti če pomisliš, kako neosnovano je često ljudsko mnenje, kako narejajo tako mnenje često bedaki in podli značaji in kako rado in brez dokazov se verjame vsaka ogrda tvoje osebe, dočim se mora vsaka tvoja vrlina strogo dokazati, premer jo verjamemo. Vendar, tudi to brezpametno svojstvo se mora utolažiti, da je človek srečen!... Čast, visoko dostojanstvo, imenitni naslov, red ali križec na prsih — to vse veljavi moža, to se blesti v očeh velike množice, ki sodi, da je res odličnjak, kdor je odlikovan. In ta množica nikoli ne vpraša, kako mrzlo ali toplo srce ti bije v odlikovanih prsih in kako podle misli ti lazijo v ponosni glavi. Posebno redovi so izvrstna iznajdba vpričo starih časov, ko so se zasluge plačevale in usluge darovale s težkim, suhim zlatom in

z velikimi graščinami. Tudi do teh raznih časti ti odpro moji duhovi razna pota.

„Bogastvo, ki ti bo dano, je častno že samo na sebi in za plezanje kvišku prikladnejše nego velike duševne zmožnosti. Z velikim bogastvom se utegneš pridružiti denarstvenim mogotcem, delovati z denarno silo in vplivati na narode in njih vlade po načinih, kakršne uporabljajo taki denarstveniki, in celo po bolj prekanjenih, kakor te jih nauče moji duhovi. Vedno še velja rimskega Juvenala izrek: „*Dat veniam corvis, vexat censura columbas*“; še vedno leži svet na tleh pred zlatim teletom kakor v starodavni dobi in v priznanje tega malikovanja ti bodo naslovi, oblike, celo plemstvo, ne da bi trebalo, da se pojudiš. Ako te bo mikalo, se tudi udaš državniški umetnosti. Tu ti bo poleg bogastva pomagalo tudi to, da nisi — veleum. Mož visokih duševnih zmožnosti je premalo gladek, presamosvoj. Enako zmožni ga črtijo kot tekmece in ga tudi izpodrivajo z neplemenitimi pomočki. Manj zmožni ga zavidajo, ker se boje preziranja; in velika duševna zmožnost jim je predrznost, ki se mora zavračati. S sijem bogastva, s prijatelji, ki ti jih pridobiva tvoje zlato, z laskavo priljudnostjo, ki stane samo prazne besede, in s skromnostjo, ki prikriva tvoje duševne zmožnosti, lahko splezaš do časti in do dostojanstva velikega, vplivnega moža; če še zatajiš ideale svoje mladosti ter prirodno ljubezen do svojega jezika in naroda, boš hvaljen kot razsvetljen vzornik; zakaj vzpel si se do višjega človečanskega obzorja in očistil si svoje mišljenje tesnosrčnega, neplodnega sanjarstva. Če bodeš parlamentarec, te nauče moji duhovi govoriti dvoumno, da bo na dve strani prav, in brezbarveno, da bo najbolj prav tebi; če bodeš visok državnik, ti bodo narekovali breznaglasne in nejasne govorce, s katerimi boš odeval svoje misli, in na jezik ti polože o pravi priliki diplomatski dovtip, ki se izpremeni v „krilat rek“, ako bo hladilen kakor limonada in ne žgoč kakor blisk iz ust veleumovih...

„Kdor ima čast, si želi tudi slave. Slava biva visoko nad častjo in se pridobiva edino s čini, ki se ne pričakujejo od navadnega povprečnega človeka. Poštenje in časti ti prestanejo s smrtjo, slavo pa smemo imenovati nesmrtno, in najdalje traja slava, ki jo dosežeš stoprav po smrti. Nahaja se pa tudi puhla slava in res je, kar je dejal modrijan, da je marsikdo slaven, dočim je zaslužil drug, da bi bil slaven. In res je, kar je rekel drug modrijan: „V svetišču slave bivajo nekateri mrtvi, ki niso bili notri, dokler so živeli, in nekateri živi, ki jih pa največ odneso iz svetišča, kadar so umrli.“

„Slavo pridobiš z izrednimi čini in z izrednimi umotvori. Pri obeh pridobitvah so ti moji duhovi na razpolago. Velikanske dobrodelne ustanove, epohalne iznajdbe, na primer živeža, kakršnega si videl v novi evropski državi, ali cenega kuriva od vode ali od ujetih solnčnih žarkov, ali iznajdba stroja, s katerim se v vojskah ljudje pokončujejo grmadoma, najdba nove prirodne sile: to vse so slavni čini. S takimi čini dospeš najprej do slave, ker lahko vsakdo spozna njih dobroto in veličavo. Še v življenju se ti ovije lovorika okoli čela in se ti postavi bronast spomenik; dasi je tak spomenik kočljiva reč. Zavisten kritik nemara poreče, da si spomenik sam plačal, ali pa, da so ljudje zato tako hiteli s spomenikom za tvojega življenja, ker so se bali, da ga ne dobiš po smrti. Zate je taka slava, ki jo čutiš že v življenju, boljša; nekaj imaš od nje. Vendar višja je slava iz slavnih umotvorov. — Prva slava počasi gine; tvoja ustanova ostane, tvoja najdba ali iznajdba bo še imovina in dobiček vseh ljudi: ustanovitelj in izumitelj pa se pozabi, ako imena ne ohrani zgodovina. Druga slava pa živi, dokler je ohranjen slavni umotvor, kakor na primer sluje Homer še danes, dasi ni gotovo, ali je sploh kdaj živel. Taka slava doleti samo genijalno glavo, kakršne nimaš. Tudi moji duhovi niso umetniki, ker je umetnost zgolj človeška last; tudi niso modroslovci, ker svoje praktične modrosti, ki je nadčloveška, ne morejo urediti

v sestav, kakršen bi prijal človeškemu razumu. Vendar ti pomorejo tudi k tej najvišji, neumrjoči slavi. Moji duhovi poznajo slovstva vseh jezikov in narodov. V jezikih, manj znanih še omikancem, v pozabljenih knjigah, v plevah neslavnih pisateljev ti poiščejo izborne, visoke misli. Te misli, davno povedane, toda za omikano Evropo nove, bodo tvoji izvirniki. Taka zlata zrna bodo moji duhovi razbrali, nanizali, razklepili na dolgo in široko, kakor se sploh ravna z zlatom, in okrasili z divnim reklom in slogom. Saj veš, da je glavna reč, k a k o kaj poveš, in ne, k a j poveš...

„Tvoje delo izide kar v dveh, treh jezikih. Moji duhovi bodo zatrobili slavospev, moji kritiki bodo prevpili zavidljivce, ki nalašč hvalisajo slabe umotvore, da zatemnujejo resnično dobre; takozvani omikani krogi, ki največ mislijo po tujih razlogih, in zlasti tisti knjižni molji, ki čitajo vedno in toliko preveč, da ne morejo nikoli prebaviti književne hrane, bodo strmeli o izvirnosti in globini tvojih misli in o krasnem, plemenitem jeziku, ki se ž njim dičijo. Tako boš zvečer legel spat in ko jutro dan vstaneš, onda si slaven veleumnik! Nič ne de, ako pozneje, želeč prekositi samega sebe, spišeš kaj slabšega ali prav slabega. Kadar je tvoja slava ukoreninjena v ljudskem mnenju, ne bo nihče tako predrzen, da bi, trgajoč tebi lovorov venec raz čelo, izpostavljajl samega sebe kamenjanju tvojih hvalilcev. Potomci bodo sicer bolj nepristranski sodniki od naših vrstnikov; nekoč po tvoji smrti utegne vstati strog učenjak, ki neovržno dokaže, da si posnemal srako, ki se je šopirila s pavjim perjem; ali tudi to nič ne dé. Spal boš tedaj pod hladno gomilo in najsi na nji zanamci razgrajajo še toliko, tebe ne predramijo...

„Tako ti podelim zdravje telesa, modrost in učenost, neizčrpno bogastvo, sijajne časti in večno slavo: vse najvišje človeške blagosti. Povrhu ti dovolim zopet piti vode in se odrečem tistim štirim uram tvojega spanja. Ti mi za vse to ne oddaš ni-

česar, samo svečano mi še zatrdiš, da ne boš več poslušal tistega sanjavega duha, ki je hotel razrušiti najino združbo. To novo pogodbo bodeva dogovorila in svečano potrdila, kadar boš zopet cel in svoj duh v svojem telesu. Sedaj pa ti je na voljo dano trezno premišljati, preden se odločiš; zakaj jaz ne silim, celo niti ne prigovarjam...

„Vem, nekaj te ustavlja, da bi segel po mojih darovih. To so malenkosti; žal, prav ob malenkostih se često spotikajo vzvišene težnje. Tvoje malenkosti so prirodna ljubezen do naroda in slučajna ljubezen do Cvetane; zgolj ljubezen, ki je najhujša nasprotnica blaženosti vsakega zemljana. Vsaka ljubezen je neopravična žrtva človekovih koristi, tako tudi narodna. Svoj narod, svoj jezik ljubiš z vsem idealnim ognjem — in kaj ti vrača narod za to ljubezen, najsi je požrtvovalna? Nemara ne več razen z žalnimi izkušnjami pridobljenega dokaza, da so vse človeške zveze realne in da vse težé za gmotnimi koristmi. Sebi najbližji, najpotrebnejši, edino zvesti pomočnik si vedno ti sam; zato si sam sebi vedno več vreden nego vsi tvoji slučajni rojaki. Čemu torej ta gorečnost do enega samega naroda? Ako si to ljubezen ohladiš v srcu, te bodo nekaterniki, namreč zavedni narodnjaki, pač grajali in celo zaničevali; vendar, če si visok dostojanstvenik in bogatin, zaničevanje tvojih rojakov ne bo sezalo gori do čaščenja tvojih hvalilcev in do vpliva tvojih prijateljev. Ako pa ti je taka nižavna mržnja nekaterih narodnjakov vendarle manj prijetna nego njih hvala, tedaj si tudi lahko pomagaš. Dočim se leskečeš v visokosti in v odlikah, se čuti narod samega sebe čaščenega, da ima takovega sina, ako se le o posebnih prilikah — nikar ne prečesto — milostno ozreš na svoje rojake in jim oprezno podariš drobtinico z bogate svoje mize. Tvoji rojaki, dobre duše, ti takoj zapojo slavospev iz radostno iznenadejanih src in njih hvaležnost visoko prekosi tvojo dobrotnost. Tako moreš, ne da bi se ponižal, doseči z majhnimi pomočki velik uspeh pri svojih rojakihi.

— In ljubezen do Cvetane? Bodisi. Ženstvo je lepo, ali posamezne ženske so venoče cvetice. Imej Cvetano; ljubi jo tako idealno, kakor še noben pesnik ni opeval ljubezni; vendar se ne boš mogel izogniti spoznanju, da Cvetana ni ideal, ampak ženska. Kadar se je naveličaš, kadar ti bo napoti v tvojih težnjah do časti in slave, tedaj ti tudi pomorejo moji duhovi in to po imenitnih zgledih tako, da se zakonu ohrani vsa čast, tebi pa vsa prostost v tvojem delovanju. — Ko govorim baš o Cvetani, naj ti povem, da se bo jutro dan odločevala njena usoda. Ščitil in branil jo bom pri končni obravnavi, kakor imava besedo. Vem, da bi ti po tolikem času rad zopet videl Cvetano; tega veselja ti ne morem odreči. Utegneš pa pri obravnavi učiniti tako bedastočo, da razdereš ves moj trud. Zato naredim tako, da boš Cvetano sicer gledal z lica v lice, da boš čul in videl vse, kar se bo godilo, da se pa sam ne boš mogel ne ganiti ne oglasiti, dokler ni obravnava izvršena. Tako mora biti, da je v prid tebi in Cvetani.“

*

Po tem dolgem govoru, ki pa je bil daljši, nego se tukaj čita, ker je Samorad na to očitno priporočanje kosmatega materializma in golega egoizma trdil marsikatero nasprotno misel, je izvršil Abadon brez odloga vse, kar je namenil baje v Samoradovo korist. Potegnil je iz žepa čutaro, segel po Samorada, ga potlačil k tlom, stisnil ga s pestjo in zmašil v steklenico. Ko jo trdo zatakne in zapečati, jo prenesó služni duhovi takoj na visoko železno peč v obravnavni dvorani.

Tako je prišel Samorad včeraj v stekleno ječo. Danes pa je bil najpaznejši poslušalec nenavadne obravnave, ki se je ravnokar prekinila tako iznenada.

Ko so Cvetano odvedli in se je dvorana počasi izpraznila, si je tudi Samorad zaželel svobode ter je klical Abadona in služne duhove, toda zaman. Za

kake pol ure prideta dva sodna slugi dvorano snažit in okna odpirat; bila sta očanca Kajetan in Avguštin.

„Kaj takega še nisva učinila, kar opravlja to hišo,“ pravi Kajetan tovarišu. „Gospoda predsednika je prizadela taka omotica, da smo ga komaj oživili. Sedaj se bo vendar dal vpokojiti; skrajni čas je že. No, prava sreča je, da ni prišel nadsodiški načelnik, kakor so bili zagnali prvi hrup.“

„Čudno je pa vendar,“ odgovori Avguštin, „da je Binkoštnik, ko je ob navadni uri gledal skozi okno, prav razločno spoznal načelnika, da ga je potem videl tudi v veži, da ga pa ni videl nihče drug. Povsod so ga iskali, povsod vpraševali, ali nihče ga ni videl in vsi pravijo, da se sedaj zdravi nekje gori na Koroškem.“

„Vendar skoro pride. Ali bode to grom in strela! Toda midva se ne bodeva tresla, kakor se tresejo drugi že sedaj!“

„Ali si videl, kako sta onadva ušla naši pravici?“

„Seveda sem videl, saj sem stal na dvorišču nasproti velikim vratom. Tisti Veselin je izginil, nihče ne ve, kako in kam, ko je stopil iz dvorane. Potem so stražniki, kakor po navadi, v vežo privedli tisto gospo Pavličovo, ne sluteč ničesar hudega. Pred velikimi vrati je stala tista kočija, v kateri se je po Binkoštnikovi trditvi pripeljal nadsodiški načelnik. V veži pri vratih sta stala dva moža, oblečena kakor strežnika; trije možje pa, oblečeni kakor uradni slugi, so tiščali občinstvo nazaj in delali prostor za izprevod gospe Pavličove in stražnikov. Odkod je prišla ta petorica, ne ve nihče. To so bili bržkone preoblečeni razbojniki. Ko pride gospa k vratom, vstane kakor iz tal tisti Veselin. Strežniki in preoblečeni slugi primejo stražnike od zadi, da se ne morejo ganiti. Veselin in gospa smukneta skozi vrata v kočijo. Lopovska petorica vrže stražnike ob tla, skoči skozi vrata in jih zaklene od zunaj. Kako so vratarju izmaknili ključ, ne vem. Preden smo potem dobili drugi ključ — kar v splošni zmedi ni bila lahka reč — so izginili vsi lopovi, Bog ve kam.

Tisto lepo kočijo s črnimi konji in s črnimi strežniki, kakor jo je Binkoštnik popisal nadrobno, so videli ljudje hkrati na štirih raznih krajih hitečo iz mesta. Zunaj mesta pa ni bilo sledu o taki kočiji. Sedaj so udarili na brzojavno žico, pa ne verjamem, da bo kaj uspeha. Nekateri pravijo, da je tukaj delovalo veliko denarja; jaz pa pravim, da je prišel sam zlodej po onadva, ker neče, da bi umrla skesanega srca na naših vešalih. Gotovo sta že v peklu!“

Slugi še razmišljata o tej dogodbi, potem se lotita snaženja. Kajetan mēni, da bo nekaj grošev stavil v loterijo. Avguštin se srdi, da vse vedeževalke in vse sanjske knjige za take izredne slučaje ne vedo povedati pravih števil; vendar bo stavil tudi on.

Samorad pa na peči pričakuje, da se zapazi njegova steklenica. Ali zime tedaj ni bilo; kdo bi se torej oziral na peč? Samorada do drugega jutra nihče ni motil v sanjavem dolgočasovanju.

V drugo jutro je bila zopet obravnava. Sodniki, javni obtožitelj, zagovornik in porotniki so bili nove osebe, poslušalci pa od prejšnjega dne. Obtoževani so bili Samoradovi hlapci, ker so tisti večer po svatbi in smrti Petra Pavliča namerjali usmrtiti svojega gospodarja. Skesani možje, sicer poštenjaki, so se opravičevali, da so imeli samo volkodlaka pred seboj; da jim je bila prava dolžnost umiriti truplo svojega gospodarja, da bi ne hodilo nazaj med ljudi; češ, truplo se vpokoji samo tako, ako se mu prebode srce. Vendar so bili hudo obsojeni, na žalost Samoradovo, ki je menil, da niso zaslužili kazni, ker jim je vraža toliko zmešala možgane, da v svoji nakani niso mogli spoznati hudodelstva.

Dvorana se zopet izprazni. Kajetan in Avguštin vnovič nastopita z metlo in brisalko. Govorila sta, da se o Veselinu in gospé Pavličevi ni še nič poizvedelo; in zopet se nista ozrla na peč in na steklenico na nji. —

Porotne obravnavne so trajale še nekaj dni. Na zatožno klop sta sedla tudi zakonska Ivan in Bara

Jaroslavič, zatožena, da sta gorenjskemu tovarniku prikrivala najdenih tisoč forintov njegovega denarja. Ivan Jaroslavič, sicer jako poštena duša, se opravičuje, da ničesa ni našel, ničesa prikrival, da pa je moral molčati, ker mu žena Bara kar zbolí od razdraženosti, ako ji kaj oporeka. To potrdijo vsi sosedge. Bara se opravičuje živahneje in vidi se ji, da je ženska krepkih živcev. Okrajšan posnetek nje besedovanja je tale:

„Ta tovarnik, ki ima lice tako pošteno, srce pa takšno, kakršno pozna samo Bog, ni prav nič oškodovan. Listnico, ki sem mu jo pokazala, je vrgel sam na cesto; saj je bila takó malo vredna, da bi se niti mladi cucki ne hoteli igrati ž njo. Res mu denarja nisem dala tisti večer. Da sem mu ga vrnila takoj, ko sem ga našla, bi mi gotovo ne bil dal niti solda najdnine; saj ga dobro poznam. Hotela sem to reč objaviti pri sodišču, da dobim svojih sto forintov. Zjutraj nato je bila dražba Ivanovega posestva. Šla sem k sodišču, da otmem možev dom sebi in svoji deci in da tovarniku vrnem najdeno vsoto. — Ali je bila krivica, da sem najprej skrbela zase in za deco in da sem od tovarnikovih denarjev za varščino pri dražbi vzela tistih sto forintov, ki mi pristojé po postavi? To bi bila storila vsaka mati! Precej po izvršeni dražbi bi bila na sodno mizo položila ostalih devetsto goldinarjev, ki gredo tovarniku nazaj. Toda prehitel me je in jaz sem takoj, ne odlašajoč, ne taječ, dala iz rok ves denar. Čemu sem vzela s seboj vseh tisoč forintov, ako nisem imela poštenega namena, da dam iz rok, kar ni moje? ... Kako drugače pa je mene oškodoval ta mož, ki ima tako pošteno lice! Mojega Ivana dom je bil cenjen na tisoč forintov, vreden je bil pol več. Ta tovarnik ga je izdražbal za slepih tristo in petdeset goldinarjev, ko jaz nisem smela dalje dražbati. Nekdo je hotel pozneje sodno ponuditi višjo ceno. Tovarnik mu je stisnil sto forintov v roko, da je miroval. Samo za slive je iztržil štiristo forintov, sedaj pa je prodal zemljo za dvanajststo. Moj mož pa mu je še vedno

dolžan okoli sto forintov, ker s kupom tristoinpetdeset forintov terjatev ni bila popolnoma pokrita. To je tudi vnebovpijoča krivica! Stari dolg je bil že pred dražbo trojno plačan. Plačevala sva obresti po deset od sto, potem malone enoliko za dobroto, da je obetal čakati; prodajati sva mu morala vsakoletni vinski pridelek po ceni, kakor jo je naredil sam, z namečkom, kakor ga je zahteval sam; in pri računu nama je vselej utrgal, kolikor se mu je zljubilo. Sedaj sva moj Ivan in jaz v ječi, najina deca ob beraški palici, ta poštenjak pa ne bo kaznovan!“

Nič niso pomagale besede in solze. Ivan in Bara sta bila obsojena. Smilila sta se Samoradu tem bolj, ker je uprav njegova radodarnost bila vzrok njiju nesreči. —

Minilo je nekaj dni brez obravnav in še vedno se ni nihče ozrl na steklenico vrh peči. Celo strogi, nad vse natančni gospod predsednik ni pogledal na peč, kadar je po svoji navadi hodil v dvorano vohat, ali nemara ne kade tam smotek mladi pravniški vajenci, kar jim je bilo ostro prepovedano.

Nova obravnava, toda ne pred porotniki, je podala Samoradu kratek pretrgljaj v mnogodnevni enoličnosti. Ali tudi ta obravnava, kakor vse dosedaj opisane, mu je samo pomnožila žalost in gnev. Sedel je na grešniško klop Cvetanin vratar Miško, zatožen, da je gospodu Petru Pavliču ukradel uro žepnico. Miško je govoril po pravici, da mu je tisto dragoceno žepnico podaril gospod Veselin in da on sploh ni mogel krasti, ker je ves dan, ko so bili drugi pri poroki in pri pivu, vrataril v svoji celici in tam celo obedoval sam zase in proti navadi drugih dni. Odgovorilo se mu je, da so tudi gospoda Veselina šele po Pavličevi smrti videli v dvorcu in da ga ni nihče videl poleg gospoda Pavliča. Naposled pa se še oglasi javni obtožnik: „Ako ti je Veselin podaril tako drago žepnico, bi ga jutro dan po svatbi gotovo ne bil izdal orožnikom. Tako nehvaležen vendar nisi!“

To je odločilo in Miško je bil ostro obsojen, na žalost Samoradovo, ki je bil kriv tudi te obsodbe. Rad bi bil Samorad izvedel, ali bodo kaznovani tudi tisti svatje, ki so v svatovski dvorani cekine pobirali v svoje žepe, dočim so drugi mrtvega Pavliča oživljali, in tisti lopovi, ki so mu zapalili pristavo. Toda te zadeve niso prišle na vrsto.

Peto jutro po Miškovi obsodbi so se požigali listi nekega zaplenjenega časopisa. Stari sluga Kajetan, več čemu poslu, je zakuril grmado v peči obravnavne dvorane. Gospod predsednik pa je, kakor mu vest ni dopuščala drugače, osebno nadziral požiganje prepovedanih besed in je strogo pazil, da ne uide košček grešnega papirja strahujočemu plamenu. Ko slastno gleda v ogenj, ki uničevalno izvršuje ukaz sodne oblasti, se začuje iz dvorane močen pok in cvenketanje ubitega stekla. Predsednik strogo pogleda, Kajetan odhiti v dvorano. Tam uzre pri peči kosce raznesene steklenice in moža, ki si razteza in vzravna ude. Kajetan, nekdanj srčen vojak, skokoma plane na sumljivega tujca. Tujec mu izginje izpod rok, Kajetan telebne na tla in si hudo rani nos ob steklenih čepinjah. Na ta ropot stopi tudi predsednik v dvorano in začuje iz ust preplašenega in krvavečega sluge, kakšno peklensko čudo se je zgodilo. Predsednik strogo opomni, da je Kajetan videl zató pošast, ker se je zopet napil žganja. Toda stari Kajetan ne požre take graje, ampak se naglo odreže: „Da dobivam tako plačo kakor gospod prezident, bi pil muškatelico; ali ob svoji ubogi mezdi si smem privoščiti jedva malo žganja. Pa kaj bi tisto — meni je ušel človek ali duh, ki je morebiti nedolžen; učenim gospodom pa sta izpod rok izginila dva morilca.“

Molče kurita dalje predsednik in Kajetan, Samorad pa plava visoko v zraku proti domačemu Zagorju, hvaleč našo dobo, da še ni odpravila konfiskacije časopisov. — Tam v Zagorju najprej poseti domači dvorec. Vse je zaklenjeno in na klicanje se ne oglasi živa duša. Znani ljudje, ki jih ogo-

vori na cesti, ga niti ne vidijo in ne slišijo. Potem se napoti na Cvetanin dvorec, da tam poizve veselih ali žalostnih novic. Ko stopi na dvorišče, začuje živahno pikapokanje mlatičev na skednju in ugleda, kako se dim vali iz grajskega dimnika. Pohiti v dvorec: vse sobe so zaklenjene. Pohiti v kuhinjo: ogenj je pogašen in človeka, ki je moral ravnokar piskre pristavljati k ognju, ni moči priklicati. Gre na skedenj: tam leže snopje in cepci na tleh, pa ni-jeden mlatič se ne prikaže in ne odzove glasnemu klicu.

Uvidevši neuspešnost vseh naporov, sede Samorad v perivoju za dvorcem v senco košatega drevja, kjer je nekoč s Cvetano sedeval srečne srčne ure; in tam se brezvoljno uda mislim in slutnjam, ki so ga trapile vse dni po Cvetanini kazenski obravnavi. Vsi vemo, da Samorad takisto ni iznajdljiv v mislih, kakor ni trden in preudaren v svoji volji; vendar moram povedati vsaj nekaj, kar mu je rojilo po glavi. Čimdalje bolj je bil uverjen, da je Abadon namenoma tako vplival na obravnavo, da Cvetane naposled niso smeli ne obsoditi ne oprostiti. Čemu je podaril njeni zalvi veliko novcev, ko jo je mogel drugače prisiliti, da izpove resnico? Čemu je to storil stoprav zadnji dan pred obravnavo? Čemu je dal pri obravnavi dozdevni strupeni vodici drugačno vonjavo, nego je bila ob zasledbi namišljenega zločinstva, da je tako zmotil veščake? Čemu je podmitil porotnike, ki bi bili Cvetano itak oprostili z mirno, pošteno vestjo? Zakaj se je javil sodišču kot Samoradova oseba ravno med obravnavo in ne prej? Zakaj je iztrgal Cvetano iz rok sodne oblasti ravno med obravnavo, ki bi bil vendar lahko počakal nekaj ur, da jo potem odvede takšno, kakor jo je prej, ali pa kot nedolžno oproščenko? Gotovo je, da hoče zli duh Abadon tudi s Cvetano igrati tako, kakor igra z njim, s Samoradom. Njena usoda mora viseti med obsodbo in prostostjo, da bo Abadon ubožico lažje prisilil v varavo pogodbo, ki se je potem ne bo mogla rešiti. Nemara pa je Aba-

don, zlorabeč Samoradovo telo, njega glas in lice, Cvetano ukanil celo tolikanj, da ona sedaj domneva, češ, njen rešitelj iz ječe in spremljevalec po neznani tujini je pravcati Samorad!

V tej strašni slutnji zaroti Abadona, naj ga takoj odvede pred Cvetanino obličje. Toliko da izgovori, že se dvigne v zrak in splava za solncem. Dolgo je plaval; kje in kam, ni mogel razložiti. Zdi se mu, da je obstal v teku in da mu prijeten glas šepeče na uho: „Takoj ugledaš Cvetano prosto, zdravo in veselo. Oprezno se ji pojavi, da je ne presenetiš!“

Nato se Samorad počasi spušča iz višave in razločuje pod seboj velikanski šum razsežne reke. Spomnil se je slik in opisov ter je spoznal, da se nosi nad svetovno-imenitnim Niagarskim slapom v Severni Ameriki. Tam vidi na skrajnem robu velikanske, navpične in izpodmlete pečine dve osebi, ki imata uprav na tej skali najlepši razgled na največastnejši slap naše zemlje. To sta Abadon v Samoradovem truplu in Cvetana, ki ukusno opravljena veselih lic blaženo zre sedaj v grmado valov, ki se drévé v peneči, grmeči prepad, sedaj v lice svojega ponosnega spremljevalca, ki ima oči malone edino za krasno svojo družico...

Ta prizor omami Samorada. Vzkipi mu vsa nekdanja ljubezen in v žilah mu zavre besen srd na Abadona. Bliskoma se spusti iz višave in se zgrudi pred Cvetano na kolena, kliče: „Cvetana, usmili se, pozabi! Tvoj Samorad te prosi!“

Cvetana vzdrti, boječe se oprime Abadonovega ramena in zakliče: „Ostavite naju, sicer gospod Veselin takoj ustrahuje vašo predrznost!“

Samorad vstane in strastno zakriči: „„To ni Veselin, to je peklenški duh Abadon; j a z sem tvoj Samorad Veselin!““

Cvetana meni, da ima blaznega človeka pred seboj. Abadon pa stopi v stran in izpregovori brez-naglasno: „Ta človek govori resnico, milostiva gospa! Jaz sem duh iz pekla v Samoradovem telesu. Ta spojina sence in duha pa je pravi Samorad.“

Cvetana obupno zakriči in se zažene v prepad. Samorad skoči za njo, ali puh iz brezdna mu odnese breztehtno telo kvišku, da tako skozi vrtince soparov in pen, vrvečih pod njim, niti ne more uzreti valov, ki so vase sprejeli Cvetanino truplo.

Dolgo je bil Samorad kakor nezavesten in igrača sopotov in vrtincev, ki so ga dvigali in sukali nad valovjim grobom nesrečne Cvetane. Naposled ga Abadon potegne k sebi, ga postavi na trdna tla in mu pravi srdito:

„Kar si učinil danes, preseza vse dosedanje tvoje bedastoče. Bilo bi najbolje, da izgineš v nič. Ali to bi bila prevelika dobrota zate; zatorej ostani človek, kesaj se, obupavaj in nizaj zlodejstva na zlodejstva, bedastoče na bedastoče! Cvetano si otel, kakor vidiš, samega sebe, otel pa je nisi — mene! Obsojena je ona, ker nekoč nisi bil obsojen ti; in sedaj pride meni v oblast — ona namesto tebe, ali — pred teboj. Tvojega telesa ne potrebujem dalje; kajti ne bom več branil Cvetane; in ostavljam te, ker je bil ves moj trud s teboj prazna tlaka. Nikar pa ne misli, da si s tem rešen dolžnosti najine pogodbe!“

Abadon se razprši v zrak. Samorad zopet začuti, kakor nekdanj, bolesten drhtaj po vseh udih; v tem hipu je zopet v svojem životu: morebiti kakor kaznjenec, nazaj pritiran v ječo, iz katere je ubegnul, morda kakor izgubljeni sin, ko je zopet prestopil prag očetnega doma!

XII.

Leta 1893. se je dičila Severna Amerika s Kolumbovo razstavo, v kateri je prekosila dosedanje svetovne izložbe stare Evrope. Nepričakovano velika množica radovednih in ukaželjnih omikancev iz Evrope je romala gledat to divno podjetje v Chicagu: v mestu, ki ga je kakor čudo našega premoškega stoletja ameriška iznajdljivost, odločnost in vztrajnost ustvarila v močvirnih puščavah ob Michiganskem jezeru. Na prostrano novo zemljo

brez srednjeveških razvalin, brez vojništvenih bremen in brez ogromnih državnih dolgov se je selilo tudi premnogo krepkih sinov bogate Evrope, katerim se je jelo odrekati krilo in živilo na domači zemlji. To so nekaj taki, ki so se nadejali, da v Ameriki najdejo nova domišča, in nekaj taki — zlasti iz vinorodnih pokrajin, slovenskih in hrvatskih — ki so šli srečolovit onkraj velike vode samo za nekaj časa, toliko da razbremené svoja evropska domovja od lihvarskih dolgov, narejenih v dobi, ko še nista trtna uš in strupena rosa zemljiščem jemali pridelkov in vrednosti.

Nekateri taki rojaki so si opomogli. Nekateri so od silnega napora ali od gladu legli v grob, ki ga domačini nikoli ne bodo kropili in kitili. Največ pa je bilo takih, ki jih ni toliko domotožje, kolikor žalostna spoznava, da niso našli, kar se jim je obetaló, nujno opominjala na odhod domov. Končano delo na polju, nenavadno veliko trgovinskih porazov, bližnja zaključitev svetovne razstave in mržnja domačih težakov proti inozemskim, vse to je činjevalo, da se je odslovilo mnogo evropskih delavcev.

Prve dni meseca oktobra 1893. leta je bila na velikem trgu v Chicagu tolpa nad tisoč takih Slovencev in Hrvatov, odstavljenih od dela in kruha. Živo so se pogovarjali slovenski in hrvaški vse vprek, pretresujoč najnujnejše življenjsko vprašanje: kako bomo odslej težili glad, kje se bomo greli to zimo, ob čem bo živela naša deca v Evropi: v domovini, ki nam je tako daleč in brez denarjev nepristopna? Na preprosti klopi, pod drevesom, ki je že trosilo jesensko listje, je poslušal te nesrečnike mlad gospod, po licu njih rojak in, sodeč po obrazovih potezah, ne manj gladen nego tolpa okoli njega.

To je bil naš znanec Samorad Veselin. Smilili so se mu bedni rojaki; spomnil se je, da ima na vratu čudotvoren obroč in da bi z eno besedo mogel oblagodariti vse te nesrečnike. Ali spomnil se je hkratu, koliko je že uničil nesreče, denar troseč.

Naglo vstane, da ga izkušnjava ne zavede v radodarnost, in se napoti proti stranskim ulicam.

Ko stopi nekaj korakov, mu pride naproti naš znanec Ivan Jaroslavič, dobrosrčno ga pozdravlja. Jako se Samorad preseneti, ko vidi tega moža v Ameriki. Nedoumno čudna pa mu je Ivanova novica, da ni bil nikoli nič dolžan gorenjskim tovarnikom in da on in Bara nikoli nista našla tisoč forintov. Ivan je v Ameriki že vse leto. Jutro dan pa se vrne v domovino, ker je bil toliko srečen, da si je prihranil denar za vožnjo nazaj.

„„Pozdravi Zagorje in Bizeljsko!“ vzklikne Samorad, stisne Ivanu roko in se naglo izgubi med šetalci, da ne bi Ivan videl solz v njegovih očeh. Samorad se peha med naglo vrvečo množico in jedva pazi, da ni stlačen, pohojen, povožen. V tej gneči ga nekdo krepko prime za rame. Bil je nekdanji oskrbnik Plahtalič.

Naglo seže Samoradu pod pazduho in ga odvede daleč, baje proti kraju obširnega mesta. V dokaj zapuščenem perivoju sedeta na samotno klop. Tam pripoveduje Plahtalič, da je še tisto noč, ko sta se v Parizu izgrešila med topo gladnih ponočnjakov, odpotoval nazaj v Monako, kjer je za nekaj dni doslužil Abadona in od njega dobil veliko denarja za mnogoletno službovanje. Potem se je takoj preselil v Chicago; sedaj je tukaj tolmač pri svetovni razstavi, ker govori jezikov kakor malo kdo. Hkrati tudi svojim rojakom Slovencem preskrbuje službe in pošilja denar njih ženam domov; sedaj jim pa največ piše po denar za vrnitev v domovino. Sploh je v takih ugodnostih, da ne bode stradal na stare dni.

Samorad ga nasproti spomni na njiju skupno potovanje po bodoči Evropi, na Slovogoja in Rudovara. Toda Plahtalič ne ve o vsem tem potovanju ničesar, temveč trdi, da more vsak dan svojega bivanja v sedanjosti dokazati z verojetnimi listinami. Samorad mu nato pove vse svoje dogodbe

do obupnega skoka Cvetaninega v pogubne valove, in nadaljuje:

„Abadon mi je vrnil telo in obleko. Obleka je bila kakor nova; telo pa se mi je zdelo nekamo ostarelo in oslabelo; tudi moj duh se v njem ne čuti več tako doma kakor pred zameno za lev. Ko me je Abadon ves srdit ostavil, sem hotel še enkrat skočiti za Cvetano v prepad; vendar sem se premagal. Z nekaj zlati, ki sem jih našel v žepih, sem dospel v Chicago. Tukaj sem iskal zaslužka, kakor sem vedel in znal. Odrekli so mi ga ali odkladali vedno od danes do jutri. Zlati so pošli, na pisma v Evropo ni odgovora. Prodati sem moral uro žepnico za četrtno vrednosti in sedaj pride na vrsto poslednja dragocenost, ki jo imam: prstan velike vrednosti. Podarila mi ga je Cvetana za srečnih dni. Nadejam se za ta prstan iztržiti toliko, da se prepeljem v Evropo. Tam se javim sodišču, ki me išče... Ali me res išče?... Kar sem danes doživel z nekim Jaroslavičem in z vami, mi tolikanj podira vero v resničnost mojih spominov, da se mi vse meša po glavi. Ne verjel bi, da sem v Ameriki: a tega ne morem tajiti; ne verjel bi, da živim: toda glad me opominja na življenje; celo tega bi ne verjel, da sem občeval z Abadonom: ali pereči obroč na vratu me vedno spominja nanj. Zgolj pred ugankami strmim in sam sebi sem največja zastavica. Kaj naj počnem, gospod Plahtalič?“

„Svetoval bi vam po svoji izkušnji“, dé Plahtalič zaupno. „Pobotajte se z Abadonom! V sedanjem mučnem položaju vam ne kaže drugače. Trd gospod je sicer, kruto sovraži človeški rod, vendar mož beseda je in rad nam prizanese človeške napake. Služil sem res hudo; toda take dobre penzije, kakršno imam sedaj, bi ne bil dosegel v nobeni človeški službi. Popolnoma sem svoboden, celo spokoriti se smem, ako me bode volja.“

„Niso mi znane vaše pogodbe,“ odgovori Samorad; „zato jih ne morem primerjati svojim. Vam pa je moja pogodba znana in povedal sem vam vse,

kako je ravnal Abadon z menoj. Izvestno mi pritr-
dite, da me je sestavno varal in zavajal v pogibel.
Vse mi je vzel, celo Cvetano, zaradi katere sem se
baš vdal v pogodbo z njim. Ali morem pričakovati,
da mi bo mož beseda odslej, ko dosihdob ni bil
nikoli?““

„Dragi prijatelj, Abadona ne smeva soditi po
kratkovidnih človeških nazorih. Vse, kar se vam
zdi prevara, vzemite za izkušnjo. Abadon vas mora
izkusiti, kakor se izkuša vsak novák; on mora vi-
deti, kako trdni ste in koliko se vam sme nakladati,
preden na vas zida in opira, kar vam je namenil na
korist.“

„„Jaz pa pravim, da imam že dovolj take iz-
kušnje; zato se postavim na svoje noge.““

„Kako hočete to izvršiti? V Ameriki ne morete,
v Evropo ne smete.“

„„Prav v Evropo si želim nazaj. Ondi naj me
kaznujejo, ako sem zaslužil kazen; ako pa ne, si
operem poštenje in bom srečen kakor nikoli ob
Abadonovem povodcu.““

„Pomislite, prijatelj, kaj ste gledali, dočim ste
bili v steklenici priča kazenskim obravnavam! Ali
vas ni strah tolikanj negotove človeške pravice?
Pomislite i to: Abadon, ki je dosedaj tolikanj ugodno
deloval za Cvetano, a iz vzroka, nama neznanega,
ni dogotovil ničesar, utegne vso stvar tako zasukati,
da boste gotovo obsojeni in pogubljeni; to tem
lažje, ker Cvetane ni več in se vsa krivda zvrne na
vas. Ako si v duhu obnovite vso obravnavo, spo-
znate pač, da je to prav zelo možno.“

„„Ali morete razjasniti, blagi gospod, zakaj je
Abadon s čudnim svojim ravnanjem pri obravnavi
zaprečil nad vse verjetno oprostitev nedolžne Cve-
tane? Zakaj jo je odtegnil sodbi in jo potem vodil
po Ameriki, kakor bi bil jaz njen spremljevalec?““

„Marsikaj sem že videl in izkusil, gospod, ali v
Abadonovem vedenju ne najdem nič sumljivega.
Cvetane niso mogli takoj pri prvi obravnavi opro-
stiti; to bi bilo proti sodnemu redu. Morala bi v

ječi čakati do druge porotne seje. Bila pa je že prej dolgo v zaporu; zato ji je Abadon zgolj iz dobrote naklonil svobodo in razvedritev. Nabralo se je tudi že pri prvi obravnavi toliko gradiva za oprostitev, da bi bila Cvetana pri drugi obravnavi oproščena, dasi ni bila navzoča. Toda o tem ni več govora; ubožica je prebila življenje! Bežati je morala v Ameriko, ker ji v Evropi ni bilo varnega mesta. Abadon je imel vaše truplo, ki ga je izvestno potreboval pri obravnavi. V vašem telesu pa se vendar ni smel Cvetani izdajati za peklenškega duha. Videz jo je miril in ji zdravil dušo. V vašem telesu je Abadon posnemal vašo nrav in je spoštoval Cvetano kot sveto, nedolžno bitje. Tudi vi bi ne bili ravnali drugače. O poštenju vaše neveste torej ne smete dvojiti, ako jo resnično ljubite. — Pomislite še: Abadon bi gotovo ne bil dopustil, da stopite pred Cvetano, ako je z njo namerjal kaj vam ali nji kvarnega. Tako vam pravim, da ste samo vi z nepreudarno svojo prenaglico zakrivili Cvetanin samomor. Svarjeni ste bili, preden vam je bilo stopiti pred njo, in premisliti bi morali, da Cvetanini živci spričo dolgega zapora še niso prišli v pravi red in da razgled na slap, na vabeče valove, ki drevé drug drugega v nižavo, liki življenje v večnost, mami človeka že sam na sebi... Kakor stoji razmerje, vam ne preostaja drugega nego se pobotati z Abadonom.“

Samorad nagne glavo in se globoko zamisli. Plahtalič pa molče opazuje, da nastopa mrak in hlad in da se pohajkujoča svileni gospoda že umika prteni, toda podjetnejši drhali, ki ji noč nemara bolj ugaja nego dnevna svetloba. Opomni torej Samorada, da pozna ne daleč odtod poštenega dragotinarja. Ta bo vestno povedal, po čem kupi ali vzame v zastavo dragoceni prstan. Samorad sname prstan in Plahtalič ga odnese, rekši, da se v dvajsetih minutah vrne k tej klopi; potem pa gresta na njega dom obedovat in po obedu v nemško gledališče.

Samorad se zopet vda premišljevanju nedoumne minulosti in prežalostne sedanjosti. Ne sedi

še tako pet minut, ko se mu približa lepa, mlada gospa v spremstvu postarne ženske in strežnika. Samorad spozna lepo gospo za tisto vdovo Ljudmilo, s katero je nekoč ljubeznivo govoril v salonih menjača Padelesa.

Mlada gospa uzre tudi njega. Z radostnim vzklikom speje k njemu, ga objema in poljublja ter hiti govoriti: „Našla sem te, hvala Bogu! V tolikih skrbih sem bila zate in bala sem se že, da si se ponesrečil, ljubi moj mož!“

Samorad strmi, se izmika ljubeznivim objemom in kliče: „„Nimam časti biti vaš mož, milostiva gospa! Občeval sem pač z vami neki večer v Parizu, ali jedva se spominjam tistega večera.““

„Ali si blazen, Samorad moj, da ne poznaš več svoje Ljudmile?“

„„Res mi je zmedena vsa glava; vendar to vem za gotovo, da nisem bil nikoli vaš mož.““

Ljudmila in nje mati sédeta v velikih skrbih k Samoradu in poskušata z ljubeznivimi besedami vzdramiti njega spomin. Iz njiju besed nas zanimlje jedva tole: Jutro dan po prvem sestanku v Parizu je baje Samorad zasnubil Ljudmilo in praznovali so veselo zaroko. Srečna zaročenca in Ljudmilina mati so se naravnost odpeljali v Ameriko, da se tam nastanijo. Ljudmilin oče pa je odpotoval na Dunaj, da tam s Samoradovim pooblastilcem proda vso njegovo imovino, podedovano po očetu in materi. Oče je prišel potem za njimi v New-York in vsi so bili veseli lepe kupnine za prodano imovino, dasi je bila za polovico manjša, nego je pričakoval Samorad. Takoj nato sta se poročila. Kakor je bil Samorad pred poroko ljubezniv, tako je bil pozneje neprijazen in malobeseden. Po več dni ga ni bilo domov in nihče ni mogel izvedeti, kje in s čim se bavi. Naposled je odpotoval, češ, da gre po Ameriki poizvedovat, kako bi se otele tiste velike vsote, ki jih je nekdanj vtaknil Ljudmilin oče v ameriške železnice. Pred petimi dnevi pride pismo, da se mu potovanje ni posrečilo in da ga Ljudmila, ako ga hoče še

videti, ta dan in to uro dobi v tem perivoju v Chicagu. Odšli so na pot Ljudmila, mati in oče, da se nastanijo v Chicagu in da Samorad morda tukaj dobi dobrega zaslužka, ker novci, iztrženi za njega imovino, poidejo kaj skoro... Sedaj pa se je treba vrniti v hotel; zakaj mrači se in tod okoli se plazijo sumljive osebe.

Samorad se obotavlja in roti, da se ni nikoli poročil z Ljudmilo in da nikoli ni dal njenemu očetu pooblastila, naj zapravi njegovo svojino. Ljudmila prosi in vije roke, njena mati pa vstane in obsiplje Samorada s tolikimi obrekami, da jo moramo smatrati za vzor vsem taščam. Ko je očitanje najognevitejše, pa se Samoradu od druge strani približa druga lepa, mlada ženska, ki naglo sede k njemu in se strastno oprime njegove levice, ki je še prosta. Ta ubožneje oblečena ženska je tista nazvirdova Darinka, ki smo jo s Samoradom vred opazovali v Monaku in pozneje tudi pri Padelesovih v Parizu. Z Darinko pristopi tudi postarna ženska. Ko ta spremljevalka vidi, kako se od one strani Ljudmilina mati obreguje na Samorada, obudi se tudi nji sla posnemati vzorno taščo in jezik se ji sproži. Tudi Darinka ne molči.

Iz besedovanja obeh naj posnamem samo toliko, da bi se bila Darinka v New-Yorku poročila z visokim dostojanstvenikom in da je Samorad, prišedši v Ameriko, to poroko razdril, slepeč Darinko z bogastvom in z ljubeznijo. Nedolžna, neizkušena Darinka mu je verjela in udala srce in roko. Skoro po poroki je spoznala, da mož nima prave ljubezni do nje. Često je izostajal podnevi in ponoči ter se je potem grdo togotil, če ga je žena opominjala. Naposled je šel popolnoma od nje; Darinka bi bila umrla od gladu, da ni prodala vsega do najpotrebnejših reči. Iskala ga je po časnikih in se je napotila v Chicago, da ga morda tukaj najde. Sedaj ga je našla in ga ne izpusti več iz rok.

Zaman se Samorad izviija rokam razvnete Darinke in zaman se roti, da se tudi z njo ni poročil

nikoli. Mladi ženski sta vsaka na eni strani, trdo se ga držéč, jokali in prosili, a starki sta mu hoteli razpraskati obraz. Naposled pa se starki sporečeta in malone spopadeta. To dá Samoradu toliko duška, da svojima usiljevanima ženama odkrito pove, da nima službe ali doma, niti drugega imetka razen obleke na sebi in da si nocoj ne more kupiti niti kosa kruha; prav nič jima torej ne hasne, je li njiju mož ali ne.

Pomen teh besed, prav verjetnih glede na Samoradovo zunanost, je Darinka razumela takoj. Vstala je in kričala v množico pohajkovalcev, da zahteva svoje pravice. Če ne bode ta mož njen, ne imej ga tudi ona druga ne. Možaki naj pristopijo, naj začujejo njeno tožbo in naj takoj kaznujejo moža, ki je imel hkratu dve ženi, kateri je obe osleparil in sedaj obe zatajuje. Kar na to drevo ga naj obesijo!

Na vpitje obdivjane Darinke tolpa možakov neprikupne zunanosti res obstopi Samorada in ženske. Možem se zna na obrazih, da bi jim ne bila napačna zabava, ako obvisi ta nepretežki mladenič na pripravnih veji nad svojim sedežem, in že stopi podjeten capin na mizo pred Samoradom ter s krepkim glasom kliče svoje tovariše in jim razklada, kaj je učinil ta inozemski postopač z dvema poštenima mladenkama v naši Ameriki, kjer je toliko premalo žensk, da si marsikateri poštenjak še ene ne more prisnubiti! „Kaznujmo tega zločinca po domače v strah in zgled vsem inozemskim kruhoborcem!“

Samorad je bil ves potr t in je že pričakoval trenutka, da se na njem izvrši ameriška lynchpravica; kar pristopi od zadi junaški orjak v opravi mestnega redarja in z revolverjem v desnici. Ta zapove z mogočnim glasom mir, prime Samorada čez pas in ga krepko in odločno nese iz okroga te opasne tolpe. Nihče se ni lotil samozavestnega orjaka.

Ta mož odnese Samorada iz perivoja na hojeno cesto; tam ga postavi na noge, mu seže pod pazduho in ga odvede proti hiši preprostega in malovabečega lica. Vendar se Samorad razveseli te hiše, ko nad okni pri tleh prečita na veliki deski z debelimi kričnimi črkami naslikan napis v slovenskem jeziku: „Gostilna pri poštemem Kranjcu.“ V veži te gostilne se mestni redar poslovi od Samorada in mu veli v čisti hrvaščini: „Spoznajte me za rojaka Primorca, ki vas je v Parizu ovadil redarskemu oblastvu zaradi ponarejenega bankovca, ki pa ni bil ponarejen, kakor se je pozneje osvedočilo. Dalje sem vas že opazal in še o pravem času spoznal, da sem vas otel nagle lynch-sodbe. Tudi tukaj sem v redarstveni službi za razstave; potem pa se vrnem v Pariz k svoji ženici. Ne čudite se, da sem vedno redar. Hrvat sem od dobrosrčnega naroda in mi smo že često marsikaj oteli v silah in nadlogah ter opravljali nesebično redarstveno službo od turških bojev sem do najnovejše dobe. V Parizu sem vam morebiti delal krivico. Odplačal sem vam ravnokar nekaj svojega dolga. Čakajte me do zjutra v tej gostilni. Jutri vam poplačam še nekaj. Vem, da ste brez novcev; oprostite torej, da vam tukaj ponudim dva dolarja. Več nimam pri sebi. Jutri bom pri denarjih.“

Samorad izreče srčnemu rojaku iskreno zahvalo, da mu je otel življenje, odločno pa se brani ponujenih dveh dolarjev. Nekdo stopi iz gostilne v temno vežo ter opomni pol slovenski pol hrvaški: „Pri meni se dolarji ne odklanjajo. Ako jih nečete, jih dajte meni, prijatelj!“

Primorec pa odvrne: „Če jih neče, kdor jih potrebuje, jih ne dobi, kdor jih ne potrebuje,“ — in se izgubi na cesti med šetalci.

Mož, ki ni prejel zahtevanih dolarjev, prijazno odvede Samorada v gostilno. Bila je to srednjevelika soba brez pivcev, razsvetljena z majhno, brlečo petrolejevo svetiljko. Krčmar „Pri poštemem Kranjcu“ spozna svojega gosta takoj za starega znanca Samorada Veselina, ta pa krčmarja za nek-

danjega vseučiliškega vrstnika Živka Tratilka... Neprijetna iznenada obema!

„Anti si zaigral svoje novce v Monaku?“ vpraša Živko Tratilek.

„Vse sem zaigral, samo novcev ne,“ odgovori Samorad žalostno.

„Oj, ti srečni človek! Pri meni je baš narobe. Vse imam, samo denar sem zaigral. Nocoj sem še v tej hiši, ubog in lačen, da mi pajki predejo po želodcu. Jutri me gospodar postavi pred kap; vendar še bomo ptiči, če imaš kaj drobiža!“

„Dobiti bi bil moral še nocoj dokaj novcev. Ali poseglo je nekaj vmes, da moram čakati jutra,“ pravi Samorad in pove dalje, kako je dal Plahtaliču dragocen prstan, da ga vdenari. Preden pa se je vrnil Plahtalič, sta Samorada napadli dve tuji ženski in capinska drhal bi ga bila obesila, da ga ni otel blagi Primorec.

„Kdo pa je tisti Plahtalič?“ vpraša Tratilek radovedno.

„Veš, to je tisti suhi, postarni gospod, ki je bil s teboj vred v Monaku in oskrbnik dvorcu ruskega kneza, kjer sem prenočil in dobil tebe. Govoril je tudi slovenski.“

„Oh, se že poznamo! Tista suha južina je bil strežnik kakor jaz, po rodu Furlan, sicer pa velik slepar. Tudi dvorec ruskega kneza ni bil drugega nego zloglasna zakotna igralnica. No, če ima ta Plahtalič tvoj prstan, onda z Bogom novci in Plahtalič! Vedi, ta človek je premeten zmikavt in nevaren vsem žepom, samo mojim ne!... Vendar ne žaluj, ne obupuj! Sedi za mizo! Uboga sva kakor nekdanj Job na gnojišču; in če nimava jesti in piti, se pa grejva ob spominu veselih dni in pasiva se ob načrtih boljše bodočnosti!“

Samorad sede za dolgo mizo in se čudi, da v gostilni ni gostov, dočim je sedaj za razstave toliko tujcev v mestu, da marsikdo rad plača po dolar samo za trd stol, da more na njem presloneti dolgo noč.

Ali Tratilek odgovori: „To je posebna smola, ki se me vedno drži. Opremljen s tvojim denarjem, sem prišel zopet na Dunaj. Toda z učenjem ni šlo več. Sličen sem bil tovarišu modroslovcu, ki se je toliko let učil grščine, da je naposled pozabil grški alfabet. — Moral sem torej z Dunaja in sem šel preko Budimpešte, Belega Grada in Trsta v Ameriko do Chicaga, nadejaje se, da se tukaj naredi kaj denarja. V zakup sem vzel to gostilno, v katero so prej zahajali sleparji, tatje in drugi katilinski značaji. Ti ljudje imajo sedaj, za razstave, zlate dneve in ne hodijo v tako preprosto beznico. Da privabim gostov, sem kupil to desko, na kateri se košati napis: „Pri poštenem Kranjcu“. Prišel je k meni marsikdo izmed priseljenih rojakov, toda nihče nad enkrat. Oglej si sobino opravo in takoj vidiš, zakaj. Težke, debele mize so pribite k tlom, takisto klopi k stenam. Na mizah so kositarne skledice trdo vdelane v mizje vdolbine. Kozarci od pocinjenega železa tiče vsak v svoji luknji in sleherni je z močno železno verižico priklenjen k mizi. Potiplji pod mizji rob! Na polici so žlice, noži, vilice; vse visi na močnih železnih verižicah. To je beznica za lopove in vzel sem jo v zakup, ker drugačne niso bile na ponudbo. V taki gostilni pa naš Slovenec ne vztrpi, najsi je še tako skromen. Nocoj mi poteče zakup, ker nisem plačal zakupnine naprej, in zjutra se dostojno, kakor sem vaju, umaknem neznanemu nastopniku. To noč bodeva prebedela. Gostilničar sem sicer, ali postreči ti nimam z ničimer negoli s svežim zrakom, nekaj časa z lučjo, potem pa s temo. Prebito bo dolgočasno, ko nimava nič za usta!... Vendar, našel sem nekaj — velikanska ideja! Čemu mi bo jutri deska s „Poštenim Kranjcem“? Takoj jo zadrobižim, in dosti bo jedi in pijače.“

Kakor bi trenil, skoči Tratilek na okno, se vzpne skozi nje in sname desko raz čavlje; nato plane na cesto in se izgubi z desko na ramenu v temo. Ne mine četrť ure, in že je na mizi obilo smotk, kruha in mrzle pečenke ter liter močnega

žganja. Gladnika sedeta k večerji in čudno škrobatajo verižice na vilicah in nožih, ko si zakladata lačna usta.

*

Ko se tako hlastno krepčata, vstopi naglo človek srednjih let. Bil je prav lično opravljen, vendar takšnega lica, da se ga ustrašiš, ako ga srečaš na samoti. Ta človek se postavi pred Samorada in mu zakliče z odurnim glasom:

„Dobil sem vas, gospod Samorad Veselin, in ne ubegneta mi več iz pesti! Kaj me gledate, kakor da me več ne poznate? Takoj me spoznate in pomnili me bodele vse žive dni, če je kaj pravice na svetu. Vaš sorodnik sem, dasi vam je zibel tekla v tolstem Zagorju, meni pa daleč na skopih bregovih Jadranskega morja. Prav to sorodstvo je vzrok, da sem največ nesreče prebil baš zaradi vas: ne zato, ker se bogatin neče spominjati ubogih svojcev, temveč zato, ker jih celo preganja. Bil sem v Odesi v dobri politični službi. Tedaj je vaš nekdanji varuh moja mater — vašega očeta sestrično — terjal za star dolg, ki ga je bil vaš oče pravoveljavno odpustil. Ta daritev se ni mogla več dokazati, torej se ni verjela. Prišlo je do tožbe in naposled do sodne prodaje materinega doma. Da se mati otme, pošljem zadostno vsoto v ruskih rubljih. Bile so tedaj v moji domovini nekeve borbe in spletke in po časopisih je bilo dokaj hrupa „o potujočem rublju“. Tamošnje oblastvo je moj ruski denar zaplenilo in preden je bila dokazana materina in moja nedolžnost, so prodali materin dom na sodni dražbi za slepo ceno. Okoristil se je pri tem neki Žid. Mati mi je skoro potem umrla za žalostjo.

„Ko sem vse to izvedel, sem odposlal tamošnji vladi ostro pritožbo. Posledica mojemu odporu je bila, da me je ruska gospoda odslovila od službe, češ, da ne more rabiti človeka, ki je tolikanj nespreden politični uradnik, da pošilja v inozemstvo rublje namesto inozemskega denarja in da še s pritožbami

nagaja tujim vladam. Šel sem iz Odese naravnost v Pariz. Tam sem dobil važno policijsko službo, bolj težavno, manj mastno; vendar sem si opomogel in se oženil ter srečno v zakonu prebil nekaj let. — Prišli ste v Pariz vi, gospod Veselin, in za vami ali nemara zaradi vas neka gospica Darinka, lepa, živahna ženska. Znanka mi je bila iz detinskih let in vnela se je med nama ljubezen toliko brezpa-metna kakor nepremagljiva. V omami te rastoče strasti sem se naveličal težavne službe v Parizu in, vedno opozarjan na razstrelbe in dinamitovce, sem izumil strašen načrt. Zavaroval sem si življenje za visoko vsoto. Zakonski svoji družici sem povedal, da bo v malo dneh razstreljeno policijsko poslopje uprav tam, kjer je moja službena soba. V moji uni-formi bodo našli razmesarjeno truplo in poreko uradno, da je moje. Ali to ne bo moje truplo. Ko se to zgodi, naj si dá žena osvedočiti mojo smrt, po-tegne naj zavarovano vsoto in naj gre za mano v Ameriko, kjer jo bom čakal na izvestnem kraju pod novim imenom „Nikon Ubeg“.

„To je bil dogovor z ženo. Drugačen je bil s krasno Darinko, ki sem jo iz raznih razlogov sprejel v policijsko službo. Nje naloga je bila, da omreži človeka, meni kolikor možno podobnega, in ga zavede v mojo službeno sobo; tam naj mu obleče mojo uradno uniformo ter ga omami z omotno pijačo. Potem bo tam shranjeni dinamit brez ne-varnosti zase užgala z navito uro, ki izproži samo-nét ob izvestnem času. Kadar se razstrelba posreči, pa odrineva takoj proti Ameriki preoblečena, pre-obražena in pod tujim imenom. — Tisti večer, ko je bilo vse to namenjeno in pripravljeno, ste vi bili pri denarstveniku Padelesu v gosteh. Tam sem bil tudi jaz z Darinko in sem jo opozoril na vas, ker ste mi jako podobni. Omreževala vas je, kakor je vedela in znala, in izšlo bi se bilo vse točno, ako bi ne bila odločno izrekla, da vas neče za žrtvo, ker ste ji rojak in ste ji podarili dokaj novcev; te pa bodeva potrebovala v prvih dneh svojega bivanja

v Ameriki. Vaš prijatelj, plemeniti Plahtalič pa, jako plemenita duša, ki je tudi imel obresti pri tej igri, je Darinki baje povedal, da nosite na sebi nekak amulet ali talizman, ki bi naredil, da se samonét ne izproži. Darinka in vaš Plahtalič sta našla drugo žrtev za moj naklep in ondaj, ko sem vas zasačil v Primorčevi gostilni, je bil nova žrtva, vaš namestnik, že zaprt v moji uradni sobi. Omamljenega z opijem so ga trapile orientalske sanje, dočim mu je bila poslednja ura že navita in na nji nastavljen smrtonosni kazalec. Eno uro mu je še bilo živeti, ko smo vas dovedli v policijsko hišo. Povedali ste mi tisti večer, kdo ste; zato sem vas dal zapreti v nadstropju nad svojo sobo, da se osvetim za krivico, ki ste jo storili moji materi. Razstrelba se je izvrstno obnesla — toda ne popolnoma, zakaj prizanesla je vam.

„Ko dospem z Darinko v Ameriko, najdem vas že tam in ne morem razumeti, kako ste se oteli iz razvalin in kako ste prehiteli mene in Darinko. Za nekaj dni mi je ušla Darinka z vsemi novci; kam in kako, to najbolje veste vi, gospod Veselin! Ali to še ni vse. Jeli ste me preganjati. Izvežban sem v trgovinskih vedah in policijskih tajnosti, dober risar in fotograf sem ter popolnoma večš hrvaškemu, laškemu, nemškemu, ruskemu in francoskemu jeziku; vendar nisem mogel nikjer doseči stalne službe. Edina nadeja mi je bila, da pride skoro žena in prinese zavarovano vsoto, ki jo je že potegnila, kar so povedala pisma, poslana Nikonu Ubegu. Naposled pa pride pismo, da je moja žena zvedela, kako se Nikon Ubeg v Ameriki postavlja z neko sumljivo Darinko; zato žena rajši ostane v Parizu in si tam izbere poštenega domovinca; saj je vdova in mlada; zavarovana vsota pa tudi ni majhna... Nihče drug me ni zatožil pri ženi nego vi, ker samo vi ste po Darinki izvedeli tajnost. S tem ste me uničili... Sprl sem se s človeško družbo. Prej sem zasledoval in lovil sleparje, lamače in dinamitovce; sedaj sem se pridružil nekdanjim svojim sovražnikom, da jih z

umetnostjo, pridobljeno v policijski službi, branim zasledovanja. Tako se živim še dokaj dobro, dokler traja razstava. Tudi vaš Plahtalič je v mojem krdelu in uprav on mi je povedal, kje naj vas iščem. Smem vas takoj usmrtiti, ne da bi se bal kazni. Pa nečem. Meni življenje toliko preseda, kolikor je vam nepotrebno — in v Ameriki sva; zatoorej se bodeva dvoborila po amerikansko.“

Samorad se zaklinja in roti, da od tistega večera v Parizu, ko je bil naposled odveden v ječo, do nocoj ni videl ne tega gospoda ne Darinke. Ali Nikon Ubeg se ne dá pregovoriti, ampak potegne iz žepa črno in belo kroglico, dene obe v Tratilkov klobuk in zapove Samoradu, bodalce nadenj zavihitivši, naj potegne eno kroglico iz klobuka...

Samorad potegne črno kroglico...

Nato zarohni Nikon Ubeg: „Torej se usmrtiš sam, črna duša! V dvanajstih urah se mora to izvršiti, sicer te moji pomagači spravijo iz sveta. Nikar ne misli, da uideš mojim pestem!“

*

Tujec naglo odide. Pod okni se začuje burno govorjenje več ljudi in Samorad, boječ se novih napadov, naprosi Tratilka, naj zaklene gostilno. Toda Tratilek pravi, da tega ne sme zaradi strogega redarstvenega nadziranja, in se zopet vda prejšnji veselosti ter jedi in pijači. Samorad pa se ne dotakne jedi in žgane pijače, nego si želi samo vode; zakaj trpinči ga huda žeja; hkratu pa se spomni, da ne sme piti vode.

Živko Tratilek ga potolaži: „Kaj bi mislil na vodo, dokler imava dovolj žganja! Žganje je na mizi; voda je sicer tudi blizu tikoma za hišo, toda ni za pijačo nego samo za to, da kdo utone v nji. Na smrt pa ne misliva! Kaj bi se bal trenutka, ki nekoč mora priti? Ne trpinči se še sam, saj te že drugi preveč! Misli rajši na življenje! V teh dvanajstih urah, ki jih boš še živel, te morda doleti iznenadna sreča. Saj te zjutraj poseti tvoj rojak, ki ima nekaj de-

narja. Kolikrat se je že razbila in potopila moja ladja, toda vselej so me še valovi vrgli na rešni breg! Ali si ti manj vreden negoli jaz? Razjasni se torej in se loti žganja! To ti je najboljše zdravilo proti žalosti, zlasti ko nimava drugega. Če nečeš piti, si pa zapali smotko in mi pripoveduj svoje dogodbe, da si okrajšava noč, ki nama bode še dolga.“

„Povej ti svoje!“ “ odgovori Samorad. „Moje so prežalostne in neverjetne.“ “

„Moje pa se predolgočasne,“ ga zavrne Živko Tratilek.

Nato začujeta iz temnega kota pri peči prijazen glas: „Če nočeta vidva pripovedovati, pa dovolita meni. Morda povem nekaj zanimivih novic.“

Osuplo se oba ozreta v kot, kjer sedi neznan mlad človek, ne da bi vedela, kako je prišel v sobo.

Tratilek ga pozove, naj prisede k jedi in pijači. Tuji mladenič pa se ne gane iz omračja pri peči; ko mu dovolita govoriti, povzame:

„Kako mi je ime in kje sem se porodil, nima pomena. Najbolje je, ali pravše, najbolje bi bilo, da vsakdo velja, kar je, neglede na ime in rojstvo, in da se vsakdo rabi, kakršen je, in ne, kakršen bi moral biti. Roditelji so mi bili imoviti in pošteni. To poštenost naglašam, ker sem tolikrat čul in čital: „J. J. je bil sin ubogih, a poštenih roditeljev,“ dočim se pridevek o poštenosti navadno opušča, kadar je J. J. sin bogate obitelji. Ne zdi se mi pravilno, da se poštenost nekamo pridomišlja pri bogastvu, a za izjemo smatra pri uboštvi. Pogled v življenje nas uči narobe, da ubožcu, kojega področje je majhno, gleda vsakdo na prste in da ubožca ob skromnih njegovih potrebah navadno ne vabi skušnjava, da bi se odtezal stezi ravne poštenosti; zakaj bil bi brez imetka, ako izgubi edino svoje bogastvo: mirno vest. Nasproti pa je bogatinovo področje veliko, potrebe so mu obsežne in rastoče; in uprav bogastvo s svojim vplivom in z mamečim pohlepom po vedni množitvi je vsakdanja skušnjava, ki te neprestano

miče v nenravnost. Zato se tako rado očita bogatinom, da so po krivih potih prišli do bogastva.

„Mojim roditeljem se kaj enakega ni očitalo. Oče mi je sedel na velikem podedovanem posestvu, poleg katerega je opravljal veliko trgovino, takisto podedovano; mati mi je bila blaga, omikana gospa. Oče je marljivo in razborno vodil gospodarstvo od zore do mraka. Prav tako je tudi mati uvaževala, da je čas naše najdražje blago; zakaj ne dá se nadomestiti z ničimer; vedela pa je tudi, da ne more žena in mati tega dragega nenadomestnega časa rabiti bolje nego za vzgojo svojih otrok. Jaz sem ji bil edinec, bodro, živahno dete. Ne pomnim, v kateri dobi sem se naučil čitati črke in številke; tako zgodaj me je mati naučila vsega tega in še mnogo več. Vendar mati moje nadarjenosti ni hvalila očito in je znala govorico vselej tako zasukati, da me tudi drugi ljudje niso hvalili vpričo mene. Često je povabila deco iz vasi, moje vrstnike, na naš dom. Prosto smo se igrali in mati nas je ljubeznivo vodila ter skrbno pazila na to, da sem bil vseh dečkov najbolj najvljudnejši in da nisem razkazoval večjih svojih ved ali udobnosti gospodskega doma. Odtezala me tudi ni družbi odraslih ljudi. Tam pa sem moral molčati in gledala je na to, da nisem zinil brzoustne šaljive besede, kakršne otroci radi povedo, kadar jih nos srbi, da jih potem poslušalci, včasih celo roditelji, pohvalijo, kako so duhoviti. Ako pa mi je ušla napačna beseda, je mati naredila, da sem odšel v svojo sobo, ne da bi bil kdo opazil, kdaj in zakaj. Tam me je pokarala, toda nikoli vpričo drugih ljudi, in me je poučila, kako naj se drugič vedem ob taki priliki. Zgodaj me je naučila strahu božjega; navadil sem se spoštovati starčke, ljubeznivo ravnati s siromaki in prijazno občevati z vsakomur. Največja materina skrb je bila, da mi blaži srce in navda vsespočetno otroško dušo s krščanskimi nazori. Še sedaj ne morem pozabiti, kako mi je narekovala molitev, kako me je učila sklepati ročice — vedno se mi je zdelo, da moli

pobožneje negoli jaz. Kako sem bil često vesel hvaleznega pogleda ubožca hromaka, ki sem mu polboječe, pol srčno prinesel materin dar na domači prag!

„To je bila moja zlata doba, ko še nisem posedal na šolskih klopeh. Tedaj mi je bila šola vsa pisana zemija, knjige vse, kar je zanimalo zvedavo detinsko glavo, od Boga nad zvezdami do črvička v prahu; in to knjigo mi je čitalo materino oko in jo razlagalo z blagimi nauki materino srce. Ne vem, kdo je bil bolj vesel, ali jaz matere ali mati mene, in kdo bolj srečen.

„Potem so mi dali domačo učiteljico in sem nekoliko hodil v selsko osnovno šolo. V tej šoli sem vse znal najbolje in učitelj me je hvalil med vsemi najbolj. Doma me je učiteljica vežbala v šolskih naukih, v nemščini in francoščini, celo po klavirjevih tipkah sem moral raztezati prstke. V vsakdanji moj čas je nastopil nekak red in za igro in prosto zabavo je ostajalo malo ur. Tudi za materine nauke je bilo manj prilike od nekdanj; ali kako rad sem poslušal mater! Saj je govorila vse presrečnejše in umevnejše nego hladna, učena učiteljica! — Za osnovno šolo je nastopila gimnazija. Ostal sem na očetnem domu in pridejali so mi k učiteljici tudi domačega učitelja. Ta dva sta razdelila moj čas medse; tekmovala sta, kdo me bo bolj olikal, in čas za igre in za občevanje z materjo se mi je še bolj prikratil nego prej. Nastopila je doba, ko so mi tlačili vsakojake nauke v glavo; vzgoja srca in značaja pa je zaostala — in to samoumevno; saj pri vsakoletnem privatnem izpitu nisem bil vprašan, kaj je v srcu, ampak le, kaj je v glavi. Čutil sem nekakšen dolgčas po materi, dasi sem jo videl vsak dan, in zdelo se mi je, da mi nekaj nedostaja, dasi sem dobro napredoval v vseh predmetih. Rad sem se učil, vendar mi je bilo učenje nekam praznotno in suhoparno. Morebiti zato, ker so me vzgajali, kakor pitamo jeseni gosi in pure, da so tolstejše. Tudi pri meni se je gledalo samo na tolščo: na

veliko vednosti v glavi; za zdrave, krepke mišice, za trdne kosti ali za značaj in za prosto, živo gibanje mladega duha ni skrbel nihče razen matere v tistih malih urah, ki so nama ostale po učnem redu. To je trajalo štiri leta na očetnem domu. Ko sem uspešno završil četrti gimnazijski razred, se moj oče ponesreči. On in njegov prijatelj, vlastelj iz soseske, sta se vozila čez veliko reko ob povodnji in utonila.“

„„Dovolite, gospod,““ mu seže Samorad v besedo, „„da vas vprašam: Je li slučaj ali namen, da pripovedujete moj životopis?““

Tuji mladenič nadaljuje: „Resnično pripovedujem svoj životopis in veseli me, da vas zanima, čim nahajate v njem sliko svoje mladosti. Toda prosim, ne motite me, ako morda najdete pozneje še katero podobnost med svojim in mojim življenjem, ter pomislite, da se veliko mladine vzgaja po enem načinu; zato je tudi lahko možno, da so prav enaki usodni slučaji odločevali moje kakor vaše življenje. — Naj torej povzamem povest. Po nagli očetovi smrti se je težko breme velikega gospodarstva naložilo na materine rame in jaz sem namesto očeta dobil tujega sovaruha. Mati je namerjala nekaj prodati, nekaj dati v zakup in se z menoj preseliti v veliko mesto, da bi se tam izšolal pod njenimi očmi in imel za pomočnika pri učenju dobrega sošolca. Sovaruh pa je menil: „Mati ostani doma; zakaj imovina se mora ohraniti; deček pojdi sam v mesto, toda ne v javno šolo, ampak v zasebno vzgajališče. Za mladeniče, ki lahko plačujejo, je dokaj izvrstnih takih zavodov.“ Obveljala je varuhova volja, in sprejet sem bil v sloveč zavod.

„Nastopila je nova doba, ki je trajala štiri leta višje gimnazije. Prejšnja leta je bila moja vzgoja osebna, odslej je bila združna. Vsi gojenci smo nosili enolično opravo; takisto enolična je bila vsem tudi vzgoja po strogem domačem in učnem redu kakor Prokrustova postelja. Kdor izmed učencev je bil slab in nagajiv, s tem so se naši učitelji bavili po-

sebe. Jaz sem bil z doma vajej pokorščine, reda in marljivosti; z mano torej ni bilo posebnega opravka, ker sem brez tega zadobival propisano mero učenosti in sem se gibal med mejami hišnega reda. Prinesel pa sem s seboj tudi svoje mladeniške sanje in nazore, želje in sodbe. Za ta moja svojstva, sploh za razvitek moje poedine osebe ni bilo mesta v hišnem redu. Zdelo se mi je, da sem preziran, ko sem bil med najboljšimi učenci, in da sem tako zelo osamel, ko ni bilo nikogar, da bi poravnal moje svojstvene nazore in želje, ako so bile napačne, ali jih pospešil, če so bile dobre. Med stotino živahnih vrstnikov sem bil sam svoj vodnik, sam sodnik svojega srca. Čimdalje bolj je bila mučna ta samotnost; in da jo preženem, sem pribežal h knjigam. Čital sem vse vprek, karkoli se mi je dovolilo in kadarkoli mi je čitanje dopustil hišni red. S tem sem res pregnal čustvo osamelosti in knjige so mi bile družice in zabava — toda ne v korist. Pristopilo je namreč k rednemu šolskemu uku toliko neuredovanega berila, da moj duh ni mogel prebaviti vsega po vrsti. — V šolskih klopeh se je slej kakor prej skrbelo za duševno tolščo, z berilom doma pa sem malone pokvaril tudi to tolščo. Spomin sem imel izvrsten, pametoval sem skoraj vse, ker sem čital pazno in slastno; ali često se mi je zdelo, da ne morem urediti nabranega gradiva v svojih možganih in da v njih nedostaje prostora za moje izvirne misli in sodbe.

„Pač, bil je prostor, toda v možganih mi je bilo vse nanošeno kakor v prodajalnici stare železnine in vse v neredu kakor v izborni knjižnici, kadar potres na eden kup vrže vse knjige, ki so bile prej razvrščene na raznih policah. Skoro sem čutil, da sem se polagoma navadil samo to izreči za plod svojega mišljenja, kar sem si izposodil iz knjig. Tako se mi je polenila miselnost, oslabela je moč, svobodno misliti; in spoznal sem, da mi je svojestna sodba čimdalje manj gotova in stanovita. Bil pa sem že toliko zaveden, da se nisem izpreobrnil.

Ne da bi uril svojo miselnost in razsodnost, sem iskal le še naporneje po vsakršnih knjigah tujih misli in nazorov. Bili so učitelji, ki moje izredne vednosti, nakopičene iz knjig, nerabljenih v šoli, niso cenili in so predme stavljali součence, ki so manj čitali, namara celo manj vedeli negoli jaz, toda so svoje znanje pridobivali s svojim umovanjem. Črtil sem take učitelje kot tesnosodne in pristranske. Vzor so mi bili drugi učitelji, ki so hvalili moj spomin, mojo neutrujeno marljivost in vednost, ki preseza obično mero moje dobe.

„Dovršivši gimnazijo, sem vedel res veliko, ali še več sem si domišljjal. Ponosen na većinoma izposojeno in neprebavljeno vedo, sem preziral svoje vrstnike; ošabno sem obsojal vse, kar se ni ujemalo z mojimi nazori; govoril sem o vsaki reči brzoustno in nadležno; vsakomur sem vsiljeval nezmotno svojo sodbo in kdor mi je kaj prerekel ali se drznil dokazovati, da se motim, njega sem uvrstil med „profanum vulgus“: Žalostno je mati opazovala sumljivi vzlet mojega duha. Nasproti pa sem jaz mater miloval, da je tolikanj zaostajala v duševnem delovanju, dočim sem jaz napredoval nedosežno za njen razum. Še na misel mi ni prišlo, da je hudo izgrešil pravo stezo, kdor ne more več umeti svoje matere... Tako mi je glava pokvarila srce. In kje je ostal značaj? — Šaj nisem živodušen mladenič, nego suh herbarij namesto svežih prirodnih cvetic: neurejena zbirka nezanesljivih posnetkov — „de omni re scibili — et quibusdam aliis“, namesto lahkokrilih mladeniških nazorov in nebotičnih namenov.

„S takim duševnim imetkom in svojstvom sem vstopil na vseučilišče in tak sem ostal tam. Dočim so si moji znanci, ne zanemarjaje knjig, bistrili nazore in si jeklenili značaj ob živem, polnem človeškem življenju, sem jaz tičal v sobi in v priljubljenih knjigah takisto brez osnovane smeri kakor na gimnaziji. Najbolj me je mikalo prirodoznanstvo, zlasti kemija; uglabljal sem se tudi v matema-

tiko in v strogo modroslovje, bavil sem se celo s tehničnimi in montanističnimi vedami. Pri teh raznih ukih mi je bila učenost sama na sebi edini namen. Zakaj bil sem mlad, strokovne vede so mi ugajale in podedovano bogastvo me je oproščalo vseh skrbi. Ni mi torej bilo treba dogotoviti študij v izvestnem času ali se baviti z vedami, ki naj mi pozneje dajo vsakdanji kruh. Ko sem tako zapravljajl zlati čas in brezčrtežno iskal novih učenostnih resnic, je prišla staroverska resnica, prejeta od matere in na gimnaziji, do nasprotja z novimi nazori moje učene glave. Začel sem dvojiti; kdor pa dvoji o verskih naukih, ta je že izgubil vero.

„Vendar se nisem mogel iznebiti tistih prvih naukov, vtisnjenih najgloblje v detinsko dušo. Večkrat me je večerno zvonjenje spominjalo, kako srečen sem bil nekdanj, ko me je mati učila moliti, in rekel mi je notranji glas: „Sedaj nisi srečen!“ Res nisem bil srečen. Iskal sem sreče v učenosti; toda kakor nisem našel v nji prvotne resnice, tako tudi nisem mogel najti blaženstva. Samega sebe sem smatral sicer za popolnega človeka, ali celotno človeštvo se mi je zdelo nesrečna, slabotna žrtva trpljenja in smrti. Iskal sem razvedritve, ne da bi se vdal razkošju in razuzdanosti; toda nisem je našel brez nastopnega kesa in dolgočasje. Veliko sem potoval ob počitkih in opazoval vseobče človeško življenje. Posledica temu opazovanju je bila, da nisem mogel rešiti vprašanja, zakaj sem našel največ veselja in petja med ubožci, največ vdanosti in nadeje boljših dni med bolniki in največ zadovoljstva in ljubezni tam, kjer sem, sodeč po zunanosti, slutil bedo in strasti; jaz pa, popoln, imovit človek na vrhuncu izobrazbe, sem nesrečen? Anti nemara res nevednost oživlja in veda mori?... Sam s seboj popolnoma nezadovoljen, sem se pogreznil v vrlinomorno svetožalje, tolažeč se, da tudi razsvetljeni pesniki trpe bol vsega človeštva... Oh, kolika razlika med mojim svetožaljem, izvirajočim iz napačne vzgoje, in med svetožaljem veleumnih pesnikov, doumljenim

iz vzvišenega opazovanja solzne doline človeške! Jaz sem čutil svetožalje kakor medel bolnik; pesnik čuti svetožalje kakor sočuten lečnik ob bolnikovi postelji.

Na svojem domu sem se tedaj malo bavil. Mati mi je pač prigovarjala: „Ostani doma, rabi svojo učenost pri domačem gospodarstvu; leta so mi vzela moč in ne morem več izdelavati sama.“ Jaz pa sem trdil, da mi imovina ne more izginiti, učenost pa beži od mene, ako je ne ponavljam vedno in ne pridobivam; še dolgo ne bom toliko učen, da bi smel biti zadovoljen sam s seboj. — Doma mi je bilo vse tako malotno, okorno in tesno, kakor bi moral zopet leči v zibelko detinskih let.

„Tako sem se dolgočasil nekaj tednov doma pri materi in se baš odpravljaj na potovanje v inozemstvo; kar mi zasinejo v srce gorki žarki prve ljubezni. Vlastelj, ki se je bil ponesrečil hkratu z mojim očetom, je ostavil lepo imovino nedaleč od mojega doma in prelepo edinko. Bila je blizu pet let mlajša od mene. Do njenega dvajsetega leta sem jo videl malokdaj, ker je bivala največ v mestu pri sorodnikih. Slučajno se snideva pri neki veselici v bližnjem trgu, menda ni še leto od tedaj. Zdi se mi, da sva se takoj vnela drug za drugega, kakor nekdanj Romeo in Julija v znani Shakespearevi žaligri. Razveselila se je moja mati, da se ji izpolni mnogoletna nadeja, in takisto so bili zadovoljni sorodniki moje ljubice. Najbolj in nepopisno pa sva bila vesela midva, ko sva se ljubila iskreno in brezmejno in me je prevzela vera, da bivajo ideali tudi na zemlji in da se mi odpira dosedaj neznan svet, novo življenje in blažena bodočnost. Takoj sem jo zasnužil in slovesno sva se zaročila. Zdajci pa je začel nevestin varuh, ki ga prej ni nihče vprašal, ugovarjati in posvajati, češ, da sem premlad, presanjav, premalo praktičen. Mož je bil sicer dober človek, enako pošteno in varčno je upravljal imovino moje neveste kakor svojo, toda bil je malo omikan in jaz sem bil njemu preučen. Zato sva si

bila nasprotnika; in ker so bili nevestini sorodniki na moji strani, sem mu večkrat pokazal, kako ga črtim. Zaresno sem bil razjarjen na tesnosrčnega moža; on pa je mirno trpel mojo jezo in to me je razburjalo še bolj. Naposled je dal mojo nevesto izreči za polnoletno, češ, da se iznebi vse odgovornosti glede na njeno nepremišljeno ljubezen. Vendar me jeza na varuha ni minila, tem manj, čim je on, neomikan dedec, trdil, da bi bil on sam boljši ženih negoli jaz, sanjavi knjižji molj...

„Često igra slučaj važno nalogo in spotaknemo se ob kamen, ko smo se baš umaknili brunu, ki je pretilo glavi. — Kake štiri tedne pred določenim poročnim dnevom mi je mlad cigan, ki so ga moji ljudje že večkrat zasačili na tatvini, kradel neka posebna jabolka v ovočnjaku. Cigani so v mojem zavičaju prava deželna nadloga; nihče jih ne mara, vsakdo pa se jih boji. Strahoval sem dečka s pasjim bičem, ciganček pa mi je zažugal, da ga bom pomnil vse žive dni. Pristavec, ki je stal poleg mene, opomni, da se mi cigani osvetijo. Jaz pa se nisem bal; zakaj poslopja so bila zavarovana proti ognju, konjski hlevi pa so imeli umetne ključavnice. Kake tri dni po tem dogodku sedim v orehovi senci pred svojim dvorcem in štejem do poroke dneve, ki mi teko toli počasno. Predme stopi umazana ciganka in stiska v naročaj napol nago in očito bolno dete. Zasmili se mi in podarim ji nekaj drobiža. Ženska me lokavo zahvali in se ponudi, da mi vedežuje iz roke. „Bodisi“, si mislim, „imej ženska svoje veselje“. Ženska se ozre na dlan moje desnice in se hipoma ustraši prav očitvidno ter hoče oditi. Rado veden sem in trdo vprašam, zakaj se je ustrašila. Ona odgovori: „Nevesta se vam je izneverila. Njen bodoči mož bode takoj tod mimo jahal črnega konja“. Glasno se zasmejem in jo odpodim. Vranec je tukaj prav redek konj in takisto redka prikazen je jahalec na samotni cesti pred mojim dvorcem. Mahoma pa začujem konjska kopita, ugledam prav črnega vranca in na vrancu sedi nekdanji varuh

moje neveste, mož, o katerem nisem nikoli čul, da zna jezdit. Prijazno me je pozdravil, toda bral sem mu na obrazu nekaj, česar na njem nisem opazil še nikoli. Zdelo se mi je, da se mi roga. — Vse to me je osupnilo in malone razburilo. Nisem vražen, vendar se nisem mogel iznebiti cigankinih besed. Šel sem v dvorec, tam sem stopal po sobi in ves v živem spominu na ciganko, na vranca in varuha nisem mogel zasnuti redne misli.

„Težko sem čakal določene ure, ko se popeljem na posete k nevesti. Hlapec napreže, ukažem mu naglo voziti. Dospem v nevestin dvorec pred navadno uro. Vrtar mi pove, da gospice ni doma; šla je v vas v siromašno kočo, kamor so jo nujno prosili. Mislim si, blaga duša je šla tolažit bolnika in mu darit okrepčil. Grem ji naproti po znanem kolovozu in jo skoro zapazim na gomilastem griču sredi ravnega polja pod šatorom, odkoder se razgrinja diven razgled daleč naokoli. Hitim k nji naravnost čez njive. Zgane se, ko me zapazi, lica so razvneti in solze ji silijo iz oči. V skrbih sedem k nji, nevesta se glasno razjoče in se zgrudi na moje rame. Razburim se, ker ne morem raztolmačiti tega joka, in tolažim, mirim, prosim; sam ne vem, kaj sem govoril. Iz nevestinega joka in ihta jedva razločim pretrgane besede: „Ni ubožnejše sirote od mene! Nesrečna ljubezen! Sedaj vem, zakaj sva si tolikanj podobna, zakaj me je vedno nekaj vleklo k tebi, preden si slutil mojo prijazen, in zakaj se je obema pri prvem sestanku vnela tako goreča ljubezen! Vso skrivnost mi je razkrila tam doli v vasi umirajoča ženska, moja nekdanja dovilja. Vedi torej, tvoja — sestra sem in gorje: ne smem biti tvoja žena! Vzemi v zakon gospico, ki jo kaže tale podobica (v roko mi je podala fotografijo obema znane mladenke). To devico si nekoč iskreno ljubil in ona še vedno zate gori in umre. Oni ni tvoja sestra in ker je uboga, ji dam jaz za doto polovico svojega imetja in tebi v zakon ves sestrin blagoslov. Z drugo polovico pa pojdem v samostan, a v mislih

bom vedno pri tebi, kakor ne more pozabiti sestra edinega brata.“

Nevesta je brezupno zrla k tlom, jaz pa sem trdil, da nisem nikoli ljubil druge device nego njo; da ona ni moja sestra, da to nikakor ni možno in da se je proti nama naperilo peklenško kovarstvo. Gotovo je to zasnoval njen nekdanji varuh! — Spomnil sem se v tem hipu, kako se mi je rogal pred eno uro! Nevesta mi je dejala: „Dojilja je govorila vpričo več ljudi. Res ali ne res — ljudje bodo govorili in s prsti kazali za nama, da sva mož in žena hkratu brat in sestra. Rajši se pogreznem živa v zemljo, nego da začujem tako ogrdo! Vedno pošteni moj varuh pak...“ „je sedaj tvoj ženin,“ pristavim naglo, nekaj misleč na ciganko, nekaj razdražen po trdih besedah. A takoj me je spekla vest, da sem izustil to besedo. Cvetana upre v mene nebeške svoje oči. V njenem pogledu sem bral osup, žal in jad. To je bil pekel zame!“ ...

„Nehajte, gospod!“ zakliče Samorad za mizo. „To je zgolj moja povest!“

„Oprostite!“ odgovori tujec odločno. „Malo besed še imam dodati. — Omračilo se mi je pred očmi, kri mi je zavrela v glavo, in ostavil sem nevesto, sam ne vem, kakó. Naglo sem pobegnil k vozu, ki je stal pred nje dvorcem, sedel sem spredi k hlapcu, sam vzel povodce v roke in potem gnal konje na vso moč, dasi je hlapec ugovarjal, češ, da se vsi pobijemo. Najprej sem vozil proti domu, nato sem krenil na drugo stran, da na Kranjskem posetim znanca, ki ga nisem videl že tri leta. Ne vem več, kaj sem mu imel povedati tako nujnega, in to baš tisti dan. Pridrvimo se do Brežiškega broda, kjer prevažajo čez Savo. Treba je bilo nekoliko čakati, ker na brodu ni bilo brodnikov, ki so baje tačas južinali na svojem domu. To priliko sem hotel porabiti, da se nekoliko skopljem v Savi, kakor mi je bila tedaj vsakdanja navada. Zelo mi je bilo vroče in naglo sem skočil v valove — več se ne vem spomniti... Tukaj prestane mojega življenja

resnična povest in tukaj se je začela tvoja bajka, moj Samorad Veselin!“

„„Kako sem nesrečen!““ zakliče Samorad. „„Srce mi zastaja in tišči me nekaj na glavo, kakor da se pogrezujem v zemljo in da padajo zvezde name! Odjenjaj, duh, in ne trpinči me! Béži, béži, nesrečni spomin!““

„Ne beži sam pred seboj,“ povzame tujec sočutno. „Jaz nisem tuj duh, temveč del tvojega duha: tista boljša polovica, katere ni mogel osvojiti zli duh Abadon; tista polovica, ki je ohranila blage nauke in večne resnice, ki ti jih je v dušo vtisnila tvoja in moja mati. Jaz sem glas tvoje vesti. Vsakdo ima vest sam v sebi; ti pa si mene izločil iz sebe, ko si sklenil pogodbo z Abadonom. Spremljal sem te tudi potem po tvojih blaznih potih, ali moja moč je pešala in sedaj umiram, ko ne bivam več v tvojih prsih. Svaril sem te nedavno. Koliko žalosti meni in koliko kesa sebi bi bil prihranil, da si me slušal tedaj! Nocoj te svarim poslednjič, umirajoč!... Ako me slušaš, si otet; ako ne, umrem. Z menoj ti umre glas vesti in ostane ti edino tisti del duha, ki je podan Abadonu. Potem bodeš ves, z duhom in telesom priveržen rob peklenske oblasti brez oporeke, ker jaz se ne bom več oglasil. Deležen boš tiste blaženosti, ki ti jo je Abadon obetal proti temu, da ne poslušaš mene... Moj namen ni, da te učim. Saj te je že dosti izučil Abadon. Samo nekoliko obnôvi v duhu, kaj si doživel z Abadonom in spričo njegove pogodbe, ter kaj si videl, s kom si občeval, kaj si prebil: in takoj spoznaš, da si sestavno lezel v robstvo in brezvoljstvo. Kazal ti je celo krščanstvo, ideale, blaga načela in baš v tem se je očitovala njegova najhujša zloba; kajti hkratu ti je podiral mostove do teh idealov in do prave blaženosti ter te uverjal, da jih zbog nedostatne kreposti ne moreš doseči. Vse to je bila premišljena dejanska šola pesimizma, ki vede do prevrata, da prej ali slej obupaš sam o sebi.

„Ko ti je Abadon vzel prejšnjo osebnost, ko ti je strl vso blago voljo in te vkoval v spone, tedaj ti je končno podal slepéč nauk o blaženosti, s kakršno razpolagajo on in služni mu duhovi. Vedno zdravje?! Življenje, zdravje ti je dolžnost, a ne pravica. Vedno ti preti bolezen. S čim se boš tolažil in blažil v trpljenju? In končno pride smrt. Proti nji si se čudil Rudovarovemu leku, po katerem bi bil človek sam gospodar svojemu življenju. Ako pa si sam gospodar svojemu življenju, ali ga nimaš takisto pravice končati, kadar hočeš, kakor je usmrtil Rudovar Slovogoj?... To je završetek pesimizma — samomor!

„Potem duševno zadovoljstvo, vzlet duhá nad človeško sredomernost?! Kam dovede neomejena spoznava in veda ter ogledovanje samega sebe v modroslovstvu? V brezkrajen kolobar. Kdaj dospeš takim težnjam do meje, naj se vzpneš celo do Slovogojevih let, in kje zadobiš vero, da je tvoja modrost vzvišena nad človeško zmoto? To ti je vse liki vedno debelejši svinčen šlem, ki glavo čimdalje bolj obtežuje, ne da bi jo ščitil. — Abadon sam ni bil dosleden. Dva učenjaka ti je kazal: Slovogoj je zabredel v smešnost, Rudovar v podlo zločinstvo. Kazal ti je, da je človeštvo podano vseobči bedi, ker je zapustilo načela krščanstva. Ali pa je tebi za pravo blaženost priporočal količkaj krščanstva? Naposled boš pa vendar, ko dospeš na vrhunec učenosti, moral vprašati: „Od kod in kam? Kaj je zemeljski namen človekov?“ Odgovor na to ti bo, da si izgrešil svoj poziv, da si zapravil svoje življenje — sploh obup v sponah Abadonovih brez utehe, brez otetja — kajti jaz se ne bom več oglasil!

„Hvalisal ti je bogastvo! Bogastvo sólo na sebi ne daje užitka, pač pa podjarmlja človeškega duha pod oblast minljivih stvari. Že stari Horacij je rekel: „Crescentem sequitur cura pecuniam.“ Tudi je vse bogastvo samo relativno in modri Salomon pravi: „Marsikdo je bogat, vendar nima ničesar; marsikdo je ubog, pa ima veliko bogastvo.“ Ali niši največ

dobrovoljstva in čistega veselja našel pri ljudeh, ki jih s svojega stališča smatraš za siromake? Ali nam iz bogastva izvirajoče skopušstvo ni najpodlejša strast?

„Čast in slava?! Kakšno ti je obetal Abadon? O poštenosti, o nramnosti, o zadovoljstvu, kakršno podaja mirna vest, o vsem tem je jedva zinil; pač pa je na vsa usta hvalil zunanje časti brez časti v prsih in slavo, pridobljeno brez truda ali celo s sleparstvom. Tako te namerja osrečiti, da ti nasiti napuh, lakomnost in nečimernost. S čim pa te potem obvaruje spoznave, da je vse to puhlo? In kadar se vsega tega naveličaš, kadar se dověš, da te ljudje na videz slavé, v srcu pa zaničujejo, kako boš tedaj preganjaj praznoto, gnus in kes? Razjedala te bo prevéra, da si žrtvoval človeško dostojanstvo in tratil prekratko življenje brez koristi, brez istinitega užitka. Za to bol pa Abadon nima leka; saj ti je kazal, da se ne moreš več vzpeti do krščanskih nazorov. Nastopile bodo torej, kar je posledica pesimizmu: topoglavost, blaznost, obup. Da uničiš življenje, ki ti je bilo teža brez koristi in ti je naposled samo predmet kesu in obupu, morda poda Abadon nov pomoček ali te morda prekamení, kakor si videl Rudovara: tistega Rudovara, ki je bil vseh nramstvenih nakazni, kolikor ti jih je Abadon izbral za pokvaro tvojih nazorov, najogabnejši zlodej in hkratu — ne brez namena — tvoj potomec.

„Ne bilo bi prišlo do tega, da je bila tvoja vzgoja, odkar si bil odtegnjen materinemu nadzorstvu, pravilna, ali da si nisi na eno rame nakladal preveč, na drugo premalo. Učil si se brez osnove in brez smotra. Osnovan, po črtežu napredovalen uk, čigar plodove sprejmeš vase, da se ti izpremene v sestavino misli in sodstev ali sploh v neločljivo tvojo svojino: tak uk je človeku potreben, ker mu pomnoži duševno imovino. Tvoja ukobér pa je bila liki bér v prosjakov koš in nakladanje tistih ved na glavo, ki jih niso mogli prebaviti možgani. To pa tlači in ovira v gibanju. Hkratu si pozabil, da človek

ne more živeti vse dni liki v retorti, da mora priti med svet, med razne ljudi in da si je v ta namen treba ustanoviti in ojekleniti značaj. Posledica temu je bila brezvoljnost, negotova miselnost in sodnost. Ta duševni nedostatek si moral neprijetno čutiti, občujoč z ljudmi, ki so po tvojih mislih manj učeni, in to so bili malone vsi; zakaj, kdor je zaljubljen sam v svojo učenost, ne pripozna duševne zmožnosti nad svojo. Mislil si torej: „Svet me ne umeje“, in si se zopet zatekel k tistim knjigam, ki ti obtežujejo um, ne da bi ga bogatile — kakor se pijanec vrača k opojni pijači, da si uteši živce, pokvarjene po opoji. Nisi bil več sam svoj; izgubil si vero v sebe, da bi mogel doseči človeški namen; otrpnila ti je krepost, da bodeš kdaj vrl član človeške družbe; in ni se ti zbudilo tisto blago častiželje, ki ne išče ljudske hvale, temveč činov, ki so sami na sebi častni. Samotaril si sredi človeške družbe, ki se ji ne moreš in ne smeš odtegniti. Samotaril si — sam sebi vesoljnost, sam sebi nezgoda — in tako ti je usahnila ljubezen do človeštva, čigar beda je po tvojih nazorih neutešna, do naroda, ki te ni posebe prosil pomoči, do svojcev, ki te ne čislajo dovolj, in naposled celo do svoje matere, ki te več ne umeje. Po taki vzgoji si se ves prilagodil težnjam in smotru tistega Abadona, ki je po ošabnih svojih besedah vodilni genij našega veka. Bil si že davno njegov in bilo je samo čakati prilike, da se obelodani njegova oblast do tebe.

„Nastopila je prilika: navdala te je ljubezen do Cvetane z vso silo prve ljubezni tedaj, ko je bila tvoja duševnost vsa pohabljenjena in ti je bilo preobraziti vse nazore, da se usposobiš za človeško družbo in da resnično osrečiš svojo nevesto. Anti še pomniš, kaj ti je Abadon pravil o usodnem koraku v zakonski stan? In kaj je bila tvoja ljubezen? Zgolj nova, koprneča strast, ki ostrmi pred najmanjšo oviro, zgolj sladka, boječa sanja, ki omedli pod najtanjšo meglico. Pokazala se je meglica; prekipel si, zablodil — in Abadon te je potegnil iz

Savskih valov; pravil ti je, zakaj te je otel. Verjami mu; saj je sam povedal, da je duh laži in prevare! Dejanski mu ni bilo mnogo do tebe, ko te je dvignil iz vrtincev — saj si bil že prej njegov; ampak do tistih mu je, ki mu jih utegneš pridobiti. Takšen, kakor si sedaj, mu boš izvrsten vabnik na lovišču sedanjega veka, kadar bo nastavljal mreže pesimizma. Sedaj si liki blesteče ivje na drevesu vrhu gore. Abadon potrese to drevo in ivje bo plaz, ki se zadrevi v dolino, rastoč in se šireč, ter podere s seboj v prepad vse, kar more zajeti.

„Abadon ti je prepovedal, da bi se dotaknil vode. Zakaj? Ko si bil prvičrat oblit z vodo, si bil sprejet v krščanstvo in si se odpovedal hudiču in njega napuhu, ki veli: „Eritis sicut Deus.“ Vendar si se pozneje vdal zlemu duhu in si dobil v znak robstva neodtegljiv obroč na vrat. Ta obroč se ti more odprati baš z vodo. A samo to ni zadosti. Pregnati moraš Abadona tudi iz srca; to pa bo težje; zakaj ojačiti bo trebalo oslabelo voljo. Vendar se moraš dvigniti in se navzeti notranjega krščanstva, po katerem sedaj koprne vse človeštvo: notranjega krščanstva, ki se ne kaže samo na licu, ampak se javlja v delih pravice in ljubezni. Brezkrščanstvo je tebe zavedlo v sedanjo bridkost; Evropo, ako se ne izpreobrne, pa zavéde v položaj, ki bo sličen bodoči evropski državi, kakršno ti je predočeval Abadon, seveda vse pretirajoč po svoji navadi in ne svaréč, ampak da utrdi tvoj pesimizem, varavo kažoč, kako se Evropa nikoli ne more vrniti k načelom krščanstva. Vendar, vrnila se bo in moraš se tudi ti. Moj namen ni, da te učim, da ti dokazujem; ampak zapovedujem ti pokorščino...

„Očiti pojavi, ki se jim ni mogel najti priroden vzrok, bistveni učinki, katerim nihče ni mogel preumiti činitelja, so od nekdanj spominjali človeštvo, da nad nami biva neka višja, človeku nedoumna sila. Bogove si je samojed upodobil od lesa in ilovice, Homer jih je zamislil kot vsemogočna, nanebna bitja s človeškimi svojstvi; Fidiyas je Zena

izobrazil od zlata in slonove kosti in modrijan si ga sestavlja po človeški miselnosti kolikor toliko popolno, kakršne so njegove misli. — To vse je malikovanje! Ti pa moraš priznati osebnega Boga in smatrati za nedvojbeno resnico, da se nam je tako razodel, kakor nam narekuje vera. Tej veri moraš ukloniti ošabno svojo modrost in učenost; upogniti se moraš zakonom, ki ti zapovedujejo samozatajbo in ponižnost, in smatrati moraš za nezmotno resnico, česar ne moreš doumeti s pomočki človeškega modroslovja. Stori to, in nova modrost, novi nazori ti razsvetlé um, resnično boš blažen in užival boš tisti duševni mir, ki ti ga je Abadon vzel v podobi spanja! Ukazujem ti, svarim te, milo te prosim, slušaj me! Malo trenutkov še imaš. Izreci torej odločilno besedo, ali hočeš ostati v sponah peklenske sile — da se pogrezneš, ali se hočeš podati zapovedi Tistega, kojega imena Abadon sam ne more izreči brez trepeta: da se dvigneš v odrešenje. Ali Abadon — ali krščanstvo; druge rešitve nimaš! Slušaš me pa tem lažje, ker je Abadonova sila pretrgala vse vezi med teboj in svetom... Preti ti smrt od gladu ali od razbojnikov v Ameriki, na vešalih v Evropi; vzeto ti je pošteno ime in vsa podedovana imovina; umrla ti je mati, in Cvetano, zaradi katere si se žrtvoval Abadonu, so pokopali Niagarski valovi. Torej..."

„Oprostita opombico!“ vmesne se Živko Tratilek. „Davi sem čital v časopisu, da je neka gospa, najbrže vajina Cvetana, oteta iz Niagarskih slapov. Skočila je v brezdno, valovi so jo priplavili k bregu in vrgli na skalne prage pod vrhovi izpodmletih stranskih sten. Gospa se je tam zavedela in po tistih znanih podmolih nad reko srečno ušla slapovemu območju. Naposled so jo zapazili dobri ljudje in jo oteli. — Tako sem čital v časniku..."

Kar se odpro vrata. V sobo stopi živa Cvetana, prihiti k Samoradu in mu prisrčno seže v roke. Samorad je toliko omamljen, da se jedva zave iznenadnega prizora. Cvetana ga bodri s prosečo

besedo: „Poglej me, spoznaj me, tvoja Cvetana sem, čudno oteta! Prišla sem póte, da se otmeš tudi ti gladu in sramote. Slušaj me, Samorad! Abadon, tvoj pokrovitelj, mi je vso skrivnost razodel. Dotakni se nevidnega obroča, ki ga nosiš na vratu, in oba sva oteta in brezkončno srečna!“

Samorad gleda krasno prikazen in se drami kakor iz težke sanje.

„„Kam naj se rešiva, draga Cvetana?“ “
vpraša polglasno. „„Saj ni zame na vsi čihelni zemlji varnega prostorčka!“ “

Toliko da to izgovori, že se oglasi svaritelj izza peči:

„Ne poslušaj, Samorad, zapeljive izkušnje! To je Abadonovo vabilo. Rešiti sebe in Cvetane ne moreš drugače negoli po moji zapovedi. Gostilničar, prinesi vode! Vode! Vode!“

Na opetovani klic po vodi pridero v sobo neznan ljudje razbojniških obrazov, med njimi Nikon Ubeg, Darinka in Ljudmila, ter obstopijo mizo, za katero sedi Samorad.

Cvetana, vsa drhteča, zakliče Samoradu: „Naglo, naglo, primi za obroč, skrajni čas je!“

Nikon Ubeg dvigne dolg jatagan proti njemu, rohneč:

„Nikamor se ne ganeš odtod; tukaj se pogubiš!“

Darinka izdere bodalce in dé s hripavim glasom Nikonu Ubegu:

„Dovoli, da jaz poderem rušilca najine sreče!“

Ljudmila kriči in prosi: „Prizanesite mojemu možu, ki je zblaznel! Ta tukaj (na Cvetano kazaje) je kriva vse nesreče! Njo usmrtite! Moj mož je nedolžen!“

Svaritelj za pečjo zahteva vedno glasneje: „Vode, vode!“

Živko Tratilek pa stopi pred mizo ter zapové mir:

„Danes sem tukaj jaz gospodar! Počakajte vsaj toliko, da vam napravim luč, preden se vsi pokoljete!“

Luc v svetiljki je res malone ugasnila. Živko Tratilek pa izlije ostanek žganja iz steklenice v mizno skodelico, razbije petrolejevo svetilko in vrže plameneči stenj v žganje. Zelenkasta medla luč švigne visoko proti stropu. Vsi obrazi so kakor mrtvaški in pošastni in vsa tolpa za trenutek osupne ob tem pogledu.

Samorad počasi vstaja. Nikon Ubeg vrže bodalce predenj na mizo, zapovedujoč: „Zabodi se tukaj, kukavica! Ako ne, bo moj jatagan pil tvojo kri!“

Samorad prime bodalce in gleda z bridkim nasmehom gladko ostrino. Že ga stisne v pest in obrne ost na svoje prsi; vendar omahuje in dviga drugo roko k vratu. Kar plane svarilec izza peči, se dvigne za mizo k Samoradu in ga trdo objame čez obe roki; Nikon Ubeg dvigne jatagan proti svarilcu, takisto Darinka bodalce proti Samoradu, Ljudmila pa z brzokresom, ki ga je izdrla sosedu iz rok, pomeri na Cvetano. Cvetana omedli in se zgrudi. Padajočo ujame na roke Abadon, ki zdajci stoji sredi te tolpe, vseh pošastnih obrazov najgroznejša pošast. Vsi ostrme, se ozirajo boječe na prišleca in roke z orožjem upadajo. Na cesti pred sobo se začuje hrum ljudi in ropot voz, ki se ustavljajo uprav pred hišo. Nikon Ubeg in tovariši molče in se boječe spogledujejo. Samorad si je vtem malce oddahnil. Upre oči na Cvetano, ki sloni nezavestna v naročaju Abadonovem. Nje obličje vabi s čarobno lepoto; in zdi se Samoradu, da je nad njo razlit nebeški sij in da nje solzorosne, napol odprte oči milo prosijo: „Dotakni se obroča!“

Samorad zopet dviga roko k rešnjemu obroču, ali prestreže ga svarilec, ki mu šepne na uho:

„Odreci se! Skrajni trenutek je!“

Toda Samorad polglasno vzklikne: „Poglej Cvetano! Nimam moči! Pomozi mi ti, blagi duh!“

Na te besede se svarilčevo telo prime Samoradovega in obe telesi se združita v eden život. Razbojniška tolpa se preseneti in se umakne od mize.

Cvetana se zave, prime Samorada za roko in mu jo dviga k obroču na njegovem vratu. Abadon ponosno stopi k mizi. V tem hipu uzre Samorad na Cvetaninem vratu obroč, ki je sličen obroču na njegovem vratu, in na Abadonovi roki tisti prstan, ki ga je bil nocoj oddal Plahtaliču, da ga iztrži.

Odločil se je Samorad... Rahlo potegne svojo roko iz desnice Cvetanine in spregovori z zamolklim, vendar odločnim glasom:

„Zdravstvuj, Cvetana! Ne bom se tebe deležil s kraljem kobilic!“ in proti Abadonu: „Poberi...“ Druga beseda mu obtiči v grlu; zakaj obroč na vratu mu zadrigne sapnik kakor tedaj, ko ni smel stopiti v дворец svoje matere. Abadon se skloni na mizo in se odurno grohoče Samoradu v obraz, s prstom kažoč na obroč, ki vedno tesneje zadrguje in smrtno davi.

Vtem so se zunaj na cesti postavili mestni gasilci, da pogasé neobični plamen v naši gostilni. Okno se zdrobi in iz nastavljene cevi bruhne krepak vodni curek na strop.

Samorad začuti goste, hladne kaplje po obrazu, zadrgeče, omahne in omedli. — — —

* * *

Bilo je lepo jesensko jutro, ko se je Samorad prebudil in zavedel v domačem dvorcu. Pri postelji sedeči pobratim dr. Kres mu govori:

„Prebil si hudo vročnico, ne smeš pa še govoriti, da se ne vznemiriš. V očeh ti berem mnogo vprašanj. Nemara utegnem odgovoriti vsem. Ljuba mati je zdrava. Nadejam se, da boš smel že jutri videti Cvetano. Gospod Peter Pavlič, ki je sedaj tukaj, ji ponese takoj poročilo, da si se osvestil in otel nevarnosti. Ciganka, ki ti je vedeževala tako usodo, je bil tisti ciganček, ki si ga bil pred nekaj dnevi strahoval. Nazvi-dočilja, ki je lagala Cvetani, je bila njegova mati. Peter Pavlič jo je zasačil še tisti večer. Cvetanina prava dočilja pa je tebi stregla v bo-

lezni, v kateri se je zate jako trudil tudi tvoj sošolec Živko Tratilek, ki je sedaj brat milosrčnik. — Bil si že nekaj dni neobičajno razburjen in prav tedaj, ko ti je našemljeni ciganček vedeževal, je hitel Peter Pavlič na Cvetanino prošnjo po bližnjici mimo tvojega dvorca k meni, da se takoj tisti dan ob tvoji navadni uri pri Cvetani sestanem s teboj in premotrim tvojo razburjenost. Toda prišel si prenašlo in videl sem te šele tedaj, ko so te brodniki oteli iz Save. Bil si že ves v boleznih in blaznosti.

„Pojave tvoje čudne, bolestne blodnje sva zapisovala jaz in Cvetana, ki je tolikanj medlela pri tvoji postelji. „Forsan et haec olim meminisse juvabit“... Dušebolje, ki si ga prebolel, ti bodi liki vinsko vrenje. Oprosti to pripodobo, ker smo baš v veseli trgatvi. Sladki sok vinske trte izpremeni v sodu slajo in podobo; in dočim kipi in se greje iz kisa, iztrebi vse iz sebe, kar ne sme ostati v vinu. Tako bodi tudi ti, kadar te osreči sveta zveza s Cvetano, čistega, krepkega, stanovitnega značaja, liki naše sloveče vince, ki razveseljuje srce!...

„Še nekaj. Razborna Cvetana je opomnila, da je povod umobolnosti morda tičal v tvoji knjižnici. Zakaj često si ji pravil, da prespiš preveč časa in da za življenje štejejo samo tiste ure, ki si jih prebil v koristnem delovanju: kar je gotovo res. — Ko pa si povedal, s čim si se bavil, onda ti je očitala, da bi bilo bolje spati nego tratiti toliko ur z brezuspešnim in brezsmotrenim modrovanjem. Povala je torej starega knjigobrska Nemcigrena v tvojo knjižnico; in ta je ondi našel premnogo duhomornih bacilov. Kakor sem ti jaz lečil život, tako je on razkuževal tvojo duševno čumnato in je odpravil iz nje knjige, na katerih je bila zasluga umetnega knjigoveza večja od pisateljeve zasluge: knjige, pri katerih bi bil ozir na pisatelja in takisto na občinstvo zahteval, da jih je pred tiskom prečital strog umolečnik; knjige, v katerih se resnica išče, kakor je v ribniški pravljici mož iskal izgubljenega konja v daljni dolini, dasi je vedel, da se pase v

bližini; knjige, ki strastno parajo človečanske rane, ne da bi jih celile, in ki podirajo naše ideale in nazore ter stare temelje človeške družbe, ne vedoč, kaj naj zgradé na razvalinah — sploh vse mnogovrstne izrodke kipečih možganov in negodnega slavohepja našega nervoznega veka!

„Vse te knjige je zaklenil v velik zaboj in je na pokrov zapisal vzklik iz svetega Avgušтина izpovedi: „*Surgunt indocti et caelum rapiunt; et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce, ubi volutamur?*“

TISKOVNI POGREŠKI.

Str.	3.,	opomba,	čitaj:	„Veselovem prevodu“.
„	23.,	1. vrsta,	spodaj,	čitaj: „Cvetana“
„	32.,	14.	„ , „ , „	: „kakršno sem jaz“
„	37.,	7.	„ , zgoraj,	„ : „Trda ledena skorja“.
„	38.,	4.	„ , spodaj,	„ : „za devetnajsto stoletje“
„	61.,	16.	„ , „ , „	: „bi ne odvalili“
„	71.,	16.	„ , zgoraj,	„ : „ne morem iznebiti“
„	74.,	1.	„ , spodaj,	„ : „Schopenhauerjevi filozofiji“
„	78.,	17.	„ , zgoraj,	„ : „pobegniti proti“
„	81.,	5.	„ , „ , „	: „oprezno z resnico“
„	88.,	8.	„ , „ , „	: „čarovnice Darinke“
„	97.,	5.	„ , „ , „	: „lep malopridnež“
„	156.,	16.	„ , „ , „	: „Bleiweis“
„	189.,	20.	„ , „ , „	: „ženskih“
„	275.,	10.	„ , „ , „	: „Moje pa so“
„	277.,	7.	„ , „ , „	: „knjiga vse“

KAZALO

važnih imen in dejstev.

(Številke pomenijo strani te knjige; **debelo** natisnjene se nanašajo na „Predgovor“).

- Abadon, Abadona, Abaddona 5,
 6, 10, 29, 61, 75, 82, 112 i. sl,
 115; **6—8, 19**; škrat **20**; ime
 pustolovca **20**
 abeceda, abecedna vojska 142,
 155/6, 172 i. sl.
 acidum hydrocyanatum 142, 238
 Ahasver **20**
 Anakreon 17
 angel varuh (dober duh) 222
 Anglija, ošabna 47, liberalna 232
 Apokalipsa 6, 112 i. sl.; **7—8**
 Ariosto 17
 Aškerc „Indska legenda“ „(Greš-
 nik“) 167, „Mi vstajamo“ 229
 Avrelijan 35
 Babilon, stolp 104/5
 bankovec, ponarejen 102/3, 268
 Barje Ljubljansko 136
 Bellamy Edvard **23** i. sl.
 Benetke 32
 Benedikt sv. 33
 Berlin 37
 Bizeljsko 14, **10**
 Blanc M. 77/8
 Blätter, Fliegende **20**
 Bleiweis 156, 159; **13**
 blodnje-sanje 78/9; **10, 16, 26**
 Bog, osebni 290/1
 bogastvo 245, 287
 Bogatin 74, 138, 146, 177
 Bohinj 142, 178
 borza, igralec 91
 Brežice 6
 Busch Viljem **16**
 Cesarvar, nad Klanjcem 131, **10**
 Cezar Julij 34
 Chamisso, Peter Schlemihl 7, **20**
 Chicago 259
 Cicero 33
 Cimperman Jos. 168
 cirilica 173
 Cola di Rienzi 36
 Cvetana 7—9, 13/4, 17/8, 22—24
 53, 71, (Semiramis) 107/8;
 123, 125, 128, 131, 234, 282,
 (dozdevna sestra) 284; 291
 Danijel 35
 Dante 33
 Darinka 67/8, 85, 90, 100, 110,
 120, 122, 266, 272, 292
 dat veniam corvis ..., glej: „Iu-
 venal“
 delo, vse države 182, delitev
 183
 Demokritus (Weber) **16**; Demo-
 krit der Jüngere **28**
 desničarji (levičarji) 159 i. sl.
 163; **13**
 dijaštvo 42
 dinamič 109
 dobiček 111
 država, skrbi za vse 191
 dvoboj, ameriški 274
 epigoni 153; **13, 17, 18**
 Eötvös **16**
 Erjavec Fran 5
 Etna 31
 exoriare aliquis... 229; gl.
 „Vergil.“
 fanatiki 162

- Feuchtersleben, Zur Diätetik der Seele 17
 forsā et haec olim meminisse iuvabit 295; gl. „Vergil“
 Francozi 99
 Ganges 51
 Genova 32
 Goethe 40 (citāt iz Fausta), 11; 167, 10
 Gostilna pri poštem Kranjcu 268; 11, 12
 Gonoba (Abadon) 82, 112 i. sl.
 Gregorčič („Človeka nikar“) 167
 Grilparzer, Der Traum ein Leben 21
 Grün Anastasius 111, 6
 Gubec Matija 151
 Haek, Demokrit der Jüngere 28
 Herculānum 31
 Horacij 33, 287
 Hrvatje 151 i. sl.
 Hrvatska, straža Evrope 101; 286
 hvaležnost 5
 ideali — ni jih 187
 igra 64, 69
 Ilirija 83
 imena, značilna 26
 Immermann, Münchhausen 16, „die Epigonen“ 18
 imovina, zasebne ni 213
 Indija 47, 51; Indija Komandija 23, 29
 Italija, Italijani 31 i. sl.; obnova latinske prosvete in jezika 170
 Jaroslavič Ivan in Bara 55, 120, 254, 261, 266
 ječa 102/3
 Jenko Simon (slovenska zgodovina) 153, (Trojno gorje) 245
 jezovi, umetni 137
 Job 223
 „Jobsiade“ 6, 16, 20
 Jokai 16, 19
 Jurčič, Tugomer 157
 Juvenal, 244 („mens sana in corpore sano“, 10, 356); 247 („dat veniam corvis, vexat censura columbas“ 2, 63: „sodba oprošča krokarje, a muči golobe“)
- kamen modrijanski 142
 kapitalisti 84
 katakombe 35
 kemija 46, 238 i. sl., 280
 Kina — Kitaj 210, 219
 kipi zločincem 218
 kislina pruska 124, 238 i. sl.
 Klanjec 131, 10
 Klek (Triglav) 148
 klerikalci, gl. desničarji
 Klopstock, „Messias“ 6; 8
 kobilice (proletarci) 115, stalna vojska 116
 komunizem 13, 14, 28
 Kortum, Jobsiade 6, 16, 20
 Koseski 140, 167
 Kraljevec ob Sotli 202, 10
 Kres Dr., 131, 294
 krinke delavcev 178—182
 kritika Abadonovih tvorb 223
 kritiki 167
 Krk 86
 Krka 1, 4
 Krst pri Savici 140
 Krško 6
 krščanstvo 71, 76, 206, 211, 290/1; 15
 krvoprelitje 110/1
 kuhar, francoski 39
 Kvarner 86
 Labodska dolina, učilišče 184
 lepota, ženska 17/8
 Lesage, Le diable boiteux, Gil Blas 21
 letalo 175
 liberalci-konservativci 159, 163
 ljubezen 3, 129, 197, 250, 289
 Ljubljana 136
 Ljudevit Posavski 151 (l. 823. ga je umoril Ljudemisl)
 Ljudmila 68, 88, 90, 94, 100, 123, 265
 Lucretia 33: Rimljanka Lucretia, Livius 1, 58, ki se — onečlašena — sama umori; Lucrezia Borgia, 1480—1519, je

- po krivici — na glasu kot
zločinka
- Mahnič Dr., 231; 6, 14; Indija
Komandija 23
- Marija sv., Bistriška 22
- Marx, 13, 21
- materializem — temelj države
221, nauk o njem 243—251
- mati — neznano ime 197
- Matica Slovenska 172
- Matjaž kralj 137, 151
- mednarodno sodišče 208
- Menander 231, (grški citat):
:„Človek se ne vzgoji, če se
mu ne ustroji koža“
- mens sana in corpore sano,
glej „Juvenal“
- Mesijada, gl. Klopstock
- Michaelis, „Ein Blick in die Zu-
kunft“ 28
- Michelangelo 36
- misel, svobodna 219
- Miško, vratar 15, 57, 119, 255
- Monaco 38, 52, 60, 64
- modrijanski kamen 142
- Mont Blanc 77/8
- Morus Thomas „Utopia“ 22
- multum — multa (Plinius, Ep.
7) 10
- Murnik Rado 20
- Nana Sahib (vodja upora 1857
do 1858) 47
- Napoleon Bonaparte 34
- Napoli 31
- napredek človeštva nedvomen
225, 14, 29
- narodnost, načelo 156, in vera
160
- Nemcigren Nejaz 6
- Niagara 258
- Ničmah-Mahnič 6
- Novice Bleiweisove 156
- obitelji, ni je 187
- obroč, znamenje robstva 224,
290, 11
- Opatija 86
- orli na Triglavu 146
- osel 30
- Ovidij 33; video meliora pro-
boque, deteriora sequor (Me-
tam. 7, 20) „vidim in pri-
znavam boljše, sledim pa
slabšemu“
- Padeles, bankir 82, 92, 110, 120
- Palmira 35
- Panamski prekop 83, 84, 92
- Pandora 80
- Pariz 77, blatna vas 88 i. sl.,
100, 17, razvaline 204
- Pavlič Peter 19, 22, 23, 118, 123
282, 294
- pesimizem 223 i. sl., 286, 288;
14, 18
- pesniki 166/7
- pesništvo prepovedano 187, 219
- sv. Petra cerkev 36
- Plahtalič (suhi gospod, oskrb-
nik, Abadonov služabnik, za-
kladokop) 42 i. sl., 52, 61 i.
sl., 80—82, 132, 224, 261
- plemenitaš zapravljevec 67
- plin — orožje 215
- pokorščina 193
- policija v Parizu 101
- ponarejeni bankovec 102/3, 268
- porodi 192, 214
- porodnišnica 189
- pravica — neznana 189
- pravosodje 217
- Prešeren 140, 171
- prirodne vede 112
- proletarci 113
- Prometej 80
- propast države 220
- psalm 3
- Rabelais, Gargantua 17
- Razodetje, skrivno 112 i. sl.; 7
do 8
- razorožitev 208
- razstava, svetovna, Chicago 235
- reformacija 154
- revolucija (Francoska) 155
- Reziija 32
- Rienzi Cola di, 36 *Rienzi 12*
- Rim 31
- rodbina, ni je 187
- Rousseau, „prvotnost“ 76; 21
- roža mogota 74, 138, 142 i. sl.
- Rudovar 142, 194 i. sl., 198 i. sl.
218, 224
- Rusija 38, 210
- Salomon 287

- Samo 151
 Samorad, gl. Veselin
 sanje 87/9, 109; **10, 16, 19, 21, 24, 26**
 Sava 11, Bohinjka 178
 Savica 148
 Savinja 14
 Schlemihl Peter 7, **20**
 Schopenhauer 74 i. sl.; 130, 197
 244; 18, 26
 Semiramis 107/8
 sestra — nevesta 284, **19**
 Shakespeare 167
 slava 246 i. sl., 288
 Sleme 135
 Slomšek 172
 Slovan „na dan“ 229
 Slovenci, značaj — zgodovina
 149 i. sl., bodočnost 228, **15;**
 zadnji Slovenec 138, **14, 29;**
 gl. „Slovogoj“
 Slovogoj, profesor 138, 194, 199,
 202, 224, 261, 269, 274
 smotka, čarodejna 60
 socialna uredba 179 i. sl., kr-
 ščanski temelj 71; gibanje **13**
 sodišče, ječa 126 i. sl., 234;
 mednarodno 208
 sopi na Triglavu 146
 Sotla 13, 14, **10**
 spanje, odstop 7, 291; **11, 20;**
 čudovito **24, 25**
 sreča 205, njeni temelji 244 do
 247
 stalna vojska 114
 starost **18;** stare žene 197
 steklenica, zaprt v njo 242 do
 251, 256, **21**
 „Stein der Weisen“ 142
 stol (spiritistični) izpovedi 196,
 217
 stranke 158 i. sl., 163 i. sl.,
 strankarsko slovstvo 168
 sustine et abstine 221 (Gellius,
 17, 19, 6)
 svetobolje **17, 281**
 svetovna vojska 208
 svoboda, neznana 182; 207, 212
- Šentgotardski predor, elektri-
 čno središče 206
 Tasso 33
 Dr. Tavčar „4000“: **14, 28—30**
 telo, umetno 127 i. sl., 133, 293;
 11
 Thackeray, Vanity fair **17**
 Tisoč in ena noč 105; **16**
 tobak 141
 Tomyris 111
 tovarne, nove, v Bohinju 178
 Tratilek Živko 40, 99, 119, 269,
 295; **11**
 Trdina Janez „Razodetje“ **26**
 Triglav 138, (Klek) 148, (Itali-
 jani ob njem) 149, grob Slo-
 vencev 176
 Tržič 141
 Tugomer 157
 tujci pri nas 165, 169
 učenost 287
 učilišče v Labodski dolini 184
 umetnost prepovedana 187, 219
 utopije **13, 21;** Morus „Utopia“
 22; pregled (Haek) 30; 28
 vede, prirodne 112
 velekapital — vladar sveta 209
 vera, vernost 160, 162; (je ni)
 187
 Vergil 31, 229: Exoriare aliquis
 nostris ex ossibus ultor,
 „vstani kak maščevalec iz
 naših kosti“ (Aeneis, 4, 625);
 295: forsan et haec olim me-
 minisse iuvabit, „morda ti
 bo kdaj prijeten tudi spomin
 na to“ (Aen. I. 203)
 Veselin-Veseljenco 82, Vešalin
 57; 147, 202; značaj 257, 260;
 životopis 275 i. sl.; **10, 26**
 vest, glas vesti 286
 Vesuvio 29 i. sl.
 video meliora proboque... gl.
 „Ovidij“
 vladar — bog, neumrljiv 212,
 219 *Vinko Lazin 14*
 voda 9, **11;** očiščenje — krst
 290; **12, 19**
 Vodnik 83, 155

vojska, stalna 114, svetovna 208
volja, vzgoja 70, 290; 18
volkodlak 26, 253
Dr. Vošnjak Josip 14
Vraz Stanko 232
vročinska bolezen, blodnje 78,
poluzavest 221 i. sl., 26; za-
vest 294; 11
vzgoja, duše 69, bogatih hčera
95, mladine v bodočnosti
185 i. sl., 212; obična 275,
10; pravilna 288 i. sl.
Weber Demokritus 16
zadnji Slovenec 138

Zagorje, Zagorske gorice 14, 16,
135
Zagreb 135
„Za jedan časak radosti“ 74
zaklad v Indiji 48, 51
zakon 72 i. sl.
zdravljenje 79
Zenobia 35
zgodovina, svetovna 32
„Zora puca“ (Preradović) 231
zrakoplov 28, v vojski 215
ženske, oddelek za nje 188 i. sl.
židovstvo 85
župnik 21

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000224913

